

ท้องถิ่นนิยม

พัฒนา กิตติอาษา

พิมพ์ครั้งที่ ๒

๒๕๖๗๑๕ ✓
อธิบดีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000
โทรศัพท์ 0-4422-4258, โทรสาร 0-4422-4212 E-mail: ge@ccs.sut.ac.th

อธิบดีมหาวิทยาลัย

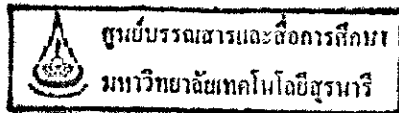
ท้องถิ่นนิยม

(Localism)

พิมพ์ครั้งที่ 2

พร้อมคำสารภาพของผู้เขียน

พัฒนา กิตติอาษา

กองทุนอินทร์-สม

เพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา

ท้องถิ่นนิยม (Localism)

พัฒนา กิติอาษา

พิมพ์ครั้งแรก

เมษายน 2546

คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

พิมพ์ครั้งที่ 2

ธันวาคม 2546

กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา

ดำเนินงานโดย อาจารย์สุรียา สมุทรคุปต์

เลขที่ 2 ซอย 5 ถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000 โทร. 053-211-334

งานบรรณาธิการ

วิภาส ปรีชญากรณ์

เจนสุดา สมบัติ

ทวีศักดิ์ วรฤทธิ์เรืองอุไร

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต

ปก

วัฒนสินธุ์ สุวรรตยานนท์

จำนวนพิมพ์

1,000 เล่ม

พิมพ์ที่

โอเอส พรินติ้ง เฮาส์

โทรศัพท์ 0-2434-6850-1 โทรสาร 0-2434-3802

จัดจำหน่ายโดย

บริษัท เคล็ดไทย จำกัด

โทรศัพท์ 0-2225-9535-40

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

พัฒนา กิติอาษา

ท้องถิ่นนิยม: Localism/พัฒนา กิติอาษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:

กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา, 2546.

272 หน้า: 24 ซม.

ISBN 974-91787-2-6

1. ท้องถิ่นนิยม. 2. ชุมชน-วิจัย 3. สังคมวิทยา-ทฤษฎี 4. มานุษยวิทยา-ทฤษฎี.

กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา. HN 700.55A.7

Call No.

Bib No. H 79755

ราคา 180

วัน เดือน ปี 28 ก.พ. 2547

เลขทะเบียน 0 077540

สารบัญ

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๒	(๕)
คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๑	(๖)
บทคัดย่อ	(๑๐)
Abstract	(๑๑)
คำสารภาพของผู้เขียน	๑
เบื้องหลังและปัญหา	๓๗
วิพากษ์โลกาภิวัตน์นิยมจากจุดยืนของท้องถิ่นนิยม	๕๙
“ท้องถิ่นนิยม” ในทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สายสกุลทันสมัยนิยม	๘๓
“ท้องถิ่นนิยม” ในทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สายสกุลหลังทันสมัยนิยม	๑๑๓
ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการไทยหลัง พ.ศ. ๒๕๐๐	๑๔๑
บทสรุป ท้องถิ่นนิยม	๒๐๑
ภาคผนวก	๒๒๕
บรรณานุกรม	๒๒๙

คำนำ

พืพวศรั้งที่ 2

รายงานการวิจัยเรื่อง "ท้องถิ่นนิยม" (Localism) ฉบับนี้เป็นการสังเคราะห์หมโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยาชุดหนึ่งจากจำนวนทั้งหมด 4 ชุด ได้แก่ อัตลักษณ์ (Identity) พหุนิยม/พหุลักษณะนิยม (Pluralism) ความเป็นชายขอบ (Marginalization) และท้องถิ่นนิยม (Localism) ซึ่งทางคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สาขาสังคมวิทยา) ได้มอบหมายให้นักวิจัยจำนวน 4 คนรับผิดชอบค้นคว้าและนำเสนอต่อที่ประชุมทางวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1 ภายใต้หัวข้อเรื่อง "สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย" ที่โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 15-16 ธันวาคม 2543 ที่ผ่านมา

ในรายงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหมโนทัศน์ "ท้องถิ่นนิยม" ทั้งในวงวิชาการนานาชาติและวงวิชาการไทย เพื่อทำความเข้าใจความหมาย พัฒนาการ ภาพรวม เนื้อหาสาระสำคัญและการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในบริบทต่างๆ เนื่องจากงานวิจัยชุดนี้ไม่ใช่การวิจัยเอกสารเชิงสำรวจ ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการเลือกอ่าน คัดสรร จับประเด็น และนำเสนอเนื้อหาสำคัญของหมโนทัศน์ที่ปรากฏใน

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะส่วนที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา

ขอขอบพระคุณอาจารย์สุรียา สมุทคุปต์ และกองทุนอินทร์สมเพื่อ การวิจัยทางมานุษยวิทยาในการสนับสนุนงบประมาณการตีพิมพ์รายงานวิจัย ชุดนี้เป็นครั้งที่สอง ทั้ง ๆ ที่ท่านได้ตระหนักดีว่าการลงทุนเพื่อตีพิมพ์หนังสือ ทางวิชาการเป็นการตัดสินใจที่ไม่อาจหวังผลตอบแทนในเชิงธุรกิจได้เลย การลงทุนครั้งนี้เป็นการลงทุนด้วยเหตุผลในการเผยแพร่ความรู้ความก้าวหน้าทางวิชาการโดยแท้ ขอขอบคุณ วิชาส ปรัชญาภรณ์ จากศูนย์มานุษย- วิทยาสิรินธร ที่ช่วยจัดการต้นฉบับและรับประสานงานการจัดพิมพ์ให้ทั้งหมด ด้วยความเป็นมืออาชีพอย่างยิ่ง หน่วยงานที่จะละเว้นในการแสดงความขอบคุณอย่างจริงใจไม่ได้เลยคือ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคม วิทยา ซึ่งอนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่ความรู้ ทางวิชาการต่อไป

ผู้วิจัยหวังว่าเนื้อหาของรายงานการสังเคราะห์หมโนทัศน์หลักทาง สังคมวิทยาฉบับนี้คงจะมีส่วนจุดประกายให้ผู้อ่านได้ตั้งคำถาม คิดวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ และค้นคว้า เพื่อเปิดมิติหรือมุมมองด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ท้องถิ่นให้ลุ่มลึกและกว้างขวางต่อไป ส่วนข้อบกพร่องหรือความผิดพลาดใดๆ ที่ปรากฏในรายงานการวิจัยฉบับนี้ย่อมตกเป็นความรับผิดชอบของผู้วิจัย เพียงลำพัง

พัฒนา กิติอาษา

วสันตฤดู 2546

โคราช

คำนำ

พิบูลศรีจิตร

เมื่อราวเดือนพฤษภาคม 2543 ผมได้รับการติดต่อจากคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สาขาสังคมวิทยา) ผ่านทาง รศ.ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ให้ร่วมงานวิจัยเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับมโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยาเรื่อง “ท้องถิ่นนิยม” (localism) ผมไม่ค่อยแน่ใจว่าตัวเองมีความสามารถทางวิชาการเพียงพอและเหมาะสมในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ เมื่อผมมีโอกาสดูคุยกับอาจารย์ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ในระหว่างการประชุมเพื่อคัดเลือกผลงานวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่โรงแรมโซฟิเทล-ราชาออดิตจังหวัดขอนแก่น ท่านบอกผมว่า งานชิ้นนี้ต้องการนักวิจัยรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มอาจารย์ที่เพิ่งเรียนจบมาหมาด ๆ ผมคุยกับอาจารย์อานันท์นานกว่านี้ แต่ในตอนท้ายผมบอกอาจารย์ไปว่า “แล้วยังไงผมจะลองดู แต่อาจารย์ต้องช่วยผมนะครับ ผมต้องการคำแนะนำและความช่วยเหลือทางวิชาการจากอาจารย์อีกเยอะเลยครับ”

ผมรู้สึกเป็นเกียรติที่ได้รับความไว้วางใจจากทางคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สาขาสังคมวิทยา) โดยเฉพาะท่านอาจารย์ที่เป็นนักวิจัยอาวุโส ทั้งที่ผมได้เอ่ยนามข้างต้น และอีกหลายท่านที่สนับสนุนการตัดสินใจทำงานชิ้นนี้ ผมสลดความล้มลงเสียทั้งไป เพราะผมรู้สึกว่างานวิจัยชุดนี้น่าจะสนุก ทำท่ายและตรงกับประเด็นทางวิชาการที่ผมให้ความสนใจเป็นพิเศษอยู่แล้ว

ผมขอขอบพระคุณคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สาขาสังคมวิทยา) โดยเฉพาะท่านอาจารย์ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่กรุณาให้ทั้งคำแนะนำและส่งเสริมความที่มีประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้มาจากเชียงใหม่หลายครั้ง ท่านอาจารย์สมศักดิ์ ศรีสันติสุข กรุณาให้โอกาสทางวิชาการกับผม อาจารย์ดร. รัตนา โตสกุล-บุญมัธยะ แห่งภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้คำแนะนำและแลกเปลี่ยนทางวิชาการและเรื่องอื่นๆ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานของคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สาขาสังคมวิทยา) โดยเฉพาะคุณจงหทัย อมรพัฒนกุล และคุณรสแสงสิลา ที่รับเป็นธุระช่วยจัดการเรื่องต่างๆ ระหว่างการทำวิจัยและการนำเสนอรายงานด้วยความเรียบร้อย ห้องสมุดของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุณาให้ความเอื้อเฟื้อเพื่อการยืมและค้นคว้าเอกสารตำราทางมานุษยวิทยาใหม่ๆ จำนวนหนึ่ง Dr. Jan R. Weisman (Seattle, Washington, USA) เพื่อน ผู้เป็นเสมือนญาติสนิทในต่างแดนช่วยผมอ่านและตรวจแก้ไขภาษาอังกฤษในบทความภาษาอังกฤษและงานชิ้นอื่นๆ ของผมเสมอมา ผมนับถือและชื่นชมน้ำใจและความเป็นมืออาชีพของเธอยิ่งนัก

ส่วนที่ขาดไม่ได้เลยก็คือ ท่านอาจารย์สุริยา สมุทคุปต์ ผู้เป็นทั้งครูผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน ที่ปรึกษาทางวิชาการส่วนตัว และอาจารย์ปูของน้องน่านและน้องแทน โดยเฉพาะในยามที่ผมกับตุ๊กตาต้องติดภาระการเรียนการสอนและการวิจัย ปรีชา ศรีไชย นัฐวุฒิ สิงห์กุล และศิริพร ไชยเลิศ นักวิจัยประจำห้องไทยศึกษานิตน์ สาขาวิชาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม ให้ความช่วยเหลือในการอ่านตรวจทานต้นฉบับ

ผมแก้ไขปรับปรุงรายงานวิจัยชุดนี้ในเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2544 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่ผมได้รับทาบทามให้ทำงานชิ้นนี้เมื่อปี 2543 เมื่อผมนำเสนอรายงานต้นฉบับของงานวิจัยชิ้นนี้ต่อที่ประชุมใหญ่ (การสัมมนาทาง

(๘)

วิชาการระดับชาติทางสังคมวิทยา ครั้งที่ 1 ที่โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอน-
เวนชั่น กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 15-16 ธันวาคม 2543) ผมได้เรียนรู้ข้อ
คิดเห็นและข้อวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน โดยเฉพาะ
ศาสตราจารย์ดร. ยศ สันตสมบัติ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และผู้ทรงคุณวุฒิ
จำนวนหนึ่ง ซึ่งแต่งตั้งโดยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สาขาสังคมวิทยา)
ผมขอขอบพระคุณ คณะผู้ทรงคุณวุฒิด้วยความจริงใจ ข้อคิดเห็นและวิพากษ์
วิจารณ์จากท่านมีส่วนอย่างมากต่อการแก้ไขปรับปรุงรายงานการวิจัยฉบับนี้

ผมไม่อาจจะกล่าวได้ว่า การแก้ไขปรับปรุงรายงานวิจัยฉบับนี้จะมี
ส่วนช่วยให้ภาพรวมและข้อวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ต่างๆ ชัดเจนหรือน่าสนใจ
มากยิ่งขึ้นหรือไม่เพียงใด แต่ผมคิดว่า ผมได้พยายามอย่างเต็มกำลังความ
สามารถ ผมได้อ่านหนังสือมากขึ้น ขบคิดอะไรต่างๆ มากขึ้น รับฟังเสียง
สะท้อนจากผู้อ่านมากขึ้น รวมทั้งได้เรียนรู้มากขึ้น แต่การแก้ไขปรับปรุงทุก
อย่างก็คงเป็นไปได้เท่าที่ความสามารถและเวลาจะเอื้ออำนวยให้เท่านั้น
ผมต้องยอมรับว่า ผมทำงานวิจัยชิ้นนี้ภายใต้เงื่อนไขเวลาที่ค่อนข้างจำกัด
บางครั้งผมรู้สึกว่าการรีบเร่งทำให้ผมไม่ค่อยมีเวลาได้คิดและไตร่ตรองใน
หลายประเด็นและหลายแห่ง หลายหัวข้อก็ยังไม่ครอบคลุมความกว้างและ
ความลุ่มลึกของเนื้อหาในระดับที่น่าพอใจมากนัก ดังนั้น ข้อบกพร่องหรือ
ความผิดพลาดทั้งปวงที่อาจปรากฏอยู่ในรายงานการวิจัยฉบับนี้ควรจะต้อง
เป็นความรับผิดชอบของผมเพียงลำพัง

คุณค่าทางวิชาการหรือประโยชน์อื่นใดที่อาจจะปรากฏอยู่บ้างใน
รายงานการวิจัยชุดนี้ ผมขออุทิศให้กับชาวบ้านอีสานแห่งหมู่บ้านแม่มนม้นยืน
และสมัชชาคนจน ผู้เป็นเจ้าของตำนานการต่อสู้ของคนจนผู้ยิ่งใหญ่แห่งเมือง
ไทยยุคโลกาภิวัตน์ เมื่อปลายเดือนตุลาคม 2543 ก่อนแสงตะวันยามโพล้เพล้
จะลับขอบฟ้าที่สันเขื่อนปากมูล พ่อใหญ่ไทบ้านแม่มนม้นยืนคนหนึ่งบอกผม

ให้จำใส่ใจว่า “บ่ทว่าเจ้าลืออยู่ไซ ...เฮากะเป็นลูกอีสานคือกัน ลูกของแม่น้ำคือกัน กินปลาโตเดียวกันอันแหละ” อดีตพรานปลาแห่งลุ่มน้ำมูนท่านนั้นเหมือนจะบอกผมเป็นนัยๆ ว่า เส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นยังอีกยาวไกลนัก แต่สายใจของเพื่อนมนุษย์ร่วมท้องถิ่นเดียวกันนั้นควรจะยืนนานและมั่นคง ด้วยพลังของความเห็นอกเห็นใจและเอื้ออาทร

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2544 Dr. Jan R. Weisman เพื่อนสนิทและนักวิชาการด้านไทยศึกษารุ่นใหม่คนหนึ่งจาก Department of Anthropology, University of Washington, Seattle, USA ได้จบชีวิตลงด้วยโรคมะเร็ง ที่แจนจากไปท่ามกลางความอาลัยรักจากคณาจารย์ เพื่อนร่วมวงวิชาการและญาติพี่น้องของเธอ โดยส่วนตัวผมแล้ว พี่แจนได้ให้ความช่วยเหลือและต้อนรับผมและครอบครัวเข้าสู่ชุมชนวิชาการด้านไทยศึกษาภายใต้การนำของ Prof. Charles F. Keyes อย่างอบอุ่นมาตั้งแต่ฤดูใบไม้ร่วงปี 2538 ตลอดชีวิตวัยทำงานพี่แจนผูกพันกับคนไทยและเมืองไทยอย่างลึกซึ้ง เธอเคยทำงานเป็นอาสาสมัครประจำหน่วยอาสาสมัครสันติภาพอเมริกา (American Volunteers Peace Corp) ที่จังหวัดกาฬสินธุ์หลายปี ค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมลูกครึ่ง (racially mixed children/culture) ในเมืองไทยอย่างลุ่มลึก รวมทั้งทำงานเป็น “ล่าม” เชื่อมโยงคนไทยและเมืองไทยกับโลกตะวันตกมาโดยตลอด ผมขออุทิศคุณประโยชน์ทางวิชาการของรายงานวิจัยฉบับนี้ เพื่อตอบแทนความดีงามและรำลึกถึง Dr. Jan Weisman ผู้เป็นความทรงจำและตัวแทนนักวิชาการต่างชาติรุ่นใหม่ที่รักและผูกพันกับท้องถิ่นเมืองไทยด้วยชีวิตและวิญญาณ

พัฒนา กิติอาษา
 วสันตฤดู 2544 โศกห้วยยาง,
 มทส. โคราชบ้านเอ็ง

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยชุดนี้นำเสนอการสังเคราะห์ความคิดรวบยอดทางสังคมวิทยาเรื่อง “ท้องถิ่นนิยม” (localism) ผู้เขียนได้ทบทวนแนวคิดทางทฤษฎีทางสังคมศาสตร์และผลการวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมในฐานะที่เป็นประดิษฐกรรมทางวิชาการ (an academic construct) ชุดหนึ่ง เพื่อตอบคำถามสำคัญที่ว่าท้องถิ่นนิยมคืออะไรและมีความสำคัญอย่างไร กระแสแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาโดยเฉพาะแนวคิดทฤษฎีสายสกุลหลังทันสมัยนิยม รวมทั้งแนวโน้มทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในสังคมไทยยุควิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ได้เน้นความสำคัญของกระแสท้องถิ่นนิยมมากขึ้น รายงานการวิจัยชุดนี้นำเสนอองค์ความรู้และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยม เพื่อตรวจสอบ ต่อรอง และท้าทายกับการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์ ท้องถิ่นนิยมควรจะได้รับ การทำความเข้าใจโดย การวิพากษ์วิจารณ์วิธีคิดแบบแยกขั้วหรือถอนมายาคติของกระแสโลกาภิวัตน์ พิจารณาท้องถิ่นกับโลกอย่างเชื่อมโยง และสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายทางสังคมในระดับท้องถิ่น

คำหลัก: ท้องถิ่น ท้องถิ่นนิยม ท้องถิ่นภิวัตน์ ทันสมัยนิยม หลังทันสมัยนิยม วาทกรรมและปฏิบัติการของท้องถิ่นนิยมในสังคมไทย

abstract

This research paper presents an analytical review of a key sociological concept, namely, localism. What is localism? What does it mean with respect to recent economic, political, and sociocultural developments in Thailand? The author traces its genealogies and captures its applications in the Thai context through an intensive reading of selected literature. It is argued that theoretical trends in the social sciences in the past few decades—particularly the rise of postmodernism—have intersected with trains of social thought and realities in post 1997 economic-crisis Thailand to create a significant space for the emerging discourse of localism and its multidimensional meanings. The author discusses an interlacing body of knowledge concerning localism in order to juxtapose localism on its powerful counterpart, globalism. Localism may be best understood by deconstructing the local-global dichotomy, revealing the illusion of dominant globalism, and empowering local networks.

Keywords: local, localism, localization, modernism, post-modernism, and localism discourse and its practices in Thailand

คำสารภาพของผู้เขียน

“ท่าโบต้องก้องถิ่นนิยม”
(Localism in Perspectives)¹

ผู้เขียนอยากจะใช้เนื้อที่ตอนต้นของหนังสือเล่มนี้ เพื่อสารภาพความในใจและข้อคิดคำนึงบางอย่างในฐานะของคนทำวิจัยมโนทัศน์ทางสังคมวิทยา เรื่อง “ท้องถิ่นนิยม” (localism) คำสารภาพของผู้เขียนเกี่ยวข้องกับส่วนที่เป็นความรู้สึกนึกคิดบางอย่างที่เกิดขึ้นระหว่างการรวบรวมและเขียนวิเคราะห์ข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ในปี 2543 และส่วนของปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนิยมและโลกาภิวัตน์ในรอบปีที่ผ่านมา ผู้เขียนเขียนต้นฉบับรายงานวิจัยเล่มนี้เสร็จในราวเดือนตุลาคม 2543 นำเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ที่

¹ ผู้เขียนมีโอกาสทบทวนความรู้และจัดระบบความคิดส่วนใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในบทนี้ในช่วงที่ผู้เขียนได้รับเชิญไปบรรยายหัวข้อเรื่อง “ท้องถิ่นนิยม” (localism) และ “ชายขอบนิยม” (marginalism) สำหรับนักศึกษาปริญญาโทของภาควิชาพัฒนาสังคม และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 2 และ 19 กันยายน 2544

จัดโดยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สาขาสังคมวิทยา) ในกลางเดือนธันวาคมของปีเดียวกัน และทบทวนแก้ไขต้นฉบับในเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2544 ตลอดช่วงเวลาของการทำงานดังกล่าว ผู้เขียนครุ่นคิดอยู่เสมอว่า เนื้อหาสาระสำคัญของมโนทัศน์ห้องถื่นนิยมที่ผู้เขียนพยายามนำเสนอ นั้นมีนัยสำคัญทางทฤษฎีอย่างไร มีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมของห้องถื่นเมืองไทยและนานาชาติอย่างไร ห้องถื่นนิยมมีรูปร่างหน้าตาอย่างไร ชอบเขตกว้างขวางมากน้อยเพียงใด และที่สำคัญ ห้องถื่นนิยมของแต่ละคนและแต่ละชุมชนจะมีความหมายเหมือนหรือต่างกันหรือไม่ ห้องถื่นนิยมของคนกลุ่มหนึ่งเกี่ยวข้องกับคนกลุ่มอื่นหรือไม่ อย่างไร และทำไมห้องถื่นนิยมของคนกลุ่มหนึ่งจะได้รับการนำเสนอต่อสายตาของสังคมและนานาชาติในรูปแบบใดบ้างและภายใต้เงื่อนไขอะไร

ความจริง ผู้เขียนคิดว่างานวิจัยชิ้นนี้ได้ลุล่วงไปแล้ว แต่ดูเหมือนว่าข้อเขียนฉบับสมบูรณ์ที่ส่งให้กับเจ้าของทุนวิจัยไปแล้ว ได้ก่อให้เกิดคำถามและความลังเลสงสัยมากขึ้นอย่างที่ไม่เคยรู้สึกมาก่อน ผู้เขียนรู้สึกว่สิ่งที่ผู้เขียนได้เขียนและนำเสนอไปก่อนหน้านี้ นั้นต้องการคำอธิบายเพิ่มเติม

เช้าตรู่ของวันที่ 11 กันยายน 2544 ตามเวลาห้องถื่นของมหานครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา แต่เป็นเวลาหัวค่ำตามเวลาในประเทศไทย ผู้เขียนกำลังรับชมรายงานข่าว “วินาศกรรมสหรัฐฯ” (America Under Attack)

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รศ. ดร. เขียวลักษณ์ อภิชาติวิไลก อาจารย์ฟ้ารุ่ง มีอุตร และนักศึกษาปริญญาโททั้ง 2 ชั้นเรียนด้วยความจริงใจ ผู้เขียนได้เรียนรู้อะไรอีกหลายอย่างเกี่ยวกับมโนทัศน์ชุดนี้ รวมทั้งได้แง่คิดมุมมองจากการบรรยายและการสนทนาในชั้นเรียนดังกล่าวมากเป็นพิเศษ

จากสถานีโทรทัศน์ซีเอ็นเอ็น (CNN) ด้วยความระทึกใจ เป้าหมายของการโจมตีของผู้ก่อการร้ายอยู่ที่ตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ (World Trade Center) และ ตึกเพนตากอน (Pentagon) ซึ่งเป็นที่ตั้งของกระทรวงกลาโหมของสหรัฐอเมริกา ผู้ก่อการร้ายซึ่งสหรัฐอเมริการะบุภายหลังว่าเกี่ยวข้องกับกลุ่มก่อการร้ายอัลกออิดะห์ (Al Qaeda) ภายใต้การนำของอูซามะห์ บิน ลาดิน (Osama bin Laden) ได้จับบังคับเครื่องบินโดยสารภายในประเทศทั้งหมด 4 ลำในเวลาไล่เลี่ยกัน พวกเขาได้บังคับให้เครื่องบินโดยสาร 2 ลำพุ่งชนตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ในเมืองนิวยอร์ก จนถล่มทลาย อีก 1 ลำโจมตีตึกเพนตากอนในเมืองวอชิงตัน ดี.ซี. (Washington, D.C.) จนได้รับความเสียหายอย่างหนัก ส่วนอีก 1 ลำเกิดอุบัติเหตุตกในบริเวณป่าของรัฐเพนซิลเวเนีย (Pennsylvania) เสียก่อน ปฏิบัติการระทึกขวัญเขย่าโลกของกลุ่มผู้ก่อการร้ายครั้งนี้ ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงในทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหารไปทั่วโลก

*“ทาลิบันซ่อนบิน ลาดิน ตบหน้าสหรัฐ เย้ยคำขู่นับถอยหลังบอมบ์ เรือรบ 41 ลำยึดอ่าวเปอร์เซีย...”*² หลังจากเหตุการณ์ก่อการร้ายครั้งนี้ได้ผ่านไปหลายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์ *มติชนรายวัน* และสื่อมวลชนโลกแทบทุกแขนง ต่างก็เฝ้าจับตามองสถานการณ์ รวมทั้งปฏิบัติการสงครามตอบโต้ของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อกลุ่มผู้ก่อการร้ายซึ่งเชื่อกันว่า มีฐานที่มั่นสำคัญอยู่ในประเทศอัฟกานิสถาน ภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาลทาลิบัน เหตุการณ์ก่อการร้ายครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดบรรยากาศสงครามและภาวะความตึงเครียดทางเศรษฐกิจ ครอบคลุมไปทั่วโลกในช่วงไตรมาสสุดท้ายของปี 2544 อย่างช่วยไม่ได้

² *มติชนรายวัน* (2 ตุลาคม 2544).

คำถาม ความล่งเลสงสัย และสิ่งทีผู้เขียนครุ่นคิดในใจเกี่ยวกับ “ห้องถื่นนิยม” ได้เดินมาถึงจุดสูงงอมทีสุด เมื่อเกิดเหตุการณ์ “วินาศกรรมสหรัฐฯ” (America Under Attack) ครั้งนี้ เหตุการณ์สะเทือนขวัญดังกล่าว และสงครามล้างแค้นของสหรัฐอเมริกาได้ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อสหรัฐอเมริกา อัฟกานิสถาน และเศรษฐกิจการเมืองของคนทั้งโลก ผลพวงจากเหตุการณ์วินาศกรรมทีส่งผลกระทบรุนแรงทีสุดในประวัติศาสตร์การเมืองโลกครั้งนี้ ได้บีบบังคับให้ผู้เขียนต้องนั่งลงคิดทบทวนและค้นหาคำตอบในส่วนทีเกี่ยวข้องกับห้องถื่นนิยมเพิ่มเติม

สื่อมวลชนและนักวิเคราะห์สถานการณ์ระหว่างประเทศระบุตรงกันว่า กลุ่มผู้ก่อการร้ายมุ่งโจมตีสัญลักษณ์ทีเป็นหัวใจของทุนนิยมโลก (ตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์) และความเป็นจักรวรรดินิยมมหาอำนาจโลก (ตึกเพนตากอน) ของสหรัฐอเมริกาครั้งนี้ ได้มีการวางแผน คิดคำนวณ และลงมือปฏิบัติการอย่างชาญฉลาด รอบคอบ และละเอียดถี่ถ้วน ผู้เขียนมองว่า ปฏิบัติการก่อการร้ายครั้งนี้ เป็นตัวอย่างของปฏิบัติการห้องถื่นนิยมทีรุนแรงและสุดโต่งทีสุด ไม่ว่ากลุ่มผู้ก่อการร้ายจะอ้างเหตุผลและความชอบธรรมจากมุมมองห้องถื่นนิยมของศาสนาอิสลามในการโจมตีความเป็นเจ้าโลกของสหรัฐอเมริกา หรือฝ่ายสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรจะประณามและตอบโต้การก่อการร้ายครั้งนี้ในรูปแบบใดก็ตาม แต่ความเป็นจริงก็คือ ปฏิบัติการก่อการร้ายครั้งนี้เป็นปฏิบัติการห้องถื่นนิยมเพื่อตอบโต้กระแสโลกาภิวัตน์อย่างตรงไปตรงมาทีสุด ปฏิบัติการห้องถื่นนิยมครั้งนี้บอกกับเราว่า บางครั้งห้องถื่นนิยมของคนบางกลุ่มอาจหมายถึง เลือดเนื้อ ชีวิต และความเจ็บปวดสูญเสียของคนอื่น ชุมชนอื่น และชาติอื่นทีตกเป็นเป้าหมายของการโจมตี ขณะเดียวกัน ปฏิบัติการห้องถื่นนิยมครั้งนี้ก็ฟ้องว่า โลกาภิวัตน์นันมีเงาอำมหิตของการกดขี่ ชูตริต และเอารัดเอาเปรียบในรูปแบบต่างๆ แฝงอยู่ด้วยเช่นกัน

เหตุการณ์วินาศกรรมสหรัฐฯ ครั้งนี้อาจเป็นตัวแทนของ “ฝันร้าย” ของกระแสท้อถอยนิยม ขณะเดียวกันก็อาจเป็นรูปแบบของ “การต่อต้านและปฏิเสธ” ที่ตีแสกหน้าโลกาภิวัตน์อย่างเจ็บปวด ล้วงลึกลงไปถึงชั้นกระชากหน้ากาก และส่งผลทำลายวิถีคิดและจิตวิญญาณของบรรดามหาอำนาจทั้งหลายได้อีกทางหนึ่ง

เกษียร เตชะพีระ³ ได้ประยุกต์ใช้อุปมาสัญลักษณ์ (metaphor) “ญิฮาด⁴ vs แมคเวิลด์” (Jihad vs McWorld) ซึ่งนำเสนอโดย เบ็นจามิน บาร์เบอร์ (Benjamin Barber)⁵ ในการวิเคราะห์และอธิบายเหตุการณ์วินาศกรรมสหรัฐฯ ท่านให้ความหมายกับเหตุการณ์ดังกล่าวว่า เป็น “ตอนล่าสุด” ของกระบวนการญิฮาด vs แมคเวิลด์ หรือการต่อต้าน ทำลาย และต่อรองระหว่างฝ่ายท้อถอยนิยมกับโลกาภิวัตน์ ท่านอธิบายเนื้อหาของทั้งสองฝ่ายตามที่บาร์เบอร์⁶ ได้นำเสนอไว้ดังนี้

³ เกษียร เตชะพีระ, “ญิฮาด vs แมคเวิลด์,” *มติชนรายวัน* (22 กันยายน 2544): 6.

⁴ ประเวศ วะสี, “บทบาทของประเทศไทยในรอยรั้วอันตรายของโลก,” *มติชนรายวัน* (8 ตุลาคม 2544): 20. เรียกว่า “จีฮัด” (Jihad) แปลว่า สงครามศาสนาของชาวมุสลิม ขณะเดียวกันก็หมายถึง ความแตกต่างแบบสุดขั้วและการปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างอารยธรรมอิสลามกับอารยธรรมตะวันตก ท่านอธิบายว่า “ตะวันตกเป็นพวกทุนนิยม วัตถุนิยม นิยมเสรีภาพที่จะแสวงหาประโยชน์และแสวงหากามสุขทางเนื้อหนังมังสา (hedonism) หรือเป็นพวกกามสุขลึกลึกลานุโยค อิสลามเป็นพวกเคร่งครัดในพระเจ้า พยายามควบคุมกามสุข เช่น ไม่เสพสุรา ไม่เปิดเผยเนื้อหนังมังสา ไม่นิยมการโป๊เปลือย ไม่นิยมการคิดดอกเบียเพราะเป็นการชู้ตริต กระเด็นไปทางอึดตึกิลมถานุโยค...”

⁵ Benjamin R. Barber, *Jihad vs. McWorld* (New York: Ballantine Books, 1996).

⁶ Benjamin R. Barber, *Jihad vs. McWorld*.

แมคเวิลด์ การแผ่ถึงกันทั่วโลก-เข้าถึงโลก-เอาชนะโลก-ทำโลกทั้งใบให้เป็นแบบแมคฯ (ให้ชาวโลกแตกตัวน McDonald's เหมือนอเมริกัน, ใช้คอมพิวเตอร์ Macintosh และยี่ห้ออื่นตามอเมริกัน) รัฐบาลทั้งหลายพากันเปิดประเทศดำเนินนโยบายเศรษฐกิจการค้าเสรีสไตล์ McGovernment อย่างที่อเมริกันชนำ เป็นต้น) ประชันกับญิฮาด กระแสต่อต้านการครอบงำทางวัฒนธรรม สารสนเทศ เศรษฐกิจและการเมืองดังกล่าวที่มีฐานมาจากชุมชนท้องถิ่น หรือเอกลักษณ์เฉพาะทางชาติพันธุ์ ศาสนาแบบใดแบบหนึ่งของผู้คนตามพื้นที่ต่างๆ ของโลก

ทั้งคู่เป็นสองด้านของเหรียญเดียว ที่ด้านหนึ่งนำไปสู่ปฏิริยาตอบโต้กลับจากอีกด้านหนึ่งอย่างเป็นธรรมดา ธรรมชาติ และอัตโนมัติ ญิฮาด vs แมคเวิลด์จึงเป็นกระบวนการเดียวกันที่ต่างก็เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน กำหนดซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการเดียวกันแห่งโลกาภิวัตน์กับปฏิริยาตอบกลับต่อมัน ที่จะต้องเกิดขึ้นอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะโลกาภิวัตน์อย่างที่ดำเนินมาหลังสิ้นสุดสงครามเย็นจนบัดนี้ ได้ก่อรูปที่เชื่อมโยงแผ่ถึงกันเป็นโลกเดียวกันจริง แต่ก็เป็โลกที่ไม่เสมอภาคอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะด้านโคคทรีพีย์ เศรษฐกิจ อำนาจการเมือง และโอกาสในการเข้าถึงและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร วัฒนธรรม เห็นได้ชัดว่า โคคทรีพีย์ อำนาจ และโอกาสเหล่านั้นไปรวมศูนย์หนาแน่นที่สุดอยู่ที่อเมริกา ซึ่งเป็นต้นธารของกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันไป...

...การที่คนส่วนน้อยบางกลุ่มเลือกใช้ความรุนแรง กระทั่งก่อการร้ายวินาศกรรมพรา่ผลาญชีวิตผู้บริสุทธิ์อย่างโหดเหี้ยมนับเป็นอาการของความไร้อำนาจ (powerlessness) อันเกิดจากการถูกกลืนรอนอำนาจที่จะเลือก อำนาจที่จะบอกว่า “ไม่เอา” (disempowerment) เบื้องหน้าโลกาภิวัตน์... การก่อการร้ายเป็น

การลัดวงจรทางการเมือง (the short-circuiting of politics) เพราะพวกเขา รู้สึกว่า ตัวเองไร้อำนาจที่จะต่อต้านขั้วขึ้นกระแส อันเขารู้สึกว่าไม่เป็นธรรมตามวิธีการเมืองในระบบ เมื่อไม่ยอมตกเป็นเหยื่อก็หันไปสวมบทผู้กระทำการด้วยความรุนแรง หรือผู้ก่อการร้ายแทน⁷

ภายใต้อุปลักษณ์ดังกล่าว จิฮัดหรือตัวแทนท้องถิ่นนิยมถูกนำเสนอขึ้นมาเพื่อเผชิญหน้ากับโลกาภิวัตน์ เช่นเดียวกับการดำรงอยู่ระหว่างกระแสท้องถิ่นกับกระแสโลก ปฏิบัติการวินาศกรรมสหรัฐครั้งนี้ เป็นการใช้ความรุนแรงของฝ่ายท้องถิ่นเพื่อตอบโต้ผู้นำกระแสโลก คำถามที่ตามมาก็คือ วิธีคิดแบบแยกขั้ว เผชิญหน้า และใช้ความรุนแรงข้างต้นนี้จะมีทางออกอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะหลีกเลี่ยงความรุนแรงและการเผชิญหน้า คำตอบของเกษียร เตชะพีระในบทความเดียวกันนี้ก็คือ ต้องไม่มองว่าโลกาภิวัตน์เป็นสิ่งที่เสี่ยงไม่ได้ เปลี่ยนไม่ได้และปัจเจกบุคคลและท้องถิ่นก็ต้องไม่ยอมจำนนให้กับเกมการแข่งขันหรือความไม่เสมอภาคของโลกาภิวัตน์ หากต้อง “ร่วมมือกันหาทางคุมและเปลี่ยนโลกาภิวัตน์ไปสู่สันติภาพและความเป็นธรรมให้ได้ด้วยปัญญา”⁸

ทางออกหรือปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างท้องถิ่นกับโลกตรงกับสิ่งที่ประทุมพร วัชรเสถียร⁹ เรียกว่า “โลกาภิวัตน์ที่ถูกต้อง” ซึ่งท่านได้ขยายความว่า “โลกาภิวัตน์ที่ถูกต้องคือ ความเจริญของโลกที่เกิดขึ้นร่วมกันและพร้อมกันจากทุกภูมิภาคและทุกท้องถิ่น มิใช่การภิวัตน์โลกโดยฝ่ายเดียวจาก

⁷ เกษียร เตชะพีระ, “ญิฮาด vs แมคเวลด์” : 6.

⁸ เกษียร เตชะพีระ, “ญิฮาด vs แมคเวลด์” : 6.

⁹ ประทุมพร วัชรเสถียร, “โลกาภิวัตน์ที่ถูกต้อง,” *มติชนรายวัน* (8 ตุลาคม 2544) : 2.

ผู้ที่ใช้อำนาจใดก็ตามเป็นเครื่องมือ โดยไม่ตระหนักถึงความสูญเสียและความชอกช้ำใจของผู้อื่น”¹⁰ นอกจากนี้ คำว่า “โลกาภิวัตน์ที่ถูกต้อง” ก็สอดคล้องกับสิ่งที่ประเวศ วะสี เรียกว่า “โลกาภิวัตน์ที่เจริญหรือโลกาภิวัตน์ศรีอาริยะ”¹¹ ในความหมายหลังนี้ ประเวศ วะสี ได้เรียกร้องให้โลกสร้างอารยธรรมใหม่เพื่อลดกระแสเกลียดชังอเมริกัน สดการปะทะกันระหว่างอารยธรรมตะวันตกกับอารยธรรมอิสลาม รวมทั้งแก้ความขัดแย้งรุนแรงในตะวันออกกลาง ท่านเรียกร้องให้มหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา

เป็นผู้มาในการสร้างสันติภาพ กระจายอำนาจไปทั่วโลก ให้โลกมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและอารยธรรม ฟังตนเองได้ เอื้ออาทรและเรียนรู้จากกันและกัน โดยมุ่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ใช่มุ่งกำไรสูงสุด¹²

ผู้เขียนพยายามทำความเข้าใจ “ปฏิบัติการวินาศกรรมสหรัฐฯ” รวมทั้งความเคลื่อนไหวในเวทีเศรษฐกิจและการเมืองโลกล่าสุดเพิ่มเติมจากมุมมองทางทฤษฎีของนักคิดนักทฤษฎีในสายสกุล “หลังอาณานิคมนิยม” (postcolonialism) คนสำคัญบางท่าน โดยเฉพาะผลงานทางวิชาการในส่วน

¹⁰ ประทุมพร วัชรเสถียร, “โลกาภิวัตน์ที่ถูกต้อง,” : 2.

¹¹ ประเวศ วะสี, “บทบาทของประเทศไทยในรอยรั้วอันตราขายของโลก,” : 20.

¹² ประเวศ วะสี, “บทบาทของประเทศไทยในรอยรั้วอันตราขายของโลก,” : 20.

ที่ใช้ประโยชน์จากนักทฤษฎีในสำนักหลังทันสมัยนิยม (postmodernism) เช่น โฮมิ บาบฮา (Homi Bhabha)¹³ และ เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said)¹⁴

ผู้เขียนคิดว่า ปฏิบัติการที่ใช้ความรุนแรงแบบสุดโต่งในการจี๋เครื่อง บินพาณิชย์และเข้าโจมตีติกเวิลด์เทอร์ตเซนต์เตอร์และติกเพนทากอนแบบ ยอมพลีชีพและทำลายเครื่องบินทำลายชีวิตคนแบบเหมาทั้งลำ รวมทั้ง กรณีการก่อการร้ายอีกหลาย ๆ กรณีในช่วงหลังสงครามเย็นนั้น อาจจะเป็น ตัวอย่างสำคัญของ “พฤติกรรมทางภาษา” และ “วิธีคิดหรือวิสัยมองโลก” ที่ โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) เรียกว่า “[การคิดหรือการพูด] นอก ประโยค” (outside the sentence) ในที่นี้ พฤติกรรมการก่อการร้ายรวมทั้ง เครื่องข่ายองค์กร มันสมอง และทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่เบื้องหลัง เป็น “สัญญาณ” ทางภาษาที่ซับซ้อนชุดหนึ่งที่ได้ปฏิบัติการสื่อความหมายทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์เฉพาะอย่างออกมา การคิดนอกประโยคอาจมีความ หมายถึง การคิด การพูด และการลงมือทำนอกกรอบ นอกกฎเกณฑ์ นอก ระเบียบบังคับที่สังคมหรือชุมชนทางภาษานั้นยอมรับร่วมกัน เพราะฉะนั้น พฤติกรรมภาษาที่เกิดจากวิธีคิดดังกล่าวนี้ จึงเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือความ คาดหมายของสังคมทั่วไป เป็นผลสะท้อนของความจนตรอก อับจนหนทาง และภาวะของความสับสนและต่อสู้ดิ้นรน

¹³ Homi Bhabha, “Postcolonial Authority and Postmodern Guilt,” in *Cultural Studies*, edited by Lawrence Grossberg, Cary Nelson and Paula Treichler (New York: Routledge, 1992), pp. 56-68.

¹⁴ Edward Said, *Orientalism* (New York: Vintage Books, 1978) และ *Culture and Imperialism* (New York: Vintage Books, 1993).

จากความคิดดังกล่าวนี้ บาบ่า¹⁵ ได้นำมาอธิบายและปรับแต่งเพิ่มเติมเรียกว่า “พูดนอกประโยค” (to speak *Outside* the sentence or the *sententious*)¹⁶ นักทฤษฎีทั้งสองท่านนี้ประยุกต์ใช้ความคิดทางภาษาศาสตร์เพื่ออธิบายสภาพความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมภายใต้บริบทของโลกยุคหลังอาณานิคม ทั้งสองท่านชี้ให้เห็นว่าภาษาสะท้อนวิถีชีวิต ความเป็นจริง และการมองโลกของผู้พูด เห็นได้จากการที่คนพื้นเมืองพูดภาษาของเจ้าอาณานิคม เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส ดัตช์ ฯลฯ เต็มไปด้วยสำเนียง (accent) พูดแบบกระต่อนกระถ่าน พูดด้วยศัพท์แสงหรือสำนวนของคนที่อยู่ใต้อาณานิคมของตะวันตก คนจากโลกที่สาม หรือชาวบ้านร้านตลาดทั่วไป รวมทั้งพูดหรือใช้พฤติกรรมภาษาที่ไม่ได้มาตรฐานหรือไม่เป็นที่ยอมรับจากบรรดาเจ้าของภาษาหรือชนชั้นผู้ปกครองที่มีการศึกษา และได้รับการอบรมสั่งสอนแบบชนชั้นผู้นำ

พฤติกรรมทางภาษาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง “ความแตกต่างทางวัฒนธรรม” ขณะเดียวกันก็บอกเล่าถึง “เสียงสะท้อน” “วิถีคิด” และ “ทางออกแบบจนตรอก” ของกลุ่มคนที่ถูกกระทำให้เป็นคนชายขอบ ต้อยอำนาจ

¹⁵ Homi Bhabha, “Postcolonial Authority and Postmodern Guilt,” pp. 56-57.

¹⁶ Homi Bhabha, “Postcolonial Authority and Postmodern Guilt,” p. 56. คำว่า “Outside” เขียนขึ้นต้นด้วยตัวพิมพ์ใหญ่ “O” ในต้นฉบับเป็นการเน้นความหมายและความสำคัญของคำนี้ แสดงให้เห็นถึงการที่คนกลุ่มหนึ่งคิด พูด หรือใช้ภาษาที่อยู่นอกเหนือจากหลักเกณฑ์ไวยากรณ์มาตรฐานของภาษาใดๆ เป็นผลสะท้อนของประสบการณ์ชีวิต วิถีคิด และวิถีการมองโลกและความเป็นจริงที่แตกต่างออกไป ความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือ การประท้วงหรือต่อต้านกฎเกณฑ์มาตรฐานในการคิดและมองโลกผ่านทางภาษา ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

การต่อรอง และตกอยู่ภายใต้ชุมชนพลัดถิ่น โดยเฉพาะในระดับของจินตนาการ และพันธะผูกพันทางอารมณ์ บาบานำเสนออย่างชัดเจนว่า กลุ่มคนเหล่านี้ “ตกเป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนและทุกข์ระทมจากประโยค [ไวยากรณ์] ของประวัติศาสตร์ (the sentence of history) ที่เต็มไปด้วยการกดบังคับ การพลัดพรากจากถิ่นที่อยู่ และการตกอยู่ในสภาพไร้ที่อยู่และชุมชนของตนเอง ประโยค [ที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์] ของประวัติศาสตร์นี้เองที่บีบบังคับให้คนเหล่านี้ต้องคิดนอกเหนือจากความคงที่แน่นอนของประโยคและไวยากรณ์ในภาษา”¹⁷

นอกจากนี้ บาบานำเสนอแนวการวิเคราะห์ “การพูดหรือคิดนอกประโยค” ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้อธิบายพฤติกรรมก่อการร้ายแบบไร้รูปแบบ ไร้พรมแดน และอยู่นอกเหนือความคาดหมาย ดังเช่น กรณีวินาศกรรมสหรัฐฯ เพิ่มเติมว่า

ประสบการณ์ตรงของชีวิตในภาวะชายขอบทางสังคม ทำให้เราต้องคิดค้นหายุทธวิธีทางการเมืองสำหรับเสริมพลังและต่อรองอำนาจ (a political strategy of empowerment and articulation) ซึ่งเป็นยุทธวิธีที่อยู่นอกเหนือจากการใช้สำนวนภาษาแบบเสรีนิยม อุดมคตินิยม และอยู่นอกเหนือองค์ประธานหรืออำนาจอธิปไตย (the sovereign subject) ทั้งหลายที่อยู่ภายใต้ระเบียบพลเมืองและกฎหมาย (civil sentence of the law)¹⁸

¹⁷ Homi Bhabha, “Postcolonial Authority and Postmodern Guilt,” p. 56.

¹⁸ Homi Bhabha, “Postcolonial Authority and Postmodern Guilt,” p. 56.

กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภาวะที่ถูกบีบคั้น กดบังคับ กดขี่ หรือความทุกข์ยากแร้นแค้นต่างๆ ของคนในพื้นที่ชายขอบผลักดันให้พวกเขาต้องดิ้นรนต่อสู้และหาทางออกให้กับชีวิตและชุมชนของตน บางครั้งภาวะจำยอมก็บีบบังคับให้เขา “คิดนอกประโยค” หรือกระทำบางสิ่งบางอย่างที่อยู่นอกเหนือความคาดหวัง หรือระเบียบแบบแผนที่กำหนดโดยกฎหมาย ทั้งๆ ที่พวกเขารู้ว่าวิธีการหรือทางออกแบบนี้เสี่ยงอันตราย ผิดกฎหมาย หรือเต็มไปด้วยความรุนแรง แต่พวกเขาก็ต้องกระทำ เพราะพวกเขาอยู่ในภาวะจำยอม ภาวะจนตรอก และพร้อมที่จะต่อสู้แม้ตัวตายหรือต้องพลีชีพ ในสภาพเช่นนี้ วิธีคิดและพฤติกรรมภาษาที่เต็มไปด้วยไวยากรณ์ ระเบียบแบบแผน กฎหมาย เหตุผล และความชอบธรรมที่สังคมยอมรับก็ไม่มีประโยชน์อีกต่อไป

กล่าวโดยรวมแล้ว ทั้งบาร์ตส์และบาบากำลังบอกพวกเราว่า ภาวะจำยอมและจนตรอก หรือการพูดนอกประโยคเช่นนี้เป็นภาวะที่น่าสะพรึงกลัวที่สุดในสังคมโลกยุคหลังทันสมัย เพราะเป็นภาวะที่ไร้รูปแบบ ไร้รัฐ พร้อมจะปะทุด้วยความรุนแรงสุดขีดได้ทุกเมื่อ และพร้อมที่จะช็อกโลกและทุกฝ่ายทุกคนที่เกี่ยวข้องได้อย่างไม่เลือกสถานที่และเวลา ที่สำคัญ เป็นภาวะที่ไม่มีใครคาดคิดหรือคาดเดาได้เลย

อารยธรรมตะวันตกและอารยธรรมอิสลาม สหรัฐอเมริกากับกลุ่มอัลกออิดะห์และนายอุซามะห์ บิน ลาดิน เป็นตัวแทนของวิธีคิดและมองโลกต่างกันอย่างสุดขีด แต่ก็น่าสนใจว่า ฝ่ายหลังมักจะถูกจำกัดด้วยภาวะด้อยอำนาจด้อยพลังต่อรอง และสถานภาพชายขอบ ในเวทีการต่อรองทางวัฒนธรรมของโลกที่เน้นความสำคัญของวิธีการ เครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ และกระบวนการทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมตามระบบตามกติกานั้น คนที่ถูกบีบให้ “คิดนอกประโยค” และมีชีวิตอยู่ “นอกประโยค” จึงไม่ใช่เป็นเรื่องของปรากฏการณ์ทางภาษาเพียงอย่างเดียว เพราะภาษาที่กระท่อนกระแท่น ภาษา

ที่เต็มไปด้วยสำเนียง ภาษาที่ไม่ได้มาตรฐานไวยากรณ์คือ ผลสะท้อนของชีวิต และความเป็นจริงของชีวิตแบบ “ชายขอบ” และ “จนตรอก” ของบรรดาเจ้าของภาษามากกว่าอย่างอื่น ในเหตุการณ์วินาศกรรมสหรัฐฯ ครั้งนี้ เจ้าของภาษาหรือคนที่ต้องขบคิดนอกประโยคแล้วลงมือต่อสู้กับมหาอำนาจโลกและกระแสโลกาภิวัตน์แบบจนตรอกดังกล่าว เป็นฝ่ายญาติหรือจี้ต เหตุการณ์ครั้งต่อๆ ไปอาจจะต้องมีท้องถิ่นนิยมในรูปแบบอื่นลุกขึ้นมาเผชิญหน้าและให้วิธีคิดวิธีพูดแบบนอกประโยคอีกครั้งก็เป็นได้ ทราบเท่าที่อารยธรรมของโลกยังเต็มไปด้วยการเผชิญหน้า การกดบังคับ และการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอำนาจที่โลกาภิวัตน์มีมากกว่าและเหนือกว่าท้องถิ่นนิยมอย่างสิ้นเหลือ ปราศจากการตรวจสอบและตัดทาน

เอ็ดเวิร์ด ซาอิด ได้รื้อถอนความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของโลกกับท้องถิ่นผ่านอุปลักษณะคู่ตรงข้ามที่ท่านเรียกว่า อารยธรรมตะวันตก (Occidentalism) และอารยธรรมตะวันออก (Orientalism) ตลอดเส้นทางวิชาชีพนักวิชาการด้านวรรณกรรมวิจารณ์และวัฒนธรรมศึกษาที่โด่งดังของท่าน ท่านชี้ให้เห็นว่า ภาพลักษณ์และตัวตนของตะวันออก (Orientalism) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะยุโรปและสหรัฐอเมริกา เป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมให้มหาอำนาจเข้ามายึดครอง กดขี่ ครอบงำ และปฏิบัติการทางวัฒนธรรมต่างๆ เหนือดินแดนตะวันออกและคนตะวันออก วาทกรรมชุดนี้แยกไม่ออกจากเป้าหมายทางการเมืองของตะวันตก ขณะเดียวกันก็ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความจริงและความซับซ้อนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตะวันออกเสมอไป เพราะความสัมพันธ์ระหว่างตะวันตกกับตะวันออกเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม ความสัมพันธ์ของการกดบังคับ (domination) และความสัมพันธ์ของ

การครอบงำ เพื่อสถาปนาความเป็นเจ้าที่ซับซ้อนในหลายระดับ (varying degrees of a complex hegemony)¹⁹

สงครามโลกครั้งที่สองจบลงพร้อมกับการส่งต่อหรือถ่ายโอนอำนาจในการครอบงำและผลิตซ้ำวาทกรรมตะวันออกในเวทีการเมืองนานาชาติจากยุโรปตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน ดัตช์ มาเป็นสหรัฐอเมริกา จากนั้นโลกก็เข้าสู่ยุคสงครามเย็นหรือความตึงเครียด เนื่องจากการแข่งขันและทำทายระหว่างค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยกับโลกคอมมิวนิสต์ ซึ่งจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายแรก ชัยชนะดังกล่าวยิ่งเสริมบทบาทการนำของสหรัฐอเมริกาให้โดดเด่นทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร และวัฒนธรรมในฐานะมหาอำนาจของโลก และทำหน้าที่ควบคุมการผลิตวาทกรรมครอบโลกไว้ในกำมือ วาทกรรมครอบโลกที่สำคัญ ได้แก่ “ระเบียบโลกใหม่” (The New World Order) “กระแสโลกาภิวัตน์” (globalization) เป็นต้น

ชาติใดที่พากษ์วิจารณ์ความคิดเกี่ยวกับระเบียบโลกใหม่ที่พยายามนำเสนอโดยรัฐบาลอเมริกันและคนอเมริกันในช่วงหลังสงครามเย็นว่า เป็นการ “...แสดงความยินดีปรีดากับชัยชนะของตัวเอง ความรู้สึกยิ่งใหญ่ของผู้ชนะที่ไม่อาจจะปิดกันไว้ได้ และเป็นการประกาศความรับผิดชอบ [ต่อชะตากรรมของโลกทั้งโลก] อย่างห้าวหาญ”²⁰ ท่านอธิบายต่อไปว่า ความรู้สึกยิ่งใหญ่ของรัฐบาลและคนอเมริกันในยุคหลังสงครามเย็น อาจเปรียบได้กับตัวละครสำคัญที่ชื่อ Holroyd ในนวนิยายเรื่อง *Nostromo* ของโจเซฟ คอนราด (Joseph Conrad)²¹ ซึ่งเชื่อมั่นว่า

¹⁹ Edward Said, *Orientalism*, และ *Culture and Imperialism*.

²⁰ Edward Said, *Culture and Imperialism*, p. xvii.

²¹ โจเซฟ คอนราด (Joseph Conrad) (1857-1924) เดิมชื่อ Jozef Teodor Konrad Nalecz Korzeniowski เกิดในประเทศโปแลนด์ ภายหลังก่อน

พวกเรา [We—the American] คือหมายเลขหนึ่ง พวกเราเกิดมาเพื่อจะเป็นผู้นำ พวกเรายืนหยัดและเชื่อมั่นในเสรีภาพและระเบียบ[ของโลก] อาจกล่าวได้ว่า คนอเมริกันส่วนใหญ่ก็คงจะไม่มึนหมึ้มกันจากความรู้สึกยิ่งใหญ่และหลงตัวเอง ซึ่งมักจะนำไปสู่สภาพลวงตาและกับดักของอำนาจได้ง่ายๆ²²

ซาอิตได้ตั้งข้อสังเกตด้วยว่า ความรู้สึกและสำนวนภาษาข้างต้นนี้ไม่ใช่ของใหม่ในเวทีประวัติศาสตร์การเมืองโลก หากเป็นสำนวนภาษา วิธีคิด และมุมมองของบรรดาหาอำนาจยุคอาณานิคมที่เคยมีมาก่อนหน้าสหรัฐอเมริกาแล้วทั้งสิ้น สำนวนภาษาเหล่านี้ถูกใช้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าตลอดยุคสมัยใหม่หรือยุคทองของการล่าอาณานิคมที่ผ่านมา โดยเริ่มต้นจากสเปนและโปรตุเกส ต่อด้วยอังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม ญี่ปุ่น รัสเซีย และสหรัฐอเมริกาที่กำลังล่าพองตนอยู่ในเวลานี้

แง่คิดจากข้อวิจารณ์ที่แหลมคมของซาอิต อาจช่วยให้เราเข้าใจปฏิบัติการของคนอเมริกันและรัฐบาลอเมริกันที่มีต่อการโจมตีของกลุ่มก่อ

สัญชาติเป็นคนอังกฤษ คอนราดเป็นนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ท่านใช้ประสบการณ์การเดินทางและทำงานในประเทศอาณานิคมในเอเชีย แอฟริกา และอเมริกาเป็นแก่นสำคัญและฉากในนวนิยายของท่านหลายเรื่อง งานเขียนของท่านได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากนักทฤษฎีในสายสกุลหลังอาณานิคม โดยเฉพาะในส่วนของงานนำเสนอ (representation) การสร้างตัวตน และความเป็นอื่น (invention of self and otherness) ให้กับชีวิตและสังคมวัฒนธรรมของคนที่อยู่ภายใต้การปกครองของชาติอาณานิคมตะวันตกจาก “มุมมอง” ของนักประพันธ์ชาวตะวันตกคนหนึ่งในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

²² Joseph Conrad, *Nostromo: A Tale of the Seaboard* (Garden City: Doubleday, 1925[1904]).

การร้ายเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2544 ได้ไม่ยาก ความรู้สึกยิ่งใหญ่ ทะนงตน และเชื่อมั่นว่าตัวเองเป็นเจ้าของโลก เป็นผู้นำโลกในทุกด้าน ย่อมนำมาซึ่งความโกรธแค้น คลั่งชาติ และมุ่งมั่นที่จะแก้แค้นและเอาคืนอย่างรุนแรงมากกว่าปกติธรรมดา ระเบียบโลกใหม่ที่มืออเมริกันเป็นผู้นำกำลังถูกทำลายจากห้องถื่นนิยมเล็กๆ กลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้ทำลายในนามของชาติต่อรัฐชาติ แต่อิงอยู่กับเงื่อนไขข้อของอุดมการณ์ทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน ก็ใช้ช่องว่างที่กระแสโลกาภิวัตน์เปิดทิ้งไว้ให้อย่างชาญฉลาดและเลือดเย็น เช่น การเคลื่อนกำลังพลข้ามพรมแดนรัฐชาติ การระดมเงินทุนและกำลังสนับสนุน การประกอบธุรกิจข้ามชาติ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีการสื่อสารไร้พรมแดน ดังนั้น ประเด็นปัญหาที่โลกยุคหลังทันสมัยกำลังเผชิญอยู่จึงซับซ้อน ซ่อนเงื่อน และเต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วอย่างยิ่ง

วิธีคิดแบบแยกขั้วระหว่างโลกกับห้องถื่น ตะวันตกกับตะวันออก แมคเวลดกับจีฮัต และเรากับเขา (we vs them) อาจจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ขณะเดียวกันก็มีอันตรายและส่งผลสืบเนื่องอย่างมหาศาลในการทำความเข้าใจสถานการณ์โลกยุคหลังสงครามเย็น ในบทที่ 2 ของหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้อภิปรายรายละเอียดของข้อจำกัดของวิธีคิดแบบแยกขั้ว (dichotomization) และฐานคติทางปรัชญายุคทันสมัยนิยมบางประการที่เกี่ยวข้อง เช่น ปฏิฐานนิยม (positivism) สารัตถนิยม (essentialism) ผู้เขียนคงจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของเนื้อหาดังกล่าวในที่นี้

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนอยากจะเชื่อมโยงต่อไปว่า จากสถานการณ์โลกล่าสุด เช่น กรณีวินาศกรรมสหรัฐฯ และสงครามถล่มกลุ่มผู้ก่อการร้ายภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรนั้น นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาที่กำลังทำงานอยู่ในบริเวณชายขอบของประชาคมโลกแห่งหนึ่ง

เช่นประเทศไทย จะทำความเข้าใจหรืออธิบาย “ท้องถิ่นนิยม” ภายใต้บริบทของปรากฏการณ์ของโลกยุคโลกาภิวัตน์ข้างต้นนี้ว่าอย่างไร “ท้องถิ่นนิยม” ในสถานะที่เป็นมโนทัศน์ทางสังคมวิทยาควรจะมีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร และทำไมจึงเป็นเช่นนั้น มโนทัศน์นี้มีข้อจำกัดอะไรบ้าง

นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาให้ความสนใจ “ท้องถิ่นนิยม” ในสถานะที่เป็น “ปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม” อย่างหนึ่งที่ซับซ้อน เต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับกลุ่มคน สถาบันระบบ และปรากฏการณ์อื่นๆ อีกจำนวนมาก ผู้เขียนเข้าใจว่า “ท้องถิ่นนิยม” โดยเฉพาะในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทย น่าจะมีลักษณะสำคัญหลายประการดังต่อไปนี้

ท้องถิ่นนิยมเป็นประดิษฐกรรมทางสังคมวัฒนธรรม (a sociocultural construct) และปรากฏตัวในรูปแบบที่หลากหลาย

สำนึกและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (ethnocultural identities) ภาวะชายขอบ (marginality) ความเป็นอื่น (otherness) ชุมชนของผลประโยชน์ (communities of common interests) หรือปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practices) รูปแบบต่างๆ ประดิษฐกรรมเหล่านี้ปรากฏตัวในรูปของปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งนำเสนอเนื้อหาสาระหรือแก่นสำคัญของท้องถิ่นนิยมผ่านเรื่องเล่า (narratives) เสียงสะท้อน (voices) สิทธิและการต่อสู้ต่อรอง (rights and competitions) สัญลักษณ์ (symbols) ภาพลักษณ์และจินตนาการ (images and imaginations) และสินค้า (commodities) ท้องถิ่นนิยมในความหมายนี้จึงครอบคลุมหลากหลายมิติทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตัวอย่างงานศึกษาวิจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับท้อง

ถิ่นนิยมในความหมายนี้ได้แก่ คายส์ (Keyes)²³ วิเคราะห์ว่า ภูมิภาคนิยมหรือท้องถิ่นนิยมในอีสาน (Isan regionalism) ในทศวรรษที่ 1960 เป็นประดิษฐกรรมทางการเมืองของรัฐบาลไทยในสงครามช่วงชิงประชาชนในยุคสงครามเย็น ขณะเดียวกันก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการก่อรูปและการต่อรองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และการเมืองของคนอีสาน โดยเฉพาะกลุ่มนักการเมืองและผู้นำท้องถิ่นอีสาน กับคนไทยและรัฐบาลไทย ซึ่งมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่กรุงเทพฯ งานวิจัยล่าสุดของดาร์รตัน เมตตาริกานนท์²⁴ ก็สนับสนุนข้อวิเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวอย่างชัดเจน ถ้าคำว่า “อีสาน” ถูกสร้างขึ้นและนำมาใช้เพื่อเป้าหมายทางการเมืองในการสร้างชาติของรัฐบาลสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา สำนักท้องถิ่นนิยมของคนอีสานย่อมเกิดขึ้นและมีพัฒนาการควบคู่กัน เพื่อตอบโต้ ต่อรอง และผลิตซ้ำความเป็นตัวตนของท้องถิ่นให้แหลมคมมากยิ่งขึ้นภายใต้บริบทของรัชชาติสมัยใหม่

ท้องถิ่นนิยมเป็นผลผลิตของรัชชาติสมัยใหม่ แบบรวมศูนย์ (highly centralized modern nation-state)

ลักษณะสำคัญข้อนี้อธิบายว่า ท้องถิ่นเป็นผลผลิตของสังคมนการเมืองไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาลอยๆ แต่ถูกสร้างขึ้นหรือประดิษฐ์ขึ้นอย่างมีที่มาที่ไป นั่นคือ ท้องถิ่นนิยมแตกต่างจากท้อง

²³ Charles F Keyes, *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand*, Data Paper no. 65 (Ithaca: Cornell Southeast Asia Program, 1967).

²⁴ ดาร์รตัน เมตตาริกานนท์, “การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส. อีสาน พ.ศ. 2476-2494” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

ถิ่นหรือท้องที่ในความหมายทางภูมิศาสตร์การเมืองทั่วไป เพราะว่าเกิดขึ้น เพราะรัฐโดยเฉพาะรัฐชาติสมัยใหม่ เป็นผลผลิตของการรวมศูนย์อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเข้าสู่ส่วนกลาง เป็นผลโดยตรงกับการกำหนดเขตแดน พรหมแดน หรืออาณาเขตการปกครองทั้งในระดับรัฐต่อรัฐ และการแบ่งหน่วยการปกครองภายในรัฐ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นำเสนอว่า ในกรณีของท้องถิ่นนิยมในประเทศไทยนั้น

รัฐหรือการเมืองมีส่วนเป็นผู้สร้างหรือนิยามท้องถิ่นค่อนข้างสูง มาตั้งแต่โบราณแล้ว ที่คนไทยนับตัวเองเป็นคนสุโขทัย คนแพว คนน่าน ฯลฯ นั้น แท้จริงแล้วเกิดจากรัฐเป็นผู้กำหนด เพราะเมื่อเกิดชุมชนขึ้นแล้ว รัฐไปปกครองชุมชนนั้น รัฐก็เรียกชุมชนนั้นว่า เมือง เมืองในภาษาโบราณแปลว่า หน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดเท่าที่รัฐบาลกลางจะสามารถยื่นมือเข้าไปถึงได้... โดยโครงสร้าง [ของรัฐไทย] เป็นการรวมศูนย์มาตั้งแต่โบราณ ในรัฐรวมศูนย์อย่างนี้จะครอบงำให้คนรู้สึกว่ ท้องถิ่นคือสิ่งที่รัฐกำหนดให้เป็น... ในปัจจุบันรัฐยังมีโครงสร้างรวมศูนย์อยู่และมีสมรรถภาพในการรวมได้จริงและมากขึ้นด้วย จึงปรากฏว่าหน่วยในปัจจุบันที่เรียกว่าท้องถิ่นหรือภูมิภาคทั้งหลายนั้น รัฐเป็นผู้กำหนดมาก เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสานนั้น เดิมไม่มีมาก่อน ดังกรณีภาคอีสาน ซึ่งในความรู้สึกของคนทั่วไปคิดว่ามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว วัฒนธรรมอีสานเต็มไปด้วยความหลากหลาย เช่น โคราช ซึ่งไม่ใช่ทั้งลาว กูย และเขมร แต่กระทรวงมหาดไทยบอกว่านี่เป็นภาคอีสานก็กลายเป็นภาคอีสาน คนเริ่มรู้สึกว่าคุณเป็นคนอีสาน...²⁵

²⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*, พิมพ์ครั้งที่ 4

นอกจากนี้ ท้องถิ่นนิยมในฐานะที่เป็นปฏิสัมพันธ์กับกำเนิดรัฐชาติสมัยใหม่ยังสามารถอธิบายได้จากงานเขียนของแอนเดอร์สัน (Benedict Anderson)²⁶ และธงชัย วินิจจะกุล²⁷ งานชิ้นแรกได้อธิบายความสำคัญของพลังอำนาจของ “ชุมชนในจินตนาการ” (imagined communities) ในฐานะที่เป็นเสาหลักในการให้กำเนิดและหล่อเลี้ยงลัทธิชาตินิยม ส่วนงานชิ้นหลังให้ความสำคัญกับ “แผนที่” (mapping) รวมทั้งเทคโนโลยีแห่งอำนาจสมัยใหม่ (modern technologies of power) อื่นๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่และอัตลักษณ์ของสยามประเทศ ชุมชนในจินตนาการก็คือ ฐานของท้องถิ่นนิยม ไม่ว่าจะเป็นท้องถิ่นในรูปแบบใดก็ตาม ชุมชนในจินตนาการที่เกิดจากความเชื่อและสัญลักษณ์ทางศาสนา การเมือง และวัฒนธรรมต่างก็มีศูนย์กลางอยู่ที่ภาษา พิธีกรรม ชาติพันธุ์ ฯลฯ ชุมชนจะจินตนาการเป็นท้องถิ่นหรือชาติได้ ก็ต้องอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าช่วย เช่น แผนที่ สำมะโนประชากร สิ่งตีพิมพ์ การศึกษาภาคบังคับ การเขียนประวัติศาสตร์ ฯลฯ แน่นอนว่า หลักการทั้งหมดนี้ ผู้นำของรัฐชาติสมัยใหม่ต่างก็มีความเชี่ยวชาญและมีวิสัยทัศน์ที่จะปลูกฝังความเป็นชาติและสำนึกแบบชาตินิยมให้พลเมืองของรัฐ โดยใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีแห่งอำนาจเหล่านี้ทั้งสิ้น

²⁶ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised edition (London: Verso, 1991[1983]).

²⁷ Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: A History of the Geobody of a Nation* (Hawaii: University of Hawaii Press, 1994).

สาระสำคัญของท้องถิ่นนิยมมักจะแสดงออกในรูปของ การยึดเอาท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง เน้นสิทธิ เสี่ยง และพื้นที่ของคนในท้องถิ่น

ให้ความสำคัญกับวิถีคิดและองค์ความรู้ของท้องถิ่น ไม่ว่าจะท้องถิ่น
นิคมนั้นจะปรากฏตัวอยู่ในบริบทของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม หรือ
วัฒนธรรม สาระสำคัญดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญของแนวคิด “วัฒนธรรมชุม
ชน” “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ระบบองค์ความรู้ของคนพื้นบ้าน” ที่ได้รับการ
นำเสนอในบริบทของวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยาการพัฒนา และในแวดวงขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยในช่วง 2-
3 ทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน (โปรดดูเนื้อหาในบทที่ 5) รวมทั้งกระแสท้องถิ่น
นิยมที่ได้รับการนำเสนอขึ้นมาเพื่อหาทางออกในภาวะที่ประเทศไทยต้อง
เผชิญกับวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจเมื่อกลางปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา แนว
คิดที่น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของกระแสท้องถิ่นนิยมดังกล่าว ได้แก่ เศรษฐกิจ
ชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ชุมชน
นิยม²⁸ แนวคิดและรูปธรรมที่ได้รับการนำเสนอเพื่อหาทางออกจากภาวะ
วิกฤติของสังคมดังกล่าว มีจุดร่วมสำคัญที่น่าสนใจคือ การให้ความสำคัญกับ
ชุมชน ฐานความรู้ ภูมิปัญญา และทรัพยากรในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งถือได้ว่าเป็น
ต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคมไทย แล้วนำเสนอรูปแบบหรือวิธีการ
ทำงาน รวมทั้งแนวปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อดึงเอาศักยภาพของชุมชน
เหล่านี้มาใช้ เพื่อฝ่าวิกฤติในสังคมไทยหลังเดือนกรกฎาคม 2540 ผาสุก

²⁸ โปรดดู เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย* (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเด็ช, 2544), และ นัทรทิพย์ นาดสุภา, *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์, 2544).

พงษ์ไพจิตร เรียกกระแสความคิดและทางออกดังกล่าวว่า “วาทกรรมท้องถิ่นนิยม” (localism discourses)²⁹

ลักษณะสำคัญของกระแสท้องถิ่นนิยมข้อนี้ เป็นการหยิบยกเอาภาษาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาเป็นจุดเริ่มต้นของการวิพากษ์วิจารณ์ ตอบโต้หรือต่อรองกับอำนาจการครอบงำทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของรัฐส่วนกลาง เศรษฐกิจทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำงานในนามขององค์กรครอบงำโลกภายใต้การนำของประเศมหาอำนาจ สื่อมวลชนข้ามชาติ และวัฒนธรรมบริโภคนิยมข้ามชาติ วงวิชาการไทยทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมักจะมีผลงานในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมาก (โปรดดูบทที่ 5) ตัวอย่างที่น่าสนใจของวาทกรรมท้องถิ่นนิยมในกลุ่มนี้ได้แก่งานของ ธเนศวร์ เจริญเมือง³⁰ อภิศักดิ์ โสมอินทร์³¹ อาคม เดชทองคำ³² เป็นต้น

ในบทความเรื่อง “อาลัยปี่อ้าย จรัล มโนเพ็ชร” ธเนศวร์ เจริญเมือง³³ ได้อธิบายลักษณะอันโดดเด่นของศิลปินล้านนาสมัยใหม่ผู้เพิ่งจะล่วงลับท่านนี้

²⁹ Pasuk Phongpaichit, “Developing Social Alternatives: Walking Backwards into a Klong,” A Paper Presented to the Thai Update Forum, Australian National University, Canberra, April 21, 1999.

³⁰ ธเนศวร์ เจริญเมือง, *คนเมือง* (เชียงใหม่: โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น, คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), และ “อาลัยปี่อ้ายจรัล มโนเพ็ชร,” *มติชนรายสัปดาห์* (17 กันยายน 2544): 67-68.

³¹ อภิศักดิ์ โสมอินทร์, *โลกทัศน์อีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (มหาสารคาม: อภิศักดิ์การพิมพ์, 2537).

³² อาคม เดชทองคำ, *หัวเขือกัววชน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).

³³ ธเนศวร์ เจริญเมือง, “อาลัยปี่อ้ายจรัล มโนเพ็ชร,” : 67-68.

ว่า ประกอบด้วยลักษณะเด่นอย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ ความเป็นลูกกรุง มีลักษณะท้องถิ่นนิยม มีลักษณะสำนิยมและมนุษย์นิยม มีลักษณะอุดมคติ และมีความไพเราะในแง่การใช้ภาษาได้งดงาม รวมทั้งมีเนื้อหาหลากหลาย ท่านได้อธิบายเฉพาะส่วนของลักษณะท้องถิ่นนิยมแบบล้านนาในเพลงของจรัล มโนเพ็ชรอย่างละเอียดว่า

ไม่เพียงแต่เพลงของเขาที่แสดงความโอ้อำภาคภูมิใจในความเป็นคนเมือง แต่งการแบบพื้นเมือง รักและหวงแหนถิ่นกำเนิด เช่น ลูกข้าวหนึ่ง เสือหม้อหอม ของกินบ้านเฮา เชียงใหม่ 700 ปี และ ล้านนา ฯลฯ จรัลยังเป็นคนเมืองที่ภาคภูมิใจในความเป็นคนเมืองอย่างยิ่ง เขาอยู่ท่ามกลางตลอดเวลาในการแสดงสดที่กรุงเทพฯ เมื่อเขาเล่นเครื่องดนตรีพื้นเมืองได้หลายชนิดและเติบโตขึ้นมามีพบกับกитарที่กำลังได้รับความนิยม การนำเอาเครื่องดนตรีพื้นเมืองหลายชนิดมาใช้ผสมผสานกับกитарได้ดียิ่งทำให้ลักษณะท้องถิ่นโดดเด่น³⁴

และ

25 ปีที่ผ่านมาที่เขาทำงานอย่างหนักหน่วง 25 ปีที่เขาปลุกสำนึกของคนเมือง ความภาคภูมิใจของแผ่นดินบ้านเกิด และหยิ่งทะนงในภาษากำเมืองและศักดิ์ศรีของคนเมือง มีคนเมืองมากเท่าใดที่ตื่นขึ้น หรือได้รับผลสะท้อนจากการทำงานของเขา...³⁵

ในหนังสือเรื่อง *โลกทัศน์อีสาน* อภิศักดิ์ โสมอินทร์ ได้เขียนถึงอัตลักษณ์และความรู้สึกต่อยุ่ต่ำของคนอีสาน ทั้งที่มาจากการประทับตราของคน

³⁴ ธเนศวร์ เจริญเมือง, “อาลัยปี่อ้ายจรัล มโนเพ็ชร,” : 67.

³⁵ ธเนศวร์ เจริญเมือง, “อาลัยปี่อ้ายจรัล มโนเพ็ชร,” : 68.

ภาคอื่นโดยเฉพาะคนกรุงเทพฯ และที่มาจากประสบการณ์ชีวิตของคนอีสาน โดยตรงว่า

ในอดีตคนอีสานถูกมองว่าเป็นคนต่ำต้อย ลำหั่ง เป็นคนขี้ทุกขี้ขี้ยาก เป็นบักเสี้ยว บักสีเต๋อ เป็นลาวตาขาว เป็นลาวตาแดง (ส.ต.ต.) เป็นพลเมืองชั้นสองของประเทศ ซึ่งอย่างนี้ก็แค่แรงงานชั้นต่ำของชาติเท่านั้น และเป็นอีกสารพัดที่เป็นภาพลบ เหตุที่คนเข้าใจอย่างนั้นอาจเป็นเพราะ (1) ทัศนยะของคนภาคกลางในอดีตต่อคนอีสาน (2) ความไม่ลงรอยทางการเมืองที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ (3) โดยเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมบางอย่างของคนอีสานมีลักษณะแตกต่างจากคนในภาคกลาง แต่คล้ายคลึงกับคนลาวในประเทศลาว (4) เป็นเพราะคนอีสานไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่รักศักดิ์ศรีและไม่รู้จักสร้างศักดิ์ศรี ทำตนเป็นคนมีปมด้อยหลาย ๆ เรื่องจนทำให้คนอื่นดูถูกเหยียดหยามในอดีตที่ผ่านมาคนอีสานบางคน...ไม่ยอมรับตนเอง ไม่อยากให้ใครรู้ว่าเป็นคนอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนอีสานที่ไปอยู่กรุงเทพฯ หรือบริเวณภาคกลางของประเทศ³⁶

งานวิจัยที่อ้อจาวของอาคม เดชทองคำ³⁷ เป็นงานเขียนในกระแสท้องถิ่นนิยมที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า อัตลักษณ์และสำนึกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นน่าจะจะเป็นศักยภาพ หรือส่วนที่มีพลัง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา ถ้าหากได้รับการสังเคราะห์แบบเข้าถึงจาก “ทัศนยะของคนใน” ท่านได้วิจัยเรื่อง *หัวเขือกว๊าน* โดยเลือกศึกษาบ่อนชนวัวในเมืองนครศรี-

³⁶ อภิศักดิ์ โสมอินทร์, *โลกทัศน์อีสาน*, หน้า 25.

³⁷ อาคม เดชทองคำ, *หัวเขือกว๊าน*.

ธรรมชาติจำนวนมาก และพยายามเข้าถึงวิถีชีวิตและโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนของคนกลุ่มหนึ่งที่ผูกพันเป็นหุ้นส่วนชีวิตกับวัวชน รวมทั้งคนกลุ่มอื่นที่อยู่ในบริบทแวดล้อมของกีฬาชนวัว ข้อค้นพบที่ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้อื้อฉาวมากเป็นพิเศษก็คือ การที่ผู้วิจัยใช้สิ่งที่ท่านได้เรียนรู้จากวงการวัวชนเป็นอุปถัมภ์ในการอธิบายบุคคลลักษณะแบบนักเลงของประชาคมคนปักษ์ใต้กลุ่มหนึ่งว่า

คนปักษ์ใต้มีท่าทีแข็งกร้าว ตรงไปตรงมา มีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีอัตราสูง ทำตัวเป็นหัวเรือใหญ่ ซึ่งการนำ ดั้งเดียว เสี่ยงสูง ไม่ยอมรับนับถือหรือนิยามยกย่องใครง่าย ๆ ไม่ยอมเสียเปรียบเสียรู้ใครง่าย ๆ ชอบศึกษาหาความรู้เพื่อจะได้รู้เท่าทัน มีท่าทีไว้เชิงและไม่เปิดตัวก่อนเมื่อพบคนแปลกหน้า นิสัยการบริการต่ำ ค่อนข้างเฉียบขาด รักใคร่รักจริง เกล็ดใคร่เกล็ดจริง เป็นคนรักหมู่คณะของตน^{๓๘}

ความอื้อฉาวและโด่งดังของงานวิจัยชิ้นนี้ มีเบื้องหลังและบริบททางการเมืองในช่วงปลายของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ภายใต้การนำของนายชวน หลีกภัย รวมทั้งการกระพือโหมข่าวของสื่อมวลชนเข้ามาเกี่ยวข้องค่อนข้างมาก แต่งานวิจัยชิ้นนี้ก็ถือว่า สะท้อนภาพของท้องถิ่นนิยมในภาคใต้ที่ชัดเจนและน่าสนใจเป็นพิเศษ เมื่อพิจารณาพร้อมกับข้อเขียนของธเนศวร์ เจริญเมือง และอภิศักดิ์ โสมอินทร์ ที่กล่าวมาข้างต้น งานของอาคม เดชทองคำ ชิ้นนี้เป็นตัวอย่างของปฏิบัติการทางวาทกรรมท้องถิ่นนิยมที่นำเสนอโดยนักวิชาการ

^{๓๘} “สัมภาษณ์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ อาคม เดชทองคำ เบื้องหลังงานวิจัยหัวเชือกวัวชน,” *สารคดี* (พฤศจิกายน ๒๕๔๓): ๘๑.

ในสถาบันการศึกษาท้องถิ่นทั้งภาคเหนือ อีสาน และภาคใต้ งานเขียนทางวิชาการในลักษณะนี้อาจจะให้มิติของอารมณ์ความรู้สึก ความผูกพัน และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของบุคลิกภาพแบบเหมารวมและตายตัวค่อนข้างมาก แต่ก็มิคุณค่าในตัวเองไม่น้อย ในส่วนที่ช่วยประกาศหรือสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อเทียบเคียงหรือต่อรองกับการครอบงำอัตลักษณ์โดยรัฐไทยผ่านทางสถาบันการศึกษา สื่อมวลชน กลไกของระบบราชการ และเทคโนโลยีของอำนาจในรูปแบบต่างๆ เป็นที่น่าสนใจว่า เสียงสะท้อนในลักษณะนี้เริ่มจะ “ดัง” และ “มีน้ำหนัก” มากขึ้นเรื่อยๆ ภายใต้บริบทของการเมืองไทยใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

เสียงสะท้อนจากท้องถิ่นในเรื่องอัตลักษณ์และสิทธิมีผลต่อการปรับตัวของรัฐบาลและหน่วยงานต่างๆ รัฐจำเป็นต้องให้ความสนใจกับท้องถิ่นมากขึ้น ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (หนึ่งในสมาชิกสภาที่ปรึกษา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับนโยบายการกระจายรายได้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ว่า การกระจายรายได้จะประสบผลสำเร็จ ถ้ารัฐให้ความสำคัญกับท้องถิ่น โดยอาศัยมาตรการต่อไปนี้

- (1) เพิ่มขีดความสามารถให้กับท้องถิ่น ตั้งแต่ชุมชน องค์การของชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นได้บริหารจัดการตนเองให้มากที่สุด... (2) จัดระบบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ โดยให้ท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการตนเอง ทั้งการบริหารงาน บริหารเงิน และบริหารคน... (3) ให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นตนเองอย่างชัดเจนมากขึ้น ทั้งในเรื่องของที่ดิน น้ำ และป่า เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ หากจะมีการอนุมัติให้ธุรกิจจากส่วนกลางเข้าไป

ใช้ทรัพยากรก็ควรให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาคัดเลือก... (4) ปรับปรุงระบบภาษีและระบบงบประมาณแผ่นดินให้เอื้อต่อท้องถิ่นมากขึ้น โดยรัฐควรให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ และควรให้ท้องถิ่นสามารถจัดเก็บภาษีได้เองด้วยวิธีการที่เหมาะสม มีระบบควบคุมกำกับดูแลซึ่งกันและกัน โดยส่วนกลางเป็นผู้กำหนดกติกาที่เอื้อต่อท้องถิ่น³⁹

ข้อสังเกตเพิ่มเติมของลักษณะท้องถิ่นนิยมข้อนี้ก็คือ กระแสท้องถิ่นนิยมมักจะโดดเด่นและได้รับการกล่าวถึงอย่างมาก เมื่อสังคมไทยต้องเผชิญหน้ากับสภาวะวิกฤติด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลาย ๆ ด้านพร้อมกัน เช่น เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม วาทกรรมท้องถิ่นนิยมอาจจะมาทีมาทีไปต่อเนื่องและยาวนาน แต่แรงผลักดันทางการเมืองและกระแสการตอบรับของสังคมมักจะโดดเด่นและเข้มแข็งเป็นพิเศษในภาวะที่ผู้คนตื่นตระหนก เกิดปัญหาที่มีผลกระทบอย่างกว้างขวางและรุนแรง เช่น วิกฤติการณ์ทางการเมืองแบบท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมในสมัยรัฐบาลพรรคชาติไทยภายใต้การนำของนายบรรหาร ศิลปอาษา⁴⁰ วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540⁴¹ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในข้อต่อไป

³⁹ “เปิดหน้าต่างสภาที่ปรึกษา...,” *มติชนรายวัน* (27 กันยายน 2544): 3.

⁴⁰ เสาวลักษณ์ สุขวิรัช, บรรณาธิการ, *ท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2538).

⁴¹ Kevin Hewison, “*Localism in Thailand: A Study of Globalisation and Its Discontents*,” CSGR Working Paper No. 39/99. Center for the Study of Globalization and Regionalization (CSGR), University of Warwick, Coventry, United Kingdom, 1999, และ Pasuk Phongpaichit, “Developing Social Alternatives: Walking Backwards into a Klong,”

กระแสท้องถิ่นนิยม ปรากฏตัวควบคู่กับกระแสโลกาภิวัตน์

ลักษณะสำคัญที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งของมโนทัศน์ท้องถิ่นนิยมก็คือ ไม่อาจจะแยกตัวอย่างเด็ดขาดกับกระแสโลก ท้องถิ่นไม่ใช่ศัตรูกับโลก และโลกก็ไม่ได้ครอบงำท้องถิ่นได้อย่างเด็ดขาดเสมอไป ท้องถิ่นกับโลกไม่ใช่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกันหรือแยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นกระแสและปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์และคงอยู่ร่วมกัน เปรียบได้กับสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน ทั้งสองส่วนต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน (โปรดดูรายละเอียดบทที่ 2) การพิจารณาท้องถิ่นนิยมควบคู่กับโลกาภิวัตน์อาจช่วยให้เราได้มองเห็นว่า ท้องถิ่นนิยมโดยเนื้อแท้แล้วก็คือ อุดมการณ์ความคิด ความรู้ หรือปฏิบัติการทั้งในระดับวาทกรรมและระดับปรากฏการณ์ เพื่อตอบโต้อำนาจและการครอบงำของรัฐ ตอบโต้การพัฒนาที่ยึดเอาศูนย์กลางอำนาจรัฐ เมือง และภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวตั้ง ในขณะเดียวกัน ท้องถิ่นนิยมยังเป็นการตอบโต้อำนาจ และการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ปรากฏในนามขององค์กรครอบโลก บริษัทข้ามชาติ และตัวแทนของทุนนิยมในระดับต่างๆ

ในบทความเรื่อง “Developing Social Alternatives: Walking Backwards into a Klong” ผาสุก พงษ์ไพจิตร⁴² ได้วิพากษ์วิจารณ์กระแสวาทกรรมท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยหลังวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในเดือนกรกฎาคม 2540 ว่า วาทกรรมดังกล่าวมีนัยของการต่อต้านการขยายตัวหรือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เมือง และอุตสาหกรรม เพราะหันกลับไปเน้น

⁴² Pasuk Phongpaichit, “Developing Social Alternatives: Walking Backwards into a Klong.”

เรื่องการพึ่งตนเอง การปฏิเสศกระแสบริโภคนิยม หันไปให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ความคิดเรื่องชาตินิยมและสังคมชนบท ท่านชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมท้องถิ่นนิยมอาจมีข้อจำกัดในแง่ที่ว่า ถ้าเป็นเรื่องของการหลงยกย่องชื่นชมอดีตหรือเน้นคุณค่าทางจริยธรรมล้วนๆ จะเป็นอุดมคติเกินไป ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ในชนบทยังมีวัฒนธรรมอุปถัมภ์อยู่ ท้องถิ่นจะต้องเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์และความเป็นจริง ไม่ใช่การหลงยกย่องชื่นชมอยู่กับภูมิปัญญา ความสุข และความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนในอดีต⁴³

วาทกรรมท้องถิ่นนิยม ทั้งที่ได้รับการนำเสนอในรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา และในส่วนที่ได้รับการขานรับอย่างกว้างขวางในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาจากข้อเขียนของนักวิชาการต่างชาติที่สำคัญอย่างน้อย 2 ท่านได้แก่ คิตาฮาระ (Kitahara)⁴⁴ และ เฮวิสสัน (Hewison)⁴⁵ งานเขียนทั้งสองชิ้นนี้เปิด

⁴³ Pasuk Phongpaichit, "Developing Social Alternatives: Walking Backwards into a Klong."

⁴⁴ Astushi Kitahara, *The Thai Rural Community Reconsidered: Historical Community Formation and Contemporary Development Movements* (Bangkok: Political Economy Center, Faculty of Economics, Chulalongkorn University, 1996).

⁴⁵ Kevin Hewison, "Nongovernmental Organizations and the Cultural Development Perspective: A Comment on Rigg (1991)," *World Development* vol. 21(10) :699-708, และ Jonathan Rigg, "Grass-Roots Development in Rural Development: A Lost Case?" *World Development* vol. 19(2/3):199-211.

เผยจุดอ่อนของแนวคิดท้องถิ่นนิยมที่นำเสนอโดยนักวิชาการไทยหลายประการ เช่น (1) มโนภาพของชุมชนที่นำเสนอเป็นภาพในอุดมคติ และเป็นเรื่องเล่าของชุมชนในอดีตมากกว่าความเป็นจริง (2) การวิพากษ์ทุนนิยมและบริโคนิยมมักจะกระทำแบบสุดโต่ง เข้าใจระบบทุนนิยมผิดพลาด ทำให้มองข้ามความจำเป็นของการพัฒนาทุนนิยม เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ (3) วิธีคิดและวิธีการมองปัญหามักจะใช้กรอบแบบ “ความขัดแย้งของคู่ตรงข้าม” ระหว่างชุมชนกับความทันสมัย บ้านกับเมือง ชนบทกับ เมือง หรือชาวบ้านกับรัฐและตลาดทุนนิยม ทำให้มีข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์ความจริงที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และ (4) วาทกรรมท้องถิ่นนิยมส่วนใหญ่มักจะแฝงไว้ด้วยวิธีคิดแบบชาตินิยม (nationalism) และประชานิยม (populism) ผลที่เกิดขึ้นก็คือการวิพากษ์วิจารณ์รัฐกระทำไม่ได้เต็มที่เพราะต้องอิงกับสถาบันหลักของชาติ ต้องการรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติและเอกชนในประเทศให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของบรรษัทข้ามชาติ และองค์กรทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ธนาคารโลก (World Bank) ฯลฯ ขณะเดียวกัน แนวคิดท้องถิ่นนิยมก็พร้อมที่จะอิงอยู่ข้างเดียวกับผู้มีอำนาจในรัฐ และถูกนำไปใช้เพื่อเป้าหมายทางการเมืองของรัฐอย่างง่าย ๆ ดังเช่น บทบาทของกระทรวงมหาดไทยในการส่งเสริมแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง หรือการเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นต้น

เฮวีสัน⁴⁶ สรุปว่า กระแสท้องถิ่นนิยมเป็นปฏิกิริยาแบบประชานิยม (populist reaction) ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่และความอยุติธรรมที่ถูก

⁴⁶ Kevin Hewison, “Localism in Thailand: A Study of Globalisation and Its Discontents.”

สร้างขึ้นโดยการพัฒนาแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม วาทกรรมท้องถิ่นนิยมของไทยหลัง 2540 ล้มเหลวในการนำเสนอทางเลือกในการพัฒนาประเทศหลังภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ วาทกรรมท้องถิ่นนิยมไทยไม่อาจจะนำมาใช้เป็นทางออกในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองระดับชาติ เพราะมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ต่อต้านความทันสมัย ต่อต้านทุนนิยม นิยามชุมชนแบบอนุรักษ์นิยม ไม่ตรงกับความเป็นจริง มีเนื้อหากว้างเกินไป ถูกนำไปประยุกต์ให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ เช่น กระทรวงมหาดไทย มีน้ำหนักออกไปทางชาตินิยม ไม่ค่อยมีนัยสำคัญในทางเศรษฐกิจมากนัก

ส่วนคิตาฮารา⁴⁷ ได้ข้อสรุปและเสนอแนะในลักษณะที่ประนีประนอมพยายามให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการในลักษณะที่สร้างสรรค์ว่า แนวคิดท้องถิ่นนิยม วัฒนธรรมชุมชน หรือเศรษฐกิจชุมชนมีศักยภาพอยู่ในตัวเองไม่แพ้กับที่มีข้อจำกัด ชุมชนโดยเฉพาะชุมชนในประเทศไทยมีศักยภาพค่อนข้างมาก หากได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม ชุมชนมีบทบาทจำกัด แต่ชุมชนก็มีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าหากชุมชนได้รับการประสานงาน ร่วมมือ และสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากชนชั้นกลางในเมือง เช่น นักวิชาการ นักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน นักการเมืองบางกลุ่ม และสื่อมวลชน

อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดของคิตาฮาราสอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการและปัญญาชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยอย่างชัดเจน ที่เชื่อมั่นในพลังและศักยภาพของชุมชนหรือวาทกรรมท้องถิ่นนิยม โดยเฉพาะถ้าหากได้

⁴⁷ Astushi Kitahara, *The Thai Rural Community Reconsidered: Historical Community Formation and Contemporary Development Movements*, p. 13.

วิเคราะห์และหากกลยุทธ์ในการปรับใช้ให้ชัดเจน และสอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคม ข้อคิดเห็นข้างต้นนี้น่าจะใกล้เคียงกับวิถีคิดและการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของคนไทยและสังคมไทยในยุคที่เรียกกันทั่วไปว่า “ยุคไอเอ็มเอฟ” หรือ “ยุคโลกาภิวัตน์” ในขณะที่แนวคิดของเฮวิสันนั้นค่อนข้างจะเป็นมุมมองจากสายตาของคนภายนอกที่ต้องการค้นหาคำตอบหรือทางออกในระดับมหภาคอย่างชัดเจน แม้ว่าข้อวิเคราะห์ของท่านจะมีน้ำหนักอย่างมากในเรื่องของอคติที่วาทกรรมท้องถิ่นนิยมมีต่อเมือง อุตสาหกรรม ทุนนิยม และบริโภคนิยม แต่ก็ดูเหมือนว่าท่านไม่ค่อยให้ความสนใจต่อมิติที่ลุ่มลึกของการต่อสู้ดิ้นรน ความรู้สึกนึกคิด และการหาทางออกของผู้คนที่อยู่ในสภาวะอับจนและตื่นตระหนกเนื่องจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่รุนแรง ถ้าท่านเชื่อว่าวาทกรรมท้องถิ่นนิยมเป็นปฏิกริยาแบบประชานิยม ซึ่งมีความหมายโดยนัยว่าเป็นกระแสชั่วคราวชั่วคราว เป็นแพ้นมาเร็วไปเร็วตามกระแส ท่านอาจจะมองข้ามพัฒนาการของกระแสท้องถิ่นนิยมที่ไม่มีวันตาย ท้องถิ่นนิยมได้ฝังแน่นอยู่ในวิถีคิดและวิถีชีวิตของผู้คนในทุกสังคมและทุกวัฒนธรรม พร้อมทั้งจะถูกปรับเปลี่ยน และนำเสนอให้เป็นพลังในทางสร้างสรรค์ได้ในบริบทของเวลา สถานที่ และสถานการณ์ที่เหมาะสม

ท้องถิ่นนิยมเป็นมโนทัศน์ทางสังคมวิทยาชุดหนึ่ง

ท้องถิ่นนิยมเป็นมโนทัศน์ทางสังคมวิทยาชุดหนึ่งที่ช่วยให้นักเรียนทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาคิดวิเคราะห์ อธิบาย และทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ท้องถิ่นนิยมในทางวิชาการมีพลังในการให้คำอธิบาย มองเห็นปฏิสัมพันธ์ ความต่อเนื่อง และกระบวนการคลี่คลายปัญหาหรือพัฒนาการที่ซับซ้อนต่างๆ ท้องถิ่นนิยมในความหมายนี้จึงไม่ใช่เรื่องของอุดมการณ์ทางการเมือง ศาสนา หรือการผลักดันเพื่อผลประโยชน์ใดๆ ท้อง

ถึนนิยมนที่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาควรจรร่วมมือกันนำเสนอนั้นควรอยู่ภายใต้กรอบของประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน สร้างสรรค์ความเสมอภาค และความร่วมือกันของคนในสังคม ท้องถึนนิยมนไม่วิธีคิดและปฏิบัติการทางสังคมแบบสุดโต่งเหมือนกับการก่อการร้าย ไม่วิความผูกพันทางอารมณ์กับถึนที่อยู่อย่างลึกซึ้งโหยหาในระดับปัจเจกบุคคล แต่เป็นการแปรเปลี่ยนพันธะผูกพันทางอารมณ์และสำนึกที่มีอยู่ให้เป็นพลังความคิดสร้างสรรค์ เพื่อร่วมือร่วใจหาทางออกร่วกันในระดับกลุ่มหรือชุมชน หรือระหว่างชุมชน ไม่ว่าประเด็นปัญหาในแต่ละท้องถึนนั้นจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ควรตระหนักด้วยว่า ท้องถึนนิยมนมีความหมายหลายอย่างสำหรับหลายคนและหลายรูปแบบ แต่ใจความหลักก็คือ การแสดงออกทางสังคม ปกป้องและต่อรองทางอัตลักษณ์ สิทธิและเสียงพูดของ “พวกเรา” “ของเรา” กับ “พวกเขา” และ “ของเขา” ท้องถึนนิยมนเป็น “เรื่องเล่า” (narratives) ของการลุกขึ้นสู้ ทวงถาม ต่อรอง เรียกร้อง และยื่นหยัดในสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นการดิ้นรนเพื่อไม่ให้ถูกกระทำ ถูกนิยาม หรือถูกผลักดันให้ตกไปอยู่ภายใต้ภาวะชายขอบ รวมทั้งต่อสู้เพื่อพิทักษ์รักษา ทวงถาม และขีดเส้นพรมแดนพื้นที่ทางวัฒนธรรมและทางกายภาพของตัวเองในท่ามกลางโลกสมัยใหม่ที่ซับซ้อน นอกจากนี้ ท้องถึนมักจะถูกนำเสนอให้อยู่ในชั่วตรวงข้ามกับโลกและท้องถึนอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงนั้น การปรากฏตัวของท้องถึนมักจะถูกขึ้นในสถานการณ์ที่ซับซ้อน เลื่อนไหล ขึ้นอยู่กับว่าใครนิยามท้องถึน นิยามเพื่อวัตถุประสงค์อะไร และใช้อะไรเป็นเครื่องมือ ดังนั้น ท้องถึนนิยมนในหลายสถานการณ์ก็ถูกนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของคนเฉพาะกลุ่ม กลายเป็นชาตินิยม ลัทธินิยม และการใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ในที่สุด

การประยุกต์ใช้มโนทัศน์ห้องถื่นนิยม ของนักเรียนทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

การประยุกต์ใช้มโนทัศน์ห้องถื่นนิยมของนักเรียนทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทั้งในการศึกษาวิจัย การทำงานพัฒนาร่วมกับห้องถื่นและในบริบทอื่นๆ อาจทำได้โดยการตระหนักถึงศักยภาพ ข้อจำกัด และแนวทางการวิเคราะห์ต่อไปนี้

ประการแรก ห้องถื่นนิยมเป็นเพียงเครื่องมือทางมโนทัศน์อันหนึ่งซึ่งช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ห้องถื่นนิยมทำงานภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยชุดอื่นๆ ที่มีอยู่แล้วในสาขาวิชาต่างๆ

ประการที่สอง ห้องถื่นนิยมที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้เป็นมโนทัศน์และเครื่องมือในการวิเคราะห์ของทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสายสกุลหลังทันสมัยนิยม เป็นห้องถื่นนิยมที่อิงอยู่กับฐานคติของทฤษฎีดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัด

ประการที่สาม ห้องถื่นนิยมไม่ใช่กระแสคลั่งชาติ คลั่งวัฒนธรรม หรือการกระตุ้นให้เกิดการดูถูกหรือใช้ความรุนแรงทำร้ายคนอื่นและวัฒนธรรมอื่น

ประการที่สี่ ห้องถื่นนิยมเป็นจุดเริ่มต้นในการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ทางสังคมในระดับต่างๆ เข้าด้วยกัน ห้องถื่นไม่ได้้อยู่อย่างโดดเดี่ยวหรือแยกขาดจากส่วนอื่นๆ ในโลกของความเป็นจริง

ประการที่ห้า ห้องถื่นนิยมดึงความสนใจออกจากศูนย์กลาง เรียก ร้องให้นักวิชาการ นักพัฒนา นักวางแผน และผู้เกี่ยวข้องหันมาสนใจกับห้องถื่นเฉพาะ โดยเฉพาะห้องถื่นที่เป็นชายขอบของความเจริญและการพัฒนา

ประการที่หก ห้องถื่นนิยมให้ความสำคัญกับสิทธิ เสียง และอัตลักษณ์ของคนและชุมชนห้องถื่น ในความหมายนี้ ห้องถื่นนิยมเป็นรากฐานสำคัญของวิถีคิด และการทำงานของประชาสังคมหรือขบวนการทางสังคมใน

รูปแบบต่าง ๆ และอาศัยความร่วมมือร่วมใจในระดับชุมชนเป็นฐานสำคัญ
ในการเคลื่อนไหวกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม

ประการที่เจ็ด ท้องถิ่นนิยมเปิดพื้นที่และเน้นการนำเสนอมิติต่าง ๆ
ของพื้นที่ชายขอบที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคม

ประการที่แปด ท้องถิ่นนิยมต้องรื้อถอนความคิดแบบแยกขั้ว เช่น
โลก - ท้องถิ่น เมือง - ชนบท กรุงเทพฯ - ต่างจังหวัด ฯลฯ รวมทั้งความคิด
แบบปฏิฐานนิยมและสารัตถะนิยม

ประการที่เก้า ท้องถิ่นนิยมสร้างความเข้มแข็งและความเชื่อมั่นทาง
ด้านอัตลักษณ์ให้กับท้องถิ่น ผลักดันให้อัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลายมี
สิทธิเสียงอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อต่อต้านกระบวนการสร้างความเป็นอื่น
(otherness) และช่วงชิงบทบาทการนำเสนอเรื่องเล่าในการรื้อถอนภาพลักษณ์
ความเป็นอื่นที่คนอื่นกระทำต่อท้องถิ่น

ประการที่สิบ ในการวิเคราะห์ท้องถิ่นนิยม เราต้องระลึกอยู่เสมอว่า
ปรากฏการณ์ท้องถิ่นนิยมปรากฏอยู่ในหลากหลายรูปแบบ เกี่ยวพันกันหลาย
เรื่องหลายมิติ ต้องอาศัยการนิยามและมุมมองที่ชัดเจน ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่
ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ชัดเจนหรือมีขอบเขตในฐานะที่เป็นหน่วยการ
วิเคราะห์ที่สมบูรณ์อยู่ในตัว

ประการสุดท้าย ท้องถิ่นนิยมคืออะไร มีขอบเขตมากน้อยแค่ไหน
และมีรูปร่างหน้าตาอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับว่า ท้องถิ่นนิยมในแต่ละกรณีนั้นเป็น
ท้องถิ่นนิยมของใคร อยู่ภายใต้เงื่อนไขอะไร ใครเป็นคนผลิตเรื่องเล่า และลงมือ
ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมโดยใช้วิธีการอะไร และเพื่อวัตถุประสงค์อะไร นักเรียน
ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่สนใจท้องถิ่นนิยมควรจะต้องตอบคำถาม
ข้างต้นนี้ให้ชัดเจน

กล่าวโดยรวมแล้ว ผู้เขียนไม่ได้พิจารณาโน้ตค้นท้องถิ่นนิยมในฐานะที่เป็นคำตอบหรือสูตรสำเร็จในการหาทางออกให้กับสังคมไทย แต่พิจารณาท้องถิ่นนิยมในฐานะที่เป็นทางเลือกอันหนึ่งที่ได้รับการนำเสนอในบริบทของสังคมไทย ผู้เขียนเชื่อว่าท้องถิ่นนิยมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญที่สุดชุดหนึ่งที่นักเรียนสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของไทยจะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน งานของผู้เขียนในที่นี้ก็คือ การอธิบายมโนทัศน์นี้ให้เป็นระบบและศึกษาปรากฏการณ์นี้ให้ชัดเจน ท้องถิ่นนิยมเหมือนกับมโนทัศน์และปรากฏการณ์ทางสังคมอื่นๆ นั่นคือ มีชีวิตจิตใจของตัวเอง มีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อน ขณะเดียวกันก็มีความเคลือบแคลงสงสัยจากนักคิดนักวิชาการหลายฝ่ายถึงศักยภาพและความเหมาะสม ดังนั้น ท้องถิ่นนิยมทั้งในระดับที่เป็นมโนทัศน์ทางทฤษฎีและปฏิบัติการทางสังคม ยังจะต้องพิสูจน์ตัวเองในการต่อรองกับอำนาจรัฐและพลังการครอบงำของทุนนิยมเสรีแบบไร้พรมแดนในบริบทของโลกยุคโลกาภิวัตน์ต่อไปอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ท้องถิ่นในกระแสโลกทุกวันนี้กำลังอยู่ในภาวะจนตรอกและกระแสน “คิดนอกกรอบ” เริ่มรุนแรงมากขึ้น ประเด็นปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่า โลกาภิวัตน์เอารัดเอาเปรียบท้องถิ่น แต่เป็นเรื่องที่ว่า ทำอย่างไรท้องถิ่นจึงจะมีที่อยู่ที่ยืนอย่างมีศักดิ์ศรี ทำอย่างไรเราจึงจะหาทางออกร่วมกัน และลดเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ภาวะการคิดนอกกรอบ การกระทำนอกไวยากรณ์ของประชาสังคม และภาวะอับจนหนทางจนต้องหันหน้าไปใช้ความรุนแรง

เบื้องหลัง และปัญหาการวิจัย

เป้าหมายเบื้องต้นของรายงานการวิจัยชุดนี้เป็นเรื่องของการสังเคราะห์ความคิดรวบยอดทางทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาว่าด้วยมโนทัศน์ “ท้องถิ่นนิยม” (localism) รวมทั้งการนำเสนอภาพรวมของพัฒนาการและการประยุกต์ใช้แนวความคิดดังกล่าวในบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไทยช่วงเวลาหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เมื่อเริ่มต้นทำงานสังเคราะห์มโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยาชุดนี้ คำถามสำคัญของผู้เขียนก็คือ (1) *ท้องถิ่น (local) ท้องถิ่นนิยม (localism) และท้องถิ่นภวัตน์ (localization) คืออะไรและสำคัญอย่างไร* (2) *ทำไมต้องเป็นเรื่องของท้องถิ่นในขณะที่กระแสโลกาภวัตน์กำลังมาเหนือโลกและครอบโลก* และ (3) *มโนทัศน์เหล่านี้มีความสำคัญอย่างไรในทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เกิดขึ้นและกำลังเป็นอยู่จริงในสังคมไทย โดยเฉพาะในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 26*

ผู้เขียนลงมือทำงานค้นคว้า สังเคราะห์ และนำเสนอรายงานการวิจัยชุดนี้ท่ามกลางสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสังคม

ไทยร่วมสมัยที่น่าสนใจหลายกรณี สถานการณ์ที่ควรจะได้รับการกล่าวถึงเป็นพิเศษในที่นี้ ได้แก่ กระแสการต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ ดังเช่น กรณีของสมัชชาคนจนที่เขื่อนปากมูล การต่อสู้ของชุมชนบ้านคว่ำที่ตั้งอยู่ใจกลางกรุงเทพมหานครกับการทางพิเศษแห่งประเทศไทยที่ยืดเยื้อมานาน ชาวบ้านและองค์กรประชาชนในภาคใต้กับกรณีโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย ชาวบ้านที่บ่อนอกและหินกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์กับโครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้า กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือกับการเรียกร้องสถานภาพและสิทธิพลเมืองไทยที่ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า กระแสการต่อสู้เรียกร้องและความตื่นตัวดังกล่าวนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยนับตั้งแต่เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ 14 ตุลาคม 2516 การต่อสู้เรียกร้องทางการเมืองของภาคประชาชนในลักษณะเดียวกันอีกหลายครั้ง และการเติบโตอย่างรวดเร็วของประชาสังคมในรูปแบบต่างๆ ในทศวรรษที่ 2530-2540 กระแสสังคมทั้งหมดนี้น่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่กระบวนการปฏิรูปการเมืองที่สะท้อนผ่านขั้นตอนการยกร่าง และการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ชีรยุทธ บุญมี⁴⁸ นำเสนอข้อวิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจว่า สถานการณ์ข้างต้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมไทยในช่วงที่กำลังเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและกระบวนการใช้อำนาจในสังคมครั้งใหญ่ กล่าวคือ เปลี่ยนจากอำนาจที่เคยอยู่ในกำมือของนักการเมืองและข้าราชการเพียงฝ่ายเดียว มาเป็นการใช้อำนาจร่วมกันระหว่างรัฐ สังคม และประชาชน⁴⁹

⁴⁸ ชีรยุทธ บุญมี, “วิพากษ์แนวทางการต่อสู้ของคนจนเมืองไทย ทิศทางทรงคุณค่าแก่สังคม,” *มติชนรายวัน* (22 สิงหาคม 2543).

⁴⁹ ชีรยุทธ บุญมี นำเสนอว่าประวัติศาสตร์การเมืองไทย [สมัยใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา] ได้ผ่านขั้นตอนความคิดการใช้อำนาจในการปกครองประเทศ

“ท้องถิ่นนิยม” “ท้องถิ่นภีวัตน์”: นิยมและประเด็นนำเสนอ

กระแสเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทยปัจจุบันหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และหลังวิกฤตการณ์เศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 มีแนวโน้มที่จะเปิดพื้นที่ให้กับกระแสที่ผู้เขียนเรียกในรายงานการวิจัยชุดนี้ว่า “ท้องถิ่นภีวัตน์” (localization) มากขึ้น หลังจากที่กระแสหลักในการพัฒนาประเทศเน้นการให้ความสำคัญกับกระแสโลกภีวัตน์ (globalization) มาโดยตลอด เสน่ห์ จามริก นักวิชาการอาวุโสและผู้นำคนสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยเรียกกระแสดังกล่าวว่า “กระแสชุมชนท้องถิ่น” ท่านชี้ให้เห็นว่า ภายใต้กระแสโลกที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในนามของกระแสโลกภีวัตน์

กระแสชุมชนท้องถิ่นไม่ได้มีนัยความหมายเป็นไปเพียงเพื่อการยื่นหยัดต่อสู้เพื่อความอยู่รอดหรือปกป้องตัวเองเท่านั้น หากหมายถึงเป็นการเสนอแนวทางเลือกเพื่อการปฏิรูปสู่ระเบียบสังคมใหม่ ซึ่งสงวนที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลายทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม สิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์⁵⁰

มา 4 ขั้นตอนด้วยกันคือ ขั้นแรก การเมืองแบบรวบอำนาจคือ สมัยเผด็จการทหาร ขั้นสอง การเมืองแบบการใช้อำนาจผ่านตัวแทนคือ หลังสมัย 14 ตุลาคม 2516 ขั้นที่สาม การเมืองแบบใช้อำนาจตัวแทนแต่เพิ่มอำนาจตรวจสอบคือ ช่วงหลังการปฏิรูปการเมืองใช้รัฐธรรมนูญฉบับ รสช. และขั้นที่สี่ การเมืองแบบที่เน้นการใช้อำนาจร่วมกันระหว่างรัฐ สังคม และประชาชน

⁵⁰ เสน่ห์ จามริก, “ชุมชนไทยภายใต้กระแสโลกภีวัตน์,” เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง,” จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ อาคารเฉลิมพระบารมี ๕๐ ปี, ศูนย์วิจัย, กรุงเทพมหานคร, วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543: 12.

ในรายงานการวิจัยชุดนี้ ผู้เขียนตั้งใจจะใช้คำว่า ท้องถิ่นนิยมและท้องถิ่นภูมิตันในลักษณะเดียวกับกระแสที่เสนอที่แจมริก เรียกว่า “กระแสชุมชนท้องถิ่น” คำหลัก 3 คำนี้จะใช้สลับที่กันในความหมายที่ใกล้เคียงกัน

ผู้เขียนจะนำเสนอโมทัศน์ท้องถิ่นในฐานะของหน่วยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และเครือข่ายทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมเฉพาะแห่ง⁵¹ แต่ท้องถิ่นในความหมายข้างต้นนี้ไม่เคยและไม่ได้อำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวด้วยตนเอง ท้องถิ่นไม่ได้เป็นสังคมที่ถูกปิดตายจากโลกภายนอก ในทางตรงกันข้าม ท้องถิ่นต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ

⁵¹ ในรายงานการวิจัยชุดนี้ ผู้เขียนนิยามคำว่า “ท้องถิ่น” แตกต่างไปจาก “ชุมชน” (community) เพราะชุมชนเน้นเรื่องความสัมพันธ์มิติต่าง ๆ ของกลุ่มคนทั้งที่อยู่อาศัยในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกันและที่แตกต่างกันออกไป ชุมชนสมัยใหม่บางกรณี เช่น ชุมชนไซเบอร์สเปซ ชุมชนทางอากาศ ฯลฯ ก็ไม่เกี่ยวข้องกับพื้นที่หรือพรมแดนทางภูมิศาสตร์เลย โปรดดู ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).

ส่วนท้องถิ่นนั้นให้ความสำคัญกับการใช้ท้องที่หรือถิ่นที่ทางภูมิศาสตร์เป็นที่ตั้งและเป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของคน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองคำนี้มีความหมายหลายประการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่อย่างใกล้ชิด เพราะเป็นการเน้นความสัมพันธ์และผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มคนในสังคมเฉพาะแห่ง โดยประเด็นปัญหาเกี่ยวกับพลวัตของชุมชนและการจัดการทรัพยากรในประเทศไทย โปรดดู อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543) และ *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).

สังคม และการเมืองในระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับโลกมาโดยตลอด ชุมชนท้องถิ่นไทยจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระแสโลกอย่างไม่อาจจะปฏิเสธได้ ส่วนท้องถิ่นนิยมหรือท้องถิ่นภักดีนั้นเป็นเรื่องของ “กระบวนการยืนยันหยุดต่อสู้ บุรณะ พิณฟูอัตลักษณ์และอิสรภาพของชุมชนท้องถิ่น”⁵² โปรตสังเกตว่า ผู้เขียนไม่ได้ให้ความหมายของท้องถิ่นนิยมหรือท้องถิ่นภักดีในลักษณะที่เป็นกระบวนการการทำกระแสโลกให้เป็นของท้องถิ่น ท้องถิ่นภักดีนั้นมีความหมายมากกว่าการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก กระบวนการดังกล่าวนี้ไม่ใช่ของใหม่ และไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในกรณีของประเทศไทยเท่านั้น หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของกระแสโลกอันกว้างใหญ่ และเป็นกระแสที่เกิดขึ้นอยู่ในทุกมุมโลกไม่น้อยไปกว่ากระแสโลกาภิวัตน์ ผู้เขียนเห็นว่ากระแสท้องถิ่นภักดีเกิดขึ้นและมีมาก่อนกระแสโลกาภิวัตน์เสียอีก ถ้าเรามองเห็นว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทุกสังคมย่อมเป็นเรื่องที่ว่าด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และว่าด้วยมิติความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ของมนุษย์กับท้องถิ่นหรือถิ่นที่อยู่อาศัยของตัวเอง เป็นพื้นฐานสำคัญ

ผาสุก พงษ์ไพจิตร เรียกกระแสท้องถิ่นภักดีที่กำลังเป็นไปอย่างเข้มข้นในสังคมไทยหลังจากเหตุการณ์วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจเดือนกรกฎาคม 2540 ว่า “วาทกรรมท้องถิ่นนิยม” (localism discourse)⁵³ ความหมายของวาทกรรมชุดนี้น่าจะเป็นเรื่องเดียวกับกระแสชุมชนท้องถิ่นที่นำเสนอโดยเสน่ห์

⁵² อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย*, และ *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย*.

⁵³ Pasuk Phongpaichit, “Developing Social Alternatives: Walking Backwards into a Klong,”: 1.

จามริก⁵⁴ เพราะเป็นวาทกรรมที่สร้างขึ้นจากกระแสแนวคิดและปฏิบัติการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่เรียกร้องให้สังคมไทยหันกลับไปให้ความสำคัญกับท้องถิ่น โดยเฉพาะชุมชนชนบทในรูปแบบต่างๆ เช่น การพึ่งตนเอง ด้านต่างๆ การปฏิเสศลัทธิบริโภคนิยมและการพัฒนาที่เน้นแต่ความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน อำนาจและสิทธิของชุมชน รูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 รวมทั้งการหวนกลับของความคิดเรื่องชาตินิยมในการต่อต้านการครอบงำของบรรษัทข้ามชาติและองค์กรทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ

กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ วาทกรรมท้องถิ่นนิยมเรียกร้องให้รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญกับภาคชนบท ในฐานะที่เป็นฐานที่มั่นและทางเลือกในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ หลังจากการล่มสลายของการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและเมือง ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่สำคัญตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

กระแสท้องถิ่นวิวัฒน์ไม่ใช่คู่ตรงข้ามหรือปฏิปักษ์กับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างที่หลายคนเข้าใจ รวมทั้งไม่ใช่โลกาภิวัตน์จากเบื้องล่างหรือการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกจากระดับรากหญ้า รายงานการวิจัยชุดนี้ *ปฏิเสธการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่นโดยการยึดเอากระแสโลกาภิวัตน์เป็นตัวตั้ง ปฏิเสธการศึกษาต้นคว้าเกี่ยวกับท้องถิ่นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่เรียกว่า “การทำให้สิ่งระดับโลกลงสู่ท้องถิ่น” (glocalization) หรือ*

⁵⁴ เสน่ห์ จามริก, “ชุมชนไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์.”

“ทำให้โลกาภิวัตน์ลงสู่ท้องถิ่น” (glocalize)⁵⁵ รวมทั้งปฏิเสธวิธีคิดแบบแยก
ขั้วระหว่างโลกกับท้องถิ่น (global-local dichotomization) วิธีคิดหรือวิธีการ
มองความจริงแบบปฏิฐานนิยม (positivism) และแบบสารัตถนิยม (essen-
tialism)

ผู้เขียนนำเสนอว่า องค์ความรู้ แนวคิด และมุมมองเกี่ยวกับท้องถิ่น
ควรได้รับการพิจารณาในฐานะที่เป็น “กระแสท้องถิ่นภิวัตน์” เป็นกระแส
ชุมชนท้องถิ่นที่มีรากฐานทางทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการ และประวัติ-
ศาสตร์การดำรงอยู่ของตัวเอง ขณะเดียวกันก็เป็นท้องถิ่นที่ไม่หยุดนิ่ง ดायตัว
เป็นท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยความแตกต่าง หลากหลาย สลับซับซ้อน นอกจากนี้
ท้องถิ่นยังเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเองทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม
และภูมิเวศน์ รวมทั้งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับภูมิภาค ชาติ นานาชาติ และโลก
อย่างแยกกันไม่ออก เราจึงไม่อาจจะตัดขาดกระแสท้องถิ่นภิวัตน์ออกจาก
กระแสโลกาภิวัตน์ได้เลย เพราะทั้งสองกระแสคือ สองด้านของเหรียญเดียวกัน
ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

กิดเด็นส์ (Anthony Giddens)⁵⁶ ได้อธิบายกระบวนการเชื่อมโยงดัง
กล่าวว่าเป็น “วิภาษวิธีระหว่างท้องถิ่นกับโลก” (the dialectic between the
local and the global) ซึ่งให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ใดๆ
ในระดับท้องถิ่นกับกระแสแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับโลก

⁵⁵ สุริชัย หวันแก้ว, *ความคับแคบของโลกาภิวัตน์: ทิศทางสังคม-
วิทยา* (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2543).

⁵⁶ Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and
Society in the Late Modern Age* (Stanford, California: Stanford University
Press, 1991), p. 242.

แทนที่เราจะพิจารณาความสัมพันธ์ของโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นภิวัตน์แบบแยกขั้ว (dichotomization) หรือมองเห็นกระแสทั้งสองในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์แบบคู่ตรงข้ามกัน (binary oppositions) และเน้นวิธีคิดวิเคราะห์แบบปฏิฐานนิยม (positivism) และแก่นสารนิยม (essentialism) รายงานการวิจัยชุดนี้จะให้ความสำคัญกับ “กระบวนการวิภาษวิธี” (dialectical process) ของกระแสดังกล่าว โดยใช้กระแสท้องถิ่นภิวัตน์ในประเทศไทยเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ที่สำคัญ

กล่าวโดยรวมแล้ว ท้องถิ่นไม่ได้มีความหมายเพียงหน่วยในการตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ตั้งทางภูมิรัฐศาสตร์เฉพาะแห่งเท่านั้น ท้องถิ่นมีความหมายมากกว่าหน่วยในการตั้งถิ่นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์ มีความหมายมากกว่าการบรรยายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม มากกว่าการเป็นหน่วยทางการเมืองการปกครองของรัฐแห่งหนึ่งเท่านั้น *ท้องถิ่นไม่ว่าจะหมายถึงหน่วยทางสังคมวัฒนธรรมหรือท้องที่ใดๆ บนพื้นผิวโลก มีความเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งก็คือ เป็น “ชุมทางแห่งวาทกรรม” (juncture of discourses) ที่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์และพลวัตระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับธรรมชาติรอบตัว ระหว่างคนในท้องถิ่นด้วยกันเอง และระหว่างคนในท้องถิ่นกับสังคมเพื่อนบ้านและสังคมภายนอก โดยเฉพาะรัฐ ตัวแทนของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์*

อย่างไรก็ตาม ท้องถิ่นไม่สามารถนิยามตัวเองและนำเสนอความคิดเห็นได้ด้วยตัวเอง ท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ต้องถูกนำเสนออยู่ตลอดเวลา เพราะท้องถิ่นเป็นประดิษฐกรรมของมนุษย์ โดยตัวของมันเอง ท้องถิ่นคือท้องที่ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ สถานที่ พื้นที่ หรืออาณาบริเวณทางกายภาพตามธรรมชาติ แต่ไม่ใช่สภาพแวดล้อมธรรมชาติทุกหนทุกแห่งจะกลายสภาพมาเป็นท้องถิ่นได้ มีเพียงท้องที่บางแห่งเท่านั้นที่ถูกกำหนดความหมายและบทบาทให้เป็นท้องถิ่น

โดยมนุษย์และกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ ท้องถิ่นในความหมายนี้เป็นผลผลิตของวัฒนธรรม เป็นมโนทัศน์ทางวัฒนธรรม ถูกสร้างขึ้นโดยวัฒนธรรม และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

ผู้เขียนเห็นว่า งานหลักของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอย่างหนึ่งก็คือ การสังเคราะห์และเชื่อมโยงองค์ความรู้ แนวคิด และมุมมองเกี่ยวกับ วิชาวิธีของท้องถิ่นและโลก สร้างดุลยภาพในระดับองค์ความรู้และแนวคิดทางทฤษฎีระหว่างโลกาภิวัตน์กับท้องถิ่นภิวัตน์ รวมทั้งนำเสนอแนวคิดทางทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยในลักษณะที่เสริมพลังการเรียนรู้ของภาคประชาสังคม ซึ่งเป็นฐานที่มั่นคงสำคัญของชุมชนท้องถิ่น ทุกวันนี้ไม่ว่ากระแสโลกาภิวัตน์ ลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ การค้าเสรี การลงทุน หรือการสื่อสารจะเป็นไปอย่างรวดเร็ว เชี่ยวกราก และไร้พรมแดนเพียงใดก็ตาม แต่กระแสท้องถิ่นภิวัตน์ก็ไม่มีวันจะสูญหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ ท้องถิ่นอาจจะอ่อนแอหรืออ่อนด้อยอำนาจการต่อรอง แต่กระแสท้องถิ่นภิวัตน์ก็จะยังดำรงอยู่ และมีศักยภาพในการช่วยให้เสียงเรียกร้องต่อสู้เพื่ออำนาจและการตัดสินใจเกี่ยวกับทรัพยากรชุมชนและชะตากรรมของตนเองของคนในท้องถิ่น มีพลังและได้รับการยอมรับมากขึ้นในอนาคต สำหรับนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาส่วนใหญ่แล้ว ท้องถิ่นและท้องถิ่นภิวัตน์มีความสำคัญในฐานะที่เป็นหน่วยสำคัญในการวิเคราะห์อันเป็นจิตวิญญาณของสาขาวิชาเลยทีเดียว

รูปแบบและการปรากฏตัวของห้องถิ่นนิยม

เมื่อเร็วๆ นี้ ศูนย์ศึกษาการเปลี่ยนผ่านของภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก มหาวิทยาลัยโวลลองกอง (Center for Asia Pacific Transformation Studies, University of Wollongong) ประเทศออสเตรเลีย ได้เขียนสารัตถะสำคัญของการสัมมนาระดับนานาชาติเรื่อง “การเปลี่ยนผ่านทางสังคมในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก”⁵⁷ มีใจความเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นตอนหนึ่งว่า

[ในบริบทของโลกสมัยใหม่] ...ท้องถิ่น [local] ปรากฏให้เห็นในหลายรูปแบบ ได้แก่ (1) หน่วยตามประเพณีของการศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยาที่เป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการจัดองค์กรทางสังคม (2) กลุ่มคนต่างๆ ที่เป็นชนกลุ่มน้อยในพรมแดนของชาติเฉพาะแห่ง (3) บุคคลไร้ถิ่นที่อยู่แต่เป็นสมาชิกของชุมชนในจินตนาการเฉพาะแห่ง (4) สมาคมหรือองค์กรทางสังคม (5) ท้องถิ่นยังปรากฏให้เห็นในฐานะที่เป็นรูปแบบของตัวแทน [a form of representation] เช่น ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม และสินค้าที่ถูกสร้างขึ้นและนำเสนอโดยสถาบันทางสังคม เช่น สื่อมวลชน หรือตลาด เป็นต้น⁵⁸

⁵⁷ “Background Statement and Call for Papers,” Conference on Social Transformation in the Asia Pacific Region, Organized by Center for Asia Pacific Transformation Studies, University of Wollongong, New South Wales, Australia, and the UNESCO-MOST (Management of Social Transformations) Program, December 4-6, 2000.

⁵⁸ Center for Asia Pacific Transformation Studies 2000.

ผู้เขียนมีข้อสังเกตหลายประการเกี่ยวกับคำอธิบายว่าด้วยท้องถิ่นข้างต้นนี้

ประการแรก ท้องถิ่นมีความหมายหลายอย่างสำหรับหลายคน ดังนั้นท้องถิ่นจึงสามารถปรากฏตัวอยู่ในรูปลักษณะที่หลากหลาย เช่น ชุมชนท้องถิ่น กลุ่มหรือองค์กรทางสังคม ภาพลักษณ์ สินค้า อุดมการณ์ หรือแม้กระทั่งวาทกรรม รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ติดกับถิ่นที่อยู่ทางกายภาพเป็นเพียงท้องถิ่นรูปแบบหนึ่ง เช่น บาง คุ่งน้ำ คุ่มบ้าน หมูบ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค ฯลฯ ท้องถิ่นเหล่านี้เป็นท้องถิ่นในความหมายดั้งเดิมที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคยและรับรู้กันอย่างกว้างขวางมาก่อนเท่านั้นเอง

ประการที่สอง การทำความเข้าใจท้องถิ่นในบริบททางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมของโลกสมัยใหม่ ไม่อาจจะนิยามได้ด้วยการใช้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ พรมแดนรัฐชาติ หรือหน่วยการปกครองของรัฐเป็นเกณฑ์สำคัญอีกต่อไป นิยามข้างต้นไม่เพียงพอและไม่ครอบคลุมชุมชนท้องถิ่นในลักษณะใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ชุมชนทางอากาศ กลุ่มผู้ชมรายการทางโทรทัศน์หรือวิทยุ ชุมชนไซเบอร์สเปซที่เชื่อมต่อกันด้วยการสื่อสาร และจินตนาการผ่านระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่สาธารณชนและทางการไทยเรียกว่า “ชาวเขา” ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ชุมชนคนไทยในนครลอสแอนเจลิสและเมืองสำคัญอื่นๆ ในสหรัฐอเมริกา ชุมชนของคนงานไทย ทั้งที่ทำงานอย่างถูกต้องและไม่ถูกต้องตามกฎหมายในสิงคโปร์ บรูไน ไต้หวัน ญี่ปุ่น อิสราเอล และประเทศต่างๆ ในตะวันออกกลาง เป็นต้น

ประการที่สาม ท้องถิ่นในฐานะที่เป็น “รูปแบบของตัวแทน” (a form of representation) เช่น ปฏิบัติการทางสังคม (social practices) วาทกรรม (discourses) สินค้า (commodities) กลุ่มคนพลัดถิ่นที่อยู่ (displaced persons/diaspora) ชุมชนในจินตนาการ (imagined communities) หรือ

ชุมชนเสมือนจริง (virtual communities) เป็นรูปแบบของท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นภิวทัศน์ที่กำลังได้รับความสนใจมากขึ้นในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาช่วงเปลี่ยนสหัสวรรษ นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาจำนวนมากให้ความสนใจกับการผุดบังเกิด หรือการปรากฏตัวของท้องถิ่นในลักษณะนี้ไม่น้อยไปกว่าชุมชนท้องถิ่นในความหมายดั้งเดิม

กล่าวโดยรวมแล้ว ผู้เขียนคิดว่า น่าจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจไม่น้อยในทางวิชาการ หากเราสามารถทบทวนและตรวจสอบดูว่าในรอบ 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมาในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้พัฒนาองค์ความรู้ แนวคิดทฤษฎี และระเบียบวิธีการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นได้มากน้อยเพียงใด เมื่อพิจารณาจากนิยามเกี่ยวกับท้องถิ่นข้างต้นนี้ ผู้เขียนเข้าใจว่า พัฒนาการและความตื่นตัวของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้เกิดขึ้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กระแสโลกาภิวทัศน์อาจจะโดดเด่นและส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของโลกอย่างกว้างขวาง แต่ในปริบทของทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแล้ว กระแสท้องถิ่นภิวทัศน์ก็ได้เติบโตขึ้นมาด้วยข้อวิเคราะห์ทางทฤษฎีที่เปิดพรมแดนความรู้วิพากษ์วิจารณ์ และนำเสนอองค์ความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่รุ่งอรุณของสาขาวิชาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

มโนทัศน์หลักที่เกี่ยวข้อง

ท้องถิ่น ท้องถิ่นนิยม และท้องถิ่นภวัตน์เป็นชุดมโนทัศน์ที่มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนอยู่ในตัว เพราะมโนทัศน์เหล่านี้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับความคิดรวบยอดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีกเป็นจำนวนมาก ประมาณกันว่า ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นในอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ทางสังคมใดๆ ทั้งที่เกิดขึ้นในอดีต เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ และที่กำลังจะส่งผลสืบเนื่องต่อไปในอนาคต สามารถนำมาเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนิยมได้แทบทั้งสิ้น ตัวอย่างของชุดมโนทัศน์ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาชุดอื่นที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ได้แก่ พื้นที่หรือเทศะ (place) วาทกรรม (discourse) พหุลักษณะนิยม (pluralism) อัตลักษณ์ (identity) กระบวนการทำให้เป็นชายขอบ (marginalization) และความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) งานวิจัยชุดนี้พยายามจะทำความเข้าใจมโนทัศน์ท้องถิ่นนิยมภายใต้กรอบความคิดที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของชุดมโนทัศน์หลักที่เกี่ยวข้องในมิติและแง่มุมต่างๆ ต่อไปนี้

พื้นที่หรือเทศะ (Place)

ท้องถิ่นนิยมทั้งที่เป็นปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรมและมโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยามีจุดเริ่มต้นจากพื้นที่ สถานที่ ถิ่นที่ หรือท้องที่เฉพาะแห่ง ในฐานะที่เป็นมโนทัศน์สำคัญทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาชุดหนึ่ง พื้นที่หรือเทศะมีความหมายทั้งในฐานะที่เป็นที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ หน่วยการเมือง การปกครอง และถิ่นฐานของมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความหมายทางสัญลักษณ์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น พื้นที่หรือเทศะเกิดจากการให้ความหมายของมนุษย์โดยการเข้าไปครอบครอง ใช้ประโยชน์ หรือปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมใดๆ มโนทัศน์นี้มีความสำคัญอย่างมากในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง

มนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม เพราะพื้นที่ที่สามารถปรากฏตัวอยู่ได้ในหลายรูปลักษณะและรูปแบบ เช่น อุดมการณ์ ความคิด พันธะผูกพันทางอารมณ์ สินค้า ทรัพยากร พิธีกรรม ความเชื่อ หรือปฏิบัติการทางวัฒนธรรม⁵⁹

วาทกรรม (Discourse)

วาทกรรมเป็นมโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาชุดหนึ่ง มีความหมายหลายอย่างแตกต่างกันออกไปตามแหล่งที่มาและบริบททางวิชาการ จอร์แดน (Glenn Jordan)⁶⁰ นำเสนอว่า ทฤษฎีวาทกรรมที่กำลังมีบทบาทและได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในวงวิชาการสามารถแบ่งตามแหล่งที่มาเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ในสาขาวิชาสังคมวิทยาภาษาศาสตร์แบบดั้งเดิม วาทกรรมหมายถึง การวิเคราะห์ความหมายของภาษาพูด (spoken language) (2) ในงานเขียนของนักสังคมวิทยาภาษาศาสตร์หัวก้าวหน้าบางคน

⁵⁹ ไพรอร์ คองทวิศักดิ์. “ข่าวสารกับพื้นที่ พลังและภาพปรากฏ,” *สังคมศาสตร์ปีที่ 12 ฉบับที่ 2* (2543): 43-64; อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. “พื้นที่ในทฤษฎีสังคมศาสตร์,” *สังคมศาสตร์ปีที่ 12 ฉบับที่ 2* (2543): 65-101; Akhil Gupta, and James Ferguson, “Beyond ‘Culture’: Space, Identity, and the Politics of Difference,” *Cultural Anthropology* vol.7 no.1 (February 1992): 6-23, และ Denise Lawrence, “Place,” in *The Dictionary of Anthropology*, edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), pp. 360-361.

⁶⁰ Glenn Jordan, “Discourse Theory,” in *The Dictionary of Anthropology*, edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), pp. 120-122.

ได้วิเคราะห์ว่าทฤษฎีของภาษาโดยการเชื่อมโยงกับประเด็นคำถามเกี่ยวกับอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (3) ทฤษฎีวาทกรรมของบัคติน (Mikhael Bakhtin) (4) ทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์ (Michel Foucault) ในรายงานการวิจัยฉบับนี้จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวทางของบัคตินและฟูโกต์เป็นสำคัญ กล่าวคือ ท้องถิ่นนิยมจะได้รับการพิจารณาในฐานะที่เป็นวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือนอกท้องถิ่นเฉพาะแห่งก็ได้ แต่ได้เชื่อมโยงท้องถิ่นเข้ากับระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมทั้งในระดับภูมิภาค ระดับชาติ และ/หรือระดับนานาชาติ วาทกรรมท้องถิ่นนิยมมีความโดดเด่นในแง่ที่ช่วยให้เรามองเห็นท้องถิ่น ทั้งในบทบาทของผู้กระทำและผู้ถูกกระทำที่หลากหลายและสลับซับซ้อน โดยเฉพาะในส่วนของ การสนทนาตอบโต้ และนำเสนอความเป็นท้องถิ่นร่วมกับวาทกรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมชุดอื่นๆ วาทกรรมท้องถิ่นนิยมมักจะตอบโต้หรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นและผลิตซ้ำโดยรัฐ สื่อมวลชน ตัวแทนของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์อย่างเข้มข้น ในการสนทนาตอบโต้ดังกล่าว ตัวแทนของอำนาจที่เกี่ยวข้อง (รวมทั้งตัวแทนจากท้องถิ่น) จะทำการต่อรอง แข่งขัน ประชัน ประท้วง หรือต่อต้านผ่านการใช้เทคโนโลยีของอำนาจรูปแบบต่างๆ เพื่อที่จะนำเสนอว่า อะไรเป็นจริงหรือเป็นเท็จ อะไรเป็นเรื่องที่รับได้หรือรับไม่ได้ อะไรควรจะมีอำนาจหรือสิทธิพิเศษ ฯลฯ ในอาณาบริเวณของท้องถิ่นเฉพาะแห่ง

พหุลักษณะนิยม (Pluralism)

พหุนิยมหรือพหุลักษณะนิยมเป็นการตระหนักรู้ยอมรับ และให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลายทางชีวภาพ กายภาพ และสังคมวัฒนธรรม-

ธรรม รวมทั้งการพิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ความแตกต่างหลากหลายดังกล่าว นั้น สามารถคงอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่หรือท้องถิ่นเฉพาะ พหุลักษณะนิยมยังเกี่ยวข้องกับกระแสหรือปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในแง่ที่ว่า ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่กระแสหรือปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นเนื้อเดียว หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากแต่เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในเรื่องของรูปแบบ เนื้อหาสาระ และวิธีปฏิบัติ ท้องถิ่นนิยมอาจสอดแทรกและปรากฏตัวอยู่ในรูปแบบของปฏิบัติการทางสังคม วัฒนธรรมที่เป็นพหุพจน์หลากหลาย เช่น ทรัพยากรและรูปแบบการจัดการทรัพยากร ความรู้และอำนาจในการนำเสนอประวัติศาสตร์ หรือวัฒนธรรมท้องถิ่น ชชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า พหุลักษณะนิยมเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่งในการทำความเข้าใจกระแส หรือปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยและ สังคมอื่นๆ ทั่วโลก

อัตลักษณ์ (Identity)

กระแสแนวคิดหรือปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมใดๆ ย่อมเป็นรูปแบบสำคัญอย่างหนึ่งของการก่อรูปและปรากฏตัวของอัตลักษณ์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มหรือชุมชน เช่น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เนื้อหาสำคัญของอัตลักษณ์คือ จิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกร่วมในระดับสังคมที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่า ตัวเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่น กลุ่มอื่น หรือสังคมอื่นอย่างไร และจะใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าว ธงชัย วินิจจะกูล⁶¹ นำเสนอว่า การนิยาม การสร้าง และการผลิตซ้ำของอัตลักษณ์อาจทำ

⁶¹ Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: A History of the Geobody of a Nation* (Hawaii: University of Hawaii Press, 1994).

ได้ 2 วิธี ได้แก่ (1) การนิยามอัตลักษณ์ในทางบวก (positive identification) เป็นการนิยามอัตลักษณ์หรือให้ความหมายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และสังคมวัฒนธรรมของตนเองโดยตนเองหรือคนภายในสังคม โดยเฉพาะปัญญาชน สื่อมวลชน และหน่วยงานของรัฐ และ (2) การนิยามอัตลักษณ์ในทางลบ (negative identification) เป็นการนิยามหรือสร้างอัตลักษณ์โดยคนอื่นหรือกลุ่มอื่น ซึ่งเป็นคนจากภายนอกชุมชน ทั้งที่เป็นศัตรูและพันธมิตร อัตลักษณ์ในแง่นี้เป็นการพิจารณาจากมุมมองของคนภายนอก อัตลักษณ์ที่ได้จึงออกมาในทางลบเป็นส่วนใหญ่ ในรายงานการวิจัยชิ้นนี้ถือว่า แนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในรูปแบบต่างๆ มีความเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ทั้งในทางบวกและทางลบอย่างใกล้ชิด

ภาวะและกระบวนการทำให้เป็นชายขอบ (Marginalization)

โดยทั่วไปภาวะและกระบวนการทำให้เป็นชายขอบ หมายถึง กลุ่มประชากร วิถีชีวิต พื้นที่ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมที่ได้รับการนิยามจากรัฐ สื่อมวลชน ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นนำในสังคมว่า ตกอยู่ในสภาพชายขอบเนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น ตั้งอยู่ในพื้นที่ไกลปืนเที่ยงห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจและความเจริญด้านต่างๆ เป็นกลุ่มคนยากจน ชาดำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมือง มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ถูกดูหมิ่น ไม่เป็นที่ยอมรับของชนชั้นผู้นำและผู้ปกครอง ชาดความภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเอง ฯลฯ คำถามที่น่าสนใจเกี่ยวกับการนิยามภาวะชายขอบ ก็คือ ตกเป็นชายขอบของอะไร ยึดอะไรเป็นศูนย์กลาง ชายขอบของใคร ใครเป็นคนกำหนดว่าใครหรือพื้นที่ใดเป็นชายขอบ ใช้อะไรเป็นเกณฑ์วัดภาวะชายขอบ เกณฑ์ของใคร พิจารณาเรื่องความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหรือ

มิติสถานที่และกาลเวลาด้วยหรือไม่ ที่สำคัญ เราต้องไม่ลืมว่าภาวะชายขอบไม่ใช่สิ่งสถิตหรือสัมบูรณ์ ภาวะชายขอบมีพลวัต และขึ้นอยู่กับบริบทและบริบทแวดล้อมของการนิยามค่อนข้างมาก ในวงการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทั้งของไทยและนานาชาติ ได้ให้ความสนใจกับพื้นที่และสังคมวัฒนธรรมชายขอบอย่างเห็นได้ชัดในช่วง 2-3 ทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในรายงานการวิจัยฉบับนี้ ผู้เขียนจะพิจารณากระแสแนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยหลัง พ.ศ. 2500 ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปฏิกิริยาตอบโต้ของท้องถิ่นที่มีต่อกระบวนการทำให้เป็นชายขอบทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ที่มีรัฐไทยและทุนนิยมอุตสาหกรรมทั้งในระดับชาติและระดับโลกเป็นผู้เล่นคนสำคัญที่สุด ศูนย์กลางอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมเหล่านี้ได้บีบบังคับ ผลักไส และผลักดันให้ประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศตกอยู่ในภาวะต่อสู้อันรุนแรงของชุมชนคนชายขอบมาโดยตลอด

ชาติพันธุ์ (Ethnicity)

กระแสแนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมแยกไม่ออกจากภาวะความเป็นชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เพราะสิทธิและเสียงสะท้อนที่ดังมาจากท้องถิ่นต่างๆ นั้น เป็นปฏิกิริยาโดยตรงและแฝงเร้นของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในชั้นปฏิบัติการ ชาติพันธุ์เป็นรูปแบบของการแสดงออกซึ่งความเป็นท้องถิ่น หรือท้องถิ่นนิยมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ชาติพันธุ์อาจหมายถึง กลุ่มคนที่ถูกเหมารวมว่าเป็นสมาชิกสังคมเดียวกัน มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมคล้ายกัน ตลอดจนใช้ภาษาเดียวกัน มโนทัศน์ชาติพันธุ์ถูกใช้อย่างแพร่หลายในทางวิชาการในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อนำมาใช้แทนคำเก่า เช่น เชื้อชาติ (race) และเผ่าพันธุ์ (tribe) นักวิชาการจำนวนมากได้ปฏิเสธความหมายของ

ชาติพันธุ์ที่หมายถึง ลักษณะร่วมทางสังคมวัฒนธรรมที่ตกทอดหรือหลงเหลือมาจากอดีต (primordialist)⁶² แล้วหันมาให้ความสนใจวิเคราะห์ ลักษณะชาติพันธุ์ที่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (constructionalist) และลักษณะทางชาติพันธุ์ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือ (instrumentalist) ในการทำความเข้าใจและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในบริบทต่างๆ มากขึ้น⁶³

วิธีการวิจัยและข้อจำกัดของการวิจัย

รายงานการวิจัยชุดนี้เป็นผลผลิตจากการอ่านทบทวนและสังเคราะห์แนวคิดทางทฤษฎี รวมทั้งวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมในสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ผู้เขียนเน้นการเลือกอ่านและทำความเข้าใจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ และสังเคราะห์ แต่ไม่ใช่การทบทวนวรรณกรรมในเชิงสำรวจ ผู้เขียนเรียกวิธีการวิจัยเอกสารที่นำมาประยุกต์ใช้ในรายงานชุดนี้ว่า “การเลือกอ่านทบทวน และสังเคราะห์วรรณกรรมเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมแบบคัดสรรเฉพาะเจาะจง” (purposive reading and synthesizing of related literature on localism) หลักการทำงานดังกล่าวของผู้เขียนก็คือ (1) พยายามคัดสรรและค้น

⁶² โปรดดู Charls F. Keyes, “ethnic groups, ethnicity,” in *The Dictionary of Anthropology*, edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), pp.152-154.

⁶³ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “สถานภาพการวิจัย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่,” ใน *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538), หน้า 7-17.

คว้งงานเขียนเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยม ทั้งในระดับแนวคิดทางทฤษฎี และระดับข้อมูลและประสบการณ์เฉพาะ รวมทั้งพยายามให้ครอบคลุมงานเขียนประเภทต่างๆ และแหล่งที่มาต่างๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ (2) เลือกอ่านและให้ความสนใจเป็นพิเศษกับงานเขียนที่ให้ภาพรวมและความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับมโนทัศน์ท้องถิ่นนิยม โดยเฉพาะงานที่เผยแพร่หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา (3) ผู้เขียนไม่ได้คำนึงถึงปริมาณหนังสือหรือบทความที่อ่านหรือเลือกมานำเสนอ แต่จะให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับความครอบคลุมพอเพียงของเนื้อหาที่ได้ในแต่ละหัวข้อหรือประเด็นที่ผู้เขียนให้ความสนใจ และ (4) วิธีการทำงานนี้แยกไม่ออกจากพื้นฐานความรู้เดิม ประสบการณ์ทางวิชาการ โลภทัศน์ รวมทั้งคติทางวิชาการในการกำหนดทิศทางของการวิจัยของตัวผู้เขียนเอง ซึ่งสะท้อนผ่านการวางโครงเรื่องและข้อสรุปต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในรายงานฉบับนี้ กล่าวให้กระชับก็คือ ผู้เขียนจะไม่ปฏิเสธเลย ถ้าหากมีการกล่าวหาว่างานวิจัยชิ้นนี้เต็มไปด้วยอคติ ไม่เป็นกลาง หรือลำเอียง

ผู้อ่านที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาโดยอาชีพย่อมคุ้นเคยเป็นอย่างดีกับวรรณกรรมหรืองานเขียนส่วนใหญ่ที่ได้รับการกล่าวถึงในงานวิจัยชิ้นนี้ หลายท่านคงจะสังเกตเห็นได้ว่า ผู้เขียนได้สืบค้นรากเหง้าและที่มาทางทฤษฎีบางส่วน รวมทั้งได้นำเสนอลำดับพัฒนาการของแนวคิดดังกล่าวอย่างรวบรัด หลายหัวข้อก็ได้รับการกล่าวถึงพอสังเขปเท่านั้น แต่โดยรวมแล้ว ผู้เขียนจะพยายามชี้ให้เห็นเนื้อหาสำคัญบริบทของสถานที่และกาลเวลา รวมทั้งบรรยากาศทางวิชาการของเอกสารบทความ หรือหนังสือที่นำมาใช้ประโยชน์เท่าที่โอกาส ความรู้ และความเข้าใจจะเอื้ออำนวยให้ การแสดงความคิดเห็น การจับประเด็น และการวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในรายงานการวิจัยชุดนี้ ล้วนแต่เป็นความเห็นส่วนตัวของผู้เขียนเอง

การนำเสนอเนื้อหาหลักของรายงาน

เนื้อหาของรายงานการวิจัยฉบับนี้ประกอบด้วยรายละเอียดในบทต่าง ๆ จำนวน 6 บท หลังจากบทที่ 1 เนื้อหาของบทที่ 2 จะเป็นการนำเสนอการวิพากษ์วิจารณ์หรือถกนวิีคิดแยกขั้ระหว่างโลกาภิวัตน์กับท้องถิ่นวิีตน์วิีคิดเชิงประจักษ์นิยม/ปฏิฐานนิยม และวิีคิดเชิงสารัตถะหรือแก่นสารนิยม ทั้งหมดเป็นวิีคิดและแนวการวิเคราะห์ที่มีอิทธิพลต่อวงการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 บทที่ 3 นำเสนอเนื้อหาสาระของท้องถิ่นนิยมที่สังเคราะห์ได้จากแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในสายสกุลทันสมัยนิยม บทที่ 4 นำเสนอเนื้อหาสาระของแนวคิด และปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมที่สังเคราะห์ได้จากแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสายสกุลหลังทันสมัยนิยม บทที่ 5 เป็นการพิจารณาปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการไทยหลัง พ.ศ. 2500 และบทที่ 6 เป็นการนำเสนอบทสรุป อภิปราย แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับกระแสแนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยร่วมสมัย

๒

วิพากษ์โลกาภิวัตน์นิยม จากจุดยืนของท้องถิ่นนิยม

เนื้อหาสำคัญของบทที่ 2 เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ และรื้อถอนมายาคติโลกาภิวัตน์นิยมจากจุดยืนและมุมมองของท้องถิ่นนิยม โลกาภิวัตน์ไม่ใช่พลังอำนาจที่มาเหนือโลกและครอบงำโลกจนไม่มีใครจะสามารถทัดทานหรือต่อต้านได้เลย ในทางตรงกันข้าม ความเชื่อข้างต้นนั้นเป็นมายาภาพในทางวิชาการ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมเท่านั้นเอง ถ้าหากพิจารณาในรายละเอียด ยึดเอาท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้น เราจะเห็นได้ว่า เราสามารถที่จะฉีกหน้ากากของมายาภาพดังกล่าวได้ ถ้าเราตีแผ่หรือเปิดโปงถึงขีดจำกัดของวิธีคิด 3 อย่างที่ครอบงำความคิดของคนทั้งโลกมานาน นั่นคือ วิธีคิดแบบแยกขั้ว (dichotomism) วิธีคิดแบบประจักษ์นิยม/ปฏิฐานนิยม (positivism) และวิธีคิดแบบแก่นสารสาระนิยม (essentialism) ผู้วิจัยเชื่อว่า เราไม่อาจสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมได้ ถ้าเราไม่เริ่มต้นโดยการวิพากษ์และรื้อถอนมายาคติของโลกาภิวัตน์นิยม ซึ่งมีเสาหลักทางความคิดอยู่ที่วิธีการมองความจริงทั้ง 3 แบบดังกล่าว

ท้องถิ่นนิยมของชาวบ้านที่ปากมูล

ปราณี โนนจันทร์ ศิลปินชาวบ้านแห่งหมู่บ้านแม่มนม้นยีนและ
สมัชชาคนจน ลงท้ายกลอนลำที่ชื่อว่า “แม่มนของเขา” ด้วยการถ่ายทอด
อารมณ์ความรู้สึกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ระทมขมขื่น เนื่องมาจากผลกระทบ
ของโครงการเขื่อนปากมูลของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต และนโยบายการพัฒนา
ประเทศของรัฐบาลไทยที่ได้บาดลึกลงไปในช่วงสำนัก จิตวิญญาณ และศักดิ์ศรี
ของความเป็นคนของชาวบ้านริมสองฝั่งแม่น้ำมูล ชาวบ้านที่ครั้งหนึ่งเคยพึ่งพา
ข้าวปลาอาหารจากสายน้ำที่อุดมสมบูรณ์มานานหลายชั่วอายุคน บัดนี้ต้อง
กลายมาเป็นคนจนที่ต้องสูญเสียแหล่งทรัพยากร ความเป็นชุมชน และวิถีชีวิต
ดั้งเดิมของตนไปอย่างถาวร เนื้อความของกลอนลำที่สะท้อนจิตวิญญาณและ
บาดแผลของท้องถิ่นดังกล่าวมีใจความดังนี้

อัศจรรย์ใจเจ้าเขามาสร้างเขื่อน
ปลาเลยขึ้นบ่ได้หายจ้อยละบ่มี
เต็มทีช้อยเลยหากินอีตอຍาก
ຍากเพราะปากคอบท้อง
ຍากหลงฮ้องให้ช่วงใจ
บ่มีไผมาช้อยแก้ปัญหาเขาเป็นเรื่องใหญ่
ไผกะคงสิฮู้นอท่าน...ท่านผู้ฟัง
ท่านผู้ฟัง...เออ...เออ...เออ⁶⁴

เบื้องหลังวาทศิลป์และการสื่ออารมณ์ที่สะท้อนใจของหมอลำคนจน
ท่านนี้ก็คือ ความทุกข์และความขมขื่น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา

⁶⁴ ปราณี โนนจันทร์, “แม่มนของเขา,” *แม่มนสะอื้น*, เทปคาสเซ็ท, (ผลิต
โดยสมัชชาคนจน, หมู่บ้านแม่มนม้นยีน, เขื่อนปากมูล, อำเภอโขงเจียม, จังหวัด
อุบลราชธานี, 2543).

สังคมไทยได้มีโอกาสรับรู้การต่อสู้ของชาวบ้านชนบท โดยเฉพาะชาวบ้านภาคอีสานที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนปากมูล⁶⁵ รวมทั้งโครงการพัฒนาอื่นๆ ของรัฐอย่างต่อเนื่อง ช่วงเวลากว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา เส้นทาง การต่อสู้ของชาวบ้านที่ปากมูลและที่อื่นๆ ในภาคอีสานเช่น กรณีเขื่อนรา- ษีไศล เขื่อนลำคันฉู เขื่อนโป่งขุนเพชร ฯลฯ ได้กลายมาเป็นการจัดตั้ง และ ดำเนิน งานในรูปแบบองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพที่เรียกว่า “สมัชชาคนจน” วิศวกรรมการต่อสู้ที่ทรหด ยึดเยื้อแต่มั่นคงของชาวบ้านกลุ่ม นี้เริ่มได้รับการชานรับจากสื่อมวลชน นักวิชาการ นิสิตนักศึกษา และบางส่วนของชนชั้นกลางในเมือง แต่ไม่มีคำตอบหรือแนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นรูป- ธรรมจากรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย วิศวกรรมที่โด่งดังอื้อฉาวและมีน้ำหนั กพอที่จะเรียกร้องความสนใจจากรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย เกิดขึ้นที่บริเวณ ทำเนียบรัฐบาลในราวกลางเดือนกรกฎาคม 2543 อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้น ปัญหา และความทุกข์ยากของชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ไม่ได้ได้รับการกล่าวถึงอีกต่อไป โดยเฉพาะในส่วนของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและในการนำเสนอของสื่อมวลชนกระแสหลัก ลมหายใจของการเมืองและเศรษฐกิจไทยในครึ่งหลังของปี พ.ศ. 2543 ดูเหมือนจะจดจ่ออยู่กับการเลือกตั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในช่วงต้นเดือน มกราคม 2544

ท่วงทำนองกลอนลำของศิลปินชาวบ้านท่านนี้บอกถึงความอัดอั้นตัน ใจ และความรู้สึกที่อยากจะระบายความทุกข์ที่ประเดประดังอยู่ในใจให้ใครสัก คนได้ฟัง เธอบอกว่า “...เต็มทีข้อยเลยหากินอึดอยาก ยากเพราะปากคอบท้อง ออยากหลงฮ้างให้ข่วงใจ...”⁶⁶ เนื้อความท่อนสุดท้ายนี้บอกออกมาตรงๆ ว่าเธอ

⁶⁵ วันดี สันติวุฒิมะรี, “สิบปีเขื่อนปากมูล: การต่อสู้ของกบฏคนจน,” *สารคดี* (มิถุนายน 2543): 82-107.

⁶⁶ โปรดดูเนื้อหาสมบูรณ์ของกลอนลำ “แม่มนุของเฮา” ในภาคผนวก

อยากจะหลุดปากกริตร้องออกมาให้สาแก่ใจ อยากจะกริตร้องดังๆ ให้มันสาสมกับที่อัดอั้นตันใจมานาน เนื้อหากลอนล่ำบอกว่าการสร้างเขื่อนปากมูลได้สร้างความทุกข์ยาก อดอยาก และยากจนให้กับชาวบ้านริมสองฝั่งแม่น้ำมูลอย่างแสนสาหัส เชื่อนได้เปลี่ยนวิถีชีวิตที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขอยู่กับลำน้ำ ให้ไปเผชิญหน้ากับชะตากรรมของคนจนที่ดูเหมือนว่าจะสิ้นไร้ไปแทบทุกอย่าง

ภายใต้วิธีการต่อสู้ของคนจนที่ยึดเหนี่ยวมานานกว่าทศวรรษ และภายใต้สถานการณ์ที่รัฐบาลไม่ยอมตอบสนองต่อข้อเรียกร้อง และไม่นำพาต่อความทุกข์ยากของคนจน ความอึดอัดคับข้องใจและความเครียดได้ก่อตัวและสั่งสม อยู่ในห้วงคิดและความทรงจำของคนจนผู้ได้รับความเดือดร้อน ชาวบ้านและกลุ่มผู้ประท้วงจำนวนมากมีความรู้สึกร่วมกับศิลปินท่านนี้ว่าอยากจะระบาย อยากจะกริตร้องให้โลกได้ยิน อยากจะพูดให้ผู้มีอำนาจหรือใครสักคนได้ฟัง แม้คนเหล่านั้นจะไม่เห็นใจหรือไม่อาจจะยื่นมือเข้ามาช่วยแก้ปัญหาให้ก็ตาม ความจริงที่คนจนกลุ่มนี้ได้รับจากผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเห็นจะมีเพียงความเจ็บและเฉา เสียงแค้นและลำนำของหมอลำท่านนี้ยังคงหม่นเศร้าอยู่ต่อไป เสียงสะท้อนของคนทุกข์ยังไม่ได้รับการตอบสนองเหมือนเดิม

ผู้วิจัยเลือกเอาตัวอย่างการต่อสู้ของชาวบ้านที่ปากมูลมาใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจความหมายและความสำคัญของมโนทัศน์ห้องถิ่นนิยม ผู้วิจัยเชื่อว่าวิกรรมการณ์ต่อสู้ของชาวบ้านสมัชชาคนจนมีพลัง และมีคุณค่าอย่างยิ่งในการพิจารณานัยสำคัญของกระแสห้องถิ่นภวัตน์ในท่ามกลางบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไทยสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับกระแสโลกาภวัตน์อย่างเหนียวแน่นแบบสุดโต่ง เหตุผลสำคัญ ได้แก่

ประการแรก แม่น้ำมูล ชาวบ้านริมสองฝั่งน้ำ รวมทั้งตัวเขื่อนปากมูลคือ รูปธรรมของห้องถิ่นในความหมายของที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพ ห้องถิ่นของชาวบ้านปากมูลและหน่วยงานของรัฐ (โดยเฉพาะการไฟฟ้าฝ่ายผลิต

และกระทรวงมหาดไทย) แม้ว่าจะตั้งอยู่บนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อันเดียวกัน แต่ความหมายของท้องถิ่นดังกล่าวแตกต่างกันอย่างมโหฬาร สำหรับชาวบ้าน ท้องถิ่นมีความหมายมากกว่าแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่อยู่อาศัย และที่ตั้ง ภายภาพของชุมชน หากยังรวมเอาวิถีชีวิต อารมณ์ความรู้สึก ความผูกพัน ห่วงแหนสำนึกทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่สั่งสมกันมานานหลายชั่วอายุคน ส่วนหน่วยงานของรัฐมองเห็นท้องถิ่นเป็นเพียงแหล่งทรัพยากรที่จำเป็น สำหรับโครงการพัฒนาและการลงทุนทางสาธารณูปโภคอย่างหนึ่ง ในกรณีนี้ พลังน้ำในแม่น้ำมูลและเงินลงทุนที่รัฐกู้มาจากสถาบันการเงินระหว่างประเทศ มีความสำคัญกว่าชีวิตและชุมชนของชาวบ้าน เพราะนี่คือทรัพยากรที่เป็นหัวใจ ในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในสายตาของนักการเมืองและข้าราชการ

ประการที่สอง วิศวกรรมของชาวบ้านแม่ขุนมันยืนและสมัชชาคนจน เป็นตัวอย่างสำคัญอันหนึ่งของกระแสท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยสมัยใหม่ วิศวกรรมดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้ ดิ้นรน และเคลื่อนไหวของภาค ประชาชนที่ชัดเจนที่สุดในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศต่างก็เริ่มตระหนักในสิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงานโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต และความเป็นอยู่ของตนมากขึ้น แน่นนอนว่าความเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการทำงานในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศอย่าง เข้มขันขององค์กรพัฒนาเอกชนผสานกับกระแสการปฏิรูปการเมืองและการ เติบโตของประชาสังคมรูปแบบต่างๆ ในระดับประเทศ นี่คือรูปธรรมอันหนึ่งของท้องถิ่นนิยมในภาคปฏิบัติที่เห็นได้ชัดในสังคมไทยสมัยใหม่⁶⁷

⁶⁷ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับขบวนการองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ, *เอ็นจีโอ 2000* (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์

ประการที่สาม กรณีปัญหายึดเชื้อ เช่น เชื้อนปากมดูล เชื้อนราสีไศล และเชื้ออื่น ๆ เป็นเวทีการต่อสู้ที่โยงโยให้เห็นนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลไทยที่เชื่อมั่นในกระแสโลกาภิวัตน์แบบสุดขั้วหรือแบบโลกาภิวัตน์นิยม (globalizationism) เชื่อมั่นและปฏิบัติตามคำแนะนำของหน่วยงานและองค์กรพัฒนาระดับโลก เช่น ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ฯลฯ รวมทั้งเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนาประเทศที่ยึดเอาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เน้นภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรม โดยไม่ได้ใส่ใจว่าท้องถิ่นและชาวบ้านคนยากคนจนจะกินจะอยู่อย่างไร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วม และการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่เคยอยู่ในสายตาหน่วยงานของรัฐ แม้แต่น้อย กล่าวได้ว่า กรณีปัญหาเชื้อนปากมดูลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่สุดอย่างหนึ่งของกระแสโลกาภิวัตน์ที่บุกกรุกเข้ามายึดกุมพื้นที่ในระดับท้องถิ่น เป็นสนามการต่อสู้ทั้งในระดับปรากฏการณ์ และระดับวาทกรรมอย่างรุนแรงระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์กับกระแสท้องถิ่นภิวัตน์ รวมทั้งเป็นผลสะท้อนของกระบวนการทัศน์ และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน

ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), และ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, บรรณาธิการ, *กำเนิดและพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ* (เชียงใหม่: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ, สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543).

วิพากษ์โลกาภิวัตน์นิยม

จากกรณีตัวอย่างของเขื่อนปากมูล ผู้วิจัยมองเห็นว่าเราไม่อาจจะทำความเข้าใจโมทัศน์ท้องถิ่นนิยม หรือกระแสท้องถิ่นภิวัตน์ได้โดยการแยกขาดออกจากกระแสโลกาภิวัตน์ เราไม่อาจจะทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในระดับท้องถิ่นใด ๆ ในสังคมโลกสมัยใหม่ได้โดยแยกขาดจากบทบาทของรัฐ กระแสเศรษฐกิจทุนนิยม และกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระดับโลก

ธงชัย วินิจจะกุล^{๖๘} อธิบายความโยงใยสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์กับกระแสท้องถิ่นภิวัตน์ว่า ทั้งคู่เป็น “คู่แฝด” ของกันและกัน ไม่ว่าจะ เป็นกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันหรือกระแสโลกอื่นๆ ที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น กระแสอารยธรรมอินเดีย (Indianization) กระแสอารยธรรมจีน (Sinicization) หรือกระแสการรุกรานจากประเทศเจ้าอาณานิคมจากทวีปยุโรป (European colonization) กระแสโลกเหล่านี้ต่างก็ต้องดำเนินไปควบคู่กับกระแสคู่แฝดในระดับท้องถิ่นเฉพาะแห่งแทบทั้งสิ้น โลกาภิวัตน์ไม่ได้มีความหมายเดียว หรือปรากฏให้เห็นในโฉมหน้า หรือรูปลักษณะอย่างเดียวกันเสมอไป โลกาภิวัตน์ในอดีตเปิดเผยโฉมหน้าอย่างเด่นชัดในนามของการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจในทวีปยุโรป โลกาภิวัตน์ในโลกไร้พรมแดนทำงานในนามของการค้าเสรี การเปิดเสรีทางการเงินและการคลัง การลงทุนข้ามชาติ

^{๖๘} Thongchai Winichakul, “Writing at the Interstices: Southeast Asian Historians and Post-National Histories in Southeast Asia,” A Keynote Paper Presented in the Conference on “Southeast Asian Historiography Since 1945,” Organized by the University of Malaysia, Penang, Malaysia, July 1999, p. 5.

บรรษัทข้ามชาติและองค์กรทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมระหว่างประเทศ ดังคำอธิบายของเสนห์ จามริก ที่บอกว่า

การค้าเสรีหรือ [กระแส] โลกาภิวัตน์...คือการแผ่อำนาจครอบงำเศรษฐกิจโลก โดยเฉพาะประเทศไทยคือ การครอบงำทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นฐานต้นทุนที่สำคัญของประชาชนคนไทยและของโลกโดยส่วนรวม⁶⁹

ท้องถิ่นภิวัตน์เท่านั้นที่จะบอกว่ากระแสโลกาภิวัตน์มีความหมายหรือไม่ อย่างไร และทำไมต่อชุมชนหรือประชาคมท้องถิ่นเฉพาะแห่ง

ทศวรรษที่ 2530 และ 2540 เป็นช่วงเวลาที่คลื่นลมแห่งกระแสโลกาภิวัตน์โหมพัดกระหน่ำอย่างรุนแรง กระแสโลกาภิวัตน์ได้แผ่ขยายและครอบคลุมไปทั่วทุกหัวระแหงของโลกและทุกปริมณฑลของชีวิต ในบริบทของวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็เช่นกัน นักวิชาการจำนวนมากได้นำเสนอแนวคิดทางทฤษฎี และมุมมองการวิเคราะห์กระแสโลกาภิวัตน์จำนวนมาก⁷⁰

⁶⁹ เสนห์ จามริก, “โลกาภิวัตน์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน,” *จดหมายข่าวสิทธิมนุษยชน* (พฤษภาคม-สิงหาคม 2543): 8,

⁷⁰ Arjun Appadurai, “Disjuncture and Difference in the Global Economy,” in *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, pp. 295-310, edited by Mike Featherstone (London: SAGE Publications, 1990); Arjun Appadurai, *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996); Mike Featherstone, ed., *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity* (London: SAGE Publications, 1990); Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity* (Stanford, California:

กล่าวโดยรวมแล้ว โลกาภิวัตน์เป็นกระแสโลกหลังยุคสงครามเย็นที่ โหมกระหน่ำอย่างรุนแรงโดยเฉพาะในช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา การล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศสหภาพโซเวียตและประเทศอื่นๆ ในยุโรปตะวันออก การพังทลายของกำแพงเบอร์ลิน รวมทั้งความย่ำแย่ในทาง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศคอมมิวนิสต์ทั่วโลกนั้น เป็นเสมือน “แผ่นดินไหว” ครั้งใหญ่ที่พลิกโฉมหน้าภูมิศาสตร์การเมืองของโลกสมัยใหม่ การปฏิวัติ ทางเทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคมขนส่ง เช่น การสื่อสารผ่านดาว เทียม การเจริญเติบโตของเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ล้วนแต่เป็นหน้าตาของ กระแสโลกาภิวัตน์ กระแสโลกดังกล่าวนี้ ชี้นำโลกทั้งโลกด้วยเป้าหมายการ พัฒนาในระดับมหภาคแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ลัทธิทางเศรษฐกิจแบบเสรี

Stanford University Press, 1990); Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Stanford, California: Stanford University Press, 1991); Anthony D. King, ed., *Culture, Globalization, and the World-System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity* (London: Macmillan Education, 1991); Roland Robertson, "Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept," in *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, edited by Mike Featherstone (London: SAGE Publications, 1990), pp. 15-30; สุริชัย หวันแก้ว, *ความคับแคบของโลกาภิวัตน์: ทิศวรรษทางสังคมวิทยา*, สุริยา สมทกุลดีและพัฒนา กิติอาษา, *มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตทัศน์, สำนักวิชา เทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2542), และ ออนุช อภากริม, "การเมืองภายใต้รัฐธรรมนูญใหม่: ถึงคราวต้องผ่าทางตัน (6)," *มติชนสุดสัปดาห์* (5 ตุลาคม 2542):16-17.

นิยม ลัทธิบริโภคนิยม และอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย
กิตเด้นส์ อธิบายภาพรวมของกระแสโลกาภิวัตน์ตรงนี้อย่างกระชับว่า

การติดต่อสัมพันธ์กันของคนทั่วโลกเป็นไปอย่างเข้มข้น ทำให้
เกิดการเชื่อมโยงท้องถิ่นต่างๆ ที่อยู่ห่างไกลกันเข้าด้วยกัน ใน
มิติที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในหน้าประวัติศาสตร์) อะไรก็ตามที่
เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่นล้วนเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์อื่นที่
เกิดขึ้นอยู่ในที่อื่นที่อยู่ห่างไกลออกไป⁷¹

นอกจากนี้ กระแสโลกาภิวัตน์เป็น “กระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ [การเมือง] วัฒนธรรม และประชากร”⁷² ที่ช่วยเสริมพลังอำนาจของโลกให้มีอิทธิพลเหนือท้องถิ่นและครอบงำท้องถิ่น กระแสโลกาภิวัตน์มีหลายโฉมหน้าและรูปลักษณะ ดังเช่น อัจฉริยะ (Arjun Appadurai)⁷³ ได้นำเสนอว่า กระแสโลกาภิวัตน์ได้พัดพาให้คนต่างชาติพันธุ์ ต่างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ต่างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เทคโนโลยีรูปแบบต่างๆ ข่าวสารข้อมูลเงินทุน แนวคิดและอุดมการณ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติด้วยอัตราความเร็ว ปริมาณ และทิศทางที่อำนาจรัฐไม่อาจจะควบคุมได้อีกต่อไป โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดทั้งวัฒนธรรมมวลชนในระดับโลก การค้นหา ต่อบุ และ การใช้ความรุนแรงรูปแบบต่างๆ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ในขณะเดียวกัน โลกาภิวัตน์ก็เป็นกระแสที่ทำให้ประชากรโลกที่ต่างชาติพันธุ์ ภาษา

⁷¹ Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*.

⁷² Michael Kearney, “The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism,” *Annual Review of Anthropology* vol.24 (1995): 548.

⁷³ Arjun Appadurai, “Disjuncture and Difference in the Global Economy,” pp. 295-310.

ศาสนา ผีพรต และวัฒนธรรม ได้มีโอกาสติดต่อกันเชื่อมโยงถึงกันและกันมากขึ้น⁷⁴

ยุคเบ่งบานของแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกระแสโลกาภิวัตน์ หรือโลกาภิวัตน์นิยมในช่วงทศวรรษที่ 1990 ไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพัง หากแต่มีรอยต่อที่สำคัญส่วนหนึ่งมาจากกระแสทฤษฎีระบบโลก (world-system theory) ทฤษฎีการพึ่งพา (dependency theory) และทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ (neo-Marxist theory) ในการวิพากษ์ทุนนิยมและจักรวรรดินิยมที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในวงวิชาการสังคมวิทยาการพัฒนาช่วงทศวรรษที่ 1960-1970 กลุ่มทฤษฎีดังกล่าวนี้ยังมีเป้าหมายสำคัญในทางวิชาการด้วย นั่นคือการวิพากษ์วิจารณ์จุดอ่อนและอคติของนักทฤษฎีสถาบันการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (modernization theory) และสำนักโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural-functionalism) ในการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในลาตินอเมริกา รวมทั้งการต่อสู้เพื่อเอกราชและความเป็นอิสระทางการเมืองของประเทศโลกที่สาม ทฤษฎีสองสำนักที่วันี้ได้รับความนิยมอย่างมากทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกาในทศวรรษที่ 1950-1960⁷⁵

นักทฤษฎีคนสำคัญของทฤษฎีระบบโลก ทฤษฎีการพึ่งพา และทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ ได้แก่ อิมมานูเอล วอลเลอ์สไตน์⁷⁶ (Immanuel

⁷⁴ อ้างใน สุริยา สมุทกุลปต์ และพัฒนา กิติอาษา, *มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ*, หน้า 5-6.

⁷⁵ David Jary and Julia Jary, *The Harper Collins Dictionary of Sociology* (New York: HarperCollins Publishers, 1991), pp. 312-313.

⁷⁶ Immanuel Wallerstein, *The Capital World-Economy: Essays* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979).

Wallerstein) อังเดร แฟรงก์⁷⁷ (Andre G. Frank) หลุยส์ อัลธูแซร์⁷⁸ (Louise Althusser) และอันโตนิโอ กรัมสกี⁷⁹ (Antonio Gramsci) นักทฤษฎีเหล่านี้เชื่อว่า กระแสหลักที่ครอบงำโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นการสิ้นสุดยุคอาณานิคมอย่างเป็นทางการ ได้แก่ ลัทธิอุตสาหกรรมนิยม เศรษฐกิจแบบทุนนิยม และลัทธิบริโภคนิยม ประเทศตะวันตกซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศเจ้าอาณานิคมมาก่อนให้ความช่วยเหลือในนามของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมแก่ประเทศในโลกที่สาม แต่เมื่อพิจารณาให้ชัดเจนแล้ว การช่วยเหลือเหล่านั้นไม่ได้เป็นการช่วยเหลืออย่างแท้จริง ประเทศมหาอำนาจของโลกทั้งในค่ายเสรีประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์ไม่ได้ช่วยให้ประเทศยากจนทั้งหลายหลุดพ้นจากวังวนของหนี้สิน ความอดอยากยากจน และภาวะด้อยพัฒนาอย่างจริงจัง นักทฤษฎีหลายท่านเรียกความช่วยเหลือและโครงการพัฒนาจากประเทศตะวันตกว่า “จักรวรรดินิยมแบบใหม่” (new imperialism) การครอบงำ และกดขี่ขูดรีดของประเทศที่พัฒนาแล้วที่กระทำต่อประเทศด้อยพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เช่น การกีดกันทางการค้าระหว่างประเทศ การ

⁷⁷ Andre G. Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brasil* (New York: Monthly Review, 1967).

⁷⁸ Louis Althusser, “Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes Towards an Investigation),” in *Lenin and Philosophy and other Essays*, edited by Louis Althusser (London: New Left, 1971), pp. 121-173.

⁷⁹ Antonio Gramsci, *An Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*, edited by David Forgacs (New York: Schocken Books, 1988).

ลงทุนและการเอาเปรียบของบรรษัทข้ามชาติ การสนับสนุนโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เพื่อผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติและรัฐบาลของประเทศที่พัฒนาแล้ว การครอบงำอุตสาหกรรมทางการเมืองและวัฒนธรรม เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าสภาพความด้อยพัฒนา หนี้สิน ความอดอยากยากจน และความอยุติธรรมในประเทศโลกที่สามแยกไม่ออกจากกระบวนการที่ทำให้ประเทศโลกที่หนึ่งกลายมาเป็นประเทศมหาอำนาจที่พัฒนาแล้ว การครอบงำและเอาเปรียบของประเทศที่พัฒนาแล้วเป็น ปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่ทำให้เกิดภาวะการด้อยพัฒนาในประเทศโลกที่สาม⁸⁰

แม้ว่าในทฤษฎีระบบโลกของวอลเลสเตอร์สไตน์⁸¹ ได้กล่าวถึงการแบ่งระบบโลกทั้งระบบออกเป็นประเทศหรือสังคมที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์กลาง (core) พื้นที่กึ่งชายขอบ (semi-periphery) และพื้นที่ชายขอบ (periphery)⁸² แต่เนื้อหาหลักของทฤษฎีระบบโลก ทฤษฎีการพึ่งพา และทฤษฎีนีโอมาร์กซิสม์ ยังคงให้ความสำคัญอย่างมากกับวิถีคิดแบบแยกขั้วระหว่างประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมกับประเทศยากจนในโลกที่สาม การกดขี่ครอบงำ และอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของประเทศในศูนย์กลางกระทำต่อประเทศชายขอบ ยังคงเป็นเนื้อหาสำคัญของนักทฤษฎีกลุ่มนี้

⁸⁰ Charlotte Seymour-Smith, *Macmillan Dictionary of Anthropology* (London: Macmillan Press, 1986), p. 73.

⁸¹ Immanuel Wallerstein, *The Capital World-Economy: Essays*.

⁸² Thomas D. Hall, "World-System Theory," in *The Dictionary of Anthropology*, edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), pp. 498-499.

ผู้เขียนคิดว่าเมื่อถึงที่สุดแล้ว การทำความเข้าใจกระแสโลกในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ยังไม่ได้ก้าวข้ามวิถีคิดแบบแยกขั้ว หรือวิถีคิดที่ให้ความสำคัญกับการลดส่วนความเป็นจริงให้เหลือเพียงคู่ตรงข้าม ไม่ได้ก้าวข้ามนัยสำคัญทางทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับกระแสโลก โดยเฉพาะอำนาจและอิทธิพลด้านต่าง ๆ ของประเทศที่พัฒนาแล้วและบรรษัทข้ามชาติมากกว่าประเทศด้อยพัฒนา หรือชุมชนท้องถิ่นเฉพาะแห่ง ไม่ได้พิจารณากระแสโลกให้หลากหลายและครอบคลุมมากไปกว่ามิติทางเศรษฐกิจการเมือง ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงนั้น ปรากฏการณ์ในระดับโลกและท้องถิ่นของโลกสมัยใหม่นั้น มีความซับซ้อนและแตกต่างหลากหลายมากเกินกว่าที่จะลดทอนให้เหลือเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และการช่วงชิงหรือยึดพื้นที่ทางอุดมการณ์ ผู้เขียนเห็นว่า ร่องรอยของการวิพากษ์วิจารณ์กระแสโลกดังกล่าวนี้ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในวงวิชาการมานุษยวิทยาในช่วงรอยต่อของสหัสวรรษ

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา กับการวิพากษ์หรือถอนวิถีคิดแบบแยกขั้ว ประชักษนิยม และแก่นสารนิยม

นักมานุษยวิทยาอาจจะแตกต่างจากนักสังคมวิทยาและนักสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ในแง่ที่ว่า นักมานุษยวิทยาศึกษาคนอื่น (others) และวัฒนธรรมคนอื่น (others' cultures) ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือ ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศโลกที่สามในเอเชีย แอฟริกา หมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก หรือแม้กระทั่ง กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) หรือกลุ่มคนพลัดถิ่นที่อยู่ (displaced persons) ในทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่ในประเทศหรือถิ่นกำเนิดของตัวเอง การที่นักมานุษยวิทยาเขียนเรื่องราว หรือนำเสนอข้อวิเคราะห์เกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนอื่นเป็นหลักทำให้ถูก

วิพากษ์วิจารณ์ว่า จริง ๆ แล้ววัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนอื่นกับที่ปรากฏในงานเขียนของนักมานุษยวิทยานั้น เป็นสิ่งเดียวกันหรือไม่ แน่ใจได้อย่างไรว่านักมานุษยวิทยาพูด เขียน หรือนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับคนอื่นตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น หรือตามที่คนพื้นเมืองมองเห็นและเข้าใจ อะไรคือความจริงในงานเขียนของนักมานุษยวิทยา อำนาจของนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่อยู่ในกำมือของผู้ชายผิวขาวชาติตะวันตกใช่หรือไม่ บทบาทและความไม่เสมอภาคทางเพศถูกทำให้กลายเป็นเรื่องโรแมนติก และเสริมสร้างอุดมการณ์ทางเพศแบบผู้ชายเป็นใหญ่ใช่หรือไม่ การที่นักมานุษยวิทยาศึกษาและเขียนเรื่องราวของคนอื่นนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นักมานุษยวิทยามีส่วนสร้างและผลิตซ้ำภาพลักษณ์ จินตนาการ และเนื้อหาของความเป็นอื่นในทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลายใช่หรือไม่ ในกระบวนการดังกล่าวนี้ นักมานุษยวิทยาสร้างวัฒนธรรมความเป็นอื่นและตัวตนของคนอื่นในลักษณะที่อยู่ตรงข้ามกับวัฒนธรรมของตนเอง และในลักษณะที่สอดคล้องกับตัวตนของนักมานุษยวิทยาเอง^{๘๓}

^{๘๓} ข้อวิจารณ์เหล่านี้ปรากฏในงานของ Lila Abu-Lughod, "Writing Against Culture," In *Recapturing Anthropology: Working in the Present*, edited by Richard Fox (Santa Fe: School of American Research, 1991), pp. 137-162; Ruth Behar and Deborah A. Gordon, *Women Writing Culture* (Berkeley: University of California Press, 1995); James Clifford, *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature, and Art* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1988); *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1997); James Clifford and George E. Marcus, ed., *Writing Culture: The Poetics and*

ข้อวิจารณ์ที่ว่างานเขียนของนักมานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงราวทศวรรษที่ 1960 เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและเป็นผลผลิตของการปฏิบัติการทางวาทกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความคิดแบบแยกข้ออย่างชัดเจน จนกลายมาเป็นประเด็นวิพากษ์วิจารณ์หลักในวงวิชาการ มานุษยวิทยาในช่วงเปลี่ยนศตวรรษ กระแสทางทฤษฎีดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญ ในการปรากฏตัวของสำนักทฤษฎีที่เรียกว่า “หลังโครงสร้างนิยม” (poststructuralism) และ “หลังทันสมัยนิยม” (postmodernism)⁸⁴

ผลงานสำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดเล่มหนึ่งในการวิพากษ์ และรื้อถอนวิธีคิดแบบแยกข้อตามกระแสทฤษฎีหลังทันสมัยนิยม ได้แก่

Politics of Ethnography (Berkeley: University of California Press, 1986); Clifford Geertz, *Works and Lives: The Anthropologist as an Author* (Stanford, California: Stanford University Press, 1988); *After the Fact: Four Decades, Two Countries, and One Anthropologist* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995), และ Robert Layton, *An Introduction to Theory in Anthropology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), pp. 185-215.

⁸⁴ Michael M.J. Fisher, “Postmodern, Postmodernism,” In *The Dictionary of Anthropology*, edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), pp. 368-72; Bruce M Knauft, *Genealogies for the Present in Cultural Anthropology* (New York: Routledge, 1996), และ John Storey, *An Introduction Guide to Cultural Theory and Popular Culture* (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1993).

Orientalism ของ เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said)⁸⁵ ซึ่งเป็นนักวรรณคดีวิจารณ์และศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาอังกฤษและวรรณคดีเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ในหนังสือเล่มนี้ ท่านประยุกต์ใช้มโนทัศน์ว่าทกรรมตามความหมายของฟูโกต์⁸⁶ และได้นำเสนอประเด็นการวิเคราะห์ที่มีชื่อเสียงของท่านเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างตะวันออก (the Orient) กับตะวันตก (the Occident) รวมทั้งกระบวนการและเครื่องมือแห่งอำนาจของลัทธิอาณานิคมที่ตะวันตกใช้ในการประดิษฐ์องค์ความรู้ ตัวตน และภาพลักษณ์ของตะวันออก

ท่านนำเสนอว่า ตะวันออกไม่ใช่ดินแดนที่มีอยู่ตามอาณาเขตและลักษณะทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากการผลิตซ้ำของประเทศมหาอำนาจยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสในช่วงศตวรรษที่ 18, 19 และ 20 ตอนต้น วาทกรรมเกี่ยวกับภาพลักษณ์และตัวตนของตะวันออกสะท้อนให้เห็นตัวตนและความต้องการของมหาอำนาจเหล่านี้ มากกว่าที่จะบอกเล่าถึงดินแดนและอารยธรรมตะวันออกตามที่ปรากฏอยู่จริง ตะวันออกจึงเป็นดินแดนแปลกประหลาดมหัศจรรย์ เต็มไปด้วยวัฒนธรรมประเพณีพิลึกพิลั่นที่ชวนให้ตื่นเต้นและน่าพิศวง ดินแดนที่ร่ำรวยและอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมหาศาล รวมทั้งเป็นดินแดนที่ผู้คนยังใช้ชีวิตอยู่ในความล้าหลัง

⁸⁵ Edward Said, *Orientalism* (New York: Vintage Books, 1978).

⁸⁶ Michel Foucault, *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*, translated by Alan Sheridan (New York: Vintage Books, 1977), *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*, translated by Colin Gordon, et al. (New York: Pantheon Books, 1980).

ค้อยพัฒนา และไม่ศิวิไลซ์ในสายตาของตะวันตก ตัวตนของตะวันออกจึงเป็นคนอื่นที่อยู่ตรงข้ามกับตัวตนของตะวันตก วัฒนธรรมของพวกเขาจึงเป็นวัฒนธรรมของคนอื่น ดินแดนตะวันออกจึงเต็มไปด้วยความเป็นอื่น (otherness) นับตั้งแต่สภาพทางภูมิประเทศและสภาพธรรมชาติแวดล้อมไปจนถึงลักษณะทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

นอกจากนี้ คำว่าตะวันออกและลักษณะต่างๆ เกี่ยวกับดินแดนตะวันออก เช่น ภูมิประเทศ คนพื้นเมือง วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอและจินตนาการโดยนักเดินทาง หมอสอนศาสนา ทหาร นักเขียนนวนิยาย กวี เจ้าหน้าที่บริหารจัดการอาณานิคม นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญของยุโรป กลุ่มคนเหล่านี้ใช้อำนาจในการนำเสนอ ค้นคว้าวิจัย เขียนเรื่องราว บริหารจัดการ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรมตะวันออกเพื่อให้ได้ภาพของตะวันออกอย่างที่ตัวเองต้องการ คำว่าเอเชียตะวันออกไกล เอเชียตะวันออกใกล้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินเดีย หรืออินดิส ล้วนแต่เป็นการกำหนดเขตภูมิศาสตร์ กำหนดชื่อเรียก และลักษณะความหมายที่กระทำโดยประเทศมหาอำนาจยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ และสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา

ผลงานสำคัญในแวดวงวิชาการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาร่วมสมัยอีก 2 ชุดที่ได้วิพากษ์ วิจารณ์ รื้อถอน และเตือนภัยอันตรายที่เกิดจากวิธีคิดแบบแยกขั้ว ได้แก่ *We Have Never Been Modern* ของ บรูโน ลาตัวร์ (Bruno Latour)⁸⁷ และบทปาฐกถาเรื่อง “Eurocentrism and Its Avatars: Dilemmas in Social Science” ของวอลเลอส์ไนด์⁸⁸

⁸⁷ Bruno Latour, *We Have Never Been Modern*, translated by Catherine Porter (London: Harvester Wheatsheaf, 1993).

⁸⁸ Immanuel Wallerstein, *Historical Capitalism with Capitalist Civilization* (London: Verso, 1996).

งานชิ้นแรกเป็นการแปลจากหนังสือต้นฉบับที่ตีพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศส ลาตัวร์ได้ทำทนายสามัญสำนึกของคนทั่วไป และแนวการพิจารณาทั่วไปของนักสังคมศาสตร์ที่ว่า อะไรก็ตามที่เป็นเรื่องระดับโลกย่อมมีความสำคัญ และมีฐานะเหนือกว่าระดับท้องถิ่น การจัดลำดับความสำคัญของเรื่องระดับโลกทั้งหลายให้เทียบเท่ากับระดับจักรวาล ประเด็นนำเสนอของท่านก็คือ กระแสระดับโลกทั้งหลายต่างก็ต้องการถิ่นที่อยู่ทั้งสิ้น นั่นก็หมายความว่ากระแสหรือสิ่งของระดับโลกทั้งหลายต่างก็มีฐานะที่เป็นระดับท้องถิ่นอยู่ในตัว ความเป็นโลกกับความเป็นท้องถิ่น ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด นี่คือจุดเริ่มต้นที่ลาตัวร์ชี้ให้เห็นถึงทางตันที่เกิดขึ้นในวิถีคิดแบบแยกขั้ว ซึ่งเป็นวิถีคิดที่มีรากฐานจากอารยธรรมตะวันตก และกำลังส่งอิทธิพลต่อเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมของโลกสมัยใหม่อย่างมหาศาล เช่น การแบ่งแยกมนุษย์ออกจากสิ่งต่างๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ การแบ่งแยกระหว่างตะวันตกกับโลกส่วนที่เหลือ การแบ่งพวกเขากับพวกเรา การแบ่งแยกสมัยใหม่กับสมัยดั้งเดิมตามประเพณี การแบ่งแยกแบบคู่ขนานที่ว่ามานี้ ต่างก็เป็นผลผลิตของวิถีคิดแบบเดียวกันกับการแบ่งแยกระหว่างโลกและท้องถิ่น นั่นคือ ไม่สอดคล้องกับความ เป็นจริง และทำให้เกิดภาพลวงตาว่าโลกต้องอยู่เหนือท้องถิ่น หรือโลกกับท้องถิ่นแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ในความเป็นจริงนั้น ทั้งโลกและท้องถิ่นไม่เคยแยกขาดจากกัน หากแต่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน อะไรก็ตามที่เป็นระดับโลกก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นสากลเสมอไป อะไรก็ตามที่เป็นระดับท้องถิ่นก็ไม่ใช่จะคับแคบและเฉพาะเจาะจงเสมอไป⁸⁹

⁸⁹ สุริชัย หวันแก้ว, *ความคับแคบของโลกาภิวัตน์: ทิศรศน์ทางสังคมวิทยา*, หน้า 6-7.

ส่วนงานเขียนชิ้นหลังนั้น สุริชัย หวันแก้ว^{๙๐} ได้แปลและเก็บความเป็นภาษาไทย โดยให้ชื่อบทความว่า “ลัทธิบูชาฝรั่งเศสแล้วดาวของมัน: ทางแพร่งแห่งสังคมศาสตร์” เป็นที่น่าสนใจว่า เจ้าของทฤษฎีระบบโลกที่มีชื่อเสียงในทศวรรษที่ 1970 ได้พัฒนาความคิดและข้อวิพากษ์ทางทฤษฎี โดยการเตือนภัยและชี้ให้เห็นถึงอันตรายที่แฝงมากับความคิดแบบทวิทัศน์ (dichotomies) หรือที่ผู้วิจัยเรียกว่า “วิธีคิดแบบแยกขั้ว” ในรายงานการวิจัยชิ้นนี้ หนึ่งในข้อความคิดที่อันตรายก็คือ การแบ่งแยกแบบเด็ดขาดระหว่างตะวันตก-ตะวันออก หรือความคิดที่ยึดเอาทวีปยุโรปเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งทั้งหลาย ท่านนำเสนอว่า นักสังคมศาสตร์ควรเน้นคติสากลนิยม และพิจารณาถึงวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย แทนการคิดที่แบ่งเป็นขั้วๆ อันนำมาซึ่งการแบ่งแยก การเผชิญหน้าและการลดทอนความเป็นจริงมากกว่าอย่างอื่น

นอกจากนี้ การทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของท้องถิ่นกับโลกยังต้องตระหนักถึงขีดจำกัดของปรัชญากระแสหลักอีก 2 แนว ที่มีอิทธิพลครอบงำความคิดของมวลมนุษย์ นับตั้งแต่ยุครุ่งเรืองของอารยธรรมกรีก-โรมันเรื่อยมาจนถึงยุคหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม และยุคแห่งการล่าอาณานิคม นั่นคือสิ่งที่ผู้วิจัยเรียกว่า วิธีคิดเชิงประจักษ์นิยม และวิธีคิดเชิงสารัตถะแก่นแกน^{๙๑} วิธีคิดทั้งสองนี้เกี่ยวข้องกันและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

^{๙๐} สุริชัย หวันแก้ว, “ลัทธิบูชาฝรั่งเศสแล้วดาวของมัน: ทางแพร่งแห่งสังคมศาสตร์,” *สมุดสังคมนศาสตร์*, ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2540): 137-43.

^{๙๑} ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ยศ สันตสมบัติ แห่งภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่กรุณาชี้แนะมุมมองและมิตินามที่ดังกล่าว ในระหว่างการนำเสนอรายงานต่อที่ประชุมใหญ่ เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2543

อย่างใกล้ชิด วิธีคิดเชิงประจักษ์นิยมเชื่อมั่นว่า สิ่งที่สามารถเรียกว่าความจริงได้จะต้องจับต้อง มองเห็น สัมผัส ตรวจสอบ และประเมินคุณค่าได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลและเป็นรูปธรรม ความจริงที่ได้มาด้วยวิธีการอื่น เช่น จินตนาการ หยั่งรู้ฝัน เข้าถาน หรือวิธีใด ๆ ที่นอกเหนือจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์จะต้องถูกปฏิเสธ ส่วนวิธีคิดเชิงสารัตถะแก่นแกนนั้น เน้นที่การยึดมั่น ถือมั่น และเชื่อแบบฝังใจว่า สิ่งต่าง ๆ นั้นจะต้องมีแก่นแกน สาระ หรือคุณลักษณะแบบตายตัวเปลี่ยนแปลงไม่ได้ วิธีคิดทั้งสองแบบนี้ เป็นรากฐานสำคัญของวงการวิทยาศาสตร์โลกที่เรียกกันในช่วงการฟิสิกส์ว่า “กระบวนทัศน์แบบนิวตัน” (Newtonian paradigm/classical physics) ซึ่งถูกท้าทายและตรวจสอบมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 20⁹²

วิธีคิดเชิงประจักษ์นิยมและเชิงสารัตถะแก่นแกนน่าจะเป็นวิธีคิดหรือวิธีการมองความเป็นจริงที่ไม่น่าจะสอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมวัฒนธรรมของโลกยุคไร้พรมแดน เรากำลังมีชีวิตอยู่ในโลกยุคข้อมูลข่าวสาร โลกที่เชื่อมโยงถึงกันจนกระทั่งอำนาจของรัฐแทบจะไม่มี ความหมาย และโลกที่ผู้คนทั่วไปต่างพากันตั้งคำถามและตรวจสอบกระบวนทัศน์และความจริงในปริมณฑลต่างๆ เพราะผู้คนในโลกทุกวันนี้เริ่มมองเห็นมากขึ้นว่า ความจริงที่เราเคยเชื่อ อำนาจที่เราเคยยอมรับ และประเพณีหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่เราคุ้นเคยนั้นล้วนแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น หรือกำหนดขึ้นมาภายหลังโดยอำนาจและเทคโนโลยีของอำนาจทั้งสิ้น ความจริงไม่ใช่สิ่งที่

⁹² ฟริตซ์ จ็อบ คอปป์, *เค้าแห่งฟิสิกส์*, แปลและเรียบเรียงโดย วเนช (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2527), และ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, second edition (Chicago: The University of Chicago Press, 1970).

พระเจ้าประทานให้ ความจริงไม่ใช่สิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษเสมอไป ดังนั้น การตระหนักรู้ถึงอิทธิพลและขีดจำกัดของวิถีคิดทั้งสองแบบนี้ย่อมมีส่วนช่วยให้คนในชุมชนท้องถิ่น หรือคนทำงานจากจุดยืนของท้องถิ่นมองเห็น เชื่อมมัน และเข้าใจจุดยืน สิทธิ และเสียงสะท้อนของตนเองได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

สรุป

การทบทวน สังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีและปฏิบัติการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นภวัตน์ในตอนต่อไปนี้จะเป็นการขยายความต่อจากข้อเสนอของ สุริชัย หวันแก้ว⁹³ ที่บอกว่า เราต้องไปให้พ้นจากวิถีคิดแบบแยกขั้ว ให้ความสำคัญกับท้องถิ่น ยึดเอาท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง และพิจารณาท้องถิ่นในลักษณะของเครือข่าย ผู้วิจัยอยากจะนำเสนอเพิ่มเติมอีกว่าเรา ควรที่จะพิจารณาท้องถิ่นในฐานะที่เป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ พิจารณาในรายละเอียดให้เห็นถึงกระบวนการวิภาษวิธี สนทนา ตอบโต้ ต่อรอง และเคลื่อนไหวระหว่างกันของโลกาภวัตน์และท้องถิ่นภวัตน์ น่าจะถึงเวลาแล้วที่เราต้องทบทวน สังเคราะห์ ตลอดจนจัดระบบองค์ความรู้และแนวคิดทางทฤษฎีของท้องถิ่นภวัตน์ขึ้นมาควบคู่กับโลกาภวัตน์

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่แวดวงวิชาการ การเมือง และสื่อมวลชนของเรากำลังเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้ และแง่คิดมุมมองเกี่ยวกับโลกาภวัตน์มากจนเกินไปนั้น ถ้ากระแสทั้งสองเป็นคู่แข่งกันอย่างที่ ธงชัย วินิจจะกุล⁹⁴ นำเสนอไว้ ผู้วิจัยเข้าใจว่าท้องถิ่นภวัตน์นั้นเป็นแฝดผู้พี่ที่ลึม

⁹³ สุริชัย หวันแก้ว, *ความคับแคบของโลกาภวัตน์: ทิศรศน์ทางสังคมวิทยา*, หน้า 15-16.

⁹⁴ Thongchai Winichakul, "Writing at the Interstices: Southeast Asian Historians and Post-National Histories in Southeast Asia," 5.

ตาตุโลกมาช้านานก่อนกระแสโลกาภิวัตน์แผ่ผู้รื้อ แต่แล้วกระแสความคิด และกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมของโลกได้ ทำให้แผ่ผู้รื้อเติบโตอย่างรวดเร็วจนขาดความสมดุล พร้อมทั้งได้ขยายปีก และงเล็บแห่งอำนาจขึ้นครอบงำโลกทั้งโลกได้ในเวลาอันรวดเร็ว โดยเฉพาะ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ส่วนแผ่ผู้รื้อยังคงอ่อนพลังและอยู่ใน สถานะที่กระจัดกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วโลก ในวงวิชาการทางสังคม วิทยาและมานุษยวิทยานั้น กระแสท้องถิ่นภิวัตน์ต้องการองค์ความรู้ แนวคิด ทางทฤษฎี และแนวคิดมุมมองที่เป็นระบบและมีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมในโลกสมัยใหม่ เพื่อต่อรองและ ถ่วงดุลย์กับกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังโหมพัดอย่างเชี่ยวกรากไปทั่วทุกหนแห่ง บนพื้นโลกในยุคอรุณรุ่งของคริสต์ศตวรรษที่ 21

วิธีคิดแบบแยกขั้วไม่ใช่คำตอบ วิธีคิดเชิงประจักษ์นิยมและวิธีมอง ความจริงแบบเน้นสารัตถะแก่นแกนแบบตายตัว ก็เป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้อง กับความเป็นจริงที่เต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ความเหลื่อมซ้อน และความหลากหลาย แต่การเริ่มต้นที่ท้องถิ่นหรือเครือข่ายท้องถิ่นเฉพาะแห่ง ที่เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลายทั้งแนวคิดทฤษฎีและปฏิบัติการทาง สังคม ย่อมเป็นเรื่องที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก ทั้งยังท้าทายการสังเคราะห์ องค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น ท้องถิ่นนิยม และกระแสท้องถิ่นภิวัตน์ในระดับ ภาพรวม

๓

“ท้องถิ่นนิยม”

ในกระแสดุษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
สายสกุลกันสมัยนิยม

เนื้อหาสำคัญของบทที่ 3 เป็นการนำเสนอเฉพาะส่วนของท้องถิ่นนิยมในกระแสดุษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสายสกุลกันสมัยนิยมเท่านั้น ท้องถิ่นในบริบทของทฤษฎีกันสมัยนิยมนั้นมีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง นั่นคือ เป็นท้องถิ่นที่มีความหมายหลายอย่างสำหรับนักทฤษฎีหลายท่าน แตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ เนื้อหาหลักของทฤษฎี ระเบียบวิธีวิจัย และอุดมการณ์ทางการเมืองของนักทฤษฎีแต่ละท่าน อย่างไรก็ตาม เราอาจกล่าวโดยรวมได้ว่า ท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยมไม่ใช่เป้าหมาย และไม่ใช่ว่าหัวใจสำคัญในการทำงานของนักทฤษฎีคนสำคัญในสายสกุลกันสมัยนิยม ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมในสายตาของนักทฤษฎีในสายสกุลนี้มีความสำคัญน้อยกว่าความพยายามในการค้นหากฎเกณฑ์ หรือข้อสรุปทั่วไปเกี่ยวกับการทำงานของระบบสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ วิวัฒนาการสากลของมนุษยชาติ พัฒนาการของอารยธรรมโลก การวิพากษ์วิจารณ์ทุนนิยมโลก โครงสร้างและหน้าที่ของสังคมมนุษย์ รวมทั้งการค้นคว้า และพัฒนาองค์ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมในระดับภาพรวมมิติต่างๆ

การแบ่งกลุ่มระหว่างทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษย- วิทยาสายสกุลทันสมัยนิยมและหลังทันสมัยนิยม

ในหนังสือเรื่อง *From Modernism to Postmodernism: An Anthology* ลอว์เร็นซ์ คาฮูน (Lawrence Cahoon)⁹⁵ แบ่งกลุ่มแนวคิดทฤษฎีทางปรัชญาที่สำคัญออก 2 กลุ่ม ได้แก่ ทฤษฎีในสายสกุลทันสมัยนิยม (Modernism) และทฤษฎีในสายสกุลหลังทันสมัยนิยม (Postmodernism) ทั้งนี้โดยยึดเอาเนื้อหาหลักและงานเขียนชิ้นสำคัญของนักทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับในวงวิชาการอย่างกว้างขวางเป็นเกณฑ์สำคัญในการจัดกลุ่ม ท่านได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการและจุดเปลี่ยนที่สำคัญของแนวคิดทฤษฎีทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ร่วมสมัยอย่างชัดเจนว่า ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมได้ก่อเกิดพัฒนาตัวเอง และกำลังคืบคลานเข้ามาแทนที่ทฤษฎีทันสมัยนิยม โดยเฉพาะในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 และรอยต่อคริสต์ศตวรรษที่ 21 แม้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นการรวมผลงานคัดสรรทางปรัชญา แต่เนื้อหาหลักของหนังสือก็ได้ชี้ให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนผ่านระหว่างทันสมัยนิยมกับหลังทันสมัยนิยมที่ครอบคลุมเนื้อหา และส่งผลกระทบกว้างขวางถึงวงวิชาการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์โดยรวม

เราอาจจะอนุมานต่อจากผลงานของคาฮูนได้ว่า กลุ่มทฤษฎีทันสมัยนิยมในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้นปรากฏให้เห็นในนามของทฤษฎีสำคัญต่างๆ เช่น วิวัฒนาการนิยม โครงสร้างหน้าที่นิยม มาร์กซิสต์ สัญลักษณ์นิยม สัญลักษณ์สัมพันธ์นิยม หรือเป็นที่รู้จักผ่านผลงานของนักคิด

⁹⁵ Lawrence Cahoon, "Introduction," in *From Modernism to Postmodernism: An Anthology*, edited by Lawrence Cahoon (Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1996), pp. 1-23.

คนสำคัญ เช่น คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx:1818-1883) เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer:1820-1903) เอมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim:1858-1917) ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas:1858-1942) มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber :1864-1920) ทาลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parsons :1902-1979) บรอนิสลอร์ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski :1884-1942) โคลด เลวี-สโตรสส์ (Claude Levi-Strauss :1908-1990) เป็นต้น แม้ว่าเป็นเรื่องยากที่จะชี้ชัดลงไปให้เฉพาะเจาะจงว่าทันสมัยนิยมเริ่มจากช่วงเวลาใดและยึดเอาผลงานของนักทฤษฎีท่านใดเป็นหลัก รวมทั้งคำว่าทันสมัยนิยมก็มีความหมายค่อนข้างกว้างและคลุมเครือ แต่คาฮุน⁹⁶ ก็ได้ประเมินอย่างคร่าวๆ ว่ากลุ่มทฤษฎีทันสมัยนิยมที่กล่าวมานี้ มีอิทธิพลต่อวงวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมทั้งมีส่วนกำหนดวิธีคิดและการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง ศิลปะ วรรณคดี ปรัชญา และสังคมวัฒนธรรมของโลกโดยรวมระหว่างปี ค.ศ. 1850-1950

ส่วนกระแสของทฤษฎีในสายสกุลหลังทันสมัยนิยมนั้น อาจจะเริ่มก่อตัวมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในวงการศิลปะ วรรณคดี และสถาปัตยกรรม แต่เพิ่งจะปรากฏตัวอย่างโดดเด่นและส่งผลกระทบต่อวงวิชาการทางสังคมศาสตร์อย่างจริงจังนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 ล่วงมาถึงทศวรรษแรกของสหัสวรรษใหม่เท่านั้นเอง นักคิด นักปรัชญา และนักทฤษฎีคนสำคัญในสายสกุลหลังทันสมัยนิยม ได้แก่ มิเชล ฟูโกต์ ฌากส์ แดริดา (Jacques Derrida :1930-) ฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard:1929-) เฟรดริก เจมสัน (Fredric Jameson) ฌอง ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ (Jean-Francois Lyotard) เป็นต้น บางครั้งนักทฤษฎีและนักปรัชญาเหล่านี้ก็ได้รับการจัดกลุ่มให้อยู่ในทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) ในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนจะเรียกทฤษฎีทั้งสองในลักษณะที่ใช้แทนกันได้ เนื่องจาก

ความคล้ายคลึงกันในเรื่องของที่มา เนื้อหา และประเด็นวิเคราะห์ที่สำคัญทางทฤษฎี⁹⁷ ดังที่จะนำเสนออย่างละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป

ลักษณะทั่วไปของแนวคิดทางทฤษฎีสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยาสายสกุลทันสมัยนิยม

ผู้วิจัยเข้าใจว่า หัวใจของทฤษฎีทันสมัยนิยมอยู่ที่ความเชื่อมั่นในศักยภาพ เครื่องไม้เครื่องมือ และวิถีวิทยาของมนุษย์ในการค้นพบและเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติและปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมใดๆ นักคิดนักปรัชญาในยุคทันสมัยนิยมเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ ทุกอย่างที่มีมนุษย์ยังไม่รู้ มนุษย์ต้องรู้และเข้าถึงได้ด้วยพลังอำนาจของเหตุผลและความเพียรพยายามของมนุษย์ นอกจากนี้ ปรากฏการณ์และความเป็นจริงทุกอย่างสามารถเข้าถึงและศึกษาได้อย่างเป็นกลาง ปราศจากอคติ ตัดขาดอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว รวมทั้งตัดความผูกพันส่วนตัวใดๆ ของผู้ศึกษาออกจากปรากฏการณ์ ทุกอย่างในโลกนี้สามารถนำมาลดทอนตัดตอน แล้วศึกษาโดยการชั่ง ตวง วัด และประเมินค่าได้ทั้งสิ้น ความเชื่อมั่นในความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความเชื่อมั่นในความยิ่งใหญ่ทางวิชาการที่ยึดเอายุโรปและอเมริกาเป็นศูนย์กลาง (Euro-American centered) จึงเป็นเสมือนเครื่องหมายการค้าที่สำคัญของนักทฤษฎีในสายสกุลทันสมัยนิยม นักทฤษฎีทันสมัยนิยมดูเหมือนจะเชื่อมั่นด้วยว่า พันธกิจของตนยังต้องผูกพันกับการยกระดับความเจริญด้านต่างๆ ของสังคมชนเผ่าดั้งเดิมและสังคมด้อยพัฒนาทั่วโลกในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดการปกครองแบบอาณานิคม การเผยแพร่ศาสนา การให้ความช่วยเหลือทางการ

⁹⁷ Lawrence Cahoon, "Introduction," pp. 12-13.

ศึกษา เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น ในสายตาของนักทฤษฎีทันสมัยนิยม นั้น ท้องถิ่นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเพื่อที่จะนำทางไปสู่การทำความเข้าใจภาพรวม ในระดับมหภาค เข้าใจโลก และสากลจักรวาล หรือไม่เช่นนั้นท้องถิ่นก็เป็นเพียงภาพเล็กๆ ที่ไม่สำคัญ แต่จำเป็นสำหรับการต่อภาพจิ๊กซอว์ให้เต็มครบ และสมบูรณ์เท่านั้น ท้องถิ่นจึงไม่ใช่คำตอบหรือจุดหมายปลายทางของนักทฤษฎีสายสกุลทันสมัยนิยม

เสาหลักของทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสาย สกุลทันสมัยนิยม: มาร์กซ์, เดอร์ไคม์ และ เวเบอร์

อาจกล่าวได้ว่า คาร์ล มาร์กซ์ เอมีล เดอร์ไคม์ และ มักซ์ เวเบอร์ คือปรมาจารย์คนสำคัญในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยายุคทันสมัยนิยมคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 ทั้งสามท่านไม่เพียงแต่มีผลงานที่ทรงคุณค่า ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงวิชาการสังคมศาสตร์ทั่วไป หากแนวคิดสำคัญของท่านเหล่านี้สามารถใช้เป็นรอยต่อเพื่อโยงใยให้เห็นภาพของมโนทัศน์เกี่ยวกับท้องถิ่นในผลงานของนักวิชาการทันสมัยนิยมร่วมสมัย และรุ่นหลังของท่านได้อีกหลายกลุ่มหลายสำนัก

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)

และกลุ่มทฤษฎีมาร์กซิสม์

ในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ไม่มีใครไม่รู้จักคาร์ล มาร์กซ์ อาจกล่าวได้ว่าท่านเป็นนักคิดและนักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่มีอิทธิพลทางความคิด และส่งผลกระทบต่อนำประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองโลกมากที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่เพิ่งจะผ่านไปมาร์กซ์กับเพื่อนร่วมงานคนสำคัญของท่านคือ เฟรดเดอริค เองเงิลส์ (Friedrich Engels) เป็นนักคิดคนสำคัญที่เชื่อมั่นในปรัชญาวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ ท่านปฏิเสธปรัชญา

จิตนิยมและความมีเหตุมีผลของมนุษย์ เนื่องจากท่านเชื่อว่าสภาพแวดล้อมทางวัตถุมีอิทธิพลสำคัญในการกำหนดความคิดของมนุษย์ รากฐานทางวัตถุของสังคมซึ่งประกอบด้วยรูปแบบการผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตจะกำหนดโครงสร้างและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคม หลังในการผลิตคือ พลังงานที่ขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ไม่ใช่ความคิดที่เป็นนามธรรม^{๙๘} นอกจากนี้ มโนทัศน์หลักที่ปรากฏในความคิดของ มาร์กซ์จำนวนมาก เช่น อุดมการณ์ จิตสำนึก ความขัดแย้ง และการต่อสู้ทางชนชั้น รวมทั้งเป้าหมายในการวิพากษ์วิจารณ์ความล้มเหลวของระบบทุนนิยม และการสร้างเงื่อนไขการปฏิวัติสังคมนิยมโดยชนชั้นกรรมาชีพทำให้กระแสของท้องถิ่น และท้องถิ่นนิยมมีพื้นที่ และความสำคัญค่อนข้างจำกัดอย่างยิ่งในแนวคิดของท่าน^{๙๙}

^{๙๗} ไพรดดู Pauline Marie Rosenau, *Postmodernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1992), p. 3.

^{๙๘} Karl Marx, "The German Ideology," in *Karl Marx: Selected Writings in Sociology & Social Philosophy*, translated by T.B. Bottomore (New York: McGraw-Hill Book Company, 1964); ยศ สันตสมบัติ, *จากวรรณกรรมถึงทฤษฎี: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยาของมาร์กซิสต์* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 19, และ สุริยา สมุทรคุปต์และคณะ, *วิถีคิดของคนไทย: พิธีกรรมช่วงมีเพื่อนของลาวข้าวเจ้า จังหวัดนครราชสีมา* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานักศัณ, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540), หน้า 46-47.

^{๙๙} ไพรดดู Karl Marx, *The Marx-Engels Reader*, second edition, edited by Robert C. Tucker (New York: W.W. Norton & Company, 1978).

อย่างไรก็ตาม ท้องถิ่นในแนวคิดของมาร์กซ์อาจปรากฏอยู่บ้างในผลงานส่วนที่ท่านพยายามใช้ประโยชน์จากงานวิจัยทางมานุษยวิทยาเกี่ยวกับชนพื้นเมืองอเมริกันอินเดียนในสหรัฐอเมริกาของ ลูอิส เฮนรี มอร์แกน (Lewis Henry Morgan; 1818-1881) เพื่อสนับสนุนลำดับขั้นวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ทั่วโลก จากข้อมูลเกี่ยวกับวิวัฒนาการและสภาพสังคมวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองทำให้มาร์กซ์เชื่อว่าพัฒนาการทางเทคโนโลยี และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองหรือวัตถุ เป็นพลังสำคัญที่สุดในการผลักดันพัฒนาการของอารยธรรมมนุษย์ ก่อนหน้ายุคสมัยของสังคมอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป มนุษย์ได้ผ่านขั้นตอนวิวัฒนาการที่มีวิธีการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมมาก่อน รวมทั้งวิธีการผลิตแบบต่างๆ ที่ท่านเรียกว่า “...วิธีการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic mode of production) แบบโบราณ แบบศักดินา และแบบสมัยใหม่ [หรือทุนนิยม]”¹⁰⁰ ท้ายที่สุดแล้ว ท่านเชื่อว่าสักวันหนึ่งเงื่อนไขทางวัตถุที่เต็มไปด้วยความยากแค้นและการกดขี่ขูดรีดในสังคมยุคหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมของยุโรปก็จะสุกงอม และนำไปสู่การปฏิวัติสังคมนิยมโดยชนชั้นกรรมาชีพ นอกจากนี้ ข้อเขียนของท่านบางเล่ม เช่น *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte; The Civil War in France; On Imperialism in India; On Social Relations in Russia* ได้นำเสนอการวิเคราะห์สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และการต่อสู้ทางชนชั้นในท้องถิ่นหรือประเทศแต่ละแห่ง จากแง่มุมทางวัตถุนิยมประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์ และการวิพากษ์วิจารณ์ทุนนิยมและจักรวรรดินิยมในยุโรปแบบดอนรากรดอนโคิน¹⁰¹

¹⁰⁰ Karl Marx, “Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy,” in *The Marx-Engels Reader*, pp. 5.

¹⁰¹ ไปรอดดู Karl Marx, *The Marx -Engels Reader*.

คุณูปการของแนวคิดทฤษฎีมาร์กซิสม์ประการสำคัญน่าจะอยู่ตรงที่ว่า เราสามารถใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นรอยต่อที่สำคัญในการทำความเข้าใจกระแสท้องถิ่นในทฤษฎีวิวัฒนาการนิยม วัตถุนิยมแบบต่างๆ และนีโอมาร์กซิสม์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างมากในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ผู้วิจัยจะกล่าวถึงผลงานของนักทฤษฎีทั้ง 3 กลุ่มนี้จากความคิดหลักจากงานเขียนของ เฮนรี มอร์แกน, เฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ มาร์วิน แฮริส (Marvin Harris) อันโตนิโอ กรัมชี พอลสังเขปดังต่อไปนี้

แนวคิดเรื่องวิวัฒนาการนิยมเป็นกระแสแนวคิดทางทฤษฎีที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อวงวิชาการโลกมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18-19 ในวงวิชาการวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin :1809-1882) ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักคิดคนสำคัญ เป็นผู้นำเสนอความคิดเกี่ยวกับการเลือกสรรตามธรรมชาติ (natural selection) และความอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตที่สมบูรณ์และแข็งแรงที่สุด (survival of the fittest) ในวงวิชาการสังคมวิทยา เฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์เป็นผู้นำเสนอว่า สังคมมนุษย์นั้นมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนที่แน่นอน เนื่องมาจากการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชีวิตและผู้แข็งแรงกว่าจึงจะอยู่รอด สังคมเปลี่ยนแปลงจากที่โครงสร้างที่เรียบง่ายและหลวมๆ ไปสู่โครงสร้างที่ซับซ้อน แตกต่างหลากหลาย และทำงานประสานสอดคล้องกันมากขึ้น ท่านเชื่อมั่นอย่างมากว่าวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตกับวิวัฒนาการของสังคมดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ภายใต้กฎระเบียบอันเดียวกัน ในวงวิชาการมานุษยวิทยา มอร์แกนได้แบ่งลำดับวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ตามระดับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีออกเป็นสังคมยุคก่อนอารยธรรม (savagery age) สังคมยุคอารยธรรม (barbaric age) และสังคมยุคอารยธรรม (civilized age) ในทำนองเดียวกัน เอ็ดเวิร์ด บี. ไทเลอร์ (Edward

B. Tylor :1832-1917) ก็ได้ประยุกต์ทฤษฎีวิวัฒนาการไปใช้ในการแบ่งลำดับพัฒนาการของศาสนาเป็น 3 ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ ศาสนาผี (animism) ศาสนาที่นับถือพระเจ้าหลายองค์ (polytheism) และศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว (monotheism)¹⁰²

มารวิน แฮริสเป็นนักมานุษยวิทยาคนสำคัญคนหนึ่งที่น่าเสนอความคิดเรื่อง วัตถุนิยมทางวัฒนธรรม (cultural materialism) ที่มีชื่อเสียงในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมทั้งในสังคมดั้งเดิมและสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ท่านชี้ให้เห็นว่าการเพิ่มจำนวนของประชากร ระบบนิเวศน์ที่เสื่อมโทรม และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นพลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของสังคม ปัจจัยหรือเงื่อนไขเหล่านี้เป็นกฎเกณฑ์สากลที่สามารถประยุกต์ใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในสังคมมนุษย์ได้ทั่วไป¹⁰³

อันโตนิโอ กรัมซี นักทฤษฎีมาร์กซิสม์คนสำคัญที่สามารถเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีของมาร์กซิสม์ที่มีลักษณะกว้าง และเน้นกฎเกณฑ์หรือคำอธิบายต่างๆ ในระดับภาพรวมให้ลงสู่การอธิบายบริบทท้องถิ่นของสังคมชานาและชนชั้นกรรมาชีพในอิตาลีช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้อย่างชัดเจน

¹⁰² Adam Kuper, *The Invention of Primitive Society: Transformation of an Illusion* (London: Routledge, 1988).

¹⁰³ ไปรอดดู Marvin Harris, *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture* (New York: Random, 1979), และ Michael Rhum, "Harris, Marvin (1927-)," in *The Dictionary of Anthropology*, edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), pp. 232-233.

ประเด็นสำคัญส่วนหนึ่งในผลงานของท่านก็คือ ความพยายามในการตอบคำถามที่ว่า ทำไมชาวนาในอิตาลีและกรรมาชีพในประเทศยุโรปตะวันตกจึงไม่รวมตัวกันก่อนการปฏิวัติโค่นล้มชนชั้นนายทุน ทั้งๆ ที่เงื่อนไขการกดขี่ ขูดรีด และการเอารัดเอาเปรียบได้สูงจนจนถึงขีดสุด ท่านได้พัฒนามโนทัศน์เรื่องอำนาจครอบงำ (hegemony) ขึ้นมาอธิบายกระบวนการผลิตซ้ำและครอบงำทางอุดมการณ์ที่ชนชั้นนายทุนและผู้ปกครองกระทำต่อชาวนาและกรรมาชีพ ท่านชี้ให้เห็นว่า ชาวนาและกรรมาชีพถูกทำให้สยบยอมและยอมรับความชอบธรรมทางอุดมการณ์ด้วยปฏิบัติการทางการเมืองและสังคมวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ต่อเนื่อง และเป็นระบบ ปฏิบัติการเหล่านี้มีปัญญาชนของชนชั้นนายทุนและผู้ปกครองเป็นแกนนำและกุมอำนาจในการใช้เทคโนโลยีต่างๆ เพื่อปลูกฝังและปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ของชาวนาและกรรมาชีพอย่างเป็นระบบ เช่น การศึกษา สื่อมวลชน พิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ¹⁰⁴

เมื่อพิจารณาภาพของห้องถื่นในแนวคิดทฤษฎีมาร์กซิสม์และกลุ่มนักทฤษฎีคนอื่น ๆ ที่อยู่ในรอยต่อทางความคิดที่ใกล้เคียงกันจะเห็นได้ว่า กระแสแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวมองเห็นห้องถื่นเป็นเพียงทำเลที่ตั้ง หรือถื่นที่เฉพาะแห่งที่หล่อเลี้ยงหรือเอื้ออำนวยให้ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมเกิดขึ้น นัยสำคัญของปรากฏการณ์ในระดับห้องถื่นใดๆ เช่น การที่มหาอำนาจยุโรปยึดครองอินเดียเป็นเมืองขึ้น ความขัดแย้งทางชนชั้น และการต่อสู้ทางการเมืองในฝรั่งเศส ความแร้นแค้นยากจน และการกดขี่

¹⁰⁴ โปรดดู Joseph Femia, *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process* (Oxford: Clarendon Press, 1981), และ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, 12th editions (New York: International Publishers, 1995).

บูตรีดที่ชนชั้นกรรมาชีพและชาวนาอิตาลีได้รับ ระบบเครือญาติของอเมริกันอินเดียใน ฯลฯ ล้วนแต่ถูกนำไปใช้สนับสนุน หรือสังเคราะห์ความคิดทฤษฎีในระดับมหภาคทั้งสิ้น ท้องถิ่นถูกรวบเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระแสโลก และถูกพิจารณาในบริบทของกระแสโลกอย่างเห็นได้ชัด ผู้วิจัยคิดว่าเนื้อที่ของท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ พัฒนาการ และความหมายของตัวเองนั้น แทบจะไม่ปรากฏให้เห็นในกลุ่มทฤษฎีทันสมัยนิยม โดยเฉพาะกลุ่มทฤษฎีรอยต่อของมาร์กซิสม์

เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) และกลุ่มทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม

ผู้วิจัยมองเห็นว่า กระแสการใช้ท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนความคิดทฤษฎีนามธรรมเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในระดับมหภาคยังคงปรากฏให้เห็นในงานของนักทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม โดยเฉพาะงานของ เอมิล เดอร์ไคม์ มาร์แชล โมสส์ (Marcel Mauss) บรอนิสลอร์ มาลินอฟสกี เอ.อาร์. แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) และสาอนุศิษย์ของท่านเหล่านี้ในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในอังกฤษและฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม กระแสท้องถิ่นที่ปรากฏตัวอยู่ในผลงานของนักทฤษฎีในรอยต่อของเดอร์ไคม์ในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากกลุ่มของมาร์กซ์อย่างชัดเจน นั่นคือ ท้องถิ่นได้รับการนำเสนออย่างละเอียดลึกซึ้งไปถึงโครงสร้าง หน้าที่ การจัดองค์กร และความสัมพันธ์ทางสังคมของคนภายในชุมชนและระหว่างชุมชน เราอาจกล่าวโดยรวมได้ว่า นักทฤษฎีในกลุ่มนี้สนใจประเด็นคำถามในแนวลึกเนื่องจากพวกเขาต้องการตอบคำถามที่ว่าท้องถิ่นคืออะไร คงอยู่ได้อย่างไร และทำงานประสานสัมพันธ์กันอย่างไร การตั้งคำถามลักษณะนี้ต่างจากกลุ่มแรก (มาร์กซิสม์ วิวัฒนาการนิยมและวัตถุนิยมวัฒนธรรม) อย่างชัดเจน ในแง่ที่ว่ากลุ่มแรกพยายามที่จะใช้ท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนความคิดนามธรรม กฎเกณฑ์ และขั้นตอนวิวัฒนาการสากลในระดับโลก

เดอริ์ไคมีวิเคราะห์สัญลักษณ์ พิธีกรรมทางศาสนา และบทบาทของปัจเจกบุคคลในสถาบันต่างๆ ของสังคม ทั้งที่เป็นสังคมของชนพื้นเมืองอะบอริจินในทวีปออสเตรเลีย และสังคมสมัยใหม่ในยุโรป เพื่อแสดงให้เห็นถึงตรรกะทางความคิดของมนุษย์ที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง นั่นคือ ปัจเจกบุคคลย่อมให้ความสำคัญต่อสังคมเสมอ สังคมมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการกำหนดความคิดและวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคล การสูญเสียอัตลักษณ์และแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมย่อมนำมาซึ่งความแปลกแยก ปัญหาทางจิตวิทยา การฆ่าตัวตาย และความขัดแย้ง เดอริ์ไคมีให้ความสำคัญอย่างมากกับจิตสำนึกร่วมของสังคม ทำน่านำเสนอว่า สังคมมนุษย์ไม่อาจทำความเข้าใจได้ด้วยมิติทางชีววิทยาหรือจิตวิทยาส่วนๆ เพราะสังคมมีอิทธิพลเหนือปัจเจกบุคคล เราทำความเข้าใจสังคมได้ด้วยการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมใดๆ ในฐานะที่เป็นข้อเท็จจริงทางสังคม (social facts) พลังอำนาจของข้อเท็จจริงทางสังคมที่อยู่เหนือบุคคลนี้เองที่ยึดเหนี่ยวสมาชิกแต่ละคนของสังคมเข้าด้วยกัน ตัวอย่างของกลไกการทำงานของสังคม ได้แก่ ศาสนาในสังคมดั้งเดิม การแบ่งงานกันทำทางสังคม กฎหมายและอำนาจรัฐในสังคมสมัยใหม่ เป็นต้น¹⁰⁵

โมสส์¹⁰⁶ นักสังคมวิทยาฝรั่งเศสผู้เป็นทั้งทลานและสาธุศิษย์คนสำคัญของเดอริ์ไคมีได้ขยายผลและพัฒนาความคิดของผู้เป็นอาจารย์ โดย

¹⁰⁵ Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society* (New York: The Free Press, 1933[1893]); *The Elementary Forms of the Religious Life*, translated by Joseph Ward Swain (New York: The Free Press, 1965), และ Emile Durkheim and Marcel Mauss, *Primitive Classification*, translated by Rodney Needham (Chicago: The University of Chicago Press, 1963).

¹⁰⁶ Marcel Mauss, *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, translated by W.D. Halls (New York: W.W. Norton, 1990[1925]).

การวิเคราะห์ความหมายทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของ “ของฝาก” (gift) ท่านเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบการให้ และรับของฝากของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะมหาสมุทรแปซิฟิกตอนใต้ กับระบบประกันสังคมและรัฐสวัสดิการของประเทศอุตสาหกรรม เช่น อังกฤษและฝรั่งเศสในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ท่านชี้ให้เห็นว่าในโลกนี้ไม่มีของฟรี หรือของฝากที่ได้เปล่า ของฝากทุกชิ้นมีจิตวิญญาณอยู่ในตัว ทุกชิ้นล้วนแต่มีข้อผูกพันในการรับและตอบแทนติดมาด้วยเสมอ การให้ของฝากทุกชิ้นย่อมหมายถึงข้อผูกพันหรือพันธะทางใจที่ผู้รับต้องให้เป็นการตอบแทนเมื่อมีโอกาส ทั้งนี้เพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมของทั้งสองฝ่ายไว้ และเพื่อช่วยรักษาระบบการให้และการตอบแทนดำเนินอยู่ต่อไปในฐานะพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของมวลมนุษย

นอกจากโมสส์แล้ว ความคิดทางทฤษฎีของเดอริคไคม์ยังมีอิทธิพลอย่างมากต่อสำนักมานุษยวิทยาทางสังคมของอังกฤษ (British social anthropology) และวงการสังคมวิทยาในสหรัฐอเมริกาในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาชั้นนำหลายท่านไม่เพียงแต่ลงมือค้นคว้าเกี่ยวกับโครงสร้าง หน้าที่ กลไก และอิทธิพลทางสังคม วัฒนธรรมมิติต่างๆ ที่มีเหนือปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากยังได้พัฒนาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ผลงานของ เอ.อาร์. แรดคลิฟฟ์ บราวน์¹⁰⁷ และ มาลินอฟสกี¹⁰⁸ ได้สร้างสีสันให้กับวงวิชาการทางมานุษยวิทยา

¹⁰⁷ A.R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society* (New York: The Free Press, 1965).

¹⁰⁸ Bronislaw Malinowski, *A Scientific Theory of Culture* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944).

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นอย่างมาก ความโดดเด่นของผลงานทั้งสองท่านก็คือ การพัฒนาระเบียบวิธีวิจัยภาคสนามในการศึกษาวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นในแ่งมุมที่ลึกซึ้ง และการเข้าถึงทัศนะของคนพื้นเมืองในแ่งมุมต่างๆ ของชีวิตทั้งสองท่านอาจจะแตกต่างกันในจุดเริ่มต้นและประเด็นการศึกษา แต่โดยรวมแล้ว ความคิดกลับคล้ายคลึงกันอย่างมากในการให้ความสนใจว่า เหตุผลหรือการตัดสินใจของปัจเจกชน หรือแรงยึดเหนี่ยวของสังคมกันแน่ที่เป็นกลไกผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม

มาลินอฟสกีได้พัฒนาทฤษฎีของท่านไปไกลถึงขั้นที่พิจารณาว่า วัฒนธรรมเป็นกลไกตอบสนองความต้องการทางกายภาพ จิตวิทยา และสังคมของมนุษย์ ท่านมีชื่อเสียงอย่างมากในฐานะผู้บุกเบิกวิธีวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยาที่เน้น *การสังเกตแบบมีส่วนร่วม* ที่นักมานุษยวิทยาต้องเข้าไปใช้ชีวิตอาศัยอยู่ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อร่วมทุกข์ร่วมสุขและศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มคนพื้นเมืองอย่างลุ่มลึกและรอบด้าน ในแ่งนี้อาจจะเป็นคุณูปการประการสำคัญของนักทฤษฎียุคทันสมัยนิยมที่มีต่อแวดวงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในการพัฒนาระเบียบวิธีวิจัย เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ลักษณะสำคัญในการศึกษาท้องถิ่นของบรรดานักมานุษยวิทยาในสำนักมานุษยวิทยาสังคมของอังกฤษที่น่าสนใจอย่างหนึ่งก็คือ นักมานุษยวิทยาหลายท่าน เช่น เรย์มอนด์ เฟิร์ธ (Raymond Firth :1901-1975) อีแวนส์-พริทเชิร์ด (E.E. Evans-Pritchard :1902-1973) เมเยอร์ฟอร์ท (Meyer Fortes :1906-1983) ได้มีส่วนร่วมในการทำงานให้กับรัฐบาลอังกฤษในการบริหารจัดการ หรือศึกษาวิจัยวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองในประเทศอาณานิคม โดยเฉพาะในทวีปแอฟริกา และเอเชีย นักมานุษยวิทยาเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นลูกศิษย์ของมาลินอฟสกี แต่หลายท่านก็ได้รับอิทธิพลทาง

ความคิดเพิ่มเติมจากสำนักสังคมวิทยาฝรั่งเศสที่มีเดอริโคม์เป็นผู้นำคนสำคัญ ผลงานของท่านเหล่านี้อธิบายความสำคัญของโครงสร้าง หน้าที่ องค์กร และความสัมพันธ์ทางสังคมของคนพื้นเมืองในประเทศอาณานิคม ขณะเดียวกันก็เริ่มเปิดประเด็นทางทฤษฎีที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยมอยู่ในตัวคนพื้นเมือง หรือท้องถิ่นต่างก็มีระบบความรู้ วิธีคิด วิธีการใช้เหตุผล และความหมายเชิงสัญลักษณ์ของตนเอง¹⁰⁹ แม้ว่านักมานุษยวิทยาในกลุ่มนี้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักว่า ให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการปรับตัวของคนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมน้อยกว่าที่ควรจะเป็นก็ตาม

ท้องถิ่นในสายตาของนักทฤษฎีในรอยต่อของเดอริโคม์จึงเป็นถิ่นที่อยู่ทางกายภาพและชุมชนของคนพื้นเมืองในประเทศอาณานิคมของยุโรปเป็นส่วนใหญ่ ท้องถิ่นเหล่านี้ได้รับการนำเสนอในฐานะที่เป็นชุมชนที่มีกลไกทางสังคมต่างๆ มีโครงสร้าง หน้าที่ และระบบการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกด้วยกัน รวมทั้งระบบที่สร้างแรงยึดเหนี่ยวให้สังคมทั้งระบบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แน่แน่นอนว่า การวิเคราะห์สังคมในลักษณะนี้อาจแก้ไขจุดอ่อนที่ปรากฏในทฤษฎีวิวัฒนาการนิยมและกลุ่มทฤษฎีในรอยต่อของมาร์กซิสต์ได้ระดับหนึ่ง แต่นักทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมก็ยังคงสืบทอดความเชื่อมั่นในการมองความจริงแบบประจักษ์นิยม มองเห็นการทำงานของสังคมและปัจเจกบุคคลในลักษณะของกลไก รวมทั้งเชื่อมั่นว่าปลายทางของนักสังคม

¹⁰⁹ โปรดดู E.E. Evans-Pritchard, *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande* (Oxford: Clarendon, 1937). และ Victor Turner, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1967).

วิทยาและมานุษยวิทยานั้นยังคงเป็นเรื่องของการเข้าใจองค์รวมของระบบสังคม วัฒนธรรมใด ๆ และการเน้นความสำคัญของกระแสโลกที่อยู่เหนือท้องถิ่น ประเทศเมืองแม่เหนือประเทศอาณานิคม สิ่งที่ขาดหายไปอย่างมากที่สุดก็คือ ประเด็นความอ่อนไหวของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาต่อประเด็นปัญหา ของท้องถิ่นและต่อตัวนักวิจัยเอง ซึ่งเป็นคนนอกชุมชนและส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ผิวดำจากประเทศตะวันตก เรื่องการมองความเป็นจริงเชิงอัตวิสัย ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ บทบาทและความเสมอภาคทางเพศ ยังเป็นเรื่องที่นักทฤษฎี ทันสมัยนิยมส่วนใหญ่มองข้ามความสำคัญไป

มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber)

และรอยต่อระหว่างทันสมัยนิยมกับหลังทันสมัยนิยม

มักซ์ เวเบอร์ หนึ่งในสามปรมาจารย์ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเสาหลักของวงวิชาการมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาสมัยใหม่ ท่านเป็นชาวเยอรมันที่มีผลงานได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงวิชาการสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะงานเขียนของท่านเรื่อง *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*¹¹⁰ โดยทั่วไป ผลงานของเวเบอร์ควรจะได้รับการพิจารณาในบริบทที่สำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก แนวคิดทางทฤษฎีของท่านเป็นผลผลิตของสำนักปรัชญาจิตนิยมของเยอรมัน (the German idealistic tradition) โดยเฉพาะนักปรัชญาคนสำคัญ เช่น ดิลไธ (Wilhelm Dilthey) และสานุศิษย์ของท่านที่

¹¹⁰ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, translated by Talcott Parsons (New York: Charles Scribner's Sons, 1958).

(Immanuel Kant) ท่านพยายามชี้ให้เห็นถึงขีดจำกัดของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในการทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ วิธีการทางวิทยาศาสตร์อธิบายเหตุผลหรือชี้ให้เห็นถึงต้นเหตุและผลลัพธ์ที่ได้แต่เพียงภายนอก แต่ไม่อาจทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งลงไปถึงแบบแผนหรือแรงจูงใจเบื้องลึกของพฤติกรรมมนุษย์ ท่านเชื่อว่าวิชาการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ต้องใช้วิธีการที่ท่านเรียกว่า “การทำความเข้าใจ [ความคิดและจุดยืนของคนอื่น]” (*verstehen*) เพื่อค้นหาความหมายและประสบการณ์ของมนุษย์ ในฐานะผู้กระทำหรือแสดงพฤติกรรมทางสังคม ท่านพยายามชี้ให้เห็นว่าความจริงและปรากฏการณ์ทางสังคมใดๆ มีความซับซ้อนและหลากหลายเกินกว่ามนุษย์จะเข้าถึงได้ครบถ้วนสมบูรณ์ มนุษย์ทำได้เพียงการสร้างเครื่องมือช่วย เช่น กรอบมโนทัศน์หรือวิธีการศึกษา เพื่อทำการศึกษา ทำความเข้าใจความเป็นจริง ตามวัตถุประสงค์และเงื่อนไขที่ตนเองมีอยู่เท่านั้น แนวคิดและวิธีการของท่านจึงแตกต่างจากปรัชญาประจักษ์นิยม และแตกต่างจากความพยายามในการประยุกต์เอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาร่วมสมัยของท่าน ในอังกฤษและฝรั่งเศส

ประการที่สอง ข้อเขียนของเวเบอร์ จำนวนมากตอบโต้ความคิดของทฤษฎีมาร์กซ์นิยม วิวัฒนาการนิยม และโครงสร้างหน้าที่นิยม โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับชนชั้น ศาสนา ความมีเหตุผลและพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ท่านไม่เห็นด้วยกับมาร์กซ์ที่บอกว่า วัตถุประสงค์และโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจการเมืองจะเป็นตัวกำหนดสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในบางเงื่อนไขและบางช่วงเวลา ศาสนา เช่น กรณีของจริยธรรมทางศาสนาของโปรเตสแตนต์ในยุโรป ก็มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการศึกษาทาง

สังคมศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับความหมาย ประสบการณ์ และเหตุผล จากมุมมองของปัจเจกบุคคล แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของเวเบอร์กับนักสังคมวิทยาในอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้ การที่ท่านให้ความสนใจกับมโนทัศน์เรื่องอำนาจ (power) สิทธิอำนาจ (authority) และชนชั้นในแง่มุมมองที่เน้นความมีเหตุผล ธรรมชาติของการจัดองค์กรทางสังคม วิถีชีวิต ค่านิยม และรสนิยมของปัจเจกบุคคล ทำให้ความคิดของท่านลึกซึ้งและอธิบายความเป็นจริงของสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมได้ชัดเจนมากกว่าความคิดของมาร์กซ์และนักสังคมวิทยาร่วมสมัยของท่าน เช่นเดียวกับนักทฤษฎีทันสมัยนิยมร่วมสมัยของท่านจำนวนมาก เวเบอร์ไม่ได้ให้ความสนใจกับท้องถิ่นหรือกระแสท้องถิ่นเฉพาะมากนัก ส่วนใหญ่ท่านศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ศาสนาเปรียบเทียบ และพฤติกรรมด้านต่างๆ ของคนในสังคมสมัยใหม่

แม้ว่าอิทธิพลของเวเบอร์อาจจะไม่ยิ่งใหญ่ในวงวิชาการสังคมศาสตร์ของยุโรปมากนัก แต่แนวคิดทางทฤษฎีของท่านมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อกำเนิดและพัฒนาการของสำนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมในสหรัฐอเมริกา (American cultural anthropology) นักมานุษยวิทยาที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาความคิดของมักซ์ เวเบอร์ และวางรากฐานให้กับวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของอเมริกัน คือ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) และสาธุศิษย์ของท่านที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ได้แก่ รุท เบเนดิก (Ruth Benedict) อัลเฟรด โครเบอร์ (Alfred L. Kroeber: 1876-1960) โรเบิร์ต โลวี (Robert Lowie: 1883-1957) มาร์กาเรต มีด (Margaret Mead: 1901-1978) ปรมาจารย์เหล่านี้ได้ส่งผ่านธรรมเนียมทางวิชาการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะกรณี การศึกษาลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม บุคลิกภาพ และแนวการวิเคราะห์ที่เน้นวัฒนธรรมสัมพันธ์ (cultural

relativism) มายังนักวิชาการรุ่นหลัง รวมถึงนักวิชาการที่ทำหน้าที่ส่งผ่านจากทฤษฎีทันสมัยนิยมมายังดินแดนที่รุ่งเรืองของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมในทศวรรษปัจจุบัน เช่น คลิฟฟอร์ด เกิร์ตซ (Clifford Geertz :1926-) และท่านอื่นๆ ใดๆก็ตาม อาจจะไม่เป็นสิ่งที่เกินเลยนัก ถ้าเราจะกล่าวว่ามรดกทางภูมิปัญญาประการสำคัญของเวเบอร์ที่มีต่อวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอีกอย่างหนึ่งก็คือ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ได้จุดประกายให้กับแนวการวิเคราะห์ที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นและปัจเจกชน ท่านเริ่มต้นในพื้นที่แกมชุมชนท้องถิ่นเฉพาะแห่ง และความคิดของคนธรรมดาสามัญในปริบทของทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสมัยใหม่ ควบคู่ไปกับการมองหากฎเกณฑ์หรือข้อสรุปทั่วไป เช่นเดียวกับนักวิชาการร่วมสมัยของท่าน

ฟรานซ์ โบแอส เป็นนักมานุษยวิทยาคนสำคัญที่สุดในการบุกเบิกพื้นที่ทางทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยสำหรับท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยม ท่านปฏิเสธทฤษฎีวิวัฒนาการนิยมที่เน้นกฎเกณฑ์วิวัฒนาการสากล และการใช้ข้อมูลมือสองแทนการศึกษาภาคสนามด้วยตนเอง รวมทั้งไม่เห็นด้วยกับการศึกษาสังคมวัฒนธรรมในเชิงกลไกหน้าที่ ท่านเชื่อมั่นว่าวัฒนธรรมไม่อาจจะศึกษาได้ด้วยวิธีการเปรียบเทียบและวิธีการนिरนัย เพราะวัฒนธรรมแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะ มีประวัติศาสตร์และพัฒนาการเฉพาะ รวมทั้งมีแบบแผนในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง นักมานุษยวิทยาจึงต้องศึกษาภาคสนามในชุมชนท้องถิ่นเฉพาะอย่างละเอียด เพื่อที่จะเรียนรู้และเข้าใจพฤติกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของคน นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยาต้องทำงานหนักเพื่อที่จะเข้าถึงทัศนคติของคนพื้นเมือง หรือโลกทัศน์ของคนในชุมชนที่มีวิถีคิด วิธีการมองโลกแตกต่างจากนักมานุษยวิทยาและคนนอกชุมชน

แนวคิดสำคัญของฟรานซ์ โบแอส เป็นที่มาของแนวการศึกษาทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมอเมริกันที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์เฉพาะกรณีนิยม”

(historical particularism) แนวการศึกษาดังกล่าวนี้เน้นถึงความจำเป็นในการพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์รวมทั้งความสัมพันธ์กับสังคมท้องถิ่นใกล้เคียง เนื้อหาสำคัญของแนวการวิเคราะห์ดังกล่าวอยู่ที่การเข้าถึงเหตุผล หลักการหรือแบบแผนทางวัฒนธรรมในระดับภาพรวมของชุมชน ซึ่งสามารถเข้าถึงได้โดยการศึกษาวิเคราะห์ภาษา ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ตำนาน นิทาน โลกทัศน์ ประวัติความเป็นมา และการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมต่าง ๆ ¹¹¹

นอกจาก โบแอสและสานุศิษย์ของท่านแห่งสำนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมในสหรัฐอเมริกา (American cultural anthropology) แล้ว นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศสท่านหนึ่งซึ่งความคิดของท่านได้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในทศวรรษที่ 1960 และ 1970 ก็คือ โคลด เลวี-สโตรอสส์ ผลงานของท่านอาจจะไม่โดดเด่นในการเน้นความสำคัญของกระแสท้องถิ่นนิยม เพราะท่านสนใจอย่างมากในการค้นหาระเบียบวิธีคิดสากลของมนุษย์และแบบแผนทั่วไปของความหมายทางวัฒนธรรม แต่หลายประเด็นที่ปรากฏในผลงานของท่านน่าจะเป็นเชื้อไฟทางความคิดชั้นดีสำหรับนักวิชาการรุ่นหลัง โดยเฉพาะกลุ่มนักทฤษฎีในสายสกุลหลังทันสมัยนิยม

เป็นความจริงที่ว่า เลวี-สโตรอสส์ได้รับอิทธิพลทางความคิดค่อนข้างมากจากทฤษฎีภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง (structural linguistics) ซึ่งให้ความสำคัญกับประเด็นที่ว่า ภาษาที่มนุษย์ใช้สื่อความคิดกันนั้นมีโครงสร้างที่แน่นอน ความคิดของมนุษย์ทำงานในลักษณะเดียวกัน นั่นคือ การให้ความหมาย

¹¹¹ โปรดดู Franz Boas, *The Mind of Primitive Man* (New York: The Free Press, 1938).

และความเข้าใจของคู่ตรงข้าม (binary oppositions) มนุษย์ผลิตความคิดที่มีความหมายได้ก็ต่อเมื่อเขาเริ่มคิดถึงสิ่งที่มีความหมายตรงข้ามกัน คู่ตรงข้ามที่ปรากฏในงานเขียนทางชาติพันธุ์วรรณนาของท่านได้แก่ ธรรมชาติ-วัฒนธรรม ดิบ-สุก ผู้หญิง-ผู้ชาย ฯลฯ

ในหนังสือที่มีชื่อเสียงของท่านเรื่อง *The Savage Mind* เลวี-สโตรสส์¹¹² ได้นำเสนอวิธีคิดสำคัญของมนุษย์ 2 ประเภท ซึ่งเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงการทำงานของจิตมนุษย์ในสังคมดั้งเดิมและสังคมสมัยใหม่ นั่นคือ วิธีคิดแบบสารพัดช่าง (bricoleur) และวิธีคิดแบบวิศวกรและนักวิทยาศาสตร์ นักสารพัดช่างเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต ไม่มีตำราเรียน คิดค้น และประดิษฐ์ได้เพราะเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต ลองผิดลองถูกจากของชิ้นเล็กชิ้นน้อย แล้วค่อยปะติดปะต่อสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน ทำงานเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อนและเน้นประโยชน์ใช้สอย ส่วนวิศวกรหรือนักวิทยาศาสตร์เริ่มต้นที่โครงสร้าง ไม่ใช่ลองผิดลองถูกจากสถานการณ์ คิดค้นเพื่อหาหนทางที่จะเข้าถึงสูตร สมการ ทฤษฎี หรือโครงสร้าง ซึ่งเป็นกฎแจตอกสำคัญในการแก้ปัญหา ประดิษฐ์ หรือก่อสร้างต่างๆ วิธีแบบสารพัดช่างที่เลวี-สโตรสส์ให้ความสนใจนั้นน่าจะเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่งในการทำความเข้าใจชุมชนหรือกระแสท้องถิ่นนิยม ท่านบอกว่า วิธีคิดแบบสารพัดช่างเป็นตัวแทนหรือผลผลิตของภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม เป็นผลผลิตที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ซึ่งพบได้ทั้งในชุมชนดั้งเดิม ชุมชนเกษตรกรรม และชุมชนอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เพราะทักษะในการคิดและทำงานแบบสารพัดช่างเป็นเรื่องของคนธรรมดาสามัญ และเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้านร้านตลาดทั่วไป

¹¹² Claude Levi-Strauss, *The Savage Mind* (Chicago: The University of Chicago Press, 1966).

ในรายงานการวิจัยฉบับนี้ จะไม่กล่าวถึงผลงานของ ทาลคอตท พาร์สัน (Talcott Parsons) นักสังคมวิทยาอเมริกันคนสำคัญผู้แนะนำผลงานของนักสังคมวิทยาจากยุโรปคนสำคัญ เช่น เวเบอร์ และเตอร์ไคม์ (แต่ยกเว้น มาร์กซ์)¹¹³ เข้าสู่วิชาการสังคมวิทยาของสหรัฐอเมริกาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองอย่างละเอียด แม้ว่าข้อเขียนของท่านได้พัฒนาทฤษฎีหน้าที่นิยมให้ก้าวหน้าและสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมสมัยใหม่อย่างมาก แต่ก็ให้ความสำคัญเกี่ยวกับท้องถิ่นหรือกระแสท้องถิ่นนิยมซึ่งเป็นหัวใจหลักของเอกสารทางวิชาการชุดนี้น้อยเกินไป ผู้วิจัยจะข้ามไปกล่าวถึงผลงานของลูกศิษย์คนสำคัญของพาร์สันท่านหนึ่งที่มีนามกรว่า คลิฟฟอร์ด เกร็ดซ (Clifford Geertz) นักมานุษยวิทยาพร้อมสมัยผู้นี้ได้ชื่อว่าทำหน้าที่เป็นสะพาน

¹¹³ พาร์สันปฏิเสธมาร์กซ์ และมาร์กซ์นิยมน่าจะเห็นได้ชัด ท่านจงใจที่จะไม่กล่าวถึงทฤษฎีมาร์กซ์นิยเลย ทั้ง ๆ ที่ทฤษฎีนี้ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในวงวิชาการสังคมศาสตร์ของโลก และมีอิทธิพลต่อกระแสการเมืองและเศรษฐกิจของโลกอย่างมาก อาจเป็นไปได้ว่า พาร์สันและสานุศิษย์ปฏิเสธทฤษฎีมาร์กซ์นิยด้วยความเห็นและอคติทางวิชาการ โดยเฉพาะในส่วนที่ท่านไม่เห็นด้วยกับการให้ความสำคัญกับความขัดแย้งและพลังอำนาจทางการเมืองของชนชั้นชาวนาและกรรมกร ชะเคเดียวกัน ท่านเหล่านี้ก็พัฒนาทฤษฎีหน้าที่นิยมภายใต้บริบททางการเมืองของสหรัฐอเมริกาในทศวรรษที่ 1950 ในเวลานั้นสังคมอเมริกันต่างก็หวาดผวากับการใส่ร้ายป้ายสีทางการเมือง ด้วยการกล่าวหาว่า นิยมหรือฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ และข้อกล่าวหาอื่นที่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลอย่างรุนแรง การกล่าวหาหรือใส่ร้ายดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนามของลัทธิแมคคาธินิย (McCarthyism) ซึ่งตั้งชื่อตามวุฒิสมาชิก จอห์น แมคคาธิ (John McCarthy) ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองระหว่างปี 1946-1957

สานต่อความคิดของ เวเบอร์ โบแอส และสำนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมอเมริกันในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ขณะเดียวกัน ท่านทำหน้าที่ส่งผ่านแนวคิดทฤษฎีที่เป็นเครื่องหมายการค้าของสำนักทันสมัยนิยม ให้สอดรับกับกระแสทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมที่มีรากฐานสำคัญมาจากนักปรัชญาเยอรมันและฝรั่งเศสในศตวรรษที่ 20

ประเด็นหลักที่ปรากฏในข้อเขียนของเกิร์ตซ ในรอยต่อทางทฤษฎีดังกล่าว ได้แก่ การตีความหมายสัญลักษณ์ การวิเคราะห์ตีความหมายระบบวัฒนธรรม รวมถึงการเปิดประเด็นในการตั้งคำถามเกี่ยวกับบทบาทหรือตำแหน่งของนักมานุษยวิทยาในการนำเสนอวัฒนธรรมของคนอื่น เกิร์ตซเป็นลูกศิษย์ของพาร์สันส์ก็จริง แต่ท่านไม่ได้สนใจทฤษฎีหน้าที่นิยมที่อาจารย์ของท่านพัฒนาต่อจากเดอริคไคม์จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางนักทฤษฎีที่ท่านสนใจและศึกษาจนแตกฉาน แล้วนำมาพัฒนาต่อในการศึกษาทางมานุษยวิทยาของท่านกลับเป็นมักซ์ เวเบอร์ แน่นนอนว่าในรอยต่อของเวเบอร์นั้นสอดคล้องกับกระแสและวาทกรรมทางวิชาการของมานุษยวิทยาวัฒนธรรมอเมริกัน โดยเฉพาะสำนักของฟรานซ์ โบแอส ซึ่งปฏิเสธมาร์กซิสต์วิวัฒนาการนิยมและโครงสร้างหน้าที่นิยมอย่างเห็นได้ชัด

พื้นฐานทางความคิดทฤษฎีของเกิร์ตซ เริ่มต้นด้วยการปฏิเสธทฤษฎีหน้าที่นิยมภายใต้การนำของพาร์สันส์ ที่ทรงอิทธิพลอย่างมากในวงวิชาการสังคมวิทยาอเมริกันทศวรรษ 1950 ท่านชี้ให้เห็นว่างานของนักมานุษยวิทยาไม่ใช่การค้นหากฎ ระเบียบ แบบแผน แนวโน้ม หรือคุณค่าทางวัฒนธรรม แต่นักมานุษยวิทยาต้องลงมือทำงานเพื่อตีความหมายหรือทำความเข้าใจ “ข่ายใยของความหมาย” (web of significance) ทางวัฒนธรรม ที่มนุษย์แต่ละคนสร้างขึ้นและใช้ชีวิตอยู่ในนั้น

ในหนังสือที่มีชื่อเสียงของท่านเรื่อง *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*¹¹⁴ และ *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*¹¹⁵ เกิร์ตซให้ความสนใจกับการวิเคราะห์และตีความหมายวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นกลไกการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งท่านเชื่อว่ากลไกดังกล่าวนี้ทำงานอยู่ในระดับวิถีคิดและการใช้เหตุผลของคน วัฒนธรรมทำหน้าที่คล้ายกับโปรแกรมควบคุมการทำงานในเครื่องคอมพิวเตอร์ และสูตรหรือตำรับอาหารของคนปรุงอาหาร วัฒนธรรมทำงานในฐานะที่เป็นตัวแบบของความคิดที่ฝังลึกอยู่ในห้วงคิดและจิตสำนึกของคนอย่างอัตโนมัติ เพราะความหมายของวัฒนธรรมมาจากประสบการณ์ การเรียนรู้ และการถ่ายทอดปลูกฝังมายาวนานในฐานะสมาชิกของสังคม การที่นักมานุษยวิทยาจะเข้าถึงความหมายของวัฒนธรรมใดๆ จำเป็นต้องเข้าถึงทัศนะของคนพื้นเมืองเจ้าของวัฒนธรรม โดยผ่านวิธีการตีความหมายที่อาศัยการศึกษาภาคสนามอย่างละเอียดและเข้มข้น รวมทั้งการเขียนงานทางชาติพันธุ์ที่เต็มไปด้วยรายละเอียดและจินตนาการของการเข้าถึงความคิดเห็น อารมณ์ความรู้สึก สุนทรียภาพ และโลกทัศน์ของคนพื้นเมือง ผลงานของท่านส่วนใหญ่ต่อยอดความเชื่อที่ว่า งานของนักมานุษยวิทยานั้นต้องการความซบซ้อ นละเอียดอ่อน และจินตนาการคัจฉังงานฝีมือของศิลปิน สำหรับท่านแล้ว

¹¹⁴ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays* (New York: Basic Books Publishers, 1973).

¹¹⁵ Clifford Geertz, "Local Knowledge: Fact and Law in Comparative Perspective," in *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology* (New York: Basic Books Publishers, 1983), pp. 167-234.

นักมานุษยวิทยา คือ ศิลปินผู้ลงมือทำงานอย่างทุ่มเทในการตีความความหมายทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ตนเองศึกษา งานของท่านหลายชิ้นจึงถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าท่าน “พูด” แทนกลุ่มคนหรือเรื่องที่ท่านศึกษา ไม่ใช่การให้โอกาสให้แก่คนหรือเรื่องราวเหล่านั้นพูดความจริงด้วยเสียงที่แท้จริงของตนเอง¹¹⁶

เกิร์ตซเป็นนักมานุษยวิทยาร่วมสมัยคนหนึ่งที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาภาคสนามอย่างเข้มข้น เอาใจใส่กับ การนำเสนองานและเรื่องราวของท้องถิ่นเฉพาะที่ท่านศึกษาแบบเจาะลึก รวมทั้งเข้าถึงความหมายของท้องถิ่นจากแง่มุมที่ท่านเข้าใจและมองเห็นอย่างชัดเจน ที่สำคัญ งานของท่านบอกกับผู้อ่านว่าวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ต้องการการเปรียบเทียบ ท้องถิ่นเข้าใจได้ด้วยการเข้าถึงความเป็นท้องถิ่น เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกและตรรกะวิถีคิดของคนในท้องถิ่น ในบทความที่มีชื่อเสียงของท่านเรื่อง “Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight”¹¹⁷ แทนที่ท่านจะอธิบายการชนไก่ว่าเป็นกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจ หรือกิจกรรมทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทางศาสนาและบทบาททางเพศของชาวพื้นเมืองเกาะบาหลีในประเทศอินโดนีเซีย แต่ท่านตีความว่าการชนไก่เป็นบทเรียนทางจริยธรรมที่สอนเรื่องอหิวาภัยและพฤติกรรมของมนุษย์ในระดับนามธรรม เป็นบทวิพากษ์ในระดับที่เหนือกว่าสังคม (the metasocial

¹¹⁶ ไพรอดู Chales Lindholm, “Geertz, Clifford (1926-),” in *The Dictionary of Anthropology*, edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997), pp. 214-216.

¹¹⁷ Clifford Geertz, “Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight,” in *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, pp. 412-453.

commentary) ที่บอกว่าทำไมคนบาหลีจึงถูกจัดให้เข้าอยู่ในโครงสร้างอำนาจทางสังคมที่เหลื่อมล้ำกัน และเป็นเรื่องราวของคนบาหลีที่อธิบายถึงอัตลักษณ์ความเป็นคนบาหลีด้วยคนบาหลีเอง บทความนี้โดดเด่นมากเป็นพิเศษในเรื่องสำนวนภาษา และการบรรยายที่เต็มไปด้วยจินตนาการและความมีชีวิตชีวา เกิร์ตซใช้ความสามารถพิเศษในด้านการใช้พรรณนาโวหารของท่านนำเสนอภาพวิถีชีวิตและฉากชีวิตในชุมชนไก่อของชาวบาหลีอย่างละเอียดและน่าสนใจ ในบทความเรื่อง “Local Knowledge: Fact and Law in Comparative Perspective”¹¹⁸ ท่านชี้ให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้เฉพาะถิ่น มุมมองเกี่ยวกับความจริง คุณค่าทางจริยธรรม และกฎหมายของคนพื้นเมืองที่แตกต่างกัน สำหรับท่านแล้ว ไม่มีความจริงอะไรที่เป็นสากล ไม่มีคุณค่าทางจริยธรรมใดๆ ที่เป็นกลางหรือสอดคล้องเหมาะสมกับทุกสังคมวัฒนธรรม แต่ละท้องถิ่นแต่ละวัฒนธรรมต่างก็มีระบบคุณค่าและมาตรการตัดสินว่าด้วยความจริงของตัวเอง

กล่าวโดยรวมแล้ว ผู้วิจัยมองเห็นว่าคุณูปการจากงานเขียนของเกิร์ตซนั้นมีความสำคัญอย่างมากในการส่งผ่านมานุษยวิทยาทันสมัยนิยมมายังมานุษยวิทยาหลังทันสมัยนิยม นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา ท่านจุดประกายการตั้งคำถามเกี่ยวกับการอ้างอำนาจในการเข้าถึงความจริงและภาพรวมแบบอัตวิสัย ปรัชญาการมองความจริงแบบปฏิฐานนิยมหรือประจักษ์นิยม (positivism) ความเป็นกลางในทางวิชาการ และการผูกขาดการ “พูด” แทนคนพื้นเมืองของนักมานุษยวิทยาในสายสกุลทันสมัยนิยม แม้ว่าวิถีการ

¹¹⁸ Clifford Geertz, “Local Knowledge: Fact and Law in Comparative Perspective,” in *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, pp. 167-234.

วิเคราะห์วัฒนธรรมแบบตีความหมายนิยมของท่านจะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากเท่าๆ กับได้รับการยอมรับ แต่ท่านก็เป็นนักมานุษยวิทยาคนสำคัญคนหนึ่งที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ ท้องถิ่นของท่านอาจได้รับการนำเสนอแบบลุ่มลึกและเป็นอัตวิสัยค่อนข้างมาก แต่แนวโน้มในเรื่องของวิธีคิด วิธีการวิเคราะห์ และวิธีการนำเสนอที่เอาภาพท้องถิ่นเฉพาะเป็นศูนย์กลาง การให้ความสำคัญกับจุดยืนของนักมานุษยวิทยา และการต่อยอดถึงความหมายหรือเสียงพูดจากมุมมองของคนพื้นเมืองของเกิร์ตชไนบ์ ได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเริ่มต้นให้กับนักมานุษยวิทยารุ่นหลังของท่านได้ขยายแนวรบของทางทฤษฎีในสายสกุลหลังทันสมัยนิยมอย่างคึกคักตั้งแต่มิเดิลทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา

สรุป

ในขั้นนี้เราอาจสังเคราะห์ภาพร่างทางความคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมจากทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้ว่า ท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยมไม่ใช่เป้าหมาย และไม่ใช่หัวใจสำคัญในการทำงานของนักทฤษฎีคนสำคัญในสายสกุลทันสมัยนิยม เพราะนักทฤษฎีในสายสกุลทันสมัยนิยมมุ่งหาคำตอบในระดับมหภาค ต้องการกฎเกณฑ์ ระเบียบ หรือแบบแผนทางความคิดและทางสังคมวัฒนธรรมที่สามารถใช้ได้กับสังคมมนุษย์ทุกหนทุกแห่งทั่วโลก ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมมีความสำคัญน้อยกว่าความพยายามในการค้นหากฎเกณฑ์ หรือข้อสรุปทั่วไปเกี่ยวกับการทำงานของระบบสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ วิวัฒนาการสากลของมนุษยชาติและสังคมมนุษย์ทุกระดับขั้นของการพัฒนา พัฒนาการของกระแสอารยธรรมโลก การวิพากษ์วิจารณ์ทุนนิยมโลก โครงสร้างและหน้าที่ของสังคมมนุษย์ รวมทั้งการค้นคว้าและพัฒนาองค์ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมในระดับภาพรวมมิติต่างๆ ท้อง

ถิ่นเป็นเสมือนตั้งข้อมูลหรือองค์ประกอบส่วนย่อยของสังคมในระดับมหภาค
ท้องถิ่นเป็นเสมือน “ทางผ่านที่จำเป็นแต่ไม่สำคัญ” ในการสร้างทฤษฎีหรือคำ
อธิบายในระดับมหภาคของทฤษฎีในสายสกุลทันสมัยนิยม

สาเหตุสำคัญที่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในสายสกุลทันสมัย
นิยมไม่ได้ให้ความสนใจท้องถิ่นนิยมในฐานะเป้าหมายหรือหัวใจการวิเคราะห์
อาจเนื่องมาจาก

ประการที่หนึ่ง อิทธิพลของวิธีคิดและวิธีวิเคราะห์แบบแยกชิ้น
ประจักษ์นิยมและแก่นสารนิยมได้บดบังสายตาของนักวิชาการและนักทฤษฎี
วิธีคิดและวิธีวิเคราะห์ข้างต้นเป็นกระบวนทัศน์แม่บทของยุคสมัย ทั้งทางวิทยา
ศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์

ประการที่สอง ท้องถิ่นในสายตาของนักทฤษฎีในกลุ่มนี้จึงเป็นเพียง
กรณีศึกษา กลุ่มตัวอย่าง หรือสถานที่ในการค้นคว้าวิจัยเท่านั้น ท้องถิ่นและ
คนพื้นเมืองยังคงล้าหลังและด้อยพัฒนาในทุกๆ ด้าน ดังนั้น พันธกิจส่วนหนึ่ง
ของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในระยะเริ่มแรกก็คือ ศึกษา ทำความเข้าใจ
และเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารงานแบบอาณานิคม หรือพัฒนาท้องถิ่น
ในรูปแบบต่างๆ ด้วยความหวังว่า สักวันหนึ่งท้องถิ่นจะได้รับการพัฒนาให้
เจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ประการที่สาม บรรยากาศทางวิชาการ การเมือง เศรษฐกิจ และ
วัฒนธรรมที่เน้นยุโรปและอเมริกาเป็นศูนย์กลางของโลก ดังนั้น จึงเป็นการ
ยากที่นักทฤษฎีและนักวิชาการจะให้ความสำคัญกับสิทธิ เสี่ยงสะท้อน หรือ
เป็นปากเป็นเสียงให้กับท้องถิ่นและคนในท้องถิ่นเฉพาะแห่ง นักวิชาการหลาย
ท่านก็มีบทบาทสำคัญในทางการเมืองการปกครองกับหน่วยงานต้นสังกัดของ
ตนเองอย่างเปิดเผย

ประการสุดท้าย นักทฤษฎีและนักวิชาการในสายสกุลทันสมัยนิยม ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นอ่อนไหวทางการเมืองต่างๆ ทั้งในบริบทของ สาธารณชนทั่วไปและในชุมชนวิชาชีพ ประเด็นอ่อนไหวต่างๆ เช่น บทบาทการ ครอบงำของผู้ชายผิวขาวในวงวิชาการ บทบาทของนักวิชาการที่เป็นผู้หญิง หรือนักวิชาการที่มาจากท้องถิ่นเฉพาะ รวมทั้งอคติของนักทฤษฎีที่มีต่อเพศ เชื้อชาติ สีผิว สถานภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของท้องถิ่น และคนในท้องถิ่น ยังเป็นเรื่องห่างไกลและน้อยคนนักที่จะมองเห็นในเวลานั้น ทฤษฎีทันสมัยจึงมีลักษณะเป็นกลไก แฉงที่อู ชาติความยืดหยุ่น หยุดนึ่ง และขาดความมีชีวิตชีวาอย่างเห็นได้ชัด หลายทฤษฎีก็มีแนวโน้มที่จะย่อส่วน หรือลดความสลับซับซ้อนของความเป็นจริงให้เหลือเพียงตัวเลขทางสถิติ ความ สัมพันธ์เชิงกลไกแบบแยกส่วน หรือคู่นานทางความคิดที่เป็นนามธรรม ฯลฯ

๕

“ท้องถิ่นนิยม”

ในทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
สายสกุลหลังทันทสมัยนิยม

ในบทนี้ผู้เขียนต้องการที่จะชี้ให้เห็นถึงคุณูปการของทฤษฎีหลังทันทสมัยนิยมในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการจุดประกาย และสนับสนุนกระแสท้องถิ่นนิยมในระดับแนวคิดทฤษฎี โดยการเริ่มต้นทำความเข้าใจพื้นฐาน ที่มา และเนื้อหาสำคัญของทฤษฎีหลังทันทสมัยนิยมบางแง่มุม ก่อนที่จะเปิดประเด็นอภิปรายถึงแง่คิด มุมมอง และประเด็นปัญหาใดบ้าง ที่ทฤษฎีนี้มอบไว้ในการศึกษาท้องถิ่นนิยมในบริบทของวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาร่วมสมัย ประเด็นนำเสนอหลักของบทที่ 4 ก็คือ ผู้เขียนพบว่า ทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสายสกุลหลังทันทสมัยนิยมได้นำเสนอแนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ที่สนับสนุน ให้พื้นที่ และเอื้ออำนวยต่อการเติบโตของแนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมอย่างน่าสนใจ อัตลักษณ์ สิทธิ เสี่ยงสะท้อน บทบาททางเพศ กลุ่มคน และพื้นที่ชายขอบ รวมทั้งประเด็นที่มีความอ่อนไหวต่างๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งเคยถูกมองข้ามในทฤษฎีทันทสมัยนิยม ก็ได้รับการพัฒนาและกล่าวถึงอย่างตึกคักในทฤษฎีสายสกุลหลังทันทสมัยนิยมที่กำลังได้รับความนิยมในวงวิชาการโลกยุครอยต่อสหัสวรรษใหม่

สังเขปความเป็นมาและลักษณะทั่วไป ของทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สายสกุลหลังทันสมัยนิยม

กระแสทฤษฎีหลังทันสมัยนิยม (postmodernism) เริ่มได้รับการกล่าวถึงในแวดวงศิลปวิจารณ์ วรรณคดีวิจารณ์ สถาปัตยกรรม ปรัชญา และประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 ก่อนที่จะก่อตัวขึ้นในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา¹¹⁹ หลังทันสมัยนิยมมีความหมายหลายอย่างสำหรับหลายคน และมีความหมายแตกต่างกันออกไปตามสาขาวิชา เช่น นักปรัชญา นักวรรณคดีวิจารณ์ นักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยา ต่างก็ให้ความหมายของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมจากมุมมองที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเนื้อหาและประเด็นการศึกษาของตนเป็นหลัก

โดยทั่วไปนักทฤษฎีในสายสกุลหลังทันสมัยนิยมสามารถแบ่งอย่างกว้างๆ โดยอาศัยวิธีคิด เนื้อหาสำคัญ และวิธีการวิจัยเป็นเกณฑ์สำคัญในการแบ่ง ได้ 2 กลุ่ม ดังนี้ (1) หลังทันสมัยนิยมแบบสุดขั้ว (hard or extreme postmodernism) และ (2) หลังทันสมัยนิยมแบบประนีประนอม (soft or moderate postmodernism) ตัวอย่างของนักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมในกลุ่มแรก ได้แก่ แดริดา นักปรัชญาร่วมสมัยชาวฝรั่งเศสผู้นำเสนอว่า โครงสร้างของความหมาย [ที่ปรากฏผ่านถ้อยคำในภาษา พฤติกรรมต่างๆ ในสังคม และ

¹¹⁹ Lawrence Cahoon, eds., *From Modernism to Postmodernism: An Anthology*; Bruce M Knauff, *Genealogies for the Present in Cultural Anthropology*; Robert Layton, *An Introduction to Theory in Anthropology*, และ Rosenau Pauline Marie, *Postmodernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusion*.

ข้อเขียนทุกชนิด) ไม่อาจจะนำมาแปลความหรือตีความได้เลย ไม่ว่าจะใช้วิธีการใดๆ ทุกสังคมวัฒนธรรมต่างก็สร้างและอยู่ในโลกของความหมายเฉพาะของตน ส่วนตัวอย่างของนักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมแบบประนีประนอม ได้แก่ ฟูก็อดต์ และसानุศิษย์ นักคิดนักทฤษฎีกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากปรัชญาสำนักจิตนิยมและตีความหมายนิยม ท่านเชื่อว่ามีชุมชนจำนวนมากที่ใช้วาทกรรมร่วมกัน แม้ว่าแต่ละวาทกรรมจะมีกฎระเบียบและข้อจำกัดของตนเอง แต่การอ้างอิงความหมาย (reference) สามารถกระทำได้โดยการอ้างถึงสิ่งอื่นที่เป็นอิสระจากวาทกรรมเฉพาะนั้น ๆ¹²⁰ ยกตัวอย่างเช่น ในกระบวนการยุติธรรม การตัดสินความผิดและลงโทษอาชญากรเป็นเรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงโดยรัฐเพื่อสร้างระเบียบวินัย และควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของพลเมืองนั้น สังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยจะมีวิธีคิด วิธีการใช้อำนาจรวมทั้งเทคโนโลยีของอำนาจที่ไม่เหมือนกัน แต่เนื้อหาสำคัญที่เหมือนกันก็คือวาทกรรมว่าด้วยการควบคุมลงโทษร่างกาย และจิตวิญญาณของพลเมืองโดยใช้อำนาจและเทคโนโลยีของอำนาจ รัฐต้องการพลเมืองที่ว่างนอนสอง่าย และต้องการร่างกายที่สยบยอม เชื่อฟัง ตลอดจนทำตามนโยบาย คำสั่ง และอุดมการณ์ของรัฐ¹²¹

ในทำนองเดียวกัน โรเซเนาว์ (Pauline Rosenau)¹²² นำเสนอว่าทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมในวงวิชาการสังคมศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มเช่นกัน

¹²⁰ Robert Layton, *An Introduction to Theory in Anthropology*, p. 186.

¹²¹ Michel Foucault, *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*.

¹²² Pauline Marie Rosenau, *Postmodernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusion*, pp. 4-5.

(แบบสุดขั้วและแบบประนีประนอม) แต่ท่านได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า หลัง
 ทันทสมัยนิยมแบบสุดขั้วเป็นการปฏิบัติที่รื้อถอน และทำลายล้างองค์ความรู้ ความ
 จริง ความเชื่อ และโครงสร้างอำนาจดั้งเดิมที่เคยยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องกัน
 มา ส่วนหลังทันสมัยนิยมแบบประนีประนอมให้ความสำคัญกับการตั้งคำถาม
 ตรวจสอบ วิพากษ์วิจารณ์ สร้างสรรค์องค์ความรู้ และการให้คำนิยาม รวมทั้ง
 การแยกตัวออกจากวาทกรรมทันสมัยนิยม เพื่อที่จะได้ทบทวนและรื้อถอน
 วาทกรรม และโครงสร้างอำนาจเดิมในที่สุด

เลย์ตัน (Robert Layton)¹²³ นำเสนอว่าการปรากฏตัวของทฤษฎี
 หลังทันสมัยนิยมในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสามารถสืบค้นกลับ
 ไปหาประเด็นสำคัญทางวิชาการ 4 ประการ ได้แก่ *ประการแรก* ความอหังการ
 ของยุคสมัยการปฏิบัติทางภูมิปัญญา หรือความทันสมัยที่เชื่อกันว่า ผู้ชายผิว
 ขาวชาวยุโรปสามารถแยกตัวเองออกจากมายาคติทางวัฒนธรรมของตนแล้ว
 ศึกษาโลกได้อย่างเป็นกลางและปราศจากอคติ *ประการที่สอง* ความผิดพลาด
 ที่เกิดจากการคาดการณ์ว่าทฤษฎีสามารถสร้างความรู้เกี่ยวกับโลกได้
 เหมือนกับการจำลองความเป็นจริง *ประการที่สาม* ถ้าความหมายถูกสร้าง
 ขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้น จิตสำนึกร่วมของสังคม (collective
 consciousness) ที่เดอริคไคม์และसानุศิษย์เชื่อว่า ฝังแน่นอยู่ในแบบแผน
 พฤติกรรมทางสังคมก็เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง และ *ประการที่สี่* ไม่มีหอคอย
 งามสำหรับนักวิชาการ [ที่ชอบอ้างความเป็นกลาง] เพราะว่าทฤษฎีทั้งหลาย
 ต่างก็มีนัยยะทางการเมือง และมีผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในสังคมด้วยกัน
 ทั้งสิ้น

¹²³ Robert Layton, *An Introduction to Theory in Anthropology*,
 pp. 184-185,

ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมได้ถือกำเนิดขึ้นจากการตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์แบบดอนรากดอนโคนต่อมรดกทางภูมิปัญญาที่ตกทอดมาจากทฤษฎีทันสมัยนิยม โดยเฉพาะในประเด็นสำคัญ 4 ประการที่กล่าวมาแล้ว นักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมคนสำคัญได้นำเสนอผลการวิเคราะห์วิจัยทางเลือกที่เกิดจากการมองความเป็นจริงแบบใหม่ โดยการปฏิเสธความเชื่อที่ว่า สัจจะไม่มีข้อโต้แย้ง หรืออนวาทกรรมที่บอกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ย่อมเป็นจริงเสมอ อะไรจริงหรือไม่จริงนั้นขึ้นอยู่กับว่า สิ่งนั้นสอดคล้องกับวาทกรรมหลักและความต้องการของผู้มีอำนาจในสังคมหรือไม่ อำนาจต่างหากที่เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดว่าอะไรจริงอะไรไม่จริง อะไรเป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือหรือไม่นาย การสร้างข้อสรุปทั่วไปที่เป็นสากลและธรรมเนียมปฏิบัติที่ว่า นักวิทยาศาสตร์และนักสังคมศาสตร์สามารถนำเสนอภาพรวม หรือแบบแผนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ทั้งหมด เป็นประเด็นที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง

นักมานุษยวิทยากลุ่มที่เป็นหัวหอกในการเคลื่อนไหวของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมชี้ให้เห็นว่า ความจริงที่ปรากฏในงานเขียนของนักมานุษยวิทยานั้น ไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการเขียนที่เกิดจากกระบวนการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ และจินตนาการของนักมานุษยวิทยาแต่ละคนที่ได้จากประสบการณ์ภาคสนาม หากยังเป็นเพียงความจริงบางส่วน (partial truth) เท่านั้น¹²⁴ คำว่า “จากมุมมองของคนพื้นเมือง” (from the native’s point of view) ถูกเปลี่ยนความหมายจากสำนวนที่เคยมีเสน่ห์ แสดงให้เห็นถึงความลุ่มลึกของวิชามานุษยวิทยาในการเข้าถึงตรรกะวิถีคิดและโลกทัศน์ของผู้คน

¹²⁴ James Clifford and George E. Marcus, eds., *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*.

ต่างวัฒนธรรม ให้กลายเป็นเพียงนิยายหรือปมปัญหาของการกล่าวอ้างที่นักมานุษยวิทยารุ่นหลังนำมาตั้งเป็นประเด็นคำถาม และวิพากษ์วิจารณ์ปรมาจารย์ในสาขาวิชาของตน เราแน่ใจได้อย่างไรว่าเรา “พูด” จากมุมมองของคนพื้นเมืองและเพื่อคนพื้นเมืองที่เราศึกษา เราทำให้คนพื้นเมืองพูดในสิ่งที่เราอยากได้ยิน เล่าเรื่องหรือแสดงพฤติกรรมทางสังคมอย่างที่เราต้องการหรือไม่ อรุณ อัมปาตุไร¹²⁵ เรียกประเด็นปัญหาดังกล่าวในวงวิชาการมานุษยวิทยาตอนปลายศตวรรษที่ 20 ว่าเป็น “ปัญหาของการนำเสนอเสียงพูดที่เต็มไปด้วยความหมายที่หลากหลายและซับซ้อน” (the problem of voice)

แลช (Scott Lash)¹²⁶ นำเสนอว่า หัวใจหลักของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมอยู่ที่มุมมอง และวิธีการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างไปจากทฤษฎีทันสมัยนิยมอย่างเห็นได้ชัด ท่านชี้ให้เห็นว่าหลังทันสมัยนิยมต่างจากทันสมัยนิยมด้วยข้อเสนอสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) ข้อเสนอเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (a thesis of cultural change) ถ้าทันสมัยนิยมเป็นเรื่องของกระบวนการสร้างความแตกต่างทางวัฒนธรรม (a process of cultural differentiation) หลังทันสมัยนิยมเป็นเรื่องของกระบวนการลบล้างความแตกต่างทางวัฒนธรรม (a process of cultural de-differentiation) (2) ข้อเสนอเกี่ยวกับรูปแบบทางวัฒนธรรม (a thesis of cultural type) ถ้ารูปแบบทางวัฒนธรรมของทันสมัยนิยมเน้นเรื่อง

¹²⁵ Arjun Appadurai, “Introduction: Place and Voice in Anthropological Theory,” *Cultural Anthropology* vol. 3 no. 1 (February 1988): 17.

¹²⁶ Scott Lash, *Sociology of Postmodernism* (London: Routledge, 1990), pp. ix-x.

สื่อความหมายผ่านวาทกรรม (discursive cultural formation) หลังทันสมัยนิยมเป็นรูปแบบวัฒนธรรมที่เน้นเรื่องการสื่อความหมายผ่านแผนภาพและความชัดเจนของการนำเสนอความเป็นจริงผ่านสื่อที่ซับซ้อน (figural cultural formation) ในรูปแบบทางวัฒนธรรมยุคหลังทันสมัยนิยม ภาพลักษณ์และการปรากฏตัวมีความสำคัญยิ่งกว่าประโยชน์ใช้สอย หน้าที่ และประสิทธิภาพ และ (3) ข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคม (a thesis of social stratification) ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภควัฒนธรรมทันสมัยนิยม และหลังทันสมัยนิยมสามารถพบเห็นได้ในชนชั้น และกลุ่มย่อยทางสังคมที่กำลังเสื่อมถอย ความสำคัญ และกำลังผุดบังเกิดใหม่ในบริบทของสถานที่และเวลาที่กำลังเปลี่ยนไป

บริบทแวดล้อมและการปรากฏตัวของ ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยม

ผู้วิจัยได้นำเสนอมาบ้างแล้วว่า ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมได้พัฒนาขึ้นในสภาพแวดล้อมของโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะยุคหลังทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมของโลกในช่วงเวลาดังกล่าว แตกต่างไปจากโลกยุคสมัยก่อนหน้าอย่างมโหฬาร นักวิชาการหลายท่านเรียกโลกยุคใหม่ว่า โลกยุคคลื่นลูกที่สาม ยุคแห่งการปฏิวัติข้อมูลข่าวสาร ยุคทุนนิยมตอนปลาย ยุคโลกาภิวัตน์ ยุคหลังทันสมัย เป็นต้น มีเหตุผลสำคัญหลายประการที่ทำให้โลกสมัยทุกวันนี้แตกต่างไปจากโลกสมัยก่อนหน้านั้นคือ

ประการแรก ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีโทรคมนาคม สารสนเทศ และการสื่อสาร เช่น เครื่องบินโดยสารข้ามทวีป การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทางโทรทัศน์ผ่านสัญญาณดาวเทียม การสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ประการที่สอง การสิ้นสุดลงของสงครามเย็นและชัยชนะของระบบทุนนิยมภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา ประเทศค่ายคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของสหภาพโซเวียตล่มสลายลงอย่างสิ้นเชิงในปลายทศวรรษที่ 1980 ผลที่ตามมาก็คือ การเกิดรัฐอิสระหรือประเทศใหม่ เช่น ประเทศต่างๆ ในเอเชียกลาง โครเอเชีย เซค และสโลวะเกีย การรวมชาติของประเทศที่เคยถูกแบ่งแยกด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองและสงครามในกรณีของประเทศเยอรมนี รวมทั้งสงครามล้างเผ่าพันธุ์ ในกรณีของประเทศที่เคยรวมกันเป็นยูโกสลาเวีย

ประการที่สาม การเคลื่อนย้ายของผู้คน วัฒนธรรม ข้อมูลข่าวสาร และเงินทุนข้ามพรมแดนรัฐชาติ โดยที่รัฐชาติต่างๆ มีอำนาจจำกัดในการควบคุมและจัดระเบียบ บรรษัทข้ามชาติและองค์กรระหว่างประเทศจำนวนมากมีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบโลกมากกว่ารัฐชาติ

ประการที่สี่ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ระบบเศรษฐกิจสังคมของโลกยุคใหม่ตัดสินใจกันที่ความรู้ความสามารถในการผลิต และประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศ ไม่ใช่การพัฒนาที่อาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเหมือนที่เคยเป็นมา

ประการที่ห้า อิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติและทุนนิยมบริโศคที่มีต่อการจัดการ ควบคุม และกำหนดวิถีชีวิตประจำวันของคนในประเทศต่างๆ โดยที่วัฒนธรรม และประเพณีดั้งเดิมแทบจะไม่มีอำนาจในการต่อต้านทาน ยกตัวอย่างเช่น อิทธิพลของภาพยนตร์ฮอลลีวู้ด ดนตรีหรือเพลงป๊อปยอดนิยม แฟชั่นเสื้อผ้าเครื่องสำอางค์ยอดนิยม บรรษัทฟาสต์ฟู้ดยักษ์ใหญ่ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวข้ามชาติ และสินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างชาติ ผลผลิตทางวัฒนธรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่มีต้นกำเนิดมาจากสหรัฐอเมริกา และประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ญี่ปุ่น และประเทศในยุโรปตะวันตก

กระแสเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของกระแสวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ ซึ่งบางครั้งก็ยากที่จะทำความเข้าใจได้ด้วยการระบุสัญชาติ หรือแหล่งกำเนิดที่แน่นอน แต่กระแสเหล่านี้ได้สร้างผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมไปทั่วโลก เปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนวิธีการมองความจริง เปลี่ยนแบบแผนในการใช้ชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคล และเปลี่ยนแบบแผนประเพณีต่างๆ ที่แต่ละชุมชน แต่ละประเทศเคยสืบทอดปฏิบัติกันมา

เนื้อหาสำคัญของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยม

เราจะทำความเข้าใจวัฒนธรรมโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร เราจะทำความเข้าใจท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยมในสถานการณ์โลกสมัยใหม่ได้อย่างไร กำเนิดและพัฒนาการของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมที่จะนำเสนอต่อไปนี้ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของคำตอบต่อประเด็นคำถามข้างต้น เพราะ *ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมวิพากษ์และตรวจสอบโลกาภิวัตน์ ขณะเดียวกันก็ได้พยายามให้พื้นที่และให้ความสำคัญกับกระแสท้องถิ่นภิวัตน์*

ในความเป็นจริง จุดเริ่มต้นของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมนั้นมาจากปรัชญาจิตนิยมและตีความหมายนิยมของเยอรมัน โดยเฉพาะผลงานของ นิชเซ่ (Friedrich Nietzsche) และ ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) แต่นักปรัชญาฝรั่งเศสในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เช่น แดริดา และ พูโกต์ ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นผู้พัฒนาแนวคิดสำคัญของทฤษฎีหลังทันสมัยอย่างแท้จริง ผลงานของท่านเหล่านี้อาจจะทำความเข้าใจได้โดยการย้อนกลับไปหารอยต่อระหว่างโครงสร้างนิยม (structuralism) และหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralism) ในวงวิชาการฝรั่งเศสหลังศตวรรษ 1960

ในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุดเริ่มต้นส่วนหนึ่งของทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมหรือหลังทันสมัยนิยม เป็นแนวคิดของนักทฤษฎีกลุ่ม

หนึ่งที่พัฒนาต่อจากสำนักโครงสร้างนิยม โดยเฉพาะงานของนักทฤษฎีโครงสร้างนิยมที่สำคัญ 2 ท่าน ได้แก่ โชซูร์ (Ferdinand de Saussure) นักภาษาศาสตร์ และ โคลด เลวี-สโตรสส์ นักมานุษยวิทยา ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอความคิดของนักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม (และหลังทันสมัยนิยม) คนสำคัญ 2 ท่าน ได้แก่ แตริดา และฟูโกต์ ทั้งสองท่านเป็นนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงสัญชาติฝรั่งเศส และมีผลงานที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงอย่างมากในวงวิชาการโลกยุคเปลี่ยนสหัสวรรษ

เนื้อหาสำคัญของทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมที่พิจารณาจากความคิดของท่านเหล่านี้อาจสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

ประการแรก นักคิดในกลุ่มนี้มีจุดเริ่มต้นที่เหมือนกับนักทฤษฎีโครงสร้างนิยมในแง่ที่ว่า ให้ความสำคัญกับภาษาและกระบวนการทำงานของภาษาในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจความคิด การสื่อสาร และปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ ของคนในแต่ละสังคม นักคิดของทั้งสองทฤษฎียึดถือสมมติฐานหลักเริ่มต้นที่เหมือนกัน นั่นคือ ภาษาคือ ระบบของสัญญาณที่สื่อความหมาย ความคิด และประสบการณ์¹²⁷

ประการที่สอง ทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมปฏิเสธเนื้อหาสำคัญของทฤษฎีโครงสร้างนิยมที่ว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมหรือความคิดของแต่ละบุคคลมีโครงสร้างหรือชุดของความหมายที่แน่นอนชุดหนึ่งแฝงอยู่เบื้องหลังความหมายหรือความคิดไม่ใช่สิ่งหยุดนิ่งตายตัวที่รื้อให้นักวิเคราะห์ทั้งหลายไปค้นหา แต่เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้รับสารหรือผู้วิเคราะห์ มุมมองเฉพาะของผู้รับสารและบริบทเฉพาะในการรับสาร เงื่อนไขเหล่านี้ต่างหากที่

¹²⁷ Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics* (New York: McGraw-Hill Book Company, 1959).

มีส่วนกำหนดที่สำคัญต่อการผลิตความหมายที่ได้จากการสื่อสาร หรือการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมแต่ละครั้ง

ประการที่สาม ตามทฤษฎีของโซซูร์นั้น ความหมายของภาษาอยู่ที่หน่วยที่เรียกว่า สัญญาณทางภาษาศาสตร์ (linguistic sign) ซึ่งประกอบด้วยตัวความหมาย (signified) กับสัญลักษณ์ที่สื่อความหมาย (signifier) ความหมายเป็นผลผลิตของสัญญาณ ขณะเดียวกันสัญญาณก็เกิดจากการกำหนดของความหมายหรือความคิดที่สิ่งนั้นจะสื่อออกไป ความสัมพันธ์ระหว่างความหมายและสัญญาณไม่ได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางภาษาหรือระเบียบแบบแผนใดๆ ทั้งสิ้น การที่ความหมายกับสัญญาณเข้ากันได้อย่างพอเหมาะพอดีและสังคมยอมรับร่วมกันนั้น เป็นเรื่องของความบังเอิญ (arbitrariness) ของภาษาแทบทั้งสิ้น

ประการที่สี่ เนื้อหาเบื้องต้นของทฤษฎีภาษาศาสตร์ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง และนักทฤษฎีในกลุ่มหลังโครงสร้างนิยมก็ให้การยอมรับและเห็นด้วย อย่างไรก็ตาม ยังมีประเด็นบางอย่างที่นักทฤษฎีกลุ่มหลังนี้ได้พัฒนาเพิ่มเติม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวความหมายกับสัญญาณใดๆ มีความซับซ้อนและมีนัยสำคัญหลากหลายมิติกว่าที่โซซูร์นำเสนอ นักทฤษฎีคนสำคัญ เช่น แคริดาที่นำเสนอว่า สัญญาณไม่ได้ให้ความหมายแบบตายตัว ตรึงแน่นอยู่กับความคิดหรือความหมายอันใดอันหนึ่งในลักษณะคงที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ในทางตรงข้าม สัญญาณกลับผลิตสัญญาณตัวอื่นหรือชุดอื่นอีกจำนวนหนึ่ง สัญญาณดังกล่าวก็มีความหมายที่เชื่อมสัมพันธ์กับสัญญาณตัวอื่นออกไปอีก ยกตัวอย่าง เช่น คำว่า letter ในภาษาอังกฤษเพียงคำเดียวได้ผลิตความหมายและสัญญาณอีกจำนวนมาก เช่น alphabet, message, agreement หรือเป็นคำกริยาที่แปลว่าเขียนหรือทำเครื่องหมายก็ยังได้

ประการที่ห้า ในทัศนะของนักทฤษฎีโครงสร้างนิยม ความหมายเป็นสิ่งที่เกิดจากความแตกต่างระหว่างสัญญาณใดๆ กับสิ่งอื่น เรามักบอกว่าสัญญาณ

หนึ่งๆ หมายถึงอะไรนั้น ดูได้จากความแตกต่างระหว่างสิ่งนั้นกับสัญลักษณ์ หรือ สิ่งอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงหรืออยู่ในกลุ่มประเภทเดียวกัน เช่น ไก่คือสัตว์ปีกชนิดหนึ่งที่ไมใช่เป็ด ไม่ใช่ห่าน ไม่ใช่ชนก เป็นต้น นักทฤษฎีหลังทันทสมัยนิยมได้นำเสนอธรรมชาติพิเศษของความหมายเพิ่มเติมต่อนักทฤษฎีรุ่นก่อนอีกหลายประการ กล่าวคือ ความหมายไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว หรือตรึงไว้กับสัญลักษณ์ใดๆ อย่างคงที่ถาวร ความหมายเป็นสิ่งที่เลื่อนไหลและยืดหยุ่นได้ ความหมายของคำว่า ไก่ ไม่ได้ถูกรัดตรึงหรือจำกัดอยู่เพียงสัตว์ปีกชนิดหนึ่งที่ขยายพันธุ์โดยการออกไข่ แต่อาจหมายถึง ไก่หลง ไก่อ่อน ไก่แก่ หรือไก่อื่นๆ สำหรับนักทฤษฎี เช่น แดริดา พูโกต์ และ ฌาค ลาก็อง (Jacques Lacan) นั้น ความหมายไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้ว ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือตายตัว ในทางตรงกันข้าม ท่านเหล่านี้มองว่า ความหมายใดๆ ที่สัญลักษณ์สื่อออกมา นั้น เป็นเพียงความหมายที่ปรากฏอยู่ในภาวะปัจจุบัน หรือขณะที่มีการสื่อสารหรือการตีความหมายเกิดขึ้นเท่านั้น ความหมายเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสารหรือกระบวนการตีความที่ดำเนินต่อไปอีกในความคิดความอ่านของผู้รับสาร

ประการที่หก แดริดาเน้นความสำคัญของการทำความเข้าใจความหมายใดๆ โดยการชี้ให้เห็นความแตกต่าง (difference) และสิ่งที่ไม่ถูกกล่าวถึง (difference) ความหมายเกิดจากความแตกต่างที่ได้รับการนำเสนอออกมา แต่ในการนำเสนอหรือการปรากฏตัวของความหมายนั้น ยังมีความหมายอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ปรากฏตัว ไม่ถูกกล่าวถึง หรือไม่ถูกอ้าง ความหมายในทัศนะของท่านจึงมีทั้งที่ปรากฏ (present) และไม่ปรากฏตัว (absent) ความคิดของแดริดาตรงนี้มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับการสื่อสาร การวิเคราะห์ และการตีความหมายทางวัฒนธรรมใดๆ เนื้อหาของสารที่ได้รับการสื่อออกมาโดยตรงแล้วผู้อ่านรับรู้และทำความเข้าใจได้ เป็นสิ่งที่ท่านเรียกว่า “ความหมายที่ปรากฏออกมา” (present) ส่วนความหมายอื่นที่แทรกแฝง ซ่อน หรือถูกจัด

วางตำแหน่งให้อยู่เบื้องหลังที่ผู้อ่านสามารถคิด วิเคราะห์ และตีความหมายต่อไปได้อีก คือสิ่งที่ท่านเรียกว่า “ความหมายที่ไม่ปรากฏออกมา หรือขาดหายไป (absent)”

ประการที่เจ็ด สำหรับนักทฤษฎี เช่น แดริดา พูโกต์ ลาก็อง และท่านอื่นๆ ความหมายของการสื่อสารหรือการศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมวัฒนธรรมใดๆ เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ที่ไม่มีวันสิ้นสุดของสัญลักษณ์ (signifier) จากสัญลักษณ์หนึ่งไปยังอีกชุดหนึ่งต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีวันสิ้นสุด ที่สำคัญ ความหมายของภาษา การสื่อสาร และกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมใดๆ เกิดขึ้นและดำเนินไปภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่สำคัญชุดหนึ่งเสมอ การอ่านหรือเข้าถึงความหมายก็เกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมเสมอ ขึ้นอยู่กับคนอ่านหรือคนรับสาร (ไม่ใช่ผู้ส่งสาร) ในการผลิตความหมายหรือความเข้าใจ

ประการที่แปด นักทฤษฎีกลุ่มนี้นำเสนอด้วยว่า ความหมายที่เกิดจากการสื่อสารและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมใดๆ ย่อมประกอบด้วยลักษณะสำคัญดังนี้ (1) มีความหลากหลายมิติอยู่ในตัวเอง (multidimensional aspect) (2) ความหมายไม่ได้จำกัดด้วยโครงสร้างที่ตายตัวแบบความคิดขนานของสิ่งตรงข้าม (aims at deconstructing binary oppositions) (3) ผู้ส่งสาร เช่น ผู้พูด ผู้เขียน หรือผู้กำกับ ไม่ได้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการสร้างความหมาย แต่เป็นผู้รับสาร เช่น ผู้ฟัง ผู้อ่าน ผู้ชม ซึ่งมีความสามารถ โอกาส รวมทั้งเงื่อนไขที่จะเข้าถึงและตีความเนื้อหาหรือความหมายหลายอย่าง que ผู้ส่งสารไม่ได้คิดถึงหรือเตรียมไว้เลย (unperceived by the author) ในแง่นี้อำนาจของผู้เขียนย่อมอยู่ในตำแหน่งที่ถูกลดทอนอำนาจลง และถูกตรวจสอบตามไปด้วย และ (4) ผู้รับสารประเภทต่างๆ เช่น ผู้ฟัง ผู้อ่าน ผู้ชม เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการทำความจริงให้ปรากฏ ทำสิ่งที่ไม่ได้ถูกกล่าว

ถึงให้ปรากฏ ทำสิ่งที่มีผู้สงสัยจะชุกช่อนให้ปรากฏ (make the not accessible to sight)

หลังทันสมัยนิยมเชิงวิพากษ์

นักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมและหลังทันสมัยนิยมหลายท่านที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์มิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่เป็นผลผลิตของความทันสมัยแบบถอนรากถอนโคน ได้ชี้ให้เห็นที่มา ทิศทาง และเป้าหมายของวัฒนธรรมโลกสมัยใหม่โดยวิพากษ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทุนนิยม บริโภคนิยม กระแสโลกาภิวัตน์ และการครอบงำของบรรษัทข้ามชาติ ถ้าหลังโครงสร้างนิยมวิพากษ์โครงสร้างนิยม หลังทันสมัยนิยมก็ต้องวิพากษ์ทันสมัยนิยม อะไรก็ตามที่เป็นผลผลิตของความทันสมัย เช่น ทุนนิยม เหตุผลนิยม อำนาจการครอบงำของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี บริโภคนิยม การล่าอาณานิคม และรัฐชาติ ล้วนเป็นหัวข้อที่นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ให้ความสนใจแทบทั้งสิ้น

นักคิดคนสำคัญของสำนักหลังทันสมัยนิยมหลายท่าน เช่น ฟรอนซ์ัว เลียววาร์ ฌอง โบตริยาร์ด และเฟรดริก เจมสัน สองท่านแรกเป็นนักปรัชญาร่วมสมัยชาวฝรั่งเศส ส่วนท่านหลังเดิมเป็นนักทฤษฎีมาร์กซิสม์ชาวอเมริกัน ได้นำเสนอเนื้อหาสำคัญของทฤษฎีเพิ่มเติมว่า นักทฤษฎีหลังทันสมัยให้ความสำคัญกับความแตกต่าง (difference) และความหลากหลาย (diversity) ของวัฒนธรรม หรือปรากฏการณ์ใดๆ แทนการค้นหาความเหมือน ความเป็นหนึ่งเดียว หรือเอกภาพดังเช่นนักทฤษฎีทันสมัยนิยมทั้งหลาย (เช่น วิวัฒนาการนิยม หรือหน้าที่นิยม) นักทฤษฎีหลังทันสมัยต่อต้านวิธีคิดและการนำเสนอความจริงใดๆ ที่เน้นการนำเสนอแบบครอบคลุมทั้งหมด (totalizing) แบบครอบจักรวาล (universalizing) และแบบแก่นสารนิยม (essentialism)

ท่านเหล่านี้ไม่เชื่อว่าจะมีกฎเกณฑ์สากลที่ครอบคลุมความเป็นจริงที่ใช้ได้กับมนุษย์ในทุกสถานที่ทุกกาลเวลา มนุษย์และวัฒนธรรมของมนุษย์มีความแตกต่างกันหลากหลาย ละเอียดอ่อนมากเกินกว่าการที่จะค้นหากฎเกณฑ์วิวัฒนาการแบบสากล หน้าที่นิยมแบบสากล หรือโครงสร้างทางความคิดของมวลมนุษยชาติ

นักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมเน้นความไม่เป็นเนื้อเดียว (heterogeneity) หรือการคงอยู่ร่วมกันของความแตกต่างหลากหลายในระบบความคิดและสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ เช่น ในพรหมแดนของชาติที่ย่อมมีผู้คนที่มาจากหลายเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม และอื่น ๆ อาศัยอยู่ร่วมกัน การที่รัฐบาลพยายามส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมใดๆ ที่เป็นของคนส่วนใหญ่โดยละเลยคนส่วนน้อย ย่อมเป็นเรื่องที่นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ยอมรับไม่ได้ ในฐานะของพลเมืองรัฐชาติเดียวกันย่อมมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคที่จะอยู่ร่วมกันภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย เป็นต้น

นอกจากนี้ นักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมบางท่าน เช่น เลียวทาร์ ทิวพากษ์วิจารณ์วิทยาศาสตร์ในสังคมสมัยใหม่ โดยใช้วิทยาศาสตร์เป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมโลกยุคหลังทันสมัย ท่านวิจารณ์ว่า วิทยาศาสตร์ทุกวันนี้ถดถอยลงไป จากศาสตร์ที่ครั้งหนึ่งคนทั่วโลกเชื่อมั่นว่าจะสามารถปลดปล่อยมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน เน้นมิติของการค้นคว้าองค์ความรู้ นักวิทยาศาสตร์ทำงานด้วยชีวิตและวิญญาณ กลายมาเป็นเรื่องของเทคนิค ธุรกิจการค้า และประโยชน์ใช้สอยอย่างดาษดื่นเท่านั้น วิทยาศาสตร์จึงกลายมาเป็นเครื่องมือของนักการเมือง พ่อค้านายทุน ผู้ปกครองเผด็จการ มากกว่าที่จะรับใช้คนยากคนจนหรือคนด้อยโอกาสทั้งหลายในการสร้างสันติสุขร่วมกัน

ส่วนโบตรียาร์ดนำเสนอว่า วัฒนธรรมของโลกยุคหลังทันสมัยมีเนื้อหาหลักอยู่ที่ (1) เศรษฐกิจที่เน้นเรื่องการผลิต กับวัฒนธรรมที่ครึ่งหนึ่งเป็นเพียงแบบแผนหรือวิถีชีวิตกลายเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก เศรษฐกิจกับวัฒนธรรมไม่มีเส้นแบ่งแยกกันอีกต่อไป วัฒนธรรมสมัยใหม่กลายเป็นวัฒนธรรมของสัญญาณ (culture of sign) ที่สามารถนำมาผลิตเป็นสินค้า ซึ่งขายแลกเปลี่ยนกันในท้องตลาดได้ ท่านชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจที่มีมูลค่ามากที่สุดและมีความยั่งยืนมากที่สุดเวลานี้มีฐานมาจากวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี แฟชั่นเสื้อผ้า เครื่องสำอางค์เสริมความงาม ฯลฯ (2) เศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรมของโลกสมัยใหม่เดินทางมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ กล่าวคือ สินค้าที่มีมูลค่ามากที่สุดในตลาดโลกไม่ใช่สินค้าและบริการในความหมายดั้งเดิม หากแต่เป็นข่าวสารข้อมูล โลกเปลี่ยนจากการผลิตสินค้าและบริการที่มีฐานอยู่ที่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นการผลิตความรู้และข่าวสารข้อมูล (3) ลักษณะที่โดดเด่นของวัฒนธรรมโลกยุคหลังทันสมัยอย่างหนึ่งก็คือ การสร้างความจริงที่เหนือจริง (hyperreality) โดยผ่านกระบวนการผลิตซ้ำแบบจำลองหรือปลอมแปลงเลียนแบบ (simulation) โดยอาศัยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าและซับซ้อนเข้าช่วย สำหรับนักทฤษฎีในกลุ่มนี้ ความจริงไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้ว ไม่ใช่สิ่งที่ไม่ตาย แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น และถูกสร้างขึ้นได้หลายรูปแบบ ด้วยความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ความจริงที่เหนือความจริงที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด ได้แก่ การติดต่อสื่อสารผ่านโทรทัศน์ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต ภาพยนตร์ การจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ การโฆษณาผ่านสื่อมวลชนต่างๆ การเดินทางท่องเที่ยว หรือแม้กระทั่งการจัดสวนสนุกกลางแจ้ง เช่น ดิสนีย์แลนด์

โบตรียาร์ดเชื่อว่าการสร้างสิ่งเหนือจริงเป็นหัวใจของความสำเร็จในระบบเศรษฐกิจโลกสมัยใหม่ที่อาศัยอำนาจของเทคโนโลยีการสื่อสารใน

การสร้างจินตนาการ กระตุ้นความอยาก และเร้าความอยากรู้อยากเห็นของคนจำนวนมาก ความจริงแบบนี้ดูเหมือนจะจริง และจะอยู่เหนือจริงได้ก็เพราะความสามารถในการปกปิดสิ่งที่เป็จริงไว้อย่างมิดชิด แล้วปล่อยให้ผู้คนใช้จินตนาการและความคิดฝันของตัวเองไปขยายต่อ เพื่อสนองความอยากของตนเอง เช่น ความสำเร็จของดิสนีย์แลนด์ ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างจินตนาการและความคิดฝันในโลกแบบเด็กๆ ให้กับผู้เข้าเที่ยวชม โดยการปกปิดหรือเสี่ยงที่จะนำเสนอความจริงที่ว่า โลกของผู้ใหญ่และชีวิตจริงนั้นอยู่แยกต่างหากออกไป ในห้วงเวลานี้ ผู้ที่เข้าเที่ยวชมสวนสนุกกำลังอยู่ในดินแดนเนรมิต ดินแดนในนิทานหรือจินตนาการเท่านั้น จึงทำตัวทำให้ออกแบบแบบเด็กๆ ให้ถึงที่สุด

ท้ายที่สุด นักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมกลุ่มนี้เชื่อว่า วัฒนธรรมหลังทันสมัยนิยมเกิดจากการปะติดปะต่อเอาชิ้นส่วน หรือองค์ประกอบของประวัติศาสตร์จากหลายที่ หลายแหล่งที่มา และหลายช่วงเวลา มาจัดวางเข้าด้วยระเบียบความคิดที่สอดคล้องกับสมัยนิยมของปัจจุบัน ตัวอย่าง เช่น เมืองโบราณจำลองของประเทศไทย หมู่บ้านจัดสรร การจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ ละครโททัศน์ ละครเวที ดนตรีวัยรุ่น คอนเสิร์ตเพลงป๊อป ฯลฯ¹²⁸ โรเซนัวร์¹²⁹ เรียกลักษณะดังกล่าวของวัฒนธรรมหลังทันสมัยนิยมและวิธีการของนักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมว่า “ลักษณะการตัดต่อหรือตัดปะ” (cut and paste character)

¹²⁸ John Storey, *An Introduction Guide to Cultural Theory and Popular Culture* (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1993).

¹²⁹ Pauline Marie Rosenau, *Postmodernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusion*, p. 14.

ความเป็นพหุพจน์ของความหมาย หรือเสียงเหล่านี้เป็นสิ่งที่นักสังคมิวิทยาและมานุษยวิทยาในสายสกุลหลังทันสมัยนิยมควรจะต้องให้ความสนใจมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นการให้พื้นที่หรือเวทีสำหรับเสียงของคนที่ไม่มียอำนาจ เช่น คนชายขอบ คนพลัดถิ่น คนยากคนจน ผู้หญิง เด็ก คนชรา ฯลฯ เป็นการให้โอกาสกับตัวละคร ฉาก หรือประเด็นปัญหาที่ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหรือแก่นสำคัญได้นำเสนอเรื่องราวที่อาจให้ความหมายที่แตกต่างออกไป และที่สำคัญ ความเป็นพหุพจน์ของความหมายใดๆ ย่อมช่วยลดบทบาทความสำคัญของนักมานุษยวิทยาในฐานะผู้เขียนลงไป นักมานุษยวิทยาไม่ควรเป็นผู้กุมอำนาจในการนำเสนอและการตีความไว้แต่เพียงผู้เดียว บทสนทนาของตัวละคร เช่น ชาวบ้านร้านตลาด คนยากคนจนและกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ตลอดจนฉากชีวิตที่เล็ก ๆ ของคนธรรมดาสามัญก็มีความสำคัญไม่แพ้ประเด็นปัญหาที่ถูกมองว่าเป็นแก่นสำคัญ และเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจการเมืองในสังคมสมัยใหม่¹³² สำหรับบัดดินแล้ว ตัวบททุกประเภท ข้อเขียนทุกชนิด และปรากฏการณ์ทางสังคมใดๆ ย่อมมีความหมายที่เป็นพหุพจน์เสมอ ความหมายเหล่านี้ย่อมเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับอำนาจอย่างแยกไม่ออก ความหมายใดๆ จะปรากฏหรือไม่ปรากฏขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้อ่าน ผู้ชม หรือผู้ฟังที่มีสิทธิในการให้ความหมาย ตีความ และทำความเข้าใจ

ประการที่สาม บัดดินชี้ให้เห็นว่า การสนทนาอยู่ตรงข้ามกับการสั่งการ การบังคับควบคุม และการกดขี่โดยผู้มีอำนาจ เช่น รัฐ และศาสนจักร ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบทางเดียวจากข้างบนลงไปยังข้างล่าง (monologic discourse) ท่านให้ความสำคัญกับกระบวนการที่ท่านเรียกว่า กระบวนการสนทนาตอบโต้กันระหว่างตัวบทกับผู้อ่านหรือผู้รับสาร (dialogic process)

¹³² Glenn Jordan, "Discourse Theory," pp. 120-122.

ท่านเชื่อว่ากระบวนการนี้เกิดขึ้นกับการอ่านหรือการตีความหมายของตัวบททุกประเภท ไม่ยกเว้นแม้กระทั่งตัวบทประเภทสัจจะนิยามที่เชื่อว่า ความจริงเป็นเอกพจน์ และเกิดขึ้นตามลำดับเวลาสอดคล้องกันตั้งแต่ต้นจนจบ ในตัวบทแต่ละประเภทจะบรรจุไว้ด้วยเสียงที่สื่อความหมายหลากหลายเสมอ (multiple voices) มิติของการสนทนาตอบโต้ที่หลากหลาย และเปิดกว้างในกระบวนการสื่อสารนั้น จะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับวาทกรรมของการสื่อสารแบบทางเดียวซึ่งใช้อำนาจกดบังคับ ดังที่ปรากฏในการใช้ภาษาและการสื่อสารอย่างเป็นทางการของหน่วยงานราชการ การประกอบพิธีกรรมที่เคร่งขรึมของฝ่ายศาสนจักร คำสั่งการในกรมกองของทหาร-ตำรวจ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง เป็นต้น

ประการที่สี่ บัคดีนเชื่อว่าความหมายร่วมของเรื่องหรือประเด็นต่างๆ (transsubjectivity) ที่เกิดขึ้นในกระบวนการสนทนา ตอบโต้และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้น เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ผ่านการสื่อความหมายกันด้วยภาษา และที่สำคัญ ความหมายที่สื่อผ่านภาษาใดๆ จะต้องได้รับการทำความเข้าใจในบริบททางสังคมของการใช้ภาษาหรือการสื่อสารเท่านั้น ไม่มีการใช้ภาษาหรือการสื่อสารใดๆ ที่เกิดขึ้นและทำความเข้าใจได้ ถ้าอยู่นอกบริบททางประวัติศาสตร์และสังคมของผู้พูด ผู้ฟัง ผู้ชม หรือผู้อ่าน

ประการที่ห้า งานเขียนชุดต่างๆ ของบัคดีน โดยเฉพาะเรื่อง *"Rabelais and His World"* ได้เปิดโลกทางวิชาการในการวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรม และภาษาของคนธรรมดาสามัญหรือชาวบ้านร้านตลาดที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะ เช่น เทศกาลคาร์นิวัล งานเฉลิมฉลอง ตลาดสด ฯลฯ โดยเปิดประเด็นการวิเคราะห์ที่แง่มุมต่างๆ ของร่างกาย และกิจกรรมทางกายทั้งหลายที่เกิดขึ้น เช่น อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย การกิน การอยู่ การหลับนอน

การร่วมเพศ การขั้บถ่ายของเสีย คำคำ คำสบถ เสียงสาปแช่ง เสียงหัวเราะ ฯลฯ บัคตินได้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งหมดนี้เป็นการประท้วง เสียงดลิตีและล้อเล่นกับอำนาจ ความเคร่งครัด เคร่งขมิ้มของศาสนาจักรและรัฐในสมัยกลางของยุโรป โลกของคณธรรมศาสนาสามัญ ชาวบ้านร้านตลาด และชาวไร่ชาวนาที่ปรากฏในงาน เจลิมฉลอมและเทศกาลต่างๆ เป็นโลกที่กลับหัวกลับหาง กลับเอาส่วนทางการลงเบื้องล่าง แล้วเอาส่วนที่เคยอยู่ล่างไว้ข้างบน เอาศาสนาและศีลธรรมออกไปชั่วคราว แล้วเอาความสนุกสนาน ความมันส์สะใจ และกิจกรรมทางกายที่สังคมไม่ยอมรับทั้งหลายขึ้นทางบน หรือโลกียะมาก่อนโลกุตระ¹³³

สรุป

เมื่อเราพิจารณากระแสพัฒนาการทางทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ผู้เขียนนำเสนอว่า ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมเปิดพื้นที่ และให้ความสำคัญกับกระแสถ่องถื่นนิยมเป็นอย่างมาก ชุมชนถ่องถื่นเฉพาะแห่ง และกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ที่ไม่เคยได้รับความสนใจมาก่อนในงานของนักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาสายสกุลทันสมัยนิยม กลับได้รับความสำคัญมากเป็นพิเศษ แนวโน้มดังกล่าวดำเนินไปในสองลักษณะควบคู่กัน นั่นคือ ตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์กระแสโลกาภิวัตน์ ขณะเดียวกันก็สนับสนุนการปรากฏตัว และขยายตัวของกระแสถ่องถื่นนิยม ให้ที่ยืน ให้สิทธิ ให้เสียง และสะท้อนความต้องการของคนในถ่องถื่นจากแง่มุมต่างๆ อย่างน่าสนใจ แนวโน้มทางทฤษฎีดังกล่าวในการสนับ

¹³³ พวกเราได้ทบทวนความคิดของบัคติน ในส่วนที่ว่าด้วยร่างกายและร่างอูดจาดอัปลักษณะ (grotesque body) ในสุรียา สมุทคุปดีและคณะ, *แต่งองค์ทรงเครื่อง: ศิลปะในวัฒนธรรมประเทศไทย* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2541), หน้า 33-37.

สนุนการปรากฏตัวของกระแสท้องถิ่นนิยมอาจพิจารณาได้จากแง่มุมต่างๆ ดังต่อไปนี้

ประการแรก นักทฤษฎีในสายสกุลหลังทันสมัยนิยมให้ความสำคัญกับการศึกษาที่เน้นท้องถิ่นเป็นพิเศษ สนใจเฉพาะเจาะจงกับท้องถิ่นหรือที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เฉพาะแห่ง โดยเฉพาะท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลที่ไม่มีใครพูดถึงท้องถิ่นหรือถิ่นที่มีลักษณะพิเศษ รวมทั้งการนำเสนอประเด็นปัญหาในระดับท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์หรือแนวนโยบายของรัฐบาลระดับชาติ ในแง่มุมที่แตกต่างและเป็นตัวของตัวเอง แนวโน้มข้อนี้พิจารณาได้จากกระแสความแพร่หลายของโมทัศน์เกี่ยวกับพื้นที่ (place) วาทกรรมของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และวาทกรรมของการเขียนงานทางชาติพันธุ์วรรณาและประวัติศาสตร์ ผลงานของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในช่วงปลายทศวรรษ 1990 จะกล่าวถึงโมทัศน์เหล่านี้มากเป็นพิเศษ เช่น เฟลด์และบาสโซ (Steven Feld and Keith Basso)¹³⁴ อาร์แรง เกร์ (Arran Gare)¹³⁵ คุปตะและเฟอร์กูสัน (Akhil Gupta and James Ferguson)¹³⁶ แฮนนิแกน (John Hannigan)¹³⁷ ไอ์วี (Marilyn

¹³⁴ Steven Feld and Keith H. Basso, eds., *Senses of Place* (Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press, 1996).

¹³⁵ Arran E. Gare, *Postmodernism and the Environmental Crisis* (London: Routledge, 1995).

¹³⁶ Akhil Gupta and James Ferguson, eds., *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology* (Durham: Duke University Press, 1997).

¹³⁷ John A. Hannigan, *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective* (London: Routledge, 1995).

Ivy)¹³⁸ เพมเบอร์ตัน (John Pemberton)¹³⁹ แคทที สจ๊วต (Kathleen Stewart)¹⁴⁰ ทิลลีย์ (Christopher Tilley)¹⁴¹ แอนนา ซิง (Anna Lowenhaupt Tsing)¹⁴² เป็นต้น

ประการที่สอง ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมรื้อถอน และปฏิเสธวิธีคิด และฐานคติทางทฤษฎีของสำนักทันสมัยนิยม โดยเฉพาะการตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ และปฏิเสธคำอธิบายในเรื่องภาพรวม องค์กรรวม ความเป็นสากล นิยม การมองโลกและความเป็นจริงแบบประจักษ์นิยม และวิธีคิดแบบแยกขั้ว แนวโน้มทางทฤษฎีข้อนี้อาจจะอนุมานต่อไปได้ว่า หลังทันสมัยนิยมวิพากษ์ วิจารณ์ความยิ่งใหญ่ของกระแสโลกาภิวัตน์ และโฉมหน้าของวัฒนธรรมแห่ง ยุคทันสมัยทั้งหลาย แนวทางหนึ่งที่นักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมใช้ก็คือ การ หวนกลับไปให้ความสนใจกับท้องถิ่นและค่านหารายละเอียด หรือประเด็นเล็ก

¹³⁸ Marilyn Ivy, *Discourses of the Vanishing: Modernity, Phantasm, Japan* (Chicago: The University of Chicago Press, 1995).

¹³⁹ John Pemberton, *On the Subject of "Java"* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1994).

¹⁴⁰ Kathleen Stewart, *A Space on the Side of the Road: Cultural Poetics in an "Other" America* (New Jersey: Princeton University Press, 1996).

¹⁴¹ Christopher A. Tilley, *Phenomenology of Landscape: Place, Paths and Monuments* (Providence, Rhode Island: Berg Publishers, 1994).

¹⁴² Anna Lowenhaupt Tsing, *In the Realm of the Diamond Queen: Marginality in an Out-of-the-Way Place* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993).

น้อยที่ตกหล่นจากยุคทันสมัยนิยม รวมทั้งใช้มุมมองที่ต้องการหรือถอนความสำคัญของศูนย์กลาง มุมมองที่ต่อต้านการแบ่งแยกชั่วคราวระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ รวมทั้งวิธีคิดที่ปฏิเสธความหมายเชิงเดี่ยวและครอบจักรวาลเป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ผลงานสำคัญทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในแนวนี้ อาจพิจารณาได้จากงานของบูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu)¹⁴³

ประการที่สาม ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมให้ความสำคัญกับสิทธิ เสี่ยง อัตลักษณ์ และบทบาททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของกลุ่มคนที่ถูกมองข้าม เช่น คนชายขอบ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ คนยากจน คนที่ไร้สิทธิไร้เสียงทางการเมืองและเศรษฐกิจ ผู้หญิง แรงงานข้ามชาติ คนพลัดถิ่น (diaspora) ผู้อพยพพลัดถิ่น ฯลฯ กลุ่มคนและชุมชนของคนเหล่านี้มีแนวโน้มและความสำคัญในสังคมโลกยุคเปลี่ยนแปลงศตวรรษ ผลงานในแนวนี้อาจพิจารณาได้จากบทความต่างๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการเฉพาะทางของนักมานุษยวิทยา ในสายสกุลหลังทันสมัยนิยม เช่น *Cultural Anthropology*, *Public Culture* และ *Diaspora* เป็นต้น

ประการที่สี่ ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมให้ความสำคัญกับการเปิดพื้นที่ทางสังคม (social space) ให้ครอบคลุมการผุดบังเกิดขึ้นของท้องถิ่นหรือชุมชนแบบใหม่ รวมทั้งการให้พื้นที่กับปรากฏการณ์และความจริงแบบใหม่ในงานของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พื้นที่ สถานที่ และถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ทุกคนแห่งมีความหมายมากกว่าลักษณะทางกายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ

¹⁴³ Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977) and *The Logic of Practice* (Stanford, California: Stanford University Press, 1990).

และการตั้งถิ่นฐานของประชากร นักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมได้เชื่อมโยงเอา
 ๑ พันธะความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างคนกับถิ่นที่อยู่ในรูปแบบต่างๆ อัตลักษณ์
 ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ชาตินิยม รวมทั้งความหมายในทางเศรษฐกิจ
 การเมือง และวัฒนธรรมของสถานที่เข้าไปในการวิเคราะห์กระแสถื่นนิยม
 ด้วย แนวโน้มข้อนี้ปรากฏในบทความต่างๆ ที่ตีพิมพ์ในงานของ เฟลด์และ
 บาสโซ¹⁴⁴ คุปตะและเฟอร์กูสัน¹⁴⁵ รวมทั้งบทความต่างๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสาร
Cultural Anthropology ซึ่งได้หยิบยกเอาเรื่อง การนำเสนอสถานที่ (place)
 และเสียงพูด (voice) ในทฤษฎีมานุษยวิทยาเป็นประเด็นสำคัญ¹⁴⁶

ประการที่ห้า การที่ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมเน้นการเปิดเผยโฉม
 หน้าของอำนาจและเครื่องมือของอำนาจ (power and technologies of power)
 ที่อยู่เบื้องหลังความจริงและการผลิตซ้ำความจริง ในแง่นี้ทฤษฎีหลังทันสมัย
 นิยมได้จำกัดการอธิบายความจริง จากที่เคยเป็นการสร้างข้อสรุปทั่วไปให้
 เหลือเพียงความจริงที่เป็นจริงเฉพาะที่สร้างจากเงื่อนไข บริบท เวลา และสถานที่
 ทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมเน้นความชัดเจนของจุดยืน ตำแหน่งแห่งที่ และขีด
 จำกัดของอำนาจ ในการนำเสนอวัฒนธรรมคนอื่นของนักมานุษยวิทยา

¹⁴⁴ Steven Feld and Keith H. Basso, eds., *Senses of Place*.

¹⁴⁵ Akhil Gupta and James Ferguson, eds., *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*.

¹⁴⁶ Arjun Appadurai, "Introduction: Place and Voice in Anthropological Theory," *Cultural Anthropology* vol.3 no. 1 (February 1988): 16-49, และ Akhil Gupta and James Ferguson, "Beyond 'Culture': Space, Identity, and the Politics of Difference," *Cultural Anthropology* vol. 7 no. 1 (February 1992): 6-23.

เป็นพิเศษ แนวโน้มข้อนี้พิจารณาจากผลงานของ อาบู-ลอคอร์ด (Lila Abu-Lughod)¹⁴⁷ คลิฟฟอร์ดและมาร์คัส (James Clifford and Geoges E. Marcus)¹⁴⁸ บีฮาร์และกอร์ดอน (Ruth Behar and Deborah A. Gordon)¹⁴⁹ เป็นต้น นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาจำนวนมากยังเน้นเรื่องความหลากหลายของความจริง และข้อจำกัดของนักมานุษยวิทยาในการนำเสนอความจริงอีกด้วย ตัวอย่างอาจพิจารณาจากงานเขียนของนักมานุษยวิทยาอเมริกันรุ่นใหม่ que ศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมสมัยของเอเชีย เช่น ไอ์วี เพมเบอร์ตัน และโรซาลินด์ มอริส (Rosalind Morris)¹⁵⁰ เป็นต้น

ประการที่หก นักทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมโดยเฉพาะในส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากบัคติน จะให้ความสำคัญกับการนำเสนอผลการศึกษาของตนในลักษณะที่เปิดโอกาสให้ความหมาย ประเด็นปัญหา จาก และตัวละครพูดคุยสนทนา ตอบโต้กันเอง การลดความเห็นและอำนาจของตัวนักมานุษยวิทยา และนักสังคมวิทยา ลง ก็เท่ากับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้คนและท้องถิ่นมีสิทธิ

¹⁴⁷ Lila Abu-Lughod, "Writing Against Culture," in *Recapturing Anthropology: Working in the Present*, edited by Richard Fox (Santa Fe: School of American Research, 1991), pp. 137-162.

¹⁴⁸ James Clifford and George E. Marcus, eds., *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*.

¹⁴⁹ Behar Ruth and Deborah A. Gordon, *Women Writing Culture* (Berkeley: University of California Press, 1995).

¹⁵⁰ Marilyn Ivy, *Discourses of the Vanishing: Modernity, Phantasm, Japan*; John Pemberton, *On the Subject of "Java"*, และ Rosalind C Morris, *In the Place of Origins: Modernity and Its Mediums in Northern Thailand* (Durham: Duke University Press, 2000).

ในการพูด และนำเสนอเสียงที่แท้จริงของตนเองมากขึ้น เพิ่มเติมในเรื่อง อารมณ์ความรู้สึก มิติด้านสุนทรียภาพและศิลปะให้หลากหลายมากขึ้น จับประเด็นทางวัฒนธรรมที่แปลกใหม่ และไม่ซ้ำกับธรรมเนียมปฏิบัติในวงวิชาการมานำเสนอ เช่น ความทรงจำ (memory) เรื่องเล่า (narrative) อัตลักษณ์ (identity) การเดินทาง (travel) วัฒนธรรมประจำ (popular culture) รูปแบบต่าง ๆ ขณะเดียวกัน คนอ่านหรือผู้ชมก็จะมีโอกาสในการรับฟังตีความหมาย และทำความเข้าใจได้ด้วยตนเองเพิ่มขึ้น ตัวอย่างงานเขียนในแนวนี้ ได้แก่¹⁵¹ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) คลิฟฟอร์ด มัตสึตะ (Matt Matsuda) ซูซาน สจ๊วต (Susan Stewart) ธงชัย วินิจจะกุล

¹⁵¹ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*; James Clifford, *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*; Matt Matsuda, *The Memory of the Modern* (New York: Oxford University Press, 1996); Susan Stewart, *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection* (Durham: Duke University Press, 1993), และ Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation*.

ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยม ในวงวิชาการไทยหลัง พ.ศ. 2500

วงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยยุคหลัง พ.ศ. 2500 ได้กล่าวถึงท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมว่าอย่างไร งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนิยมสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้กี่กลุ่ม อะไรบ้าง และแต่ละกลุ่มมีเนื้อหาสำคัญว่าอย่างไร ในบทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอผลการอ่านบททวน (แบบคัดสรรเฉพาะเจาะจง) และสังเคราะห์วรรณกรรมทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยม ผู้วิจัยพบว่า ท้องถิ่นนิยมได้รับการวิเคราะห์และนำเสนออย่างจริงจังโดยเฉพาะในช่วง 2 ทศวรรษล่าสุด (2530–2540) กระแสท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการอาจเป็นปฏิกิริยาตอบโต้โดยตรงกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่มาเหนือโลกและครอบโลก โดยการส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยรับอย่างเต็มตัวของรัฐไทย ทุนนิยมอุตสาหกรรมทั้งในระดับชาติและนานาชาติ นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยส่วนใหญ่พยายามอย่างหนักที่จะนำเสนอองค์ความรู้และผลักต้นนโยบาย เพื่อให้ “ที่อยู่ที่ยืน” หรือ “พื้นที่” แก่ท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะสิทธิของคนในท้องถิ่นและ

ชุมชนท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รวมทั้งการตื่นรณรงค์ทางออกจากรั้วแค้นของวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศ ที่เกิดขึ้นในปีเดียวกัน

“ท้องถิ่นกับความทรงจำของกาญจนาคพันธุ์” ในข้อเขียนของท่านชิ้นหนึ่งที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2492 กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝงของขุนวิจิตรมาตรา หรือสง่า กาญจนาคพันธุ์) ได้บรรยายภาพของกรุงเทพมหานครช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดที่ท่านคุ้นเคยมาช้านานดังต่อไปนี้

เมื่อเล็ก ๆ เคยได้ยินคำว่ากรุงเทพฯ บ่อย ๆ แต่ไม่รู้จักว่ากรุงเทพฯ กว้างยาวแคไหน ภูมิลานบ้านเมืองที่จำได้เวลานี้ถ้าจะเดินก็สิบห้านาทีทั่ว คือท้องสนามหลวง ถนนหน้าและข้างกระทรวงกลาโหม หอกลอง คลองหลอด สพานข้างโรงสี ถนนบำรุงเมือง สี่ก๊กเสาชิงช้า ถนนเฟื่องนครเท่านั้นเอง เหตุที่จำได้ก็เพราะเป็นที่ที่เคยเดิน เคยวิ่งเล่นตีจับ เล่นเอาเถิดชอนหา เล่นปูลิศจับชะมอยเสมอ ๆ แล้วเคยเห็นรูปร่างถนนตึกรามมาเมื่อปลายแผ่นดินของพระพุทธเจ้าหลวงอย่างไร ก็คงรูปร่างเป็นอย่างทุกคนเห็นเวลานี้อย่างนั้น จึงทำให้ติดตาทุกอย่าง จะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็เพียงเล็กน้อย เช่น ตึกหัวมุมสองสามแห่งเท่านั้นเอง เมื่อโตขึ้นรู้จักอ่าน *อิเหนา* เห็นกลอน

เสาชิงช้าอ่าวาสวัดพรหมณ์ ทำตามประเพณีพิธีไสย
 หอกลองอยู่กลางเวียงชัย แม่น้ำเกิดไฟไฟริตีสัญญา
 ตะพานข้างทางข้ามคชสาร ก่ออิฐปูกระดานไม้หนา
 คลองหลอดแลลิวสุดตา น้ำลงคงคาไม่ขอดเคือง
 นาวาค้าขายพายขึ้นล่อง ตามแม่น้ำลำคลองแน่นเนือง

ก็รู้สึกประหลาดใจว่า สถานที่ในกลอน *อิเหนา* พระราชนิพนธ์

รัชกาลที่หนึ่ง ชมเมืองเทวัญทั้งสี่ฟารานัน เป็นที่ที่ตัวเองเคยเล่น
 ปุจฉาจับชะโมย โดดลงคลองอยู่ ทั้งสิ้น จึงเลยทำให้เข้าใจว่า *ที่ที่*
*เคยชนนึ่งเองคือตัวกรุงเทพฯ แท้ ๆ...*¹⁵² (ตัวเอียงโดยผู้วิจัย)

ผู้วิจัยตั้งใจจะใช้คำบรรยายภาพกรุงเทพฯ ในอดีตของกาญจนาค-
 พันธุ์ข้างต้นนี้ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจท้องถิ่นหรือถิ่นที่ ซึ่งเป็น
 มโนทัศน์ที่มีความสำคัญในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทยมาช้านาน
 จากข้อความข้างต้นนี้ เราสามารถอ่านความหมายได้หลายอย่างและหลายแง่
 มุม เราอาจจะรู้สึกได้ถึงความคิดคำนึงในการมองย้อนยุคของกาญจนาคพันธุ์
 ท่านได้นำพาผู้อ่านกลับไปสัมผัสอดีตและกลิ่นไอของเมืองมหานครกรุงเทพฯ
 ที่ท่านเคยเล่นชกอยู่ในวัยเด็ก ท่านได้สะท้อนความคิดคำนึงถึงคืนวันเก่า ๆ
 เมื่อครั้งเยาว์วัยในเมืองหลวง เราได้อ่านความคิดและอารมณ์ความรู้สึกที่โหย
 หาดอดีตเมื่อท่านหวนกลับไปรำลึกความหลังของเมืองกรุงในอดีต (สมัยสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวง) เมืองที่ท่านเคยวิ่งเล่นตีจับ โดดน้ำลงคลอง ไล่เกาะรถราง
 และเล่นซ่อนหา แต่แล้วในช่วงเวลาที่ท่านเขียนบันทึกอยู่นั้น (ราว พ.ศ. 2492)
 เมืองที่ท่านคุ้นเคยนั้นเหมือนกับผุดพรางขึ้นมาในจินตนาการชั่วขณะ แล้วก็
 ค่อยเลือนหายไปเมื่อห้วงพะวังของท่านคืนกลับมาสู่ความเป็นจริงในปัจจุบัน
 ขณะนี้ มาบัดนี้เมืองกรุงสมัยพระพุทธเจ้าหลวงได้กลายมาเป็นราชธานีสมัย
 ใหม่ของประเทศไทยที่มีตึกรามบ้านช่องทันสมัย ห้างสรรพสินค้า อาคารที่
 ทำการ กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่เต็มไปหมด การเปลี่ยนแปลงทาง
 กายภาพดังกล่าวตามที่ท่านบรรยายไว้ ได้สร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นกับ
 ภูมิทัศน์และสถานที่ที่ท่านคุ้นชินมานาน

¹⁵² กาญจนาคพันธุ์ (ขุนวิจิตรมาตรา), “แผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง,” ใน
หนังสือสนุก, พิมพ์ครั้งที่ 4, บรรณาธิการโดย ส.ศิริรักษ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนัก
 พิมพ์เคล็ดไทย, 2540[2492]), หน้า 66-67.

เราอาจจะทิ้งและตื่นตะลึงไปกับความประหลาดใจของกาญจนาศพนันธุ์ ในข้อเขียนของท่าน เหมือนกับท่านจะบอกเราว่า พรรณนาโวหารที่ปรากฏใน บทพระราชนิพนธ์เรื่อง *อิเหนา* ของรัชกาลที่หนึ่งนั้น ท่านอ่านไปอ่านมา คิดไป คิดมาหลายตลบ ในที่สุดท่านก็ถึง “บางอ้อ” เพราะท่านได้ค้นพบด้วยตัวเอง หลังจากที่อ่านวรรณคดีหลายรอบ และเชื่อมโยงความเข้าใจที่ได้จากวรรณคดี เรื่องนั้นให้เข้ากับประสบการณ์ชีวิตของตัวเอง ท่าน “ต่อภาพได้ดี” ว่า เมือง เทวัญทั้งสี่พารานั้น ที่แท้ก็คือกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอน สถานที่ที่ท่านเคยเล่นซนในวัยเด็ก สถานที่ที่ท่านได้เข้าโรงเรียนเล่าเรียนวิชา ความรู้ สถานที่ที่ท่านทำงานเลี้ยงชีพและครอบครัว และสถานที่ที่ท่านได้อยู่อาศัยตลอดชีวิตของท่านนั่นเอง

ผู้วิจัยประทับใจข้อเขียนส่วนนี้ของกาญจนาศพนันธุ์ เพราะท่านได้ ให้ภาพของกรุงเทพมหานคร ในฐานะที่เป็นท้องถิ่นหรือสถานที่ที่อยู่ในรอยต่อ ของความทรงจำกับความเป็นจริง อดีตกับปัจจุบัน โดยยึดเอากลิ่นอายและ ความผูกพันที่ตัวท่านเองมีต่อสถานที่ เป็นพลังผลักดันสำคัญในการนำเสนอ ท่านเขียนถึงความผูกพันและความทรงจำของท่านที่มีต่อสถานที่ ขณะเดียวกันท่านก็นำภาพของกรุงเทพฯ ที่ท่านมีอยู่ในความทรงจำ และที่ท่านมองเห็น และเป็นไปอยู่ในขณะนั้นมาเทียบเคียงกับภาพของกรุงเทพฯ ที่ปรากฏอยู่ใน พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 สถานที่ในเมืองเทวัญที่แท้ก็คือ ที่ที่ตัวเองเคย ได้เล่นซนในวัยเด็กมาแล้วทั้งสิ้น

กาญจนาศพนันธุ์ยังได้ชี้ให้เราเห็นด้วยว่า ตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียน หรือผู้บรรยายมีความสำคัญอย่างยิ่งในการให้คำนิยามว่า ท้องถิ่นคืออะไร กรุงเทพมหานครที่คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็น “ส่วนกลาง” หรือเป็นตัวแทน ของสิ่ง หรือปรากฏการณ์ในระดับชาตินั้น ถ้ามองจากจุดยืนของกาญจนาศพนันธุ์ กลับมีความเป็นท้องถิ่นอย่างยิ่ง เป็นถิ่นที่ท่านรู้สึกผูกพันและคุ้นเคยมากเป็น

พิเศษ ท่านบอกกับเราว่า ความคิดแบบแยกช่วงระหว่างส่วนกลางกับส่วนภูมิภาคหรือส่วนท้องถิ่นนั้น บางทีก็อาจจะเป็นเพียงภาพลวงตาที่ชวนให้เราเลอะเลือนมากกว่าที่จะช่วยให้เราเข้าใจความเป็นจริงอย่างแจ่มชัด บางทีประสบการณ์และพันธะผูกพันทางอารมณ์กลับมีความหมายอย่างลึกซึ้ง ในการนิยามท้องถิ่นและปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น

ผู้วิจัยมองว่าตัวอย่างการนำเสนอกรุงเทพฯ ในฐานะที่เป็นท้องถิ่นหรือสถานที่ของท่านจึงให้แง่คิด ความหมาย และวิธีการที่ซับซ้อนน่าสนใจ โดยเฉพาะเมื่อเราคิดต่อไปว่า เราควรจะทำความเข้าใจท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการและสังคมไทยหลัง พ.ศ. 2500 ได้อย่างไร

ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมในวัฒนธรรมไทย

ท้องถิ่นในวัฒนธรรมไทยปรากฏอยู่ในหลายชื่อเรียก หลายรูปแบบ และหลายความหมาย เช่น ถิ่นฐานบ้านช่อง บ้านช่องห้องหอ ป่าเขาลำเนาไพร ภูมิลำเนา ชาวบ้านร้านค้าดาด หมูบ้าน ย่าน หย่อม บาง คุ่ม คุ่ม แฉว ฯลฯ ในบรรดาสำนวนไทยที่ยึดถือมาแต่เดิมนั้น เรามีสำนวนที่เกี่ยวกับ “กาละ-เทศะ” หรือเวลา-สถานที่รวมอยู่ด้วย เราใช้สำนวนดังกล่าวนี้เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ของคนหรือสมาชิกในสังคมกับเวลาและสถานที่ คนเราไม่ว่าจะมีสถานภาพทางสังคมอย่างไร จะทำอะไร อย่างไร ย่อมเกี่ยวข้องกับบริบทของเวลาและสถานที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในความเป็นจริงแล้ว เราไม่อาจจะทำความเข้าใจคน (people) เวลา (time) สถานที่ (place) หรืออย่างใดอย่างหนึ่งโดยแยกส่วนออกจากกันได้ ในปริบทพลของความจริงและปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมนั้น เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจมิติอันซับซ้อนและเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันของคน เวลา และสถานที่ไปพร้อมกัน คนไทยและโลกทัศน์

ทางวัฒนธรรมของไทยโดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ให้ความสำคัญกับไตรมิตีที่เชื่อมโยงกันของคน เวลา และสถานที่มากเป็นพิเศษ¹⁵³

ในการพิจารณาความหมายของ “ห้องถื่น” และกระแสห้องถื่นนิยม ในบริบททางวิชาการของไทย เราจึงไม่อาจจะแยกห้องถื่นออกมาพิจารณาได้อย่างโดดๆ การอธิบายว่า ห้องถื่น หมายถึง ถิ่นที่ ห้องที่ ที่ หรือสถานที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เป็นคำอธิบายที่คับแคบและไม่ช่วยให้เราได้เรียนรู้ถึงมิติความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างคน เวลา สถานที่ รวมทั้งรายละเอียดที่ถูกบรรจุอยู่ในพฤติกรรมทางสังคมหรือระบบความสัมพันธ์เฉพาะอย่าง ขณะเดียวกัน นักวิชาการทั้งหลายต่างก็ได้ตระหนกอยู่เสมอว่า การเข้าใจความสัมพันธ์หลากหลายมิติระหว่างคน สถานที่ และกาลเวลานั้น เป็นเรื่องที่เต็มไปด้วยข้อจำกัด แนวคิดทางทฤษฎี ระเบียบวิธีวิจัย รวมทั้งเครื่องมือเครื่องมือนานาชนิดของนักวิชาการล้วนแต่มีข้อจำกัดเช่นกัน อย่างไรก็ตาม มิติความสัมพันธ์ของคน เวลา และสถานที่ รวมทั้งข้อจำกัดตรงนี้ น่าจะเป็นกรอบความคิดกว้างๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการทำความเข้าใจผลงานการวิจัยหรือโครงการพัฒนาต่างๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของกระแสห้องถื่นนิยมในวงวิชาการและสังคมไทยยุคหลัง พ.ศ. 2500

ห้องถื่นและห้องถื่นนิยมเป็นหัวเรื่องสำคัญที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีวรรณกรรม และงานศิลปะของไทยแทบทุกแขนงมาช้านาน ห้องถื่นฝังลึกอยู่ในจินตนาการ และความคิดคำนึงของศิลปินและนักปราชญ์มาโดยตลอด หลักศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ 1 หรือศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่นักวิชาการเชื่อกันว่า เป็นวรรณคดีเล่มแรกสุดที่ได้รับการบันทึกด้วยภาษา

¹⁵³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “พื้นที่ในคดีไทย,” ใน *ผ้าขาวม้า, ผ้าขี้ริ้ว, กางเกงใน และ ฯลฯ: ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2538[2534]), หน้า 130-149.

เขียนของชนชาติไทยก็เริ่มต้นด้วยการบรรยายภาพของกรุงสุโขทัยในฐานะที่เป็นท้องถิ่นเริ่มต้นจากสภาพทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมทิศต่างๆ ของเมือง ก่อนที่จะกล่าวถึงวิถีชีวิตของไพร่ฟ้าและพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงผู้เป็นพ่อเมือง วรรณทองที่ติดปากคนไทยและช่วยสร้างจินตนาการของคนไทยทุกวันนี้ต่อราชธานีแห่งแรกเมื่อกว่า 700 ปีที่ผ่านมาก็คือ “กรุงสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว...”

วรรณคดีอิงพุทธศาสนาเล่มสำคัญที่สุดของชนชาติไทย เรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* ของพญาลิไทแห่งกรุงสุโขทัยได้พรรณนาถึงท้องถิ่นและตำแหน่งแห่งที่ของมวลมนุษย์ในระบบจักรวาลวิทยาแบบพุทธ-ผี-พราหมณ์ของคนไทยในอดีต ในวรรณคดีเรื่องนี้ ผู้แต่งได้ทรงบรรยายถึงสวรรค์ชั้นฟ้า โลกมนุษย์ และโลกบาดาลหรือขุมนรกอย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง และเต็มไปด้วยรายละเอียด ไตรภูมิพระร่วงสะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์ จินตนาการ และอุดมการณ์ทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ รวมทั้งได้เน้นหลักธรรมคำสั่งสอนที่ให้แนวการประพฤติปฏิบัติและแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมแก่คนที่อยู่ในท้องถิ่นหรือโลกนี้และโลกอื่นๆ ด้วย ชีวิตมนุษย์เป็นเรื่องของการเวียนว่ายอยู่ในท้องถิ่นหรือภูมิทั้งสาม มนุษย์ควรจะประพฤติปฏิบัติตนเช่นไร และไม่ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไรในระหว่างการเวียนว่ายในวัฏสงสารดังกล่าว ท้องถิ่นในไตรภูมิพระร่วงจึงมีความหมายกว้างไกลและลึกซึ้งเกินกว่าพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และช่วงเวลาเฉพาะใดๆ ในโลกของความเป็นจริง¹⁵⁴

วรรณคดีประเภทนิราศถือได้ว่าเป็นรูปแบบสำคัญอย่างหนึ่งในการนำเสนอท้องถิ่น หรือประสบการณ์ชีวิตเกี่ยวกับถิ่นที่เฉพาะแห่งที่ปรากฏ

¹⁵⁴ พระพญาลิไท, *ไตรภูมิพระร่วง* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515[2455]).

อยู่ในวัฒนธรรมไทย ในกลอนนิราศนั้น กวีมักจะพรรณนาหวังคิดคำนึง อารมณ์ความรู้สึก และความผูกพันของตนเองกับท้องที่ รวมถึงการอ้างถึงคนรัก เจ้านาย ญาติพี่น้อง มิตรสหาย หรือคนอื่น ๆ โดยอาศัยการเดินทางเป็นบรรยากาศและบริบทของการนำเสนอที่สำคัญ ธรรมเนียมของงานกวีนิพนธ์ประเภทนิราศเป็นการจัดวางตำแหน่งระหว่างสถานที่หรือท้องถื่นต่าง ๆ บุคคลหรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง และหวังคิดคำนึงหรือจินตนาการของกวีให้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในมิติต่าง ๆ โดยใช้สำนวนภาษาที่คมคายเป็นสิ่งสำคัญ นิราศจึงเป็นแม่แบบ หรือธรรมเนียมนิยมอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมไทยสำหรับการนำเสนอท้องถื่นนิยม โดยใช้ประสบการณ์ จินตนาการ และความสามารถของกวีเป็นพื้นฐานสำคัญ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์หรือเจ้าฟ้ากุ้ง สุนทรภู่ หม่อมราโชทัย และท่านอื่น ๆ ล้วนแต่เป็นบรมครูในการนำเสนอท้องถื่นและชีวิตผู้คนที่ท่านเหล่านั้นมีโอกาสผ่านพบในระหว่างการเดินทาง ท่านเหล่านี้ได้เชื่อมโยงเอาคน เวลา และสถานที่เข้าด้วยกันในรูปแบบการนำเสนอทางวรรณศิลป์ที่ละเอียดอ่อน ชับช้อน และเต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึก

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ได้จำกัดขอบเขตความสนใจเรื่องท้องถื่นนิยมไว้เฉพาะในปริมณฑลของวิชาสังคมศาสตร์สมัยใหม่เท่านั้น ผู้วิจัยจึงไม่ได้ตรวจสอบกระแสและแนวทางการนำเสนอท้องถื่นนิยมในบริบทของวิชาวรรณคดีไทยอย่างละเอียดและครอบคลุมมากไปกว่านี้ อย่างไรก็ตาม รอยต่อของการนำเสนอท้องถื่นนิยมของนักปราชญ์ กวี และนักเขียนไทยในอดีตนั้น ส่วนหนึ่งได้รับการสืบทอดโดยนักสังคมศาสตร์ไทยในนามของการศึกษาวิจัยและการนำเสนอเรื่องราวของท้องถื่นในวงวิชาการตามแนวทางที่บ้านเราได้เรียนรู้มาจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะในช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ในช่วงนี้ถือได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นและพัฒนาการก้าวสำคัญของสังคมศาสตร์ไทยหลายแขนง เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประชากรศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ

ความเป็นมาของกระแsthองถิ่นนิยม ในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของไทย

กระแsthองถิ่นนิยมไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับวงวิชาการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของไทย เพราะท้องถิ่นเฉพาะแห่งได้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาวิจัย หน่วยในการวิเคราะห์ และพื้นที่เป้าหมายในการทำงานของผู้รู้ นักปราชญ์ นักวิชาการ นักวิจัย นักพัฒนาทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนของไทย นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา เมื่อพิจารณาจากผลงานที่เป็นการทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรมด้านไทยศึกษาของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทั้งไทยและต่างประเทศของ คายส์¹⁵⁵ และชยันต์ วรรณะภูติ¹⁵⁶ จะเห็นได้ว่า ท้องถิ่นนิยมในทศวรรษ 2500-2520 เป็นเรื่องของการศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย เพื่อค้นหาภาพรวม กฎเกณฑ์ และข้อสรุปทั่วไปทางทฤษฎีในสายสกุลทันสมัยนิยม เมื่อย้อนกลับไปถึงจุดกำเนิดของการวิจัยทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นักวิจัยจากสหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนที่นักประวัติศาสตร์ หมอสอนศาสนา และนักบริหารอาณานิคมจากอังกฤษและฝรั่งเศสในการศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยาอย่างเห็นได้ชัด

¹⁵⁵ Charles F Keyes, "Ethnography and Anthropological Interpretation in the Study of Thailand," in *The Study of Thailand*, edited by Eliezar B. Ayal (Athens: Ohio University, Center for International Studies, Southeast Asia Program, 1978).

¹⁵⁶ ชยันต์ วรรณะภูติ, "แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา," ใน *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย*, บรรณาธิการ โดย ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และคณะ (กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือเล่ม, สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529[2524]).

โครงการวิจัยทางมานุษยวิทยาของมหาวิทยาลัยคอร์เนล ประเทศสหรัฐอเมริกา (Cornell-Thailand Project) ที่ศึกษาสังคมชาวนาบางชั้น (เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร) ในทศวรรษที่ 1950 และโครงการวิจัยภาคสนามอื่นๆ ที่ส่งนักวิจัยอเมริกันไปศึกษาชุมชนท้องถิ่นภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอีสาน ในทศวรรษต่อมา ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาสังคมไทยในระดับท้องถิ่นที่เป็นระบบอย่างจริงจัง ในส่วนของนักวิชาการไทยที่ให้ความสนใจศึกษาเรื่องประเพณี วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีประจำท้องถิ่นในช่วงเวลาเดียวกันนั้น อาจพิจารณาได้จากผลงานชุดต่างๆ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขุนวิจิตรมาตรา พระยาอนุমানราชธนะพลวงวิจิตรวาทการ ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ สงวน โชติสุขรัตน์ ปรีชา พิณทอง รวมทั้งปราชญ์พื้นบ้านท่านอื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นพระภิกษุและข้าราชการในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ¹⁵⁷

ผลผลิตของโครงการวิจัยทางมานุษยวิทยาของมหาวิทยาลัยคอร์เนลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับท้องถิ่นนิยมในประเทศไทยชิ้นหนึ่ง ได้แก่ งานเขียนของคายนี¹⁵⁸ เรื่อง *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand* ข้อเขียนชิ้นนี้นับว่าเป็นผลงานทางวิชาการของชาวต่างประเทศชิ้นแรกสุดที่ให้ความสนใจวิเคราะห์กระแสแนวคิด และปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในประเทศไทยอย่างจริงจัง

¹⁵⁷ ในกรณีของการศึกษาท้องถิ่นนิยมโดยปราชญ์พื้นบ้านอีสาน โปรดดู สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิตติอาษา, “จากโบลานถึงแผ่นดินศักดิ์: พลวัตของการศึกษาวัฒนธรรมอีสานในรอบ 3 ทศวรรษ,” ใน เอกสารประกอบการสัมมนา “ทางเลือกและศักยภาพชาวอีสาน,” จัดโดยสถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, โรงแรมโซฟิเทล ราชธานี ออคิด จังหวัดขอนแก่น, 5-6 กันยายน 2539.

¹⁵⁸ Charles F Keyes, *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand*.

คายส์ได้อธิบายและวิเคราะห์ท้องถิ่นนิยมหรือภูมิภาคนิยมที่ทางราชการไทยเรียกว่า “ปัญหาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ปัญหาดังกล่าวได้รับความสนใจอย่างมากจากรัฐบาลไทยและประเทศพันธมิตรต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาในทศวรรษที่ 2500-2510 รากฐานของปัญหาภาคอีสานเป็นผลสืบเนื่องมาจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ของคนอีสานที่ใกล้ชิดกับคนลาวในประเทศลาวมากเป็นพิเศษ ภาคอีสานมีสภาพเศรษฐกิจ การศึกษา และความเจริญด้านต่างๆ ที่ด้อยกว่าภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยเฉพาะกรุงเทพฯ และภาคกลาง รัฐบาลไทยในสมัยนั้นก็มีปัญหาเกี่ยวกับนักการเมืองท้องถิ่นจากภาคอีสาน ซึ่งสนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายค้านภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์และอดีตผู้นำในขบวนการเสรีไทย รัฐบาลจึงเกรงว่าคนอีสานจะพัฒนาอัตลักษณ์ภูมิภาคนิยมให้เป็นแบบรุนแรงจนถึงขั้นแบ่งแยกภาคอีสานเป็นรัฐอิสระ หรือไปรวมกับประเทศลาว รวมทั้งเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลไทยโดยการสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย คำตอบของคายส์ ในฐานะที่เป็นนักมานุษยวิทยาที่ค้นคว้าวิจัยภาคสนามในภาคอีสานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 ก็คือ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของคนอีสานใกล้เคียงกับลาวในประเทศลาวก็จริง แต่ความจงรักภักดีและความผูกพันของคนอีสานนั้นแตกต่างจากคนลาวในประเทศลาวอย่างชัดเจน เพราะคนอีสานเชื่อว่าตนเองเป็นคนไทย เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย เป็นพลสกนิกรขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และจงรักภักดีต่อผืนแผ่นดินไทย ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่อัตลักษณ์แบบภูมิภาคนิยมจะพัฒนาจนกลายเป็นปัญหาทางการเมืองเหมือนที่รัฐบาลไทยห่วงเกรง แม้ว่าคนอีสานจะรู้สึกถึงความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ความต่ำต้อยและความด้อยกว่าในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา หรืออำนาจทางการเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับคนกรุงเทพฯ หรือคนสยามในภาคกลาง

งานเขียนของคายส์¹⁵⁹ ขึ้นนี้มีความสำคัญอย่างมากในฐานะผลงานชิ้นสำคัญที่วิเคราะห์ “ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยม” ในรูปของภูมิภาคนิยมที่มีรากฐานมาจากอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และการเมือง เมื่อเวลามากกว่า 30 ปีผ่านไป ภาคนิยมหรืออีสานนิยมก็ไม่ได้ถูกเปลี่ยนไปใช้เป็นอาวุธทางการเมือง รวมทั้งพันธะผูกพันในฐานะพลเมืองของประเทศไทยของคนอีสานก็ได้ดองงามแน่นแฟ้นมากขึ้น ตรงตามที่ท่านได้วิเคราะห์เอาไว้ อย่างไรก็ตามเราก็คงต้องไม่ลืมว่า ภูมิภาคนิยมของคนอีสานยังคงเป็นกระแสสืบเนื่องต่อมา โดยเฉพาะในรูปลักษณะของท้องถิ่นนิยม และการตื่นรนต่อสู้เพื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง ในเวทีของชาติสมัยใหม่ที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น ข้อเขียนของคายส์ชิ้นนี้นับเป็นตัวอย่างของการวิเคราะห์อัตลักษณ์ท้องถิ่นนิยมและวาทกรรมท้องถิ่นนิยมชิ้นสำคัญที่ช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการก่อรูปและคลี่คลายตัวของกระแสท้องถิ่นนิยมรูปแบบต่างๆ ในทศวรรษต่อมา

ชยันต์ วรรณะภูติ สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ท้องถิ่นนิยมในประเทศไทยระหว่างทศวรรษที่ 1960 ถึงต้นทศวรรษที่ 1980 ซึ่งท่านเรียกว่า “การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา” นั้น แบ่งออกเป็น 4 แนวทางหลัก ได้แก่ (1) แนวการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาทั่วไป (2) แนวการศึกษาแบบจิตวิทยา-วัฒนธรรม (3) แนวการศึกษาแบบโครงสร้างและสถาบันสังคม และ (4) แนวการศึกษาแนวใหม่ ซึ่งในเวลานั้นประกอบด้วยแนวการศึกษาที่เน้นการวิเคราะห์เชิงสถิติ การวิเคราะห์แบบวิภาษวิธีหรือเศรษฐศาสตร์การเมือง และการวิเคราะห์แบบปรากฏการณ์นิยม ข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์ของท่านระบุว่า

¹⁵⁹ Charles F. Keyes. *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand.*

การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยาส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการที่จะรักษาผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกิดจากแนวความคิดทางทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นในบรรยากาศทางวิชาการและการเมืองที่ปิดกั้นการสะท้อนความจริงทางสังคมบางประการ¹⁶⁰ ดังนั้นปัญหาสำคัญในสังคมไทย เช่น ปัญหาความยากจน ความไม่เสมอภาค การกดขี่ขูดรีด ฯลฯ ยังไม่ปรากฏว่าเป็นประเด็นปัญหาในการศึกษาของนักมานุษยวิทยาเหล่านี้เลย¹⁶¹

ประเด็นที่น่าสนใจในข้อค้นพบข้างต้นนี้อยู่ในส่วนที่ชยันต์ วรรณธนะ-ภูติ คิดว่าขาดหายไปอย่างมากในการศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา คือ ความจริงส่วนที่เป็นรากเหง้าของปัญหาความยากจน ความอยุติธรรม และความด้อยพัฒนาในประเทศไทยนั้นไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควรจากนักมานุษยวิทยา เหตุผลสำคัญก็คือ งานทางมานุษยวิทยาเกือบทั้งหมดตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองและทางวิชาการของสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะช่วงสงครามเวียดนาม ผู้วิจัยคิดว่า ข้อค้นพบข้างต้นนี้มีนัยสำคัญในการเรียกร้องให้นักมานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์ไทยให้ความสนใจกับปัญหาความยากจน ความไม่เสมอภาค และการกดขี่เอารัดเอาเปรียบเพิ่มมากขึ้น ความเป็นจริงทางสังคมต้องได้รับการนำเสนออย่างจริงจัง ไม่ใช่ให้ความสำคัญกับแนวคิดทางทฤษฎีมากกว่าความจริง กล่าวให้ชัดเจนลงไปก็คือ การเรียกร้องให้เปิดพื้นที่สำหรับกระแสท้องถิ่นนิยมในทางวิชาการนั่นเอง ท้องถิ่นควรจะได้

¹⁶⁰ ชยันต์ วรรณธนะภูติ, “แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา.”

¹⁶¹ ชยันต์ วรรณธนะภูติ, “แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา,” หน้า 144,

รับการศึกษามากกว่าการถูกนำมาใช้เป็นหลักฐานสนับสนุนการสร้างข้อสรุปทั่วไปในทางวิชาการเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะการตอบโต้กับตัวแบบสังคมโครงสร้างหลวม¹⁶² ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่เกี่ยวข้องกับปากท้องของคนชนบทและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะชุมชนชนบทกับรัฐและตลาดทุนนิยมควรจะได้รับ การวิเคราะห์และมีการนำเสนออย่างจริงจังและเป็นระบบมากขึ้น ผู้วิจัยมองว่านี่คือคุณูปการสำคัญที่เราสามารถเรียนรู้จากงานของชยันต์ วรรธนะภูติ¹⁶³ รวมถึงงานอีกชิ้นหนึ่งของคายนี¹⁶⁴ เมื่อประมาณ 20 ปีล่วงมาแล้ว งานเหล่านี้บอกกับเราว่า กระแสท้องถิ่นนิยมที่แท้จริงควรจะได้รับ การนำเสนอมากกว่าที่เห็นและเป็นอยู่ในวงวิชาการสังคมศาสตร์ของไทย

ทั้งบทความของคายนี และบทความของชยันต์ ซึ่งได้รับการเผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2520 และ 2524 ตามลำดับ ไม่ได้กล่าวถึงกระแสและแนวโน้มทางวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยช่วงหลังจากนั้น ดังนั้น การนำเสนอพัฒนาการและสังเคราะห์ผลงานของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยในทศวรรษต่อมาอย่างสังเขปจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการ

¹⁶² John Embree, "Thailand-A Loosely Structured Social System," *American Anthropologist* vol. LII (1950):181-93, และ Jack Potter, *Thai Peasant Social Structure* (Chicago: The University of Chicago Press, 1976).

¹⁶³ ชยันต์ วรรธนะภูติ, "แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา."

¹⁶⁴ Charles F. Keyes, "Ethnography and Anthropological Interpretation in the Study of Thailand."

ปูทางให้เราได้มองเห็นภาพการเคลื่อนไหวของปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการไทยในช่วง 2-3 ทศวรรษล่าสุด ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์แนวทางในการศึกษา (approach) ที่นักวิชาการแต่ละท่านให้ในการศึกษาเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนิยมเป็นสำคัญ การจัดกลุ่มและทำความเข้าใจภาพรวมแนวโน้ม และประเด็นสำคัญของการศึกษาที่ได้จากแนวทางต่างๆ จะช่วยให้เรามองเห็นภาพของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของการศึกษาท้องถิ่นนิยมในประเทศไทย ทั้งในส่วนที่เป็นผลงานของนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศ

การจัดกลุ่มผลงานเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยม ในวงวิชาการไทยหลัง พ.ศ. 2500

การศึกษาท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการสังคมศาสตร์ไทยอาจแบ่งออกตามแนวทางในการศึกษาที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (1) แนวการศึกษาท้องถิ่นเพื่อตรวจสอบและทำทนายวิสัยทัศน์ประวัติศาสตร์กระแสหลัก (2) แนวการศึกษาท้องถิ่นจากมิติทางชาติพันธุ์ ศาสนาและพิธีกรรม อุดมการณ์และบทบาททางเพศ และการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (3) แนวการศึกษาท้องถิ่นที่เน้นความสัมพันธ์ของบ้านกับเมือง วัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น (4) แนวการศึกษาเศรษฐกิจ การเมือง และการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น (5) แนวการศึกษาท้องถิ่นจากการวิเคราะห์ขบวนการชาวนาและองค์กรชาวบ้าน และ (6) แนวการศึกษาท้องถิ่นนิยมและชาตินิยมเพื่อกู้ภัยเศรษฐกิจยุคไอเอ็มเอฟ

แนวการศึกษาท้องถิ่นเพื่อตรวจสอบและท้าทาย

วิสัยทัศน์ประวัติศาสตร์กระแสหลัก

ผู้วิจัยเข้าใจว่าในบรรดาวิชาการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ไทยแขนงต่างๆ นั้น ประวัติศาสตร์โบราณคดี ภาษาศาสตร์ และวรรณกรรมร่วมสมัยเป็นพื้นที่ที่จุดประกายให้กับกระแสท้องถิ่นนิยมที่สำคัญที่สุด ท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ได้รับการนำเสนออย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะในงานของนักประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในบทความที่ผู้วิจัยเขียนร่วมกับสุริยา สมุทรคุปต์ เรื่อง “คนไทยคือใคร: การเมืองเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทย” พวกเราได้นำเสนอว่าประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นผลผลิตทางการเมือง คนไทยและความเป็นไทยเป็นสิ่งที่ถูกนิยามขึ้นโดยวิสัยทัศน์และอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองเป็นสำคัญ ประวัติศาสตร์ชาติไทยฉบับของทางราชการเน้นเรื่องทฤษฎีการอพยพชาตินิยม และเชื้อชาตินิยมอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ประวัติศาสตร์ฉบับทางเลือกที่ได้รับการนำเสนอโดยนักวิชาการรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันของคนไทยสมัยใหม่ที่มาจากหลากหลายแหล่งกำเนิดและที่มา¹⁶⁵ แนวโน้มสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์น่าจะเป็นเรื่องของการให้ความสำคัญกับหลักฐานและข้อเท็จจริงในระดับท้องถิ่น รวมทั้งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานดังกล่าวกับพัฒนาการและความเคลื่อนไหวในระดับภาพรวม แนวโน้มดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงการท้าทายอำนาจรัฐที่ผูกขาดการนำเสนอประวัติศาสตร์ชาติ โดยที่นักประวัติศาสตร์รุ่นหลังใช้ความหมายและเรื่องเล่าที่ได้จาก

¹⁶⁵ สุริยา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา, “คนไทยคือใคร: การเมืองเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทย,” เอกสารประกอบการเรียนการสอนรายวิชาไทยศึกษา (เอกสารอัดสำเนา, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540).

ท้องถิ่นเป็นเนื้อหาสำคัญในการทำทายทางวิสัยทัศน์ดังกล่าว วิสัยทัศน์เกี่ยวกับอดีตควรให้ความสำคัญกับความหมายที่หลากหลาย ปฏิเสธการใช้อำนาจของรัฐในการผูกขาดความจริง อีกทั้งต้องให้สิทธิเสียงและพื้นที่ในการนำเสนอแก่หลักฐานในระดับท้องถิ่นด้วย

ผลงานชุดต่างๆ ของจิตร ภูมิศักดิ์ เช่น *โฉมหน้าศักดินาไทย*¹⁶⁶, *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา*¹⁶⁷, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ*¹⁶⁸ มีความสำคัญอย่างมากในการบุกเบิกแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ทำทลายวิสัยทัศน์กระแสหลักในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทย ท่านชี้ให้เห็นว่า วิสัยทัศน์หลักของประวัติศาสตร์ชาติไทยมีจุดบกพร่องหลายประเด็น เช่น การยึดเอากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของประเทศทำให้เราต้องลดความสำคัญของเมืองอื่นๆ ที่มีความสำคัญไม่แพ้กันในยุคสมัยเดียวกันลงไป การตีเพดานทางประวัติศาสตร์ว่าพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 1893 ทำให้นักประวัติศาสตร์ต้องประสบปัญหาอย่างรุนแรงในการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองโบราณหลายแห่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยารวมทั้งเมืองอโยธยา เพดานประวัติศาสตร์ดังกล่าวสวนทางกับหลักฐานต่างๆ ที่ค้นพบในระยะเวลาต่อมาอย่างเห็นได้ชัด

¹⁶⁶ จิตร ภูมิศักดิ์, *โฉมหน้าศักดินาไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงเงิน, 2522).

¹⁶⁷ จิตร ภูมิศักดิ์, *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2524).

¹⁶⁸ จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม*, พิมพ์ครั้งที่ 3 ฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2533[2519]).

การตั้งคำถามและลงมือทำงานเพื่อพิสูจน์ความจริง กล่าวหาญที่จะทำลายอำนาจรัฐและความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในความทรงจำของรัฐ สาธารณชน และเพื่อนร่วมวงวิชาการด้วยกันเอง ความกล้าหาญเหล่านี้มีส่วนช่วยอย่างมากในการเปิดพรมแดนความรู้ใหม่ กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในแง่ของการศึกษาวิจัย รวมทั้งสร้างจิตสำนึกใหม่ในทางวิชาการให้เกิดขึ้นต่อการรับรู้ วิเคราะห์ และวิพากษ์วิจารณ์ความจริง ตัวอย่างของการตั้งคำถามทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ ได้แก่ งานของพิริยะ ไกรฤกษ์¹⁷¹ และสายพิน แก้วงามประเสริฐ¹⁷² ท่านแรกตั้งคำถามว่า ศิลปินหรือขุนรามคำแหงเป็นของแท้ที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย หรือว่าเป็นของที่สร้างขึ้นในสมัยใหม่หลัง จากการวิเคราะห์และใช้หลักฐานต่างๆ ประกอบ ทำให้ท่านระบุว่าหลักศิลปินไม่น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย แต่จะถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง แม้ว่าข้อพิสูจน์ของท่านจะอ่อนต่อยเรื่องของการใช้หลักฐาน ทั้งยังไม่อาจจะลบล้างความเชื่อและหลักฐานเดิมลงไปได้ แต่ความกล้าหาญในการตั้งคำถาม และลงมือทำงานเพื่อพิสูจน์สมมติฐานของท่านเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ส่วนงานของสายพิน แก้วงามประเสริฐ นั้น ตั้งคำถามเกี่ยวกับการปรากฏตัว

2537[2531]); ศรีศักร วัลลิโภดมและสุจิตต์ วงษ์เทศ, *ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม* (กรุงเทพฯพหมทานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2534); สุจิตต์ วงษ์เทศ, *บรรณาธิการ, คนไทยอยู่ที่ไหนบ้าง* (กรุงเทพฯพหมทานคร: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2530), และ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *คนไทยอยู่ที่นี้ ที่อุทยานเย่* (กรุงเทพฯพหมทานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากรร่วมกับสำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2537).

¹⁷¹ พิริยะ ไกรฤกษ์, *ศิลปินหรือขุนรามคำแหงมหาราช* (กรุงเทพฯพหมทานคร: คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526).

¹⁷² สายพิน แก้วงามประเสริฐ, *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* (กรุงเทพฯพหมทานคร: มติชน, 2538).

ของท้าวสุรนารี และการเมืองในการสร้างวีรกรรมของวีรสตรีท่านนี้ หนังสือของท่านได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาในทางลบจากชาวจังหวัดนครราชสีมาอย่างรุนแรง เป็นเหตุให้ท่านต้องถูกส่งย้ายออกจากที่ทำงานในจังหวัดดังกล่าวภายใน 24 ชั่วโมง อย่างไรก็ตามในทางวิชาการนั้น ผลงานของท่านมีค่าสูงยิ่ง โดดเด่นทั้งในเรื่องของการตั้งคำถาม การค้นคว้าหลักฐาน และการตีความหมาย รวมทั้งการเปิดประเด็นให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เคยเสมอภาคกันระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่น ส่วนกลางไม่เพียงแต่ควบคุมท้องถิ่นในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม หากยังครอบงำและจัดการผลิตซ้ำอัตลักษณ์และอุดมการณ์ความเชื่อในระดับท้องถิ่น ให้เป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐอย่างแนบเนียนและซับซ้อน¹⁷³

กล่าวโดยรวมแล้ว นักประวัติศาสตร์เหล่านี้ใช้การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานในระดับท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้นในการตรวจสอบ และทำทนายวิสัยทัศน์เกี่ยวกับอดีตที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของทางราชการหรือประวัติศาสตร์ชาติ ความโดดเด่นของการใช้ท้องถิ่นดังกล่าวมีพื้นฐานสำคัญมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า เรื่องราวเกี่ยวกับอดีตไม่ได้มีความหมายตายตัวอย่างเดียว การตีความหมายอดีตขึ้นอยู่กับโครงเรื่อง (plot) และอำนาจทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังประวัติศาสตร์นิพนธ์ นักประวัติศาสตร์ของทางราชการไทย โดยเฉพาะในสายสกุลประวัติศาสตร์นิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากว่า ใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือของอำนาจและ

¹⁷³ Charles F. Keyes, "National Heroien or Local Spirit?: The Struggle over Memory in the Case of Thao Suranari of Nakhon Ratchasima," A Paper Presented in the International Conference on Thai Studies, Chiang Mai, Thailand, October 1996.

อุดมการณ์ของรัฐ ใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างชาติ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ มากกว่าการให้ความสำคัญกับหลักฐานข้อเท็จจริงในระดับท้องถิ่น อดีตในส่วนที่สนับสนุนผลประโยชน์ และความเป็นชาตินิยมจึงได้รับการเน้นความสำคัญมากกว่าอดีตในส่วนที่อยู่ตรงข้าม บางครั้งหลักฐานและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์บ่งบอกถึงความล้มเหลว หายนะ และความผิดพลาดอย่างชัดเจน แต่อดีตส่วนนั้นจะกลายเป็นสิ่งต้องห้าม ถ้าหากขัดกับผลประโยชน์และอุดมการณ์ของชนชั้นผู้ปกครอง

แนวการศึกษาท้องถิ่นจากมิติทางชาติพันธุ์ ศาสนาและพิธีกรรม อุดมการณ์ และบทบาททางเพศ และการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย

การวิเคราะห์วิจัยท้องถิ่นในแวดวงวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยหลัง พ.ศ. 2500 จะเห็นได้ว่า ผลงานจำนวนมากให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ ศาสนาและพิธีกรรม โดยเฉพาะพุทธศาสนา และลัทธิพิธีความเชื่อ บทบาทและอุดมการณ์ทางเพศ และการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบททั่วประเทศ ประเด็นเหล่านี้ปรากฏในงานของนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เดินทางมาศึกษามาศานามในประเทศไทย โดยเฉพาะนักวิชาการจากสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ออสเตรเลีย และญี่ปุ่น ผู้วิจัยต้องการจะรวบรวมหัวเรื่องเหล่านี้เข้าด้วยกัน เนื่องจากว่างานส่วนใหญ่ที่ศึกษาประเด็นต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน งานหลายชิ้นที่กล่าวถึงในที่นี้มักจะพิจารณามิติทางชาติพันธุ์ ศาสนา บทบาททางเพศ และความทันสมัย ในฐานะที่เป็นมิติหลายด้านหลายแง่มุมของประเด็นปัญหาอย่างเดียวกัน

ประเด็นปัญหาการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์ในประเทศไทยได้รับการรวบรวมและสังเคราะห์อย่างละเอียดในงานของอานันท์ กาญจนพันธุ์¹⁷⁴ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ¹⁷⁵ คายส์¹⁷⁶ จอห์น แมคคินนอน (John McKinnon) และวนัช พฤกษ์ศรี¹⁷⁷ เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาท้องถิ่นจากมิติทางชาติพันธุ์นั้น แยกไม่ออกจากนโยบาย อุดมการณ์ และความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ระหว่างท้องถิ่น หรือกลุ่มชาติพันธุ์เฉพาะกับรัฐไทยสมัยใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นศูนย์กลางความสนใจของนักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาทั้งไทยและต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเขตที่สูงภาคเหนือและภาคตะวันตก ซึ่งทางราชการไทยและคนไทยพื้นราบทั่วไปเรียกว่า “ชาวเขา” สาเหตุส่วนหนึ่งที่นักวิชาการเหล่านี้สนใจกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือและภาคตะวันตก อาจสืบเนื่องมาจากปัญหาความมั่นคงแห่งชาติ ปัญหาชายแดน ปัญหายาเสพติด และปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในดินแดนดังกล่าว รวมถึงรอยต่อสามเหลี่ยมทองคำระหว่างพม่า ไทย และ

¹⁷⁴ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “สถานภาพการวิจัย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่,” หน้า 7-17,

¹⁷⁵ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กระทรวงศึกษาธิการ, *การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วิกฤตการณ์ทางสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538).

¹⁷⁶ Charles F Keyes, ed., *Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma* (Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1979).

¹⁷⁷ John McKinnon and Wanat Bhruksaasri, eds., *Highlanders of Thailand* (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1983).

ลาว ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี¹⁷⁸ ซึ่งให้เห็นว่า ชาวเขาเป็นผลผลิตทางวาทกรรมของประเทศไทยหรือทางราชการไทยที่ต้องการสร้างความเป็นอื่นให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่คนพื้นเมืองในอาณาเขตของประเทศไทยมาแต่ดั้งเดิม การสร้างความเป็นอื่น และการแบ่งแยกที่ชัดเจนระหว่างชาวเขากับชาวเราส่งผลให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการ โดยเฉพาะอคติทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น รวมทั้งการให้สิทธิและสถานภาพพลเมืองไทยตามกฎหมายแก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาภาคสนามของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจำนวนมากที่ให้ความสนใจมิติทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนต่างๆ ในดินแดนประเทศไทย สกินเนอร์ (Williams G. Skinner)¹⁷⁹ ศึกษาคนจีนในประเทศไทยเน้นการวิเคราะห์พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจการเมืองอย่างละเอียด งานของท่านช่วยอธิบายอย่างชัดเจนว่า ทำไมและในเงื่อนไขอะไรที่ทำให้คนจีนในประเทศไทยและคนไทยเชื้อสายจีนประสบความสำเร็จอย่างมากในเวทีเศรษฐกิจและการเมืองสมัยใหม่ของไทย คายส์¹⁸⁰ ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม ท่านตอบคำ

¹⁷⁸ Pinkaew Laungaramsri, "Redefining Nature: Karen Ecological Knowledge and the Challenge to the Modern Conservation Paradigm" (Unpublished Ph.D. dissertation, University of Washington, 2000).

¹⁷⁹ William G. Skinner, *Chinese Society in Thailand* (Ithaca: Cornell University Press, 1957).

¹⁸⁰ Charles F. Keyes, *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand*.

ถามว่า ความผูกพันและสำนึกทางวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มีผลน้อยกว่าปฏิบัติการทางอุดมการณ์ การศึกษามวลชน และกลไกอำนาจของระบบราชการไทย คนอีสานจึงมีสำนึกของความเป็นพลเมืองชาติไทยอย่างเข้มแข็งและชัดเจน แม้ว่าดินแดนภาคอีสานในเวลานั้นจะเป็นฐานที่มั่นปฏิบัติการของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และเป็นดินแดนที่ได้ชื่อว่ายากจนและด้อยพัฒนามากที่สุดในประเทศก็ตาม

ในข้อเขียนชุดล่าสุดของท่าน คายส์นำเสนออย่างชัดเจนว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในประเทศไทย รวมทั้งกำเนิดของอัตลักษณ์แห่งชาติ เช่น ภาษาไทยกลาง ศาสนาหลัก ล้วนแต่เป็นผลผลิตของกระบวนการทางการเมืองที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง ที่รัฐไทยสมัยใหม่ได้ใช้เครื่องมือของอำนาจรูปแบบต่างๆ เช่น แผนที่ การศึกษามวลชน การสำมะโนประชากร พิธีกรรม ฯลฯ ในการนิยามและให้ความหมายขึ้นมา ชาติพันธุ์จึงเป็นเรื่องของการนิยามตัวเองและการถูกคนอื่นนิยาม ภายใต้กรอบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมกับรัฐชาติสมัยใหม่¹⁸¹

¹⁸¹ โปรดดู Charles F Keyes, ed., *Reshaping the Local World: Formal Education and Cultural Change in Rural Southeast Asia* (New Heaven, Connecticut: Yale University Southeast Asia Studies, 1991); “National Heroien or Local Spirit?: The Struggle over Memory in the Case of Thao Suranari of Nakhon Ratchasima,” และ “The Politics of Language in Thailand and Laos,” in *Language and Conflict in Asia*, edited by Micahel E. Brown and Sumit Ganuly (2000).

นอกจากนี้ ยังมีผลงานจำนวนมากที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ เช่น จีวีวรรณ ประจวบเหมาะ¹⁸² ชนัญ วงษ์วิภาค¹⁸³ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ¹⁸⁴ อานันท์ กาญจนพันธุ์¹⁸⁵ ฯลฯ ผลงานเหล่านี้ส่วนใหญ่นำเสนอเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมทั้งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม กับชุมชนเพื่อนบ้าน รัฐไทย และตลาดการค้า ซึ่งเป็นตัวแทนของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

การพิจารณากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพรมแดนรัฐชาติไทยสมัยใหม่ ในฐานะที่เป็นคนชายขอบ (marginal people) รวมทั้งเรื่องราวการต่อสู้ดิ้นรนของพวกเขา น่าจะเป็นแนวโน้มใหม่ที่น่าสนใจในการวิเคราะห์ท้องถิ่นจากมิติทางชาติพันธุ์ ผลงานของนักวิชาการรุ่นใหม่ที่ศึกษาในแนวนี้น่าสนใจ

¹⁸² จีวีวรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ, *แลได้สี่ศวรรษ: ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและพัฒนาการทางการเมือง (ในช่วงเวลา 2490-2538)* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 2538).

¹⁸³ ชนัญ วงษ์วิภาค, “การศึกษาวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคตะวันตก,” ใน *สังคม-วัฒนธรรมภาคตะวันตกศึกษา* (นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531).

¹⁸⁴ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี* (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532).

¹⁸⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “สถานภาพการวิจัย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่.”

ทั้งในแง่ของการประยุกต์ใช้แนวคิดทางทฤษฎีและการศึกษาข้อมูลสนาม ได้แก่ ชุศักดิ์ วิทยาภัก¹⁸⁶ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์¹⁸⁷ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี¹⁸⁸ ผลงานเหล่านี้วิเคราะห์การเกิดขึ้นของสภาวะชายขอบ กระบวนการต่อสู้ดิ้นรน การนิยามตัวเอง การถูกนิยาม และการต่อสู้ดิ้นรนในภาวะชายขอบที่แร้นแค้นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในสังคมไทยสมัยใหม่ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์กุ่มหรือกุ่มในอีสานใต้ กะเหรี่ยงในภาคเหนือและภาคตะวันตก เป็นต้น

การศึกษาท้องถิ่นหรือภูมิภาคต่างๆ ในประเทศไทยจากมิติทางศาสนา และพิธีกรรมเป็นประเด็นการศึกษาที่สำคัญที่ได้รับการสืบทอดมายาวนาน ตั้งแต่ยุคสมัยของพระยาอนูมานราชธนะ นักมานุษยวิทยาต่างประเทศรุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จนถึงนักวิชาการไทยรุ่นปัจจุบัน ผู้เขียนคิดว่า เนื้อหาสำคัญในการศึกษาศาสนาและพิธีกรรมในท้องถิ่นต่างๆ นั้นจะเน้นที่ บทบาท ความหมาย และความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยโดยรวม องค์กรประกอบของระบบศาสนา ความเชื่อและโลกทัศน์

¹⁸⁶ Chusak Wittayapak, "Local Institutions in Common Property Resources: A Case Study of Community-Based Watershed Management in Northern Thailand" (Unpublished Ph.D. dissertation, University of Victoria, 1994).

¹⁸⁷ Komatra Chuengsatiansup, "Living on the Edge: Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand" (Unpublished Ph.D. dissertation, Harvard University, 1998).

¹⁸⁸ Pinkaew Laungaramsri, "Redefining Nature: Karen Ecological Knowledge and the Challenge to the Modern Conservation Paradigm."

ของไทย ความซับซ้อนของศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อพื้นบ้านใน รูปแบบต่างๆ มิติทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เป็นผลมาจากความเชื่อทาง ศาสนา รวมทั้งอิทธิพลของศาสนาจากต่างประเทศ เช่น อินเดีย จีน และ ประเทศตะวันตกที่มีผลต่อความเชื่อและโลกทัศน์ของคนไทยสมัยใหม่ ใน ระยะเวลาประมาณสองทศวรรษที่ผ่านมา ความสนใจของนักวิชาการจำนวน หนึ่งมีแนวโน้มที่จะหันไปศึกษาลัทธิพิธีและความเชื่อทางศาสนาใหม่ที่เกิดขึ้น และได้รับความนิยมนอย่างมากในเขตเมืองและเขตชานเมืองมากขึ้น ลัทธิพิธีที่ น่าสนใจ ได้แก่ ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร. 5 ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม ลัทธิพิธีบูชาพระ เครื่องและกระแสปุทธพาณิชย์ ลัทธิพิธีเจ้าพ่อเจ้าแม่อื่นๆ นักวิชาการที่ให้ความ สนใจประเด็นเหล่านี้ มีทั้งที่ต้องการตอบคำถามเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ ความหมายทางสัญลักษณ์ และการอธิบายวาทกรรมของลัทธิพิธีในบริบท ของความทันสมัยในสังคมไทยสมัยใหม่ ผลงานนักวิชาการในกลุ่มนี้ ได้แก่ ฉลาดชาย รมิตานนท์¹⁸⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์¹⁹⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม¹⁹¹ สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ¹⁹² แจ็ค ไบล์ม (Jack Bilmes)¹⁹³ วอลเตอร์ เออร์วิน

¹⁸⁹ ฉลาดชาย รมิตานนท์, *ผีเจ้านาย* (กรุงเทพมหานคร: พายัพออฟเพาเพอร์, 2527).

¹⁹⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ท่องเทียวบุญบังไฟในอีสาน: บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวยโสธรไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบังไฟ* (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2536) และ “ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม,” *ศิลปวัฒนธรรม* (สิงหาคม 2537): 78-106.

¹⁹¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, “พระเครื่อง(ราง): พุทธบูชาหรือพุทธพาณิชย์,” *ศิลปวัฒนธรรม* (มกราคม 2537): 77-89.

¹⁹² สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, *ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตน์สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2539).

¹⁹³ Jack Bilmes, “On the Believability of Northern Thai Spirit Mediums,” *Journal of the Siam Society* vol.83 no.1&2 (1995): 231-238.

(Walter Irvine)¹⁹⁴ พัฒนา กิติอาษา¹⁹⁵ แฟรงก์ เรย์โนลด์ (Frank E.Reynolds)¹⁹⁶ โด널ด์ สเวียร์ (Donald Swearer)¹⁹⁷ สแตนลีย์ แทม-บายา (Stanley J. Tambiah)¹⁹⁸ ชิเกฮารุ ทานาเบ (Shigeharu Tanabe)¹⁹⁹

¹⁹⁴ Walter Irvine, "Decline of Village Spirit Cults and Growth of Urban Spirit Mediumship: The Persistence of Spirit Beliefs, the Position of Women and Modernization," *Mankind* vol.14 no. 4 (1984): 315-324.

¹⁹⁵ Pattana Kitiarsa, "You May Not Believe, But Never Offend the Spirits: Spirit-medium Cult Discourses and the Postmodernization of Thai Religion" (Unpublished Ph.D. dissertation, University of Washington, 1999).

¹⁹⁶ Frank E. Reynolds, "Civic Religion and National Community in Thailand," *Journal of Asian Studies* vol. XXXVI no. 2 (February 1977): 267-282.

¹⁹⁷ Donald K. Swearer, *The Buddhist World of Southeast Asia* (Albany: State University of New York Press, 1995).

¹⁹⁸ Stanley J. Tambiah, *Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970); *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Policy in Thailand Against a Historical Background* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976), และ *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets: A Study in Charisma, Hagiography, Sectarianism and Millennial Buddhism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

¹⁹⁹ ชิเกฮารุ ทานาเบ, *นุ่งเหลืองห่มดำ: ตำนานผู้นำชาวนาแห่งล้านนาไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2529); Shigeharu Tanabe,

นักวิชาการในสายสกุลเฟมินิสม์และนักวิชาการที่ทำงานในทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยากระแสหลักหลายท่านให้ความสนใจเรื่องบทบาทและอุดมการณ์ทางเพศในสังคมท้องถิ่นและสังคมไทยโดยรวม งานของหลายท่านเริ่มต้นจากการแบ่งแยกบทบาทชายหญิงในสังคมไทย ที่สัมพันธ์กับความเชื่อและโลกทัศน์ในพุทธศาสนา ที่ผู้ชายดูเหมือนว่าจะมีอำนาจและบทบาททางสังคมเหนือผู้หญิง แม้ว่าผู้หญิงจะทำงานรับผิดชอบในบ้านและภาคการผลิตทางเศรษฐกิจที่สำคัญก็ตาม ปัญหาโสเภณีและอุตสาหกรรมเพศพาณิชย์ที่ชายผู้หญิงไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งเรื่องสิทธิและความเสมอภาคที่แตกต่างกันระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงในสังคมไทยสมัยใหม่ ประเด็นเหล่านี้เป็นศูนย์กลางความสนใจของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา หลายท่านนำเสนอข้อค้นพบจากระดับท้องถิ่นเฉพาะ เช่น หมู่บ้านชนบทภาคเหนือ สถานบริการในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ หลายท่านก็นำเสนอประเด็นถกเถียงจากการอ่านคัมภีร์หรือตำนานพื้นบ้าน หลายท่านใช้ข้อมูลตัวเลขสถิติประกอบการวิเคราะห์

“Spirits, Power, and the Discourse of Female Gender: The Phi Meng Cult of Northern Thailand,” in *Thai Constructions of Knowledge*, edited by Manas Chitakasem and Andrew Turton (London: School of Oriental and African Studies, 1991), pp. 183-212, และ “The Person in Transformation: Body, Mind and Cultural Appropriation,” A Paper Presented in the 6th Thai Studies International Conference, Chiang Mai University, October 15, 1996.

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในระดับภาพรวมแล้ว ท้องถิ่นที่ปรากฏ
ในผลงานทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่สำคัญนั้น เป็นท้องถิ่นที่มีอัต-
ลักษณ์ทางเพศที่ชัดเจน ท้องถิ่นดูเหมือนจะต้อยกว่าส่วนกลางในแง่บทบาท
ทางเพศ เพราะท้องถิ่นเป็นแหล่งสร้างแรงงานที่มีนัยของการเลือกปฏิบัติและ
ความเสียเปรียบทางเพศให้กับกรุงเทพฯ หรือส่วนกลาง ลูกสาวและลูกชาย
จากหมู่บ้านชนบทต้องเข้าไปทำงานในโรงงานและสถานบริการต่าง ๆ ในเมือง
รวมทั้งต้องเผชิญหน้ากับความเสียเปรียบด้านต่าง ๆ และยังต้องเรียนรู้การ
ต่อรองและเรียนรู้อัตลักษณ์ของตัวเองในโลกของความทันสมัยและบริโภคนิยม
ไปในตัว นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาจำนวนมากจึงมีแนวโน้มที่จะพูด
ถึงและนำเสนอแทนคนที่มาจากท้องถิ่น โดยพิจารณาจากมิติของการผลิตและ
ผลิตซ้ำบทบาทและอุดมการณ์ทางเพศในสังคมไทยสมัยใหม่ นักวิชาการ
หลายท่านได้เปิดประเด็นถกเถียงในกรณีที่ว่า พุทธศาสนาและความทันสมัย
มีส่วนสำคัญในการกำหนดบทบาททางเพศของผู้หญิงไทยให้มีบทบาทหลัก
ในทางเศรษฐกิจ ในขณะที่บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมกลับต้อยกว่าผู้ชาย
ผลงานสำคัญของนักวิชาการในกลุ่มนี้ ได้แก่ คายส์²⁰⁰ โทมัส เคิร์ช²⁰¹

²⁰⁰ Charles F. Keyes, "Mother or Mistress But Never a Monk: Buddhist Notions of Female Gender in Rural Thailand," *American Ethnologist* vol.11 no.2 (May 1984): 223-240.

²⁰¹ Thomas A. Kirsch, "Buddhism, Sex-Roles and the Thai Economy," in *Women of Southeast Asia*, Occasional Paper No. 9, edited by Penny Van Esterik (DeKalb: Center for Southeast Asian Studies, Northern Illinois University, 1982), pp. 16-41. และ "Text and Context: Buddhist Sex Roles/Culture of Gender Revisited," *American Ethnologist* vol.12 no. 2 (May 1985): 302-20.

(Thomas A.Kirsch) แมรี่ เบ็ท มิลส์²⁰² (Mary Beth Mills) มาร์จอรี เมอร์ค²⁰³ (Marjorie Muecke) ยศ สันตสมบัติ²⁰⁴ ศุภีมาน นฤมน²⁰⁵

ผู้วิจัยควรจะต้องกล่าวถึงประเด็นการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยในท้องถิ่นต่างๆ ของไทย ซึ่งเคยเป็นประเด็นการศึกษาที่ได้รับความนิยมควบคู่กับความรุ่งเรืองของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมในทศวรรษที่ 1950-1970 ผลงานที่สำคัญในการศึกษาความทันสมัยในท้องถิ่นต่างๆ

²⁰² Mary Beth Mills, "We Are Not Like Our Mothers: Migrants, Modernity, and Identity in Northeast Thailand," (Unpublished Ph.D. dissertation, University of California, Berkeley, 1993); "Attack of the Widow Ghosts: Gender, Death, and Modernity in Northeast Thailand," in *Bewitching Women, Pious Men: Gender and Body Politics in Southeast Asia*, edited by Aihwa Ong and Michael G. Peletz (Berkeley: University of California Press, 1995), pp. 244-273, และ "Contesting the Margins of Modernity: Women, Migration, and Corruption in Thailand," *American Ethnologist* vol. 24 no. 1 (1997): 37-61.

²⁰³ Marjorie Muecke, "Mother Sold Food, Daughter Sells Her Body: The Cultural Continuity of Prostitution," *Social Science and Medicine* vol.35 no.7 (1992): 891-901.

²⁰⁴ ยศ สันตสมบัติ, *แม่หญิงสี่ชายตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535).

²⁰⁵ ศุภีมาน นฤมล, *นางงามตู้กระจก: กระบวนการกลายเป็นหมอนวดในสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532).

ของบ้านเรา ได้แก่ อมรา พงศาพิชญ์²⁰⁶ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน²⁰⁷ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ²⁰⁸ เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาความทันสมัยในอดีต เป็นเรื่องของการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในสองช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะได้ข้อค้นพบในลักษณะที่ว่า ท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปจากประเพณีหรือธรรมเนียมนิยมที่เคยเป็นมา เพราะรับเอาความทันสมัยในรูปแบบต่างๆ เข้ามา มีถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา เครื่องอำนวยความสะดวก รวมทั้งผู้คนมีค่านิยมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หมู่บ้านหรือท้องถิ่นก็มีความเป็นเมืองมากขึ้น มีการจัดองค์กรทางสังคมมากขึ้นและติดต่อกับเมืองมากขึ้น นักวิชาการหลายท่านเริ่มวิตกกังวลว่า การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยนั้นจะก่อปัญหาต่างๆ ตามมาในระดับท้องถิ่น การเข้ามาของความทันสมัยอาจจะให้ผลในทางลบมากกว่าผลในทางบวก

²⁰⁶ Amara Bhumiratana [Amara Pongsapich], "Industrialization and Social Change in Thailand" (Unpublished Ph.D. dissertation, University of Washington, 1974).

²⁰⁷ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน, *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น: หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคำแก่นคูณ* (ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2527).

²⁰⁸ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์กวยและฉ้อ การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี* (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532).

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการรุ่นใหม่อีกหลายท่าน เช่น แมรี เบ็ตต์ มิลส์ สุชาติา ทวีสิทธิ์²⁰⁹ กลับใช้แนวการวิเคราะห์ที่ซับซ้อนและลึกซึ้งกว่าการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงและวัดจากตัวเลขสถิติ เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชีวิต ประสบการณ์ โลกทัศน์ และอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการรับความทันสมัยในท้องถิ่นมากที่สุด เช่น สาวโรงงาน แรงงานอีสานที่ทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ และแรงงานย้ายถิ่นกลุ่มต่างๆ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยใหม่เป็นกระบวนการที่มากกว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุภายนอก และลึกซึ้งซับซ้อนลงไปถึงความเป็นตัวตนในเรื่องเล่า กระบวนการต่อรองทางอัตลักษณ์ และวัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นกับเมืองหรือความทันสมัยทั้งหลาย บางทีการศึกษาความทันสมัยโดยแบ่งแยกระหว่างเมืองกับชนบท หรือบ้านนอกกับกรุงเทพฯ อาจจะไม่ครอบคลุมความเป็นจริงที่ซับซ้อนอีกต่อไป เนื่องจากเส้นแบ่งดังกล่าวแทบจะไม่มีอยู่จริงในโลกสมัยใหม่ ที่มีการติดต่อด้านข่าวสารข้อมูล และการคมนาคมขนส่งระหว่างกันอยู่ตลอดเวลาทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับโลก

²⁰⁹ Suchada Thaweessit, "From Village to Factory 'Girl': Shifting Narratives on Gender and Sexuality in Thailand" (Unpublished Ph.D. dissertation, University of Washington, 2000).

แนวการศึกษาท้องถิ่นที่เน้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ของบ้านกับเมือง วัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวการศึกษาท้องถิ่นในข้อนี้เป็นลักษณะเฉพาะ และเป็นพัฒนาการของแนวการวิเคราะห์ที่สำคัญของวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์ของไทย โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ 2520 และ 2530 เราอาจจะคุ้นเคยกับชื่อเรียกแนวการศึกษาท้องถิ่นหลายชื่อ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การศึกษาระบบความรู้ของคนพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ วัฒนธรรมชุมชน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่เนื้อหาสำคัญของแนวการวิเคราะห์เหล่านี้ใกล้เคียงกันมาก นั่นคือ การยึดเอาท้องถิ่นเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ ให้ความสำคัญกับความรู้ ทรัพยากร กำลังคน ศักยภาพต่างๆ ของท้องถิ่นว่าทั้งหมดนี้ทำให้ท้องถิ่นมีพัฒนาการการต่อสู้มายาวนาน ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบระหว่างท้องถิ่นกับเมือง หรือรัฐ และทุนนิยม โน้ตค้นหลักของแนวการวิเคราะห์นี้ก็คือ ชุมชนหรือบ้าน ซึ่งรวมเอาทรัพยากรทุกอย่าง รวมทั้งบทเรียนการต่อสู้และการคงอยู่ไว้ในนั้นด้วย ถ้าศักยภาพของชุมชนได้รับการพัฒนาถึงขีดสุด ท้องถิ่นก็สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเองและสัมพันธ์กับโลกภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรี²¹⁰

ที่มาของการศึกษาท้องถิ่นนิยมในกลุ่มนี้ ประกอบด้วยแนวการศึกษาที่คล้ายคลึงกันในเรื่องของเนื้อหาสาระสำคัญ แต่แตกต่างกันในเรื่องของ

²¹⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน,” ใน *วัฒนธรรมไทย กับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537ก[2534]), หน้า 170-216.

ภูมิหลังที่มาของนักวิชาการและนักคิดคนสำคัญ แนวการศึกษาดังกล่าวนี้ประกอบด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือประวัติศาสตร์บอกเล่า

ผลงานในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นของนักประวัติศาสตร์และนักมานุษยวิทยา โดยเฉพาะงานของธิดา สาระยา²¹¹ ศรีศักร วัลลิโภดม²¹² สุจิตต์ วงษ์เทศ²¹³ จุฬาทพร ไซติช่วงนิรันดร์ และคณะ²¹⁴ และคนอื่นๆ นักวิชาการในกลุ่มนี้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะเป็นทางออกให้กับข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในอดีตไม่ได้เกี่ยวข้องกับชีวิตของสามัญชน ไม่ได้เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ในระดับท้องถิ่นเลย การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในอดีตส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการศึกษาพงศาวดาร ษัตริย์และอำนาจรัฐส่วนกลาง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงอดีตให้เข้ากับปัจจุบันโดยเน้นการใช้ข้อมูลจากคำบอกเล่า ความทรงจำ ประกอบกับการสืบค้นเอกสารจะช่วยให้ท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศสร้างสำนึกและผลงานทาง

²¹¹ ธิดา สาระยา, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์*, พิมพ์ครั้งที่สอง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2539[2529]).

²¹² ศรีศักร วัลลิโภดม, *แอ่งอารยธรรมอีสาน: แฉหลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2533).

²¹³ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *แคว้นสุโขทัย: รัฐในอุดมคติ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2539[2531]).

²¹⁴ จุฬาทพร ไซติช่วงนิรันดร์ และคณะ, *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านคำม่วง ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น* (ขอนแก่น: โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์มมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529).

ประวัติศาสตร์ของตนเองอย่างเป็นอิสระ และมีนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น และชุมชนมากกว่าที่เคยเป็นมา เหมือนกับข้อเสนอของธิดา สาระยา ที่ว่า

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น...เป็นประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับคนในท้องถิ่นที่ไม่ใช่ศูนย์กลาง ท้องถิ่นในสังคมไทยมีวิวัฒนาการมาแต่ครั้งอดีตกาลประกอบด้วยบ้านและเมือง ...บ้านและเมืองที่เป็นท้องถิ่นจึงเกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ในสังคมที่เรียกว่า เป็นชนบทหรือท้องถิ่นของสังคมไทยในอดีต และเป็นคนส่วนล่างของสังคม²¹⁵

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจท้องถิ่นโดย นักเศรษฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ

ผลงานและนักวิชาการคนสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา²¹⁶ พรพิไล เลิศวิชา²¹⁷ สมภพ มานะรังสรรค์²¹⁸ สุวิทย์

²¹⁵ ธิดา สาระยา, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์*, หน้า 9.

²¹⁶ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527), และ *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537[2534]).

²¹⁷ พรพิไล เลิศวิชา, *คีรีวง: จากไพร่หนีนายถึงธนาคารแห่งขุนเขา* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิหมู่บ้าน, 2531), และ *ชาวนาลุ่มน้ำชี* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิหมู่บ้าน, 2532).

²¹⁸ สมภพ มานะรังสรรค์, *เศรษฐกิจชนบทไทย: วิธีการผลิตและการตลาดภาคเกษตรกรรมไทยปัจจุบัน* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

ธีรศาสตร์²¹⁹ นักวิชาการกลุ่มนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ศึกษาพัฒนาการ และสภาพเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะภาค เกษตรกรรมหรือภาคชนบทของประเทศ นักวิชาการในสำนักนี้ส่วนใหญ่ทำงาน ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องวิธีการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic mode of production) ให้ความสนใจกับบ้านหรือหมู่บ้าน ในฐานะที่เป็นหน่วยสำคัญ ในการวิเคราะห์ และพิจารณาพัฒนาการทางเศรษฐกิจภายใต้กรอบความ สัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมระหว่างบ้านกับเมือง หรือรัฐ ส่วนกลางกับท้องถิ่น ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของหมู่บ้านมักจะได้รับ การนำเสนอในทางบวกค่อนข้างมาก เช่น “วัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีอยู่เป็น วัฒนธรรมที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ให้คุณค่ากับคน ให้คุณค่ากับชุมชน ให้ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเป็นอิสระในตัวเอง...”²²⁰

นอกจากงานของสมภพ มานะรังสรรค์²²¹ แล้ว ข้อค้นพบของนัก ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในกลุ่มนี้ จะสอดคล้องและเชื่อมโยงกับแนวการ วิเคราะห์ท้องถิ่นแบบวัฒนธรรมชุมชนที่นำเสนอโดยปัญญาชน และนักวิชา- การในองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างใกล้ชิด

²¹⁹ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มน้ำชีตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2528* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2528), และ *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชนลุ่มแม่น้ำสงครามตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง ปัจจุบัน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2530).

²²⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน,” หน้า 34.

²²¹ สมภพ มานะรังสรรค์, *เศรษฐกิจชนบทไทย: วิธีการผลิตและการตลาด ภาคเกษตรกรรมไทยปัจจุบัน* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2528).

การศึกษาระบบความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม พื้นบ้านโดยนักมานุษยวิทยา นักคติชนวิทยา นักภาษา และวรรณคดีท้องถิ่นต่างๆ

ผลงานสำคัญของนักวิชาการในกลุ่มนี้ที่ปรากฏอยู่ ได้แก่ จารวรรณ
ธรรมวัตร²²² เพ็ญศรี ตึก และคณะ²²³ สถาบันทักษิณคดีศึกษา²²⁴ สุริยา
สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา²²⁵ สุริยา สมุทคุปต์และคณะ²²⁶ เสรี

²²² จารวรรณ ธรรมวัตร, *ภูมิปัญญาแห่งอีสาน: รวมบทความอีสานคดีศึกษา* (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาสารคาม, 2531).

²²³ เพ็ญศรี ตึก และคณะ, *บรรณาธิการ, วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

²²⁴ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2529).

²²⁵ สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา, *สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา* (ขอนแก่น: ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2533).

²²⁶ สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, *บุญพลวสของชาวอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา* (ขอนแก่น: ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534); *บุญข้าวสากและบุญข้าวประดับดิน: พิธีกรรม ข้าวและมนุษย์ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของอีสาน* (ขอนแก่น: ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534); *หนังประโมทัยอีสาน: การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน* (ขอนแก่น: ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา,

พงศ์พิศ²²⁷ เอกวิทย์ ณ ถลาง²²⁸ นักวิชาการในกลุ่มนี้มีความแตกต่างกันในเรื่องของแนวคิดทฤษฎี ระเบียบวิธีวิจัย รวมทั้งเป้าหมายของการศึกษาวิเคราะห์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน แต่ผลงานในกลุ่มนี้ได้แสดงให้เห็นจุดร่วมสำคัญที่ว่า ท้องถิ่นของไทย ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านหรือชุมชนชนบท ชุมชนในเมือง หรือชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทต่างก็เป็นชุมชนที่ประกอบขึ้นด้วยการสังสมความรู้ ประสบการณ์ ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของผู้คน

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535); *ศักยภาพของชุมชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตจังหวัดขอนแก่น* (นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2536); *แม่หญิงต้องคำหุบก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน*, (นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2537); *ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2539); *วิถีคิดของคนไทย: พิธีกรรมช่วงผีพื่อนของลาวขาวเจ้า จังหวัดนครราชสีมา* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540), และ *แต่งองค์ทรงเครื่อง: ดิเกในวัฒนธรรมประเทศไทย*, (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2541).

²²⁷ เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ, *ทิศทางหมู่บ้านไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531), และ *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*, เล่ม 1 และ 2 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536).

²²⁸ เอกวิทย์ ณ ถลาง, *ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย* (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2540).

รวมทั้งทรัพยากรด้านต่างๆ ที่มีศักยภาพสำคัญในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน นักวิชาการหลายท่านสนใจเรื่องความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม การทำมาหากิน การเกษตร และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่โดยรวมแล้ว ผลงานในกลุ่มนี้วิพากษ์นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นของรัฐและหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยใช้ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นมิติต่างๆ อย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันก็กระตุ้นรัฐและหน่วยงานอื่นๆ ในการให้ความสำคัญกับท้องถิ่นและชาวบ้านหรือประชาชนในกระบวนการพัฒนา ตัวอย่างสำคัญได้แก่ ข้อเสนอของนิธิ เอียวศรีวงศ์²²⁹ เกี่ยวกับการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเพณีบุญบั้งไฟของจังหวัดยโสธร ที่เกิดขึ้นจากหลายสาเหตุปัจจัย รวมทั้งการท่องเที่ยวที่สนับสนุนโดยหน่วยงานของรัฐ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ท่านชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ว่าจะมาจากการวางแผนหรือนโยบายของรัฐหรือการเมืองในระดับท้องถิ่น ควรจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับท้องถิ่น คนและชุมชนท้องถิ่นควรมีสិทธิมีเสียงในการกำหนดอนาคตของตนเอง หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรจะต้องสนับสนุนและยอมรับความสำคัญ of ชุมชนท้องถิ่นในแง่

²²⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5,” *คิดป่วนวัฒนธรรม* (สิงหาคม

วัฒนธรรมชุมชน

หมายถึง แนวการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพชุมชนในงานพัฒนาชนบทแบบหนึ่งที่น่าเสนอโดยนักพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะกลุ่มที่ทำงานในพื้นที่ชนบทภาคอีสานและภาคเหนือตั้งแต่ พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา²³⁰ จักรทิพย์ นาถสุภา ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในขบวนการองค์กรพัฒนาเอกชนในทศวรรษที่ 2520 ตอนปลายอย่างละเอียด ท่านได้นำเสนอว่า

²³⁰ ไปรอดู กนกศักดิ์ แก้วเทพ, *บทวิเคราะห์สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยชาวนาร่วมสมัย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530); กาญจนา แก้วเทพ, *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน* (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538); จักรทิพย์ นาถสุภา, “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน”; บุญเทียนทองประสาน, *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531); บุญเพรง บ้านบางพูน (บำรุงบุญปัญญา), *ศรัทธาพลังชุมชน* (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2527); สภาคทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม (CEBEMO) เนเธอร์แลนด์, *การดำรงอยู่ของชุมชน กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา: กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่* (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2533); เสรีพงศ์พิศ, *คืนสู่รากเหง้า: ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน, ทิศทางหมู่บ้านไทย; ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*, เล่ม 1 และ 2, และอภิชาติ ทองอยู่, *สายธารสำนึกและความทรงจำ* (ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน, 2528); *ทัศนะว่าด้วยวัฒนธรรมกับชุมชน* (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2529).

แนวคิดนี้ [...] สร้างเป็นระบบคิดมาจากระดับสากลโดยเฉพาะ ศาสนจักรคาทอลิกและปัญญาชนผู้ปฏิบัติงานกับชาวบ้านผู้ยากจนพบกับสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสม เป็นสภาพการณ์พิเศษที่ไม่ปรากฏในประเทศอื่น คือไทยยังเป็นสังคมที่ผู้คนมีน้ำใจมีมิตรไมตรีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรักเพื่อนมนุษย์ ในชนบทยังมีวัฒนธรรมชุมชนอยู่เข้มข้นมากกว่าที่อื่นใดในโลกและชุมชนหมู่บ้านยังมีเสถียรภาพโดยเปรียบเทียบ²³¹

ท้องถิ่นนิยมตามแนววัฒนธรรมชุมชนเน้นเรื่องอนาธิปไตยนิยม หรือ การดำรงอยู่อย่างอิสระของชุมชนท้องถิ่น โดยที่อิทธิพลของรัฐศักดินาไม่ได้เข้ามาครอบงำและจัดการด้านการผลิตและวัฒนธรรม ให้ความสำคัญเรื่อง การเป็นพันธมิตรทางชนชั้นระหว่างชาวบ้านกับชนชั้นกลางหรือปัญญาชนในเมือง รวมทั้งการสนับสนุนส่งเสริมการปรับเอาคุณค่า ความรู้ และภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาใช้ในกระบวนการพัฒนา นักพัฒนาเอกชนตามแนววัฒนธรรมชุมชนได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันยุทธวิธี และกิจกรรมการพัฒนาชนบทที่น่าสนใจหลายกรณี เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ การเกษตรผสมผสาน และการจัดการทรัพยากรทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ที่เน้นการพึ่งตนเองและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ ผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทในการสร้างเครือข่ายชาวบ้านในงานพัฒนาชนบท เช่น ผู้ใหญ่ วิบูลย์ เข็มเฉลิม มหาอยู่ สุนทรชัย พ่อคำเดื่อง ภาษี พ่อบัวศรี ศรีสูง ผู้ใหญ่ ผาย สร้อยสระกลาง ป๊ะหรน หมัดหลี กลุ่มชาวบ้านคีรีวง ฯลฯ ก็อาจถือได้ว่า เป็นผลผลิตสำคัญของนักพัฒนา และองค์กรพัฒนาเอกชนในแนววัฒนธรรมชุมชน

²³¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน,” หน้า 193-194.

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ได้มีปัญญาชนและนักคิดคนสำคัญของไทยที่ให้ความสำคัญกับการค้นหาเชื่อมโยงรากเหง้าของสังคมไทยให้เข้ากับเทคโนโลยี และแนวคิดการพัฒนาจากตะวันตกหลายท่าน ได้แก่ ประเวศ วะสี สุกฤษณ์ ศิวรักษ์ พระธรรมปิฎก แม้ว่าปัญญาชนเหล่านี้จะมีแนวคิดและมุมมองที่แตกต่างกัน แต่ส่วนสำคัญที่ท่านมีอยู่ร่วมกันก็คือ ความคิดที่ว่า พื้นฐานสังคมไทยอยู่ที่วิถีคิดและวิถีชีวิตไทยที่เป็นมรดกของวัฒนธรรมพุทธศาสนา และวัฒนธรรมข้าว รากฐานการพัฒนาของสังคมไทยควรจะเน้นหนักภาคเกษตรกรรม ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนที่มีรากฐานเดิมอยู่ที่หมู่บ้าน พุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นหรือพัฒนาประเทศ ต้องเริ่มจากรากฐานที่สำคัญ อันนี้เป็นเบื้องต้น

แนวการศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง และการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น

แนวการศึกษาท้องถิ่นที่เน้นการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง และให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ป่าไม้ ที่ดิน น้ำ ทรัพยากรชายฝั่ง และทรัพยากรในทะเล เป็นผลมาจากการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างนักวิชาการ โดยเฉพาะนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา นักประวัติศาสตร์ นักกฎหมาย และนักเศรษฐศาสตร์กับนักพัฒนาชนบทและปัญญาชนอิสระที่ทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วประเทศ แนวการศึกษานี้ เริ่มต้นพัฒนาโดยกลุ่มนักวิชาการที่ร่วมกันก่อตั้งวารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองในราวกลางทศวรรษที่ 2520 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับนักพัฒนาเอกชนได้เริ่มต้นทำงานในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศหลังจากการคลี่คลายของการเมืองไทยหลังนโยบาย 66/2523

แนวการวิเคราะห์ที่ท้องถิ่นแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองและองค์กรพัฒนาเอกชนที่อยู่นอกเหนือไปจากแนววัฒนธรรมชุมชน ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับการประยุกต์ใช้มโนทัศน์หลักของทฤษฎีนีโอมาร์กซิสม์เข้ามาอธิบายปัญหาความยากจน ความอยู่ดีศรีธรรม และความบกพร่องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทย มโนทัศน์หลักที่ได้รับการกล่าวถึงมากเป็นพิเศษ ได้แก่ อุดมการณ์ ความแตกต่างทางชนชั้น จิตสำนึก อำนาจและกลไกแห่งอำนาจ วิธีการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต ฯลฯ²³² ในระยะหลังของทศวรรษที่ 2530 จนถึงปัจจุบัน แนวการวิเคราะห์ทางทฤษฎีดังกล่าวถูกนำมาตรวจสอบและประยุกต์ใช้กับกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมร่วมกับนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้น นักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานในระดับท้องถิ่น ได้นำเสนอประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น โดยเฉพาะปัญหาป่าไม้ ปัญหาที่ทำกิน ปัญหาผลกระทบของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ เช่น เขื่อน ฝ่ายเก็บน้ำขนาดใหญ่ โดยทั้งสองฝ่ายได้ทำงานร่วมกับชาวบ้านในลักษณะของการจัดตั้งเครือข่าย ที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และร่วมมือกันในการเคลื่อนไหวและผลักดันให้รัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไขปัญหาหรือดำเนินงานในทางที่เหมาะสมมากขึ้น ตัวอย่างของผลงานที่ศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติการของท้องถิ่นนิยมในลักษณะดังกล่าว ได้แก่ กป. อพช.²³³ โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา²³⁴

²³² ชัยนต์ วรรณะภุติ, “แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา,” หน้า 113-64.

²³³ วิชญ์ ปัญญากุล, บรรณาธิการ. เอกสารประกอบการประชุมเวทีชาวบ้าน, จัดโดย คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.), ศูนย์ศึกษาการพัฒนา คณะรัฐศาสตร์, และศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8-17 ตุลาคม 2534, หน้า 34.

²³⁴ โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, *การใช้ทรัพยากรกับความขัดแย้งทางสังคม* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง²³⁵ ฉลาดชาย รมิตานนท์²³⁶ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์²³⁷ เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ²³⁸ อเนก นาคะบุตร²³⁹ อานันท์ กาญจนพันธ์²⁴⁰ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี²⁴¹ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และโนเอล เรเยช (Noel Rejesh)²⁴²

²³⁵ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ, *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535).

²³⁶ ฉลาดชาย รมิตานนท์, *ป่าไม่สงัดกับการพัฒนาชนบท* (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2528).

²³⁷ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, บรรณาธิการ, *สิทธิชุมชน: การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536).

²³⁸ เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ, *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 2 ป่าชุมชนในภาคเหนือ, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 3 ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*.

²³⁹ อเนก นาคะบุตร, *คนกับดิน น้ำ ป่า: จุดเปลี่ยนแห่งความคิด* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536).

²⁴⁰ อานันท์ กาญจนพันธ์, บรรณาธิการ, *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543), และ *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).

²⁴¹ Pinkaew Laungaramsri, "Redefining Nature: Karen Ecological Knowledge and the Challenge to the Modern Conservation Paradigm."

²⁴² Pinkaew Leungaramsri and Noel Rajesh, eds, *The Future of People and Forests in Thailand After the Logging Ban* (Bangkok: Project for Ecological Recovery, 1992).

เนื้อหาสำคัญส่วนหนึ่งของแนวการศึกษาท้องถิ่นโดยเน้นการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ก็คือ การให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับกระบวนการกลุ่มและองค์กรชาวบ้านหรือชาวไร่ชาวนาในชนบท ผลการวิเคราะห์กลุ่มชาวนาที่สำคัญปรากฏในผลงานของ กนกศักดิ์ แก้วเทพ²⁴³ นลินี ต้นธวนิตย์²⁴⁴ จรินทร์ บุญมัธยะ²⁴⁵ เอิร์นส์ โคห์เลอร์ (Ernst Gohlert)²⁴⁶ นลินี ต้นธวนิตย์²⁴⁷ พัฒนา กิติอาษา²⁴⁸ รัตนา

²⁴³ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, *บทวิเคราะห์สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยชาวนาร่วมสมัย.*

²⁴⁴ นลินี ต้นธวนิตย์, “จับภาพ 6 ปรากฏการณ์ทางการเมืองอีสาน: จากกฎฝืนบุญถึง สกยอ.,” เอกสารประกอบการสัมมนา “ทางเลือกและศักยภาพชาวนาอีสาน” จัดโดยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น โรงแรมโซฟีเทล ราชอาณาจักร จังหวัดขอนแก่น 5-6 กันยายน 2539.

²⁴⁵ Jarin Boonmathya, “Peasant Movement and Organization: A Case of Esarn Small Farmers’ Assembly (ESFA) in Northeastern Thailand” (M.A. thesis, Institute of Social Studies, the Hague, the Netherlands, 1995).

²⁴⁶ Ernst W. Gohlert, *Power and Culture: The Struggle Against Poverty in Thailand* (Bangkok: White Lotus, 1991).

²⁴⁷ Nalinee Tantuvanit, “Ideology and Ideological Practices of the Thai Peasantry” (Ph.D. dissertation, University of Wisconsin, 1994).

²⁴⁸ Pattana Kitiarsa, “Peasant Modifications in Managing a Farmers’ Association: A Case Study of the Northeast Thai Peasantry,” (M.A. thesis, Ateneo de Manila University, the Philippines, 1992).

บุญมัธยะ²⁴⁹ แอนดรูว์ เฮอร์ตัน (Andrew Turton)²⁵⁰ ผลงานเหล่านี้ศึกษา กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ สหพันธ์ชาวไร่ชาวนาแห่งประเทศไทย สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน องค์กรชาวบ้านหรือกลุ่มชาวบ้านเฉพาะกิจที่จัดตั้งขึ้น เพื่อต่อรองกับหน่วยงานของทางราชการเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่จัดตั้งโดยอาศัยระเบียบของทางราชการ การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มที่รวมตัวและดำเนินงานโดยมีผู้นำในท้องถิ่นเป็นกำลังหลัก เนื้อหาสำคัญในการศึกษา กลุ่มหรือองค์กรท้องถิ่นดังกล่าว ให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ อุดมการณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับนโยบายการพัฒนาของรัฐ และการขยายตัวของนายทุนและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในท้องถิ่น รวมทั้งยุทธวิธีการปรับตัว ต่อสู้ และต่อรองของท้องถิ่น

ควรกล่าวด้วยว่า นักวิชาการต่างประเทศจำนวนมากก็ได้ให้ความสนใจวิเคราะห์ท้องถิ่นนิยมในประเทศไทยด้วยแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมืองหรือให้ความสนใจเกี่ยวกับนโยบาย และแนวทางในการจัดการทรัพยากร

²⁴⁹ Ratana Boonmathya, "Peasant Resistance and Ideology: A Case of Thai Peasantry During 1950s-1980s," (M.A. thesis, Institute of Social Studies, the Hague, the Netherlands, 1986, และ "Contested Concepts of Development in Rural Northeastern Thailand," (Unpublished Ph.D. dissertation, University of Washington, 1997).

²⁵⁰ Andrew Turton, "Thailand: Agrarians Bases of State Power," in *Agrarian Transformations: local processes and the state in Southeast Asia*, edited by Gillian Gart and etc. (Berkeley: University of California Press, 1989).

ธรรมชาติในประเทศไทย โดยเฉพาะช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา เฮอร์ตัน²⁵¹ วิเคราะห์สถานการณ์ชนบทไทย โดยให้ความสำคัญกับความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างชาวไร่ชาวนา กับรัฐและนายทุน ฟิลลิป เอิร์ช²⁵² (Philip Hirsch) ให้ความสนใจเรื่องป่าไม้และที่ดินทำกิน เจมส์ แรมเซย์²⁵³ (James Ramsay) วิเคราะห์เรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศไทย ใน

²⁵¹ Andrew Turton, "The Current Situation in the Thai Countryside," in *Thailand: Roots of Conflict*, edited by Andrew Turton, Jonathan Fast and Malcom Caldwell (Nottingham: The Russell Press, 1978), pp. 104-142.

²⁵² Philip Hirsch, "A Regional Perspective on Large Dams: Implications for Transitional Montane Mainland Southeast Asia," in *Montane Mainland Southeast Asia in Transition*, , A Symposium Proceedings, Chiang Mai, Thailand, November 12-16, 1995, pp. 260-289; "A State of Uncertainty: Political Economy of Community Resource Management at Tab Salao, Thailand," *Sojourn* (1995); "The Thai Countryside in the 1990s," *Southeast Asian Affairs 1994* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1994), pp. 320-334; "State, Capital, and Land in Recently Cleared Areas of Western Thailand," *Pacific Viewpoint* vol.33 no.1(1992): 36-57, และ "Thai Agriculture: Restructuring in the 1980s and 1990s," (Sydney: The University of Sydney, Research Institute for Asia and Pacific, 1990).

²⁵³ James Ansil Ramsay, "The Limits of Land Reform in Thailand," *The Journal of Developing Areas*, vol.16 (January 1982):173-95. และ "Tenancy and Landlessness in Thailand: How Severe a Problem?" *Asian Survey* vol.22 no.11 (November 1982b): 1074-1092.

ขณะที่ ปีเตอร์ แวนเดอร์เกิสต์ และแนนซี เปลูโซ (Peter Vandergeest and Nancy Lee Peluso)²⁵⁴ นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับเทคโนโลยีของอำนาจที่รัฐนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และจัดการกับชาวบ้านในท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องของการแบ่งโซน และกำหนดพื้นที่หวงห้ามและพื้นที่อนุรักษ์ โดยใช้มาตรการทางกฎหมาย และเทคโนโลยีข้อมูลทางภูมิศาสตร์และการจัดการทรัพยากรสมัยใหม่ เช่น การใช้ภาพถ่ายทางอากาศ การทำแผนที่ การใช้ระบบข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ฯลฯ เทคโนโลยีเหล่านี้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเสริมอำนาจของรัฐและหน่วยงานภายนอก ในขณะที่ระบบความรู้ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นมักจะถูกละเลย ทำให้ท้องถิ่นต้องตกอยู่ในสภาวะที่เสียเปรียบและต้องอำนาจการต่อรองอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อท้องถิ่นเป็นชุมชนของคนชายขอบกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคเหนือ ชาวบ้านไร่ที่ดินทำกิน ชาวบ้านที่มีหนี้สินรุงรัง ฯลฯ

ความโดดเด่นอีกอย่างหนึ่งของความก้าวหน้าในการศึกษา และวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการทำงานพัฒนาเกษตรกรรมย่อยในวงวิชาการสังคมศาสตร์ไทยช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ก็คือ การบุกเบิกและพัฒนาวิธีการวิจัยและพัฒนาที่เรียกว่า วิธีการประเมินสภาพชนบทแบบเร่งด่วน (rapid rural appraisal—RRA) หรือที่รู้จักกันทั่วไปในนามของวิธีการ RRA สถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวิธีการดังกล่าว ได้แก่ โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์มและระบบชนบท คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจาก USAID และ The

²⁵⁴ Peter Vandergeest and Nancy Lee Peluso, "Territorialization and State Power in Thailand," *Theory and Society* vol.24 (1995): 385-426.

Ford Foundation และวิสัยทัศน์ทางวิชาการของ รศ. ดร. เทอด เจริญวัฒนา ผู้ล่วงลับไปแล้ว ดร.เทอร์รี่ แกรนด์สตาฟ (Dr. Terry Grandstaff) และนักวิชาการท่านอื่นๆ วิธีการ RRA เน้นการทำงานวิจัยและพัฒนาในชนบทอย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้เงื่อนไขเวลาและงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด ใช้นักวิจัยจากหลายสาขาวิชา ใช้เครื่องมือและวิธีการวิจัยที่พัฒนามาจากหลายสาขาวิชา ทั้งทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์และสังคมศาสตร์ รวมทั้งเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น ทำซ้ำ และตรวจสอบผลได้อย่างรวดเร็ว²⁵⁵ วิธีการวิเคราะห์ท้องถิ่นดังกล่าวนี้ได้รับการยอมรับโดยโครงการวิจัย และพัฒนาทั้งในส่วนของรัฐและเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งได้กลายมาเป็นฐานให้เกิดการพัฒนาระเบียบวิธีการศึกษาในลักษณะเดียวกันนี้ ให้แพร่หลายต่อไป ในทศวรรษที่ 1990 และ 2000 เช่น วิธีการ PRA (participatory rural appraisal—PRA)²⁵⁶ เป็นต้น

²⁵⁵ Khon Kaen University (KKU), *Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal*, Khon Kaen, Thailand: Rural Systems Research and Farming Systems Research Projects, 1987, และ George W. Lovelace, Sukaesinee Subhadhira, and Suchint Simaraks, eds, *Rapid Rural Appraisal in Northeast Thailand: Case Studies* (Khon Kaen, Thailand: KCU-FORD Rural Systems Research Project, Khon Kaen University, 1988).

²⁵⁶ Robert Chambers, *"Rural Appraisal: Rapid, Relaxed and Participatory,"* A Discussion Paper, Sussex, Brighton: Institute of Development Studies, University of Sussex, 1992, และ สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา, *จากวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วนถึงวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม. พลวัตของวิธีการพัฒนาชนบทแนวใหม่* (นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2537).

แนวการศึกษาท้องถิ่นนิยมและชาตินิยม

เพื่อกู้ภัยเศรษฐกิจยุคไอเอ็มเอฟ

เราอาจกล่าวได้ว่า การศึกษาท้องถิ่นในวงวิชาการสังคมไทยยุคหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม 2540 เป็นต้นมานั้น ได้เคลื่อนไหวไปภายใต้กรอบแนวคิดและปฏิบัติการทางสังคมที่ น่าสนใจหลายประการ ได้แก่ ประชาสังคม (civil society) ธรรมรัฐหรือสังคม/ชุมชนเข้มแข็ง (good governance) เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน การพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็ (small and medium scaled enterprises—SMEs) เจื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้การศึกษาท้องถิ่น และกระแสท้องถิ่นนิยมเคลื่อนตัวไปในทิศทางดังกล่าวอาจพิจารณาได้จาก *ประการแรก* การเติบโตของภาคประชาสังคม โดยเฉพาะบทบาทของนักวิชาการ ปัญญาชนอิสระ องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ *ประการที่สอง* ความพยายามในการปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะกระบวนการร่าง และประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 *ประการที่สาม* ปัญหาและข้อบกพร่องของรัฐระบบราชการ และระบบการเมืองที่สั่งสมมานาน ระบบราชการไทยดูเหมือนว่าจะมีขนาดใหญ่โต ทำงานไม่มีประสิทธิภาพ และตัวระบบเองก็ไม่มีควมยืดหยุ่นเพียงพอที่จะทำงานในสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์อีกต่อไป และ *ประการสุดท้าย* ความต่อเนื่องของกระแสท้องถิ่นนิยม ที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น โดยที่คนและชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจต่อรอง และอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้น เจื่อนไขเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพื้นฐานที่เอื้ออำนวยให้เกิดความตื่นตัว ทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองแบบท้องถิ่นนิยม และชาตินิยมในประเทศไทยในทศวรรษที่ 2540

ปัญญาชนและนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอความเห็นในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับความสำคัญของกระแสน้องถื่นนิยมและทางเลือกทางออกของสังคมไทยในยุคไอเอ็มเอฟ ได้แก่ พระธรรมปิฎก (ป.ปยุตโต) สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ประเวศ วะสี ธีรยุทธ บุญมี นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสน่ห์ จามริก ผาสุก พงษ์-ไพจิตร อเนก เหล่าธรรมทัศน์ เกษียร เตชะพีระ และ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

แม้ว่าแนวคิดหลักที่กล่าวมาข้างต้นจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันและมีที่มาต่างกัน แต่ในความเป็นจริงแนวคิดและแนวปฏิบัติเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ในหลายกรณีก็ถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน เนื้อหาสำคัญของประชาสังคม ธรรมรัฐ สังคมเข้มแข็ง ชุมชนนิยม ชุมชนท้องถิ่นนิยม ฯลฯ เป็นเรื่องของความพยายามที่จะสนับสนุนให้ภาคประชาชนหรือพลเมืองได้เติบโต ขยายตัว และจัดการดูแลตัวเองในเรื่องต่างๆ ได้ตามความเหมาะสม อีกทั้งยังลดบทบาทของภาครัฐลงจากที่เคยเป็นผู้มีอำนาจควบคุม จัดการ หรือทำงานแทนประชาชนให้มาเป็นผู้สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้ประชาชนปกครองดูแลตนเอง ความคิดเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาและทฤษฎีทางการเมืองและการปกครองจากนักคิดยุโรปตะวันตก โดยเฉพาะความคิดเรื่องสิทธิ เสรีภาพ การมีส่วนร่วม และการปกครองดูแลตนเอง บางส่วนก็มาจากแนวคิดของเลนิน เช่น การสนับสนุนความเข้มแข็งของท้องถิ่นหรือชุมชนชนบท งานสำคัญที่ผลักดันให้แนวคิดกลุ่มดังกล่าวกลายมาเป็นกระแสสำคัญในวงวิชาการไทยทศวรรษ 2540 ได้แก่ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์²⁵⁷

²⁵⁷ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย* (กรุงเทพมหานคร: ชักเชสมิเดีย, 2544).

ชูชัย ศุภวงศ์ และยวดี คาคการณีกุล²⁵⁸ ชีรยุทธ บุญมี²⁵⁹ ประเวศ วะสี²⁶⁰ อเนก เหล่าธรรมทัศน์²⁶¹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์²⁶² อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล²⁶³

การประชุมนานาชาติว่าด้วยไทยศึกษาที่อัมสเตอร์ดัม ประเทศ เนเธอร์แลนด์ ระหว่างวันที่ 4-7 กรกฎาคม 2542 ทางคณะกรรมการจัดการ ประชุมได้กำหนดเอาประเด็นเรื่องประชาสังคม และการเติบโตของภาค ประชาชนทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมเป็นแก่นสำคัญ ของการประชุม ในเวทีการประชุมนานาชาติดังกล่าวได้มีนักวิชาการและผู้ เชี่ยวชาญด้านไทยศึกษาจากทั่วโลกไปนำเสนอผลการวิจัย และอภิปรายแสดง ความคิดเห็นต่อแง่มุมและประเด็นเฉพาะเกี่ยวกับประชาสังคมไทยอย่างกว้าง

²⁵⁸ ชูชัย ศุภวงศ์ และยวดี คาคการณีกุล, บรรณาธิการ, *ประชาสังคม: ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2540).

²⁵⁹ ชีรยุทธ บุญมี, *สังคมเข้มแข็ง* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มีงมิตร, 2536).

²⁶⁰ ประเวศ วะสี, *ธรรมิกสังคม* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2538).

²⁶¹ อเนก เหล่าธรรมทัศน์, *สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางเพื่อการ ปฏิรูปการเมืองเศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มติชน, 2538).

²⁶² ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุง เทพฯ* (เชียงใหม่: SILKWORM BOOKS, 2538).

²⁶³ อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ, *ขบวนการ ประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง* (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยและ พัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542).

ขวาง ผาสุก พงษ์ไพจิตร ศาสตราจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนักวิชาการคนสำคัญของไทย ได้รับการคัดเลือกให้เป็นองค์ปาฐกของสมาคมเอเชียศึกษาแห่งนครอัมสเตอร์ดัมอันทรงเกียรติ และนำเสนอบทปาฐกถาในหัวเรื่อง “Civilising the State: State, Civil Society and Politics in Thailand” ท่านนำเสนอว่า กระแสวิชาการและการเมืองระดับโลกที่บอกว่าทุกวันนี้จะถึงจุดอวสานของรัฐสมัยใหม่นั้น เป็นคำกล่าวที่ไม่เป็นความจริง ท่านใช้กรณีบทบาทของรัฐไทยและหน่วยงานราชการในการจัดการกับกลุ่มชาวบ้านผู้ต่อต้านโครงการก่อสร้างเขื่อนที่จังหวัดชัยภูมิ และกรณีประท้วงอื่นๆ ในสังคมไทย เพื่อนำเสนอข้อถกเถียงที่ว่า บทบาทของรัฐเช่นกรณีของรัฐไทยนั้น ไม่ได้ลดความสำคัญลงอย่างทีนักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ร่วมสมัยได้คาดการณ์ไว้ ในทางตรงกันข้าม รัฐได้พัฒนาบทบาทและกลไกอย่างใหม่ในการจัดการกับภาคประชาสังคม คำถามของท่านจึงอยู่ที่ว่า สังคมจะจัดการกับรัฐ และระบบราชการให้มีความเป็นอารยะหรือเป็นธรรมรัฐได้อย่างไร ทำอย่างไรสังคมจึงจะหาวิธีจัดการให้รัฐลดบทบาทของตัวเองลงมาเพื่อให้ภาคประชาชนได้เติบโต คำตอบที่กำลังเป็นไปในวงวิชาการในเวลานั้นก็คือ การสร้างประชาสังคม หรือชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งท่านได้ชี้ให้เห็นว่า ความคิดหลักของแนวการสร้างประชาสังคมในบ้านเราเวลานี้ ยังขัดแย้งกันอยู่ในตัวระหว่างฝ่ายที่ให้ความสำคัญกับภาคเมืองเพราะเห็นว่า สักวันหนึ่งชนบทก็จะถูกลดความสำคัญลง กับอีกฝ่ายหนึ่งที่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่ออำนาจการต่อรองและสิทธิเสียงของชาวชนบท ท้องถิ่นกับเมืองควรจะเติบโตไปด้วยกัน²⁶⁴

²⁶⁴ Pasuk Phongpaichit, *Civilising the State: State, Civil Society and Politics in Thailand*, The Wertheim Lecture 1999 (Amsterdam: Center for Asian Studies Amsterdam [CASA], 1999b),

นอกจากนี้ ยังมีผลงานการวิจัยและโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และแหล่งทุนอื่นๆ ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาสังคมของประเทศ ตัวอย่างโครงการวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ “พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย และพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย”²⁶⁵ และ “โครงการสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” การพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และการสนับสนุนโครงการเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบต่างๆ โดยหน่วยงานของรัฐบาล เป็นต้น

²⁶⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย*. และ *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย*.

สรุป

ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมเป็นเนื้อหาที่สำคัญอย่างยิ่งของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยในช่วงเวลา 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา ถ้าเราพิจารณาว่าผลการวิจัย ข้อคิด และงานเขียนเกี่ยวกับท้องถิ่นในมิติและแง่มุมต่างๆ ตามที่ปรากฏในบทที่ 5 นี้เป็นส่วนหนึ่งของ “ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยม” โดยนักวิชาการและปัญญาชนสาธารณะของไทย ผู้วิจัยพบว่า ปฏิบัติการดังกล่าวดำเนินมาอย่างคึกคักต่อเนื่องเรื่อยมาอย่างไม่ขาดสาย มีทั้งท้องถิ่นนิยมที่เกิดจากพันธะ และความผูกพันที่มีพื้นฐานมาจากอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมของนักวิชาการรวมทั้งปราชญ์พื้นบ้านในท้องถิ่น และท้องถิ่นนิยมที่ถูกสร้างขึ้นจากแนวคิดทฤษฎีทางวิชาการ ทิศทาง และเป้าหมายทางการเมืองของภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีเหล่านักวิชาการปัญญาชนสาธารณะจากสาขาวิชาการแขนงต่างๆ ร่วมอยู่ด้วย เราอาจจะสรุปภาพรวมของปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของไทยหลัง พ.ศ. 2500 โดยแบ่งแยกออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ความสนใจเกี่ยวกับท้องถิ่นมีมาช้านานแล้ว เพราะท้องถิ่นเป็นพื้นที่ทางสังคม และเป็นมโนทัศน์หลักที่นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยา สื่อมวลชน ปราชญ์พื้นบ้าน นักพัฒนา ข้าราชการ และปัญญาชนสาธารณะทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นให้ความสนใจ แน่นนอนว่า ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมมีความหมายแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับคำนิยาม ขอบเขต ความสนใจ และเป้าหมายของแต่ละคน ท้องถิ่นจึงมีมิติและแง่มุมที่หลากหลาย แต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอยู่ในตัว เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภูมิศาสตร์หรือนิเวศวิทยาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น เป็นต้น

ประการที่สอง ในช่วงทศวรรษ 2500-2510 ความสนใจเริ่มแรกของนักวิชาการ โดยเฉพาะกลุ่มนักสังคมศาสตร์ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ไม่ได้สนใจเรื่องคุณค่า สิทธิ และปากเสียงของท้องถิ่นมากนัก แต่เน้นการทำความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย โครงสร้างและหน้าที่ ระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นไปตามกระแสและทิศทางของกระบวนทัศน์หรือทฤษฎีแม่บทที่ได้รับความนิยมใน วงวิชาการระดับนานาชาติ รวมทั้งบรรยาการทางเศรษฐกิจการเมืองของประเทศในช่วงนั้นที่ปกครองโดยเผด็จการทหาร และสงครามต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง ต่อมาเริ่มมีนักวิชาการหัวก้าวหน้าจำนวนหนึ่งได้หันไปใช้ทฤษฎีมาร์กซิสม์ เศรษฐศาสตร์การเมือง เศรษฐศาสตร์ศีลธรรม วัฒนธรรมชุมชน ควบคู่กับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมกระแสหลัก เพื่อค้นหาทางออกทางเลือก เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและไม่เป็นธรรมในท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะช่วงหลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ในทศวรรษที่ 2530-2540 อาจถือได้ว่า เป็นช่วงเวลาที่ยั่งยืนได้รับความนิยมได้รับความสนใจกันคว่ำ วิเคราะห์ และนำเสนออย่างหลากหลายและเป็นระบบมากที่สุด ดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า

ประการที่สาม ภูมิธรรมของท้องถิ่นนิยมมีหลากหลาย เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น/ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน คติชาวบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเฉพาะกลุ่มน้ำ แนวคิดและแนวการพัฒนาชนบทที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน” (และแนวทางการทำงานพัฒนาชนบทรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดระบบชุมชน หรือองค์กรในท้องถิ่น เครือข่ายองค์กรประชาชน การเกษตรกรรม/หัตถกรรมทางเลือก รูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรที่เน้นภูมิปัญญาชาวบ้าน สิทธิชุมชน ประชาสังคม/ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ) ภูมิธรรมของท้องถิ่นนิยมเหล่านี้เป็นสัจฉินความคิดทางวิชาการ และ

สะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งปัญญาชนสาธารณะในการสร้างกระแส และผลักดันปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยอย่างน่าสนใจ

ประการที่สี่ ในทศวรรษที่ 2540 โดยเฉพาะภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แนวโน้มของท้องถิ่นนิยมได้รับการขานรับเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในภาคประชาชนโดยความสนับสนุนและร่วมมือของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งปัญญาชนสาธารณะกลุ่มที่ยืนอยู่ข้างประชาชน มีส่วนสำคัญในการเปิดเผยและให้พื้นที่แก่ท้องถิ่นและคนในท้องถิ่น ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกกดบังคับและถูกมองข้ามมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณพื้นที่ชายขอบและวิถีชีวิตของคนชายขอบกลุ่มต่างๆ ในสังคม เราอาจกล่าวได้ว่า ท้องถิ่นนิยมในรูปแบบของการเมืองภาคประชาชน หรือการต่อสู้ช่วงชิง และต่อรองเรื่องสิทธิและอำนาจการจัดการด้านต่างๆ ของท้องถิ่นจะทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ในอนาคต แนวโน้มดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นค่อนข้างชัดเจนในผลงานของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งนักวิชาการสาขาอื่นๆ ที่ได้รับการนำเสนอในงานเขียนชิ้นนี้

บทสรุป ท้องถิ่นนิยม

ผู้เขียนสังเคราะห์แนวคิด “ท้องถิ่นนิยม” ในฐานะที่เป็นมโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยาชุดหนึ่ง ในการทำงานดังกล่าว ผู้เขียนได้เชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาในระดับมหภาคให้เข้ากับปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยหลัง พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมในระดับจุลภาค หัวใจสำคัญในการสังเคราะห์มโนทัศน์ดังกล่าวนี้ อยู่ที่หลักการหรือแนวทางสำคัญในการทำงานที่ว่า (1) ท้องถิ่นนิยมเป็นประดิษฐกรรมทางสังคม วัฒนธรรม (localism is a sociocultural construct) เมื่อท้องถิ่นนิยมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและนำเสนอโดยนักวิชาการ นักคิด นักทฤษฎี และปัญญาชนสาธารณะทั้งหลาย งานสังเคราะห์ท้องถิ่นนิยมของผู้เขียนจึงเป็นไปภายใต้กรอบความเป็นจริงข้อนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (2) ท้องถิ่นนิยมเป็นการนำเสนอตัวแทนของความเป็นจริง (localism is a partial representation of realities) รูปธรรม หรือความคิดเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมที่ได้รับการนำเสนอทั้ง

ในรายงานวิจัยเล่มนี้และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องใดๆ มีสถานภาพเป็นเพียงความคิดที่เป็นตัวแทนของความจริงบางส่วนเท่านั้น (3) ท้องถิ่นนิยมมีความหลากหลาย สลับซับซ้อน และได้รับการนิยามแตกต่างกันออกไปตามจุดยืนและเป้าหมายทางวิชาการและการเมืองของแต่ละคน (localism is complex and diversified in its forms, contents, and definitions) ผู้เขียนตระหนักดีว่า ข้อเสนอที่ปรากฏในรายงานวิจัยฉบับนี้เป็นเพียงมุมมองและแง่คิดเฉพาะอันหนึ่ง ซึ่งสะท้อนความคิดเห็นและความเข้าใจของผู้เขียนเป็นสำคัญ (4) ท้องถิ่นนิยมที่ได้รับการนำเสนอในงานวิจัยชุดนี้เกิดจากการเลือกอ่าน ทบทวน และนำเสนอแบบ “คัดสรรเฉพาะเจาะจง” (purposive sampling and reading) ของผู้เขียนเพื่อตอบคำถามการวิจัยโดยเฉพาะ ไม่ใช่การวิจัยหรือสังเคราะห์เอกสารเชิงสำรวจ

เนื้อหาของบทที่ 6 เป็นการนำเสนอผลการสังเคราะห์หัตถ์โนทัศน์ “ท้องถิ่นนิยม” ที่เป็นผลผลิตจากการประยุกต์ใช้หลักการข้างต้นนี้ ในตอนท้ายผู้เขียนได้นำเสนอข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยประเด็นปัญหาเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมในอนาคตด้วย

เมื่อท้องถิ่นนิยมของไทย เผชิญหน้าแบบวิภาษวิธีกับโลกาภิวัตน์นิยม

ในหนังสือเรื่อง *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems*) ฟริตจ็อฟ คาปรา (Fritjof Capra)²⁶⁶ ได้บรรยายภาพรวมของโลกยุคหลังสงครามเย็นไว้อย่างน่าสะพรึงกลัวว่า “ความขาดแคลนทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมบวกกับประชากรที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วได้นำไปสู่การล่มสลายของชุมชนท้องถิ่นและการใช้ความรุนแรงทางชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์...” ในทัศนะของนักคิดและนักปรัชญาวิทยาศาสตร์ท่านนี้ สถานการณ์ของโลกปัจจุบันกำลังประสบปัญหาอย่างรุนแรง แต่แง่มุมที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือ ชุมชนท้องถิ่นกำลังตกอยู่ในสภาวะที่เลวร้ายถึงขั้นล่มสลาย การต่อสู้ดิ้นรน และการใช้ความรุนแรงในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ กำลังดำเนินไปอย่างดุเดือดเข้มข้นทั่วทุกมุมโลก ทั้งหมดนี้เป็นผลพวงมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังครอบงำโลก กระแสการพัฒนาที่ชี้นำโลกด้วยเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การค้าเสรี การลงทุนข้ามชาติและการผูกขาดโลกของมหาอำนาจและบรรษัทข้ามชาติ ดูเหมือนว่าพลเมืองโลกทุกวันนี้แทบจะไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงหนีไปจากกระแสโลกาภิวัตน์และความทันสมัยได้พ้น เหมือนกับแง่คิดที่ กิดเด็นส์นำเสนอไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกหมายความว่า...ไม่มีใครสักคนที่จะหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงที่ความทันสมัยหยิบยื่นมาให้”²⁶⁷ แน่นนอนว่า มิติสำคัญอย่างหนึ่งของความทันสมัยที่กำลังเกิดขึ้น

²⁶⁶ Fritjof Capra, *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems* (New York: Anchor Books Doubleday, 1996), p. 4.

²⁶⁷ Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, pp. 21-22.

กับวิถีชีวิตและชุมชนท้องถิ่นของโลกสมัยใหม่นั้น นำมาซึ่งความทุกข์ยากและความเดือดร้อนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในหน้าประวัติศาสตร์ของมวลมนุษย

ท่ามกลางธารกระแสโลกาภิวัตน์ที่เชี่ยวกรากในโลกยุคเปลี่ยนสหัสวรรษ แนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มีแนวโน้มและพัฒนาการอย่างไร กระแสความคิดทางสังคมอย่างอื่นที่ทำลายกระแสโลกาภิวัตน์มีหรือไม่ ในสถานการณ์เช่นนี้ ชุมชนท้องถิ่นเช่นประเทศไทยจะคงอยู่และปรับตัวอย่างไร

บทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ *มติชนรายวัน* ฉบับวันที่ 29 สิงหาคม 2543 ได้สรุปสถานการณ์ของประเทศไทยในเวทีโลกด้วยถ้อยคำที่รุนแรงแต่กระชับได้ใจความว่า “*ความพ่ายแพ้แห่งชาติ*” บทบรรณาธิการดังกล่าวขยายความว่า

ในสงครามเศรษฐกิจ ประเทศของเราพ่ายแพ้แล้วอย่างยับเยิน สภาพธุรกิจของประเทศทุกวันนี้สะท้อนภาพความพ่ายแพ้ในสงครามเศรษฐกิจอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะภาคสถาบันการเงิน ภาคอุตสาหกรรม ภาคธุรกิจค้าส่ง ค้าปลีก ล้วนแต่ตกไปอยู่ในมือของนักลงทุนต่างชาติแทบทั้งสิ้น ธนาคารส่วนใหญ่กำลังถูกเทกโอเวอร์โดยธนาคารต่างประเทศ อุตสาหกรรมหนักไม่ต้องพูดถึง นักธุรกิจสูญเสียความเป็นเจ้าของมาตั้งแต่ต้นแล้ว ที่น่าสนใจอย่างมากคือ การรุกคืบเข้ามาสู่การยึดอุตสาหกรรมสินค้าอุปโภคบริโภค ที่กระทบโดยตรงต่อการทำมาหากินของเกษตรกร ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ²⁶⁵

²⁶⁵ “ความพ่ายแพ้แห่งชาติ,” *มติชนรายวัน* (29 สิงหาคม 2543).

เนื้อหาของบทบรรณาธิการนี้มีนัยของความคิดเรื่องชาตินิยมในทางเศรษฐกิจอยู่ในที่ แต่ความคิดเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ เพราะกระแสเรื่องชาตินิยม และอัตลักษณ์ความเป็นไทยปรากฏตัวอย่างคึกคักในสื่อมวลชนไทย โดยเฉพาะช่วงหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540²⁶⁹

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์²⁷⁰ เรียกกระแสโลกาภิวัตน์กับกระแสท้องถิ่น ภิวัตน์ในบริบทของประเทศไทยโดยการแบ่งแยกในระดับภาพรวมว่า สังคมไทยประกอบด้วย 2 ส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ได้แก่ “กระแสโลกาภิวัตน์พัฒนา”²⁷¹ หรือฉันทามติแห่งวอชิงตัน และ “ยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา” หรือฉันทามติแห่งกรุงเทพ ความพ่ายแพ้แห่งชาติที่ปรากฏในบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ยักษ์ใหญ่ข้างต้นนั้น แท้ที่จริงก็คือ ฉันทามติ

²⁶⁹ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, “คติชนบนถนนโฆษณา,” ใน *มองคติชนเห็นชาวบ้าน*, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, จัดโดยศูนย์คติชนวิทยาและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, 7-8 กันยายน 2543, หน้า 115-144.

²⁷⁰ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, “เวที ปXป ผนึกพลังประชาชนกำหนดชะตากรรมประเทศ,” *มติชนรายวัน* (29 สิงหาคม 2543).

²⁷¹ ท่านอาจารย์รังสรรค์ใช้คำว่า “โลกาภิวัตน์” แทนคำว่า “โลกาภิวัตน์” คำหลังนี้บัญญัติขึ้นมาภายหลังโดยราชบัณฑิตยสถาน ผู้เขียนคิดว่าเหตุผลส่วนหนึ่งของท่านก็คือ ศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถานมีนัยที่บ่งบอกถึงด้านบวกของการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกเพียงอย่างเดียว ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงนั้นกระแสการเปลี่ยนแปลงระดับโลกใดๆ ย่อมให้ทั้งด้านบวกและด้านลบ กระแสโลกที่ท่านเรียกว่า ฉันทามติแห่งวอชิงตันนั้นนำความวิบัติและหายนะมาให้ชาวโลกยิ่งกว่าการพัฒนาและการสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขร่วมกันของมวลมนุษย์

แห่งกรุงเทพกำลังถูกบีบบังคับอย่างรุนแรง และไม่อาจจะต้านทานพลังอำนาจของฉันทามติแห่งวอชิงตันได้เลย กรุงเทพกำลังถูกวอชิงตันบดกล่อมอย่างย่อยยับ ประเทศไทยตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้อย่างถล่มทลายในการแข่งขันโอลิมปิกเกมส์ด้านการค้าและการพัฒนา เมื่อเป็นเช่นนี้ ชุมชนท้องถิ่นพัฒนาหรือฉันทามติกรุงเทพจะอย่างไร ตามความคิดของท่านนั้น คำตอบอยู่ที่ท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยม หรือการเคลื่อนไหวเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและผลักดันนโยบายสาธารณะและโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยภาคประชาสังคม ดังรายละเอียดที่ท่านได้นำเสนอไว้ดังต่อไปนี้

(1) ประชาชนต้องพยายามรวมกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เช่น การรวมกลุ่มภาคการเกษตร... (2) ประชาสังคมต้องปรับกระบวนการความคิด หันมาสนับสนุนเอ็นจีโอเพื่อต่อต้านฉันทามติแห่งวอชิงตันหรือต่อต้านกติกาทางเศรษฐกิจของ WTO ทั้งนี้ต้องจับมือเอ็นจีโอระหว่างประเทศและเน้นแนวพัฒนาที่ยั่งยืน (3) ติดตามการเปลี่ยนแปลงระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ประชาสังคมต้องตื่นตัว ไม่ควรให้อยู่ในมือของขุนนางนักวิชาการไทยและนักเลือกตั้ง (4) เมื่อรัฐบาลไม่ให้ความเสมอภาคกับประชาชน แต่เปิดรับพ่อค้าและกลุ่มทุนมากกว่าคนจน ต้องให้มีการทำประชาพิจารณ์ตั้งแต่ระดับนโยบายประเทศ เช่น นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่มาทำก่อนจะสร้างสิ่งก่อสร้าง และ (5) จัดตั้งกลุ่มผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวน 50,000 คน ... ตรงนี้องค์กรเอ็นจีโอสามารถตั้งได้โดยขอบัตรประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาเสนอกฎหมายได้ ถ้าไม่มีการจัดตั้งกลุ่มตรงนี้ประชาชนจะไม่สามารถเสนออะไรได้เลย เพื่อตรวจสอบความโปร่งใสของรัฐบาล เพราะเท่าที่ผ่านมารัฐบาลมีเรื่องปกปิดประชาชนจำนวนมาก มีข้อมูลหลายส่วนที่ประชาชนขอไป แต่รัฐบาลไม่ยอมเปิดเผย

จึงควรรนำ พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสารมาเป็นยุทธศาสตร์ในการดำเนินการเปิดเผยข้อมูลด้วย²⁷²

ความคิดของนักเศรษฐศาสตร์ท่านนี้สอดคล้องและขนานรับในทิศทางเดียวกับวาทกรรมท้องถิ่นนิยมที่นำเสนอโดยนักคิดและนักวิชาการไทยหลายท่าน เช่น สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ประเวศ วะสี เสน่ห์ จามริก นิธิ เอียวศรีวงศ์ ธีรยุทธ บุญมี และเกษียร เตชะพีระ ยกตัวอย่างเช่น ความคิดเรื่องประชาคมตำบล สังคมเข้มแข็ง ประชาสังคม ธรรมรัฐ เศรษฐกิจพอเพียงจากระดับรากหญ้า รวมทั้งการสนับสนุนบทบาททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองขององค์กรชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชนในการตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ โดยอาศัยช่องทางและกลไกทางกฎหมายต่างๆ ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างข้อเขียนของนักคิดนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างชุมชนท้องถิ่น หรือภาคพลเมืองที่เข้มแข็ง เพื่อต่อสู้เอาตัวรอดจากเงื้อมมือทมิฬของฉันทามติแห่งวอชิงตัน ชุดข้อเขียนเหล่านี้ ได้แก่ ธีรยุทธ บุญมี²⁷³ ที่สรุปบทเรียนการต่อสู้อันยาวนานของสมัชชาคนจนกรณีปัญหาเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานีและกรณีปัญหาอื่นๆ ว่า ชาวบ้านและคนยากคนจนเหล่านี้ให้บทเรียนและแง่คิดที่ทรงคุณค่าแก่สังคมไทยมากกว่าที่พวกเขากำลังเรียกร้องเอาจากสังคมไทย เพราะคนจนกำลังเสนอให้ประเทศไทยก้าวเดินต่อไปในเส้นทางการปฏิรูป ที่เป็นก้าวที่สอง

²⁷² รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, “เวที ปXป ผันพลังประชาชนกำหนดชะตากรรมประเทศ.”

²⁷³ ธีรยุทธ บุญมี, “วิพากษ์แนวทางการต่อสู้ของคนจนเมืองไทย ทิศทางทรงคุณค่าแก่สังคม,” *มติชนรายวัน* (22 สิงหาคม 2543).

ต่อจากการปฏิรูปการเมือง นั่นคือ การปฏิรูปอำนาจและความยุติธรรม สังคมไทยต้องช่วยกันตัดสินใจว่าจะให้รัฐ (นักการเมืองและข้าราชการ) เป็นผู้ใช้อำนาจแต่ฝ่ายเดียวต่อไป หรือจะเปลี่ยนปรัชญาการบริหารการปกครองประเทศมาเป็นแบบใช้อำนาจร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ นำเสนอในบทความเรื่อง “ชนบทพีเวอร์” ว่า การแก้ปัญหาชนบทไทยจะไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ หากปัญหาเชิงโครงสร้าง 5 ประการต่อไปนี้ได้รับการแก้ไข ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ว่านั้น ได้แก่

- (1) การกระจุกทรัพยากรการผลิตไว้ในมือคนส่วนน้อย (2) การแย่งทรัพยากรการผลิตจากมือชนบท...เกิดขึ้นได้ภายใต้โครงสร้างการบริหารรัฐกิจและทรัพยากรสาธารณะทุกอย่างในลักษณะรวมศูนย์ (3) จริยอยู่ชนบทไม่ค่อยมีทุนที่เป็นทุนทรัพย์แต่การเพิ่มทุนทรัพย์เพียงการพักชำระหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ไม่ได้สะกัดตัวปัญหาที่แท้จริงด้วยซ้ำ หนี้สินเกษตรกรที่อยู่กับทุนนอกระบบยังมีอีกก้อนใหญ่กว่าเสียอีก (4) ชนบทขาดโอกาสทางการศึกษาเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลก และ (5) ชนบทขาดอำนาจต่อรองทางการเมือง มีแต่การลงคะแนนเสียงในหีบบัตรเลือกตั้ง ซึ่งถูกระบบการเมืองฉ้อฉลจนไร้ความหมาย แต่ชนบทจะมีอำนาจต่อรองเพิ่มเติมขึ้นอีกมาก หากได้รับการส่งเสริมให้รวมกลุ่มกัน ทั้งเพื่อกิจการสาธารณประโยชน์และการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น²⁷⁴

²⁷⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ชนบทพีเวอร์,” *มติชนรายวัน* (28 กันยายน

พรรคการเมือง หน่วยงานของรัฐ และคนจากในเมืองจำนวนมากไม่อาจมองเห็นปัญหาเชิงโครงสร้างข้างต้นนี้ คนเหล่านี้มีภาพเกี่ยวกับท้องถิ่น ชุมชน หมู่บ้าน ชนบทหรือบ้านนอกที่ค่อนข้างคลุมเครือและไม่ค่อยตรงกับความเป็นจริงที่ค่อนข้างจะซับซ้อน คนในส่วนกลางมักจะมองท้องถิ่นอย่าง นักการเมือง ข้าราชการ หรือพ่อค้านายทุน น้อยคนที่จะมองเห็นท้องถิ่นในนามของ “ทุนบ้านนอก” หรือท้องถิ่นที่มีศักยภาพพร้อมทั้งความรู้และทรัพยากร ดังเช่นข้อเสนอของสุชาติา จักรพิสูทธิ์ ที่ว่า

ทุนบ้านนอกในความหมายที่แท้จริง... ไร่รายอุดมสมบูรณ์มีตั้งแต่ สิ่งที่เป็นวัตถุ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ผืนแผ่นดิน แร่ธาตุ และที่ไม่ใช่วัตถุ ปัจจัย แต่เป็นเครื่องดำรงชีวิตและเป็นฐานทางวัฒนธรรมแก่คน บ้านนอกมาแต่บรรพกาล ก็คือสิ่งที่เรียกว่า ภูมิปัญญา ด้วยการ สัมผัสประสบการณ์ ความชัดเจนจากวิถีชีวิตในสังคมท้องถิ่น หนึ่งๆ เป็นความรู้ที่คนบ้านนอกใช้แก้ปัญหาเรื่องกายใจ และ สิ่งแวดล้อม²⁷⁵

ถ้าข้อเขียนของธีรยุทธ บุญมี ช่วยทำให้สังคมไทยเห็นคุณค่าของพลัง ท้องถิ่นนิยมจากกรณีสมัชชาคนจน งานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ กับสุชาติา จักร-พิสูทธิ์ก็เป็นการกระตุ้นเตือนว่า ในรายละเอียดนั้นการผลักดันกระแสท้องถิ่น นิยมที่มีคุณค่าและสร้างสรรค์ควรจะคำนึงถึงอะไรบ้าง เราเข้าใจแก่นแท้ของ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชนบทหรือท้องถิ่นพอเพียงหรือยัง และท้องถิ่นมี ทรัพยากรอะไรอยู่บ้างที่มีศักยภาพอย่างมหาศาลแต่ถูกมองข้ามไป

²⁷⁵ สุชาติา จักรพิสูทธิ์, “ทุนบ้านนอก,” *ศิลปวัฒนธรรม* (มิถุนายน 2543): 22-23.

รูปแบบและเนื้อหาสำคัญ ของแนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยม

ผู้เขียนให้คำนิยามของท้องถิ่นนิยมว่า หมายถึงแนวคิดและปฏิบัติการทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมใดๆ ที่ยึดเอาท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นหน่วยสำคัญในการวิเคราะห์ ในความหมายอย่างกว้างของท้องถิ่นนิยมนั้น มนุษย์ทุกคนในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมต่างก็มีพันธะ ผูกพัน ความทรงจำ จินตนาการ ประสบการณ์ชีวิต และนิยมเกี่ยวกับพื้นที่หรือถิ่นที่เฉพาะเป็นของตนเอง มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพและความสามารถสื่อสารและนำเสนออัตลักษณ์และความเป็นท้องถิ่นของตนเองในรูปแบบต่างๆ เช่น เรื่องเล่า บันทึก การแสดง และกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ในความหมายนี้ ชีวิตและเส้นทางของมนุษย์ทุกคนต่างก็เต็มไปด้วยพันธะ และความผูกพันเกี่ยวกับท้องถิ่นหรือถิ่นที่ของตนเองเสมอ แต่ในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้เขียนจำกัดขอบเขตของการสังเคราะห์ท้องถิ่นนิยมไว้ที่ “งานเขียน” ที่นำเสนอโดยนักวิชาการ นักคิด นักกิจกรรม ประชาชนในพื้นที่ สื่อมวลชน และปัญญาชนสาธารณะ โดยเฉพาะงานเขียนที่ได้รับการนำเสนอในวงวิชาการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของไทยหลัง พ.ศ. 2500

ผู้เขียนนำเสนอว่า “ท้องถิ่นนิยม” ในฐานะที่เป็นมโนทัศน์ทางสังคมวิทยาชุดหนึ่งนั้น ควรจะประกอบด้วยรูปแบบและเนื้อหาสาระที่สำคัญดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง ท้องถิ่นนิยมเป็นประดิษฐกรรมทางวิชาการและทางสังคมวัฒนธรรม (an academic as well as a sociocultural construct) ปรากฏตัวในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลาย และสอดคล้องสัมพันธ์กับมโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาชุดอื่น เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เศรษฐกิจพื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ทาง

วัฒนธรรม ความเป็นคนท้องถิ่น ภูมิภาคนิยม คติและความเป็นพื้นบ้าน พื้นเมือง วิถีชีวิตและองค์ความรู้ของคนพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรม ชุมชน ชุมชนนิยม ชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจพอเพียง ประชาสังคม ชุมชนเข้มแข็ง ฉันทามติกรุงเทพฯ ฯลฯ รูปแบบและเนื้อหาของท้องถิ่นนิยมดังกล่าวได้รับการนำเสนอในบริบททางวิชาการอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลา 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา

ประการที่สอง ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมมักจะได้รับการนำเสนอโดยการจัดวางให้อยู่ในตำแหน่งที่ตรงข้ามหรือเปรียบเทียบกับโลกและโลกาภิวัตน์นิยม เป็นผลให้ท้องถิ่นนิยมในการรับรู้ของสาธารณชนและวงวิชาการออกมาในลักษณะที่ว่า ท้องถิ่นย่อมตกอยู่ใต้อิทธิพลการครอบงำของกระแสโลก หรือท้องถิ่นมักจะถูกแยกขาดจากกระแสโลก การรับรู้แบบเหมารวมดังกล่าวเป็นมายาคติและการเข้าใจความจริงเพียงบังด้าน เพราะในความเป็นจริง กระแสโลกหรือกระแสโลกาภิวัตน์เป็นเพียงนามธรรม จะไม่มีโลกถ้าเราไม่นับรวมท้องถิ่นเฉพาะ ท้องถิ่นหรือพื้นที่เฉพาะเท่านั้นที่เป็นที่อยู่และที่ยืนให้กับกระแสโลก ดังนั้น ท้องถิ่นกับโลก ท้องถิ่นนิยมกับโลกาภิวัตน์นิยมจึงควรได้รับการพิจารณาในฐานะที่เป็นองค์รวม เป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ผู้เขียนนำเสนอว่า การลบล้างมายาคติโลกาภิวัตน์อาจเป็นไปได้ หากเราให้คุณค่าและเน้นความสำคัญกับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น พิจารณาท้องถิ่นในฐานะที่เป็นหน่วยทางสังคม กระแสแนวคิด และปฏิบัติการทางสังคมที่มีพลังและเอื้อประโยชน์ต่อคนจำนวนมากไม่แพ้กระแสโลก

ประการที่สาม ในทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสายสกุล ทันสมัยนิยม ท้องถิ่นมักจะได้รับการนำเสนอในฐานะที่เป็นหน่วยหรือที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และรัฐศาสตร์ องค์การทางสังคม วิถีชีวิตหรือรูปแบบทางวัฒนธรรม ที่มีขอบเขตและพื้นที่ที่มั่นคง ถาวร มีอาณาเขตที่แน่นอน มีการรวมกลุ่มและ

จัดระบบการภายใน อีกทั้งมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนภายใต้อำนาจและเทคโนโลยีแห่งอำนาจของรัฐบาลสมัยใหม่ และพลังอำนาจของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่ เราอาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมหลักเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมในทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในสายสกุลทันสมัยนิยมนั้น ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่เป้าหมายปลายทาง เพราะนักทฤษฎีส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับแบบแผนพฤติกรรม วิวัฒนาการ และการจัดองค์กรทางสังคมในระดับสากลเป็นสำคัญ

ประการที่สี่ ในทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสายสกุลหลังทันสมัยนิยม ท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมกลับถูกอธิบายโดยใช้ชุดของคำหลัก เช่น พื้นที่และวิถีชีวิตชายขอบ การนิยามเขตแดนหรือพรมแดน สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม การนำเสนอความจริงที่เป็นเศษเสี้ยวบางส่วนบางด้าน การต่อสู้ดิ้นรน ช่วงชิง และต่อรองในเรื่องของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การทำท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ให้เป็นสินค้า การเดินทางข้ามพรมแดนรัฐชาติ สิทธิและปากเสียงของคนในท้องถิ่น การเมืองเรื่องอัตลักษณ์และวัฒนธรรม ฯลฯ ผู้เขียนนำเสนอว่า ท้องถิ่นนิยมได้รับความสำคัญมากขึ้น และได้รับความสนใจจากนักวิชาการมากขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎี และแนวทางในการวิเคราะห์ของทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสายสกุลหลังทันสมัยนิยม

ประการที่ห้า ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในวงวิชาการไทยเป็นปฏิสัมพันธ์ในทางบวกกับการเปิดกว้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของประเทศ กล่าวคือ ท้องถิ่นนิยมเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงจากความสนใจประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น กลายมาเป็นมิติการเชื่อมโยงท้องถิ่นเฉพาะให้เข้ากับรัฐ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมโลก และกระแสเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในระดับโลกมากขึ้น ขณะเดียวกัน มิติความสนใจเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมก็แหลมคมมากขึ้น เปิดเวทีกว้างขวาง

มากขึ้น และให้โอกาสแก่ผู้คนจากหลายพื้นที่ หลากหลายวิถีชีวิต ภูมิหลังและ
พื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมมากขึ้น ทั้งหมดนี้มาจาก
กระแสสังคมและระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้ามากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะ
กลไกและการทำงานของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยทศวรรษ 2540

ผู้เขียนมองว่า ในรายงานการวิจัยชุดนี้ควรจะนำเสนอยุทธศาสตร์
ของกระแสท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยยุคหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ.
2540 ไว้ด้วย แม้ว่าจะเป็นความพยายามที่ไม่ครอบคลุมมากนัก แต่การให้ราย
ละเอียดย่อลงไปถึงยุทธศาสตร์ของท้องถิ่นนิยมอาจจะช่วยสร้าง หรือจัด
ระบบความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นไทยในบางแง่มุมให้เป็น
รูปธรรมมากยิ่งขึ้น ยุทธศาสตร์ท้องถิ่นนิยมที่น่าสนใจและกำลังเคลื่อนไหว
ในสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์อาจแบ่งออกเป็นกระแสต่างๆ ได้ดังนี้

การเติบโตของขบวนการประชาสังคม ในรูปแบบต่างๆ

องค์กรชาวบ้าน องค์กรประชาชน องค์กรวิชาชีพ องค์กรพัฒนา
เอกชน ฯลฯ ขบวนการประชาสังคมเป็นการเคลื่อนไหวของภาคพลเมือง
เพื่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการบริหารการปกครองในระบอบ
ประชาธิปไตย ขบวนการเหล่านี้กำลังเติบโตในสังคมไทยโดยเฉพาะช่วงหลัง
การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 การต่อสู้เรียกร้อง การรณรงค์ และ
การตรวจสอบการทำงานของภาครัฐกรณีต่างๆ เช่น เชื้อนปากมูล ฝายราชสีไศล
โครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย โครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าที่จังหวัดประจวบ
คีรีขันธ์ ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ท้องถิ่นนิยมที่ขับเคลื่อนโดยกระแสท้องถิ่น

นิยม ซึ่งเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับกระแสการเมืองระดับชาติและกระแสเศรษฐกิจการเมืองระดับโลกอย่างน่าสนใจ อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ขบวนการประชาสังคมเหล่านี้มีเพียงบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเท่านั้น เป็นสัญลักษณ์ในการอ้างความชอบธรรม ในขณะที่ภาครัฐและภาคธุรกิจมีทั้งอำนาจ กลไก เครื่องไม้เครื่องมือ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง ดังนั้น วิธีการในการที่จะทำให้ภาครัฐหันมาฟังเสียงของภาคประชาชนมักจะออกมาในรูปของการเผชิญหน้าและใช้ความรุนแรง เช่น การชุมนุมประท้วง การปิดถนน การอดข้าว การเปิดเวทีปราศรัยโจมตี การใช้พลังอำนาจของมวลชนที่เรียกว่า “มือบ” หรือแม้กระทั่งการใช้กำลังและอาวุธ นิธิ เอียวศรีวงศ์²⁷⁶ ตั้งข้อสังเกตจากกรณีประชาพิจารณ์ท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย และความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในขณะนั้นว่า ทั้งภาคประชาชนและภาครัฐต่างก็ใช้ความรุนแรงในรูปแบบและเทคนิควิธีต่างๆ ด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น สังคมไทยอาจจะต้องเติบโตในเรื่องของวุฒิภาวะ และพัฒนาวิถีทางสังคมในการต่อรอง จัดการ และรับฟังความเห็นของภาคประชาชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและความร่วมมือร่วมใจกันของทุกฝ่ายในสังคม

การปฏิรูปการเมืองการปกครอง

เพื่อกระจายอำนาจให้กับชุมชนท้องถิ่น

กระแสดังกล่าวนี้ กำลังส่งผลกระทบต่ออย่างกว้างขวางในภาคราชการ หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 รูปธรรมของกระแสนี้อาจจะเริ่มจากส่วนกลาง แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ

²⁷⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “เชื้อของความรุนแรง,” *มติชนรายวัน*, 27 ตุลาคม

ชุมชนท้องถิ่นด้านต่างๆ เป็นเป้าหมายและหัวใจในการทำงาน เรามองเห็น กระแสดังกล่าวนี้ในนามของการปฏิรูประบบราชการ และการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นรูปแบบต่างๆ เช่น การเพิ่มอำนาจและความรับผิดชอบขององค์กรบริหารส่วนตำบล การออกนอกกระบบราชการของสถาบันการศึกษา การปฏิรูประบบสุขภาพและสาธารณสุข เป็นต้น กระแสเหล่านี้สามารถพิจารณาจากมติของชุมชนท้องถิ่นได้ทั้งสิ้น ยกตัวอย่างเช่น อำนาจการตัดสินใจในการจัดการและบริหารทรัพยากรท้องถิ่น หรือนโยบายการพัฒนาในระดับท้องถิ่นโดยองค์กรและบุคลากรของชุมชนเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ได้รับการเตรียมความพร้อมอย่างเพียงพอหรือยัง การคอร์รัปชันและปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่นจะเพิ่มมากขึ้นหรือไม่ รัฐมีวิธีการจะจัดการแก้ไขอย่างไร ชุมชนท้องถิ่นเองจะขานรับกระแสเหล่านี้ได้อย่างไร ประสิทธิภาพของการให้บริการที่ท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไร ประเด็นปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่ท้าทายอย่างยิ่งสำหรับการบริหารจัดการหน่วยงานราชการไทย ซึ่งมีผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสังคมไทยโดยรวม

การปรับตัวของเครือข่ายธุรกิจการเมืองในท้องถิ่น

กระแสท้องถิ่นนิยมที่น่าสนใจอย่างหนึ่งที่เป็นผลพวงของการเติบโตของภาคประชาสังคมและการปฏิรูประบบราชการก็คือ เครือข่ายธุรกิจการเมืองระดับท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับระดับชาติอย่างใกล้ชิดได้ปรับตัวไปพร้อมกันภายใต้กฎกติกาของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งให้ความสำคัญกับความเข้มแข็งเติบโตของภาคประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ระบบอุปถัมภ์ที่มีเรื่องของบุญคุณและความจงรักภักดีอาจจะทำงานได้ แต่ต้องพบกับอุปสรรคและขีดจำกัดมากขึ้น นักการเมืองหรือนักเลือกตั้งระดับชาติอาจจะต้องทำงานเพิ่มมากขึ้นเพื่อที่จะซื้อความภักดีจากนักการเมืองระดับท้องถิ่น หัวคะแนน

และเครือข่ายในระดับท้องถิ่นจริงๆ ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่มีโอกาสเขาไปเล่นการเมืองในระดับตำบลและจังหวัด ก็มีโอกาสมากมากที่จะสร้างฐานทางเศรษฐกิจการเมืองของตนเองให้แข็งแกร่งมากขึ้นด้วยวิธีต่างๆ เช่น ตั้งบริษัทรับเหมาก่อสร้าง สนับสนุนเครือข่ายธุรกิจการเมืองในกลุ่มเครือข่ายดีและคนใกล้ชิด ต่อรองผลประโยชน์กับนักเลือกตั้งและข้าราชการทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และที่สำคัญการเคลื่อนไหวของกลุ่มนี้เป็นปฏิกริยาโดยตรงต่อการเติบโต และความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในระดับท้องถิ่น นักธุรกิจการเมืองในท้องถิ่นต้องหาแนวร่วมและหาหนทางจัดการกับภาคประชาสังคมให้ได้ การทำความเข้าใจกระบวนการปรับตัว ตอบโต้ และต่อรองระหว่างกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นและระหว่างท้องถิ่นกับระดับชาติหรือนานาชาติ ในรูปแบบต่างๆ จะช่วยให้ภาพรวมของกระแสท้องถิ่นนิยมมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และสอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมมากยิ่งขึ้น

ท้องถิ่นนิยมที่ทำงานอยู่นอกขอบเขต

การควบคุมของกฎหมายและกลไกทางสังคม

ท้องถิ่นนิยมอีกรูปแบบหนึ่งที่มีมาช้านาน คงอยู่ และสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองอยู่ตลอดเวลา ได้แก่ ขบวนการไต่ดินทั้งหลาย เช่น เจ้าพ่อ มาเฟีย กลุ่มอิทธิพล รวมทั้งขบวนการต่างๆ ที่ดำเนินธุรกิจผิดกฎหมาย เช่น หวยเถื่อน พนันบอล ยาบ้า ยาเสพติดต่างๆ โสเภณีข้ามชาติ แรงงานต่างด้าว ฯลฯ ท้องถิ่นนิยมในส่วนนี้เพิ่งจะได้รับการศึกษาวิจัยหรือนำเสนอนอย่างเป็นระบบ และเอาจริงเอาจังในระยะหลังนี้เอง แต่รากเหง้าและผลกระทบเป็นสิ่งที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างมากนอกวงวิชาการ ชาวบ้านร้านตลาดทั่วประเทศต่างก็เล่นหวยทั้งหวยเถื่อนหรือหวยใต้ดินและหวยสลากกินแบ่งของรัฐ รวมทั้งการพนันและธุรกิจไต่ดินอื่นๆ เป็น

วงเงินมหาศาล ขบวนการค้ายาเสพติดโดยเฉพาะยาบ้า และการระบาดของยาบ้าในหมู่เยาวชนและประชากรในวัยแรงงาน ล้วนแต่เป็นปัญหาสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทยทศวรรษที่ 2540 การทำความเข้าใจกระแสท้องถิ่นนิยมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกกับท้องถิ่นทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค เราต้องไม่มองข้ามเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของกิจกรรมนอกกฎหมายเหล่านี้ด้วย

ควรกล่าวด้วยว่า สิ่งที่เราในฐานะที่เป็นนักสังคมศาสตร์อาชีพ ควรเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับท้องถิ่นและยุทธศาสตร์ท้องถิ่นนิยมก็คือ ปฏิสัมพันธ์ของท้องถิ่นกับสิ่งระดับชาติและระดับโลก พรหมแดนระหว่างโลกกับท้องถิ่นนั้นแทบจะไม่ปรากฏอยู่อีกต่อไป อำนาจรัฐมีข้อจำกัดอย่างยิ่งในการควบคุมการเคลื่อนย้ายของคน ข่าวสารข้อมูล เงินทุน และความคิดอุดมการณ์ กล่าวอีกอย่างก็คือ ระดับชาติหรือระดับโลกกับระดับท้องถิ่นเป็นเรื่องยากที่จะแบ่งแยกได้อย่างชัดเจน ท้องถิ่นนิยมเต็มไปด้วยพลวัตที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่เรื่องของขบวนการประชาสังคม หรือพลังสร้างสรรค์ในทางประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนเพียงอย่างเดียว ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่เรื่องของคุณค่าในทางบวกหรือสร้างสรรค์เพียงอย่างเดียว เราควรพิจารณาให้ครอบคลุมถึงท้องถิ่นนิยมที่เกี่ยวข้องกับภาคราชการ ภาคธุรกิจการเมือง ภาคเศรษฐกิจการเมืองนอกกฎหมาย ฯลฯ กระแสเหล่านี้ย่อมบอกถึงด้านมืด ข้อจำกัด และจุดอ่อนของกระแสท้องถิ่นนิยมได้ชัดเจนมากขึ้น

ในส่วนของท้องถิ่นนิยมในฐานะที่เป็นกระแสความคิดทางวิชาการนั้น กระแสแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ช่วง 2-3 ทศวรรษหลังสุด โดยเฉพาะนักคิดนักทฤษฎีในสายสกุลหลังทันสมัยนิยม รวมทั้งแนวโน้มทางเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมในสังคมไทยยุคหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ได้

เน้นความสำคัญของกระแสท้องถิ่นนิยมมากขึ้น พัฒนาการและรากฐานทาง
ทรัพยากร และความรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งจะเป็นกระแสทางเลือกที่เป็น
อิสระและสร้างสรรค์ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ แน่แน่นอนว่า ท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ
ได้รับความสนใจมากขึ้น แต่การที่จะเข้าถึงและพัฒนากระแสท้องถิ่นนิยมได้
อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ต้องการวิธีการมองความจริงที่ต่างไปจากแบบปฏิ-
ฐานนิยม ทันสมัยนิยม หรือศูนย์กลางนิยม คำตอบที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรมของ
กระแสท้องถิ่นนิยมอาจพิจารณาได้จากขบวนการประชาสังคม เศรษฐกิจการ
เมืองภาคพลเมือง ขบวนการสร้างสังคมเข้มแข็งหรือธรรมรัฐ สิทธิและ
อำนาจในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น การลงทุนทางสังคม การจัดการต้น
ทุนทางวัฒนธรรม ฯลฯ

พันธกิจของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ในการพิจารณาแนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยม

การทำความเข้าใจท้องถิ่นและกระแสท้องถิ่นนิยมทั้งในวงวิชาการ
และวงการพัฒนาควรจะต้องเริ่มต้นจากการพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยว
ข้องดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง รื้อถอนวิธีคิดแบบแยกขั้ววิธีคิดแบบประจักษ์นิยม/
ปฏิฐานนิยม และวิธีคิดแบบแก่นสารนิยม ซึ่งเต็มไปด้วยการลดทอนความจริง
หยุดนิ่ง ตายตัว และเป็นภาพลวงตา เราควรจะเปลี่ยนวิธีการมองความจริงจาก
การค้นหาข้อสรุปทั่วไปที่เป็นสากล และครอบจักรวาลให้เป็นเรื่องของความ
จริงที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ไม่แยกคนและความเป็นคนออกจากบริบท เน้นความ
อ่อนไหวแบบมนุษยนิยมไม่น้อยไปกว่าการใช้เหตุผล

ประการที่สอง เปิดเผยโฉมหน้าที่แท้จริงและเท่าทันมายาคติของ กระแสโลกาภิวัตน์ โลกาภิวัตน์ไม่ใช่คำตอบเดียว ไม่ใช่ทางเลือกเดียวที่คนทั้ง โลกต้องทำเหมือนกันหมด เราควรเข้าใจถึงท้องถิ่นและโลกที่เชื่อมโยงถึงกัน และกัน เรามีโลกอยู่ในท้องถิ่นเท่าๆ กับท้องถิ่นอยู่ในโลก เราอยู่ในโลกที่ทุกคนต้องต่อสู้ดิ้นรนเหมือนกัน แต่ไม่จำเป็นว่าทุกคนต้องตามหรือขึ้นนำกระแส โลก เราดิ้นรนต่อสู้เพื่อค้นหาหนทางที่เหมาะสมกับศักยภาพและพื้นฐาน ความเป็นจริงทางสังคมของเรา เราดิ้นรนเพื่อสร้างสรรค์หรือรักษาพื้นที่ใน ระดับท้องถิ่นของตนเองเป็นเบื้องต้น ท้องถิ่นนิยมจะต้องได้รับการพิจารณา อย่างเท่าเทียมและมีคุณค่าเทียบเท่ากับโลกาภิวัตน์นิยม

ประการที่สาม ท้องถิ่นต้องได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ท้องถิ่นคือ ชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ พัฒนาการ การต่อสู้และเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงของตนเอง ท้องถิ่นมีอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี จิตวิญญาณ และลม หายใจ ท้องถิ่นไม่ใช่บริวารของสิ่งระดับโลกเสมอไป

ประการที่สี่ นักวิชาการโดยเฉพาะนักสังคมวิทยาและนักมานุษย- วิทยาควรจะต้องสู้และหาหนทางเพื่อให้สิทธิ เสี่ยง และพื้นที่ของชุมชนท้องถิ่น ในรูปแบบต่างๆ ทางออกอันหนึ่งในการเสริมพลังและสร้างความเข้มแข็งให้ กับท้องถิ่นก็คือ การทำงานเชื่อมโยงกันในรูปแบบของเครือข่าย ขบวนการ ทางสังคมและกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งเน้นความร่วมมือ แลกเปลี่ยน และช่วยเหลือ ชึ่งกันและกันในด้านต่างๆ การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งคือ การให้ พลังอำนาจกับชุมชนท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะสำหรับประเด็นการวิจัย เกี่ยวกับท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมในอนาคต

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยชุดนี้ ผู้เขียนพบว่า ยังมีประเด็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนิยมในบริบทของสังคมไทยที่น่า สนใจอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีส่วนช่วยเพิ่มเติมองค์ความรู้และสร้างความ เข้มแข็งให้กับแนวคิด และปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยในอนาคต ประเด็นการวิจัยดังกล่าว ได้แก่

ประการแรก การค้นคว้าและสังเคราะห์แนวคิดทางทฤษฎีท้องถิ่น นิยมที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ และความเป็นจริงของท้องถิ่นในสังคมไทย เนื่องจากท้องถิ่นนิยมเป็นเรื่องเฉพาะประเด็น เฉพาะที่ แต่มีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงที่แยกไม่ออกจากกระแสโลก ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีท้องถิ่นนิยม ทั้งที่นำเข้ามาจากวิชาการต่างประเทศ และสร้างขึ้นโดยปัญญาชนและนักวิชา- การในประเทศ จำเป็นต้องมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และพัฒนาให้สอดคล้องกับความเป็นจริง โดยยึดเอาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมไทยในท้องถิ่นต่างๆ เป็นฐานที่ตั้งที่สำคัญ ผู้เขียน เห็นว่า แนวคิดท้องถิ่นนิยมที่สำคัญ เช่น ประชาสังคม ชุมชนเข้มแข็ง ธรรมรัฐ ชุมชนท้องถิ่นนิยม ภูมิปัญญา วัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ ควร จะได้รับการพิจารณาในรายละเอียดเพิ่มเติม และมีการสร้างบูรณาการของ องค์ความรู้ให้สอดคล้องกับรากฐานทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของ สังคมไทย รวมทั้งมีความชัดเจนมากกว่าที่เป็นอยู่

ประการที่สอง วิธีการวิจัยท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยม ผู้เขียนมองเห็น ว่า ระเบียบวิธีวิจัย รวมทั้งวิธีการแสวงหาความรู้ของนักสังคมวิทยา นักมานุษย วิทยา และนักสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนิยม หรือเสริมสร้างความเข้ม แข็งให้กับท้องถิ่นนั้น ควรจะได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์

ทางสังคมในแต่ละท้องถิ่น ในวงวิชาการของเรามีการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยทางเลือกอื่น ๆ อีกหลายวิธี แต่ส่วนที่เราน่าสนใจมากที่สุดคือ บทวิเคราะห์หรือบทสะท้อนที่เกิดจากประสบการณ์การทำวิจัยในแต่ละท้องถิ่นของประเทศ นักวิชาการหรือปัญญาชนสาธารณะทั้งหลายมักจะให้ความสนใจเฉพาะองค์ความรู้ ไม่ใช่วิธีการหรือบทเรียนที่ได้จากการประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยแบบต่างๆ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยจำเป็นต้องตรวจสอบ ประเมิน และวิพากษ์วิจารณ์องค์ความรู้ แนวคิด บทบาท และวิธีการทำงานของตัวเองควบคู่การทำงานทางวิชาการในสังคมท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับสังคมระดับชาติและประชาคมโลก

ประการที่สาม วิธีการทำงานกับชุมชนท้องถิ่น ผู้เขียนคิดว่า ทั้งนักวิชาการ นักกิจกรรม นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ข้าราชการ และปัญญาชนสาธารณะทั้งหลายควรจะให้ความสนใจในการคิดค้น สังเคราะห์ หรือสรุปบทเรียนในการทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่นเพิ่มขึ้น การทำงานในท้องถิ่นอาจทำได้หลายแนวทางและหลากหลายวิธี เราต้องการบทเรียนและบทสรุปเกี่ยวกับการทำงานกับท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะวิธีการและกระบวนการทำงานกับท้องถิ่นที่ยึดเอาท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง และเป็นเป้าหมายปลายทางของการพัฒนา นอกจากนี้ ชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นต่างๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องสรุปบทเรียน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเองเกี่ยวกับวิธีการทำงานดังกล่าว เช่น บทเรียนของสมัชชาคนจน บทเรียนขององค์ชาวบ้านในการต่อต้านโรงไฟฟ้าบ่อนอก บทเรียนของสมัชชาเกษตรกรภาคเหนือ บทเรียนและทิศทางขององค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ วิธีการทำงานและบทเรียนดังกล่าวจะมีส่วนช่วยสนับสนุนความเข้มแข็งของปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมต่อไปในอนาคต

ประการที่สี่ นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาควรจะค้นคว้าวิจัยเพื่อเปิดพื้นที่การวิจัยใหม่ๆ เกี่ยวกับท้องถิ่นและท้องถิ่นนิยมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะประเด็นการวิจัยใหม่ๆ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมใหม่ๆ และประเด็นการวิจัยที่เคยถูกมองข้ามมาก่อน เช่น คนชายขอบ คนพลัดถิ่น แรงงานไทยในต่างประเทศ การเคลื่อนย้ายสินค้า แรงงาน อุดมการณ์ และเงินลงทุนข้ามชาติ วัฒนธรรมประชา วิพากษ์และตรวจสอบสถาบันหลักของสังคม โดยเฉพาะรัฐ สถาบันทางเศรษฐกิจและสื่อมวลชน ฯลฯ นอกจากนี้จะนำเสนอพื้นที่ใหม่หรือเปิดประเด็นการวิจัยใหม่แล้ว นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาควรจะต้องนำเสนอมุมมอง ข้อวิเคราะห์และทางออกที่เป็นรูปธรรมในการส่งเสริมและให้คุณค่าของท้องถิ่นอย่างเท่าทัน และเท่าเทียมกับกระแสโลกด้วย

ประการสุดท้าย แนวคิดและปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมมีขีดจำกัดเช่นเดียวกับกระแสแนวคิดอื่นๆ นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาต้องระลึกอยู่เสมอว่า ท้องถิ่นนิยมเป็นเพียงกรอบแนวคิดและเครื่องมือในการวิเคราะห์หรือทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ขณะเดียวกัน ท้องถิ่นนิยมก็เป็นปฏิบัติการทางสังคมอย่างหนึ่ง เพื่อค้นหาทางออกอีกทั้งระดมแนวคิดและทรัพยากรในการแก้ไขปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมต่างๆ ร่วมกันของคนในสังคมโดยสันติวิธี ภายใต้กติกาของการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่อาวุธทางการเมือง ไม่ใช่อาวุธหลักในการทำสงครามวัฒนธรรมเพื่อทำลายล้างคนอื่นหรือวัฒนธรรมอื่น ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่การสร้างกระแสแบบชาตินิยม เราต้องระมัดระวังท้องถิ่นนิยมแบบสุดโต่งมากเป็นพิเศษ เพราะท้องถิ่นนิยมแบบสุดขีดสุดโต่งจะนำมาซึ่งปัญหาและอุปสรรคมากกว่าการสร้างความเข้มแข็งและอัตลักษณ์ให้กับท้องถิ่น รวมทั้งอาจเป็นต้นเหตุของปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมต่อไปในอนาคต งานเขียนและงานวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยม ที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่าง

กว้างขวางในวงการสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยล่าสุด มักจะเป็นเรื่อง ภูมิภาคนิยม ลัทธิท้องถิ่นนิยม หรือชาติพันธุ์นิยม เช่น การชูประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของ “คนเมือง” ของธเนศวร์ เจริญเมือง²⁷⁷ การผลิตซ้ำกระแสความคิด “อีสานนิยม” อย่างต่อเนื่องของจารุวรรณธรรมวัตร²⁷⁸ และกรณีงานวิจัยอื้อฉาวที่เน้นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนใต้แบบสุดขั้วของอาคม เดชทองคำ²⁷⁹ ในงานวิจัยเรื่อง “หัวเขือกัวชน”²⁸⁰ ทั้งหมดนี้เป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งปัญญาชนสาธารณะทั้งหลายพึงจะต้องให้ความสนใจ และระมัดระวังมากเป็นพิเศษ

²⁷⁷ ธเนศวร์ เจริญเมือง, *คนเมือง*.

²⁷⁸ โปรดดู Eloise Brown, “Isan-niyom: An Interview with Jaruwan Thammawat,” A Paper Presented in the Second Australian-Thai International Conference. Organized by Royal Melbourne Institute of Technology, Melbourne, Australia. July 12-13, 2001.

²⁷⁹ อาคม เดชทองคำ, *หัวเขือกัวชน*.

²⁸⁰ วิวัฒน์ พันธวุฒิชัย, “หัวเขือกัวชน: สัมพันธ์หลากหลายในสายเขือก,” *สารคดี* (พฤศจิกายน 2543): 66-87.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

กลอนลำ “แม่มนของเขา”

โดย ปราณี โนนจันทร์

สมัชชาคนจน/หมู่บ้านแม่มนมันขี้

เทปชุด “แม่มนสะอื้น” (2543)

โอ้...โอยลันนอ...

ดินเอยดินสูงค้อย อีนางงอยนั่งกอดเข้า

คิดถ่อไต้ผัดแห้งเศร้า

เขามาสร้างเขื่อนใส่มน... เขื่อนใส่มน เออ...

เหมิดแต่ลำทางสั้นหันลงมาจ้าวทางล่อง

ทางของเพิ่นล่องแล้วทางช้อยสิล่องมน

เหลียวไปทางเหนือหุ่นเมืองพิบูลแจ้งทั้งถ่าย

มีแต่ตึกแต่ค้ายตามจ้ายตะฝั่งมน

เมืองพิบูลเป็นเมืองตั้งเจริญดีสมชื่อ

พิบูลอยู่ฝั่งนั้นสะพืออยู่ฝั่งนี้ดอนแจ้งละแบ่งกลาง

น้ำลันท้างตามหว่างกระแสดล

แลลงตามลำมนแมนที่ปี่มีเว้น

ไปชมเล่นหัวดอนบ่อนน้ำถั่ง

แก่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ไหลเข้าใส่กะพง
ดอนขวงคันติดกันแน่นดอนธาตุ
น้ำพัดไหลต่อเกี่ยวดอนเลี้ยวลิต่อลง
ส่งเสียงข้างกำแพงถื่นเนานั่ง
ตุงตั้งดวงดอกไม้นาวสัมมนั้นเวอหวาน

ทรายมูลเป็นโนนบ้านหัวดอนตาลใต้คันไธ
ป่าไผ่แกมป่าพร้าวจใจหัวสะพานแห
โงงเหลียวลงใต้ดอนตาด ไธเป็นจุ่มกุ่ม
เห็นแต่น้ำพัดตุ้มโตนตีวใส่ท่าเสียว
เหลียวไปกำคันลึงทองใกล้ปากบุง
น้ำแก่งคันลิม มันหักไหลจ้าว ๆ ตีเข้าหว่าใส่กันรำพันเออ...

ลาดวารีเป็นแอวคันวังแสงเดินต่อ
บ้านคั่นนกหออยู่ฝั่งโนนบ้านนั้นส่วนสูง
แก่งตุงดูมาขวงคันเหลียวหากันจนหว่าเหมือย

บ้านคันเบ็ยอยู่ซัง ลงฮั้นแมนแกงหัว
งัวเจียเอิ้นหัวคันงัวเพิ่นเอิ้นหัวว่า
ปูปลาหม้นหักหลายเหลือล้นพันเข้าแหวหา
ปลาใหญ่่น้อยบ้ออีตอยากมีหลาย
กลายไปทางลำโดมปากวันตกฮั้น

ฮัจจรรยใจเจ้าเขามาสร้างเขื่อน
ปลาเลยขึ้นบ่ได้หายจ้อยละบมี
เต็มทีช้อยเลยหากินอีตอยาก
ยากเพราะปากคอบท้อง
อยากหลงฮ้องให้ช่วงใจ

บมีไผมาแก้ปัญหาคือเป็นเรื่องใหญ่
ไผจะคงสิฮั้นนอท่าน...ท่านผู้ฟัง
ท่านผู้ฟัง...ท่านผู้ฟังเออ...

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. *บทวิเคราะห์สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยชาวนาร่วมสมัย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).
- กาญจนา แก้วเทพ. *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน* (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538).
- กาญจนา แก้วเทพ. *มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา: พลังสร้างสรรคในชุมชนชนบท* (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530).
- กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน. “คติชนบนถนนโฆษณา,” ใน *มองคติชนเห็นชาวบ้าน*, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ จัดโดย ศูนย์คติชนวิทยาและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, 7-8 กันยายน 2543. หน้า 115-144.
- กาญจนาคพันธุ์ [ขุนวิจิตรมาตรา]. “แผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง.” ใน *หนังสือสนุกพิมพ์ครั้งที่ 4*. บรรณาธิการโดย ส. ศิวรักษ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2540[2492]). หน้า 66-73.
- การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2538). หน้า 7-17.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย* (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมีเดีย, 2544)

เกษียร เตชะพีระ. “ญาติ vs แมคเวลด์.” *มติชนรายวัน* (22 กันยายน 2544): 6.

“ความพ่ายแพ้แห่งชาติ.” *มติชนรายวัน* (29 สิงหาคม 2543).

โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา. *การใช้ทรัพยากรกับความขัดแย้งทางสังคม* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

จารุวรรณ ธรรมวัตร. *ภูมิปัญญาแห่งอีสาน: รวบรวมบทความอีสานคดีศึกษา* (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาสารคาม, 2531).

จิตร ภูมิศักดิ์. *โฉมหน้าศักดินาไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงเงิน, 2522).

จิตร ภูมิศักดิ์. *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2524).

จิตร ภูมิศักดิ์. *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม*. ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2533[2519]).

จุฬาร ชาติช่วงนิรันดร์ และคณะ. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านคำม่วง ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น* (ขอนแก่น: โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์ม, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529).

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ. *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535).

ฉลาดชาย รมิตานนท์. *ผีเจ้านาย* (กรุงเทพมหานคร: พายัพออฟเซทพริ้น, 2527).

ฉลาดชาย รมิตานนท์. *ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท* (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2528).

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะและคณะ. *แลใต้สี่ทศวรรษ: ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและพัฒนาการทางการเมือง (ในช่วงเวลา 2490-2536)* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 2536).

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์, 2544).

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537[2534]).

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527).

ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา. *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2537).

ชนัญ วงษ์วิภาค. "การศึกษาวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคตะวันตก." ใน *สังคม วัฒนธรรมภาคตะวันตกศึกษา* (นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531).

ชยันต์ วรรณะภูติ. "แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา." ใน *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย*. บรรณาธิการ โดย ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์และคณะ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529[2524]). หน้า 113-164.

ชวัลย์ ทองดีเลิศ. บรรณาธิการ. *กำเนิดและพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ* (เชียงใหม่: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2543).

- ชูชัย ศุภวงศ์และยุวดี คาคทาการณโกล. บรรณาธิการ. *ประชาสังคม: ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2540).
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. บรรณาธิการ. *เอ็นจีโอ 2000* (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542).
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. “การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส. อีสาน พ.ศ. 2476-2494” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).
- ทานาเบ, ชิเกฮารุ. *นุ่งเหลืองห่มดำ: ดำานานผู้นำชาวนาแห่งประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2529).
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. “อาลัยป้าอ้ายจรัส มโนเพ็ชร.” *มติชนรายสัปดาห์* (17 กันยายน 2544).
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. *คนเมือง* (เชียงใหม่: โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น, คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544).
- ธิดา สาระยา. *กว่าจะเป็นคนไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2537[2531]).
- ธิดา สาระยา. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่สอง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2539[2529]).
- ธีรยุทธ บุญมี. *สังคมเข้มแข็ง* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มังกรมิตร, 2536).
- ธีรยุทธ บุญมี. “วิพากษ์แนวทางการต่อสู้ของคนจนเมืองไทย ทิศทางทรงคุณค่าแก่สังคม.” *มติชนรายวัน* (22 สิงหาคม 2543).
- นลินี ต้นสวนิณดี. “จับภาพ 6 ปรากฏการณ์ทางการเมืองอีสาน: จากกบฏผีบุญถึง สกยอ.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนา “ทางเลือกและศักยภาพชาวอีสาน.” จัดโดยสถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัย

ขอนแก่น. โรงแรมโซฟิเทล ราชา ออดิต จังหวัดขอนแก่น. 5-6 กันยายน 2539.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2539[2529]).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ชนบทพีเวอร์.” *มติชนรายวัน* (28 กันยายน 2543).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “เชื้อของความรุนแรง.” *มติชนรายวัน* (27 ตุลาคม 2543).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “พื้นที่ในคดีไทย.” ใน *ผ้าขาวม้า, ผ้าขี้ริ้ว, กางเกงในและ ฯลฯ : ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ* (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2538[2534]). หน้า 130-49

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม.” *ศิลปวัฒนธรรม* (สิงหาคม 2537) :78-106.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร. 5.” *ศิลปวัฒนธรรม* (สิงหาคม 2536) :76-98.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2538).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2539[2529]).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสาน: บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชายโสธรไม่ใช่ชายโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ* (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2536).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ตอนต้น* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2527).

บุญเทียน ทองประสาน. *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา* (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531).

บุญเพรง บ้านบางพูน [บำรุง บุญปัญญา]. *ศรัทธาพลังชุมชน* (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2527).

ประทุมพร วัชรเสถียร. “โลกาภิวัตน์ที่ถูกต้อง.” *มติชนรายวัน* (8 ตุลาคม 2544).

ประเวศ วะสี. “บทบาทของประเทศไทยในรอยรั้วอันตรรายของโลก.” *มติชนรายวัน* (8 ตุลาคม 2544).

ประเวศ วะสี. *ธรรมมิกสังคัม* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2538).

ปราณี โนนจันทร์. “แม่มั่นของเขา.” *แม่มั่นสะอื้น*. เทปคาสเซ็ท. ผลิตและจำหน่ายโดยสมัชชาคนจน, หมู่บ้านแม่มั่นมันยืน, เขื่อนปากมูล, อำเภอโขงเจียม, จังหวัดอุบลราชธานี, 2543.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. “ชุมชนและลักษณะความเป็นชุมชน.” ใน “พลวัตชุมชนไทย: การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว.” เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง.” จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ อาคารเฉลิมพระบารมี ชอยศุนยวิชัย, กรุงเทพมหานคร. วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543.

“เปิดหน้าต่างสภาที่ปรึกษา....” *มติชนรายวัน* (27 กันยายน 2544).

ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์. *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ* (เชียงใหม่: ตรัสวินบุ๊ค, 2538).

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2525).

พรพิไล เลิศวิชา. *คีรีวง: จากไพร่หนีนายถึงธนาคารแห่งขุนเขา* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิหมู่บ้าน, 2531).

พรพิไล เลิศวิชา. *ชาวนาถ่มน้ำชี* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิหมู่บ้าน, 2532).

พระญาติไทย. *ไตรภูมิพระร่วง. ไตรภูมิพระร่วง* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515[2455]).

พิริยะ ไกรฤกษ์. *ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช* (กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526).

- เพ็ญศรี ตึกและคณะ. บรรณาธิการ. *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. “ข่าวสารกับพื้นที่ พลัดและภาพปรากฏ.” *สังคมศาสตร์* ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (2543):43-64.
- พริตจ็อล์ฟ คาปรั้า. *เด้าแห่งพีสิกส์*. แปลและเรียบเรียงโดย วเนช (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2527).
- ยศ สันตสมบัติ. *จากวรรณถึงเทวดา: มาร์กซิสม์และมานุษยวิทยา มาร์กซิสม์* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530).
- ยศ สันตสมบัติ. *แม่หญิงสี่ชายตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535).
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. “เวที ปขป ผนึกพลังประชาชนกำหนดชะตากรรมประเทศ.” *มติชนรายวัน* (29 สิงหาคม 2543).
- วันดี สันติวุฒิเมธี. “สิบปีเชื่อนปากมูล: การต่อสู้ของกบฏคนจน.” *สารคดี* (มิถุนายน 2543) : 82-107.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. บรรณาธิการ. “เอกสารประกอบการประชุมเวทีชาวบ้าน 34.” จัดโดย คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.), ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์, และ ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8-17 ตุลาคม 2534.
- วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. บรรณาธิการ. *สิทธิชุมชน: การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536).
- วิวัฒน์ พันธวุฒิชยานนท์. “หัวเขือกัวชน: สัมพันธ์หลากหลายในสายเขือก.” *สารคดี* (พฤศจิกายน 2543): 66-87.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “พระเครื่อง(ราง): พุทธบูชาหรือพุทธพาณิชย์.” *ศิลปวัฒนธรรม* (มกราคม 2537) :77-92.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. *แอ่งอารยธรรมอีสาน: แฉหลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2533).
- ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ. *ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2534).
- ศิริพร ณ ถลาง. *ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2537).
- ศุภิมา นฤมล. *นางงามตุ๊กกระจะก: กระบวนการกลายเป็นหมอนวดในสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532).
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา. *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2529).
- สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม (CEBEMO) เนเธอร์แลนด์. *การดำรงอยู่ของชุมชน กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา: กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่* (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2533).
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ, 2518 [2496]).
- สมภพ มานะรังสรรค์. *เศรษฐกิจชนบทไทย: วิธีการผลิตและการตลาดภาคเกษตรกรรมไทยปัจจุบัน* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน. *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น: หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคำแก่นคูณ* (ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2527).

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ*” การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532).

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2538).

“สัมภาษณ์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบุลย์ อาคม เดชทองคำ เบื้องหลังงานวิจัยหัวเขือกวัวชน.” *สารคดี* (พฤศจิกายน 2543).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.). กระทรวงศึกษาธิการ. *การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วิฤตการณ์ทางสังคมไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.). กระทรวงศึกษาธิการ. *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2538).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.). กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทย ชุดบรรพบุรุษของเรา* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2537).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.). กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทย ชุดบุรุษชาญญาแฉน* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2537).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.). กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทย ชุดอีตฮอยเฮา* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2537).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.). กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทย ชุดสมบัติตายาย* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2537).

- สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. *คนไทยอยู่ที่ไหนบ้าง* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2530).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. *คนไทยอยู่ที่ไหน ที่อุษาคเนย์* (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากรร่วมกับสำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2537).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. *แคว้นสุโขทัย: รัฐในอุดมคติ*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2539[2531]).
- สุชาติ จักรพิสุทธิ์. “ทุนบ้านนอก.” *ศิลปวัฒนธรรม* (มิถุนายน 2543):22-23.
- สุริชัย หวันแก้ว. “ลัทธิบูชาผีรุ่งแล้ววาทกรรมมัน: ทางแพร่งแห่งสังคมศาสตร์.” *สมุดสังคมศาสตร์* 19, 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2540):137-43.
- สุริชัย หวันแก้ว. *ความคับแคบของโลกาภิวัตน์: ทิศรรมณ์ทางสังคมวิทยา* (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).
- สุริยา สมุทคุปดี, พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุทธร. *บุญคุณเวสของชาวอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา* (ขอนแก่น: ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534).
- สุริยา สมุทคุปดีและคณะ. *จากยอดหัวถึงบุญบึง: สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาลุ่มแม่น้ำชี* (นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2536).
- สุริยา สมุทคุปดีและคณะ. *แต่งองค์ทรงเครื่อง: ลึกลงในวัฒนธรรมประชาไทย* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานวัตกรรม, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2541).
- สุริยา สมุทคุปดีและคณะ. *ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษา

นิทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
สุรนารี, 2539).

สุรียา สมทศุบัติและคณะ. *บุญข้าวสากและบุญข้าวประดับดิน: พิธีกรรม ข้าวและ
มนุษย์ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของอีสาน* (ขอนแก่น: ห้อง
ปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2534).

สุรียา สมทศุบัติและคณะ. *วิถีคิดของคนไทย: พิธีกรรมช่วงมีเพื่อนของสาวข้าว
เจ้า จังหวัดนครราชสีมา* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิทัศน์,
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี,
2540).

สุรียา สมทศุบัติและคณะ. *ศักยภาพของชุมชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้
เลือดออก: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตจังหวัดขอนแก่น*
(นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
สุรนารี, 2536).

สุรียา สมทศุบัติและคณะ. *หนังสือพิมพ์อีสาน: การแพร่กระจายและการปรับ
เปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน* (ขอนแก่น: ห้องปฏิบัติ
การทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษย
วิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
2535).

สุรียา สมทศุบัติและพัฒนา กิติอาษา. “คนไทยคือใคร: การเมืองเรื่องประวัติ
ศาสตร์ชาติไทย.” เอกสารประกอบการเรียนการสอนรายวิชาไทย
ศึกษา. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีสุรนารี, 2540 (เอกสารอัดสำเนา).

สุรียา สมทศุบัติและพัฒนา กิติอาษา. “จากโบราณถึงแผ่นดินสีศ: พลวัตของการ
ศึกษาวัฒนธรรมอีสานในรอบ 3 ทศวรรษ.” ใน เอกสารประกอบ

การสัมมนา “ทางเลือกและศักยภาพชาวอีสาน.” จัดโดยสถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. โรงแรมโซฟิเทล ราชา ออคิด จังหวัดขอนแก่น. 5-6 กันยายน 2539.

สุริยา สมุทรคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *จากวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วนถึงวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม. พลวัตของวิธีการพัฒนาชนบทแนวใหม่* (นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2537).

สุริยา สมุทรคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวบรวมความ* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2542).

สุริยา สมุทรคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *แม่หญิงต้องต่ำทุก: พัฒนาการของกระบวนการทอดผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน* (นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2537).

สุริยา สมุทรคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา* (ขอนแก่น: ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2533).

สุวิทย์ ธีรศาควัด. *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชนลุ่มแม่น้ำสงครามตั้งแต่ พ.ศ. 275 ถึงปัจจุบัน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2530).

สุวิทย์ ธีรศาควัด. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มน้ำชีตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2528* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2528).

เสนห์ จามริก. “ชุมชนไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์,” เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่าม

กลางกระแสการเปลี่ยนแปลง.” จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ อาคารเฉลิมพระบารมี ชอยศูนย์วิจัย, กรุงเทพมหานคร. วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543.

เสนห์ จามริก. “โลกาภิวัตน์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน.” *จดหมายข่าวสิทธิมนุษยชน* (พฤษภาคม-สิงหาคม 2543) :8-9.

เสนห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ. *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536).

เสนห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ. *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 2 ป่าชุมชนในภาคเหนือ* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536).

เสนห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ. *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 3 ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536).

เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ. *ทิศทางการหมู่บ้านไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531).

เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ. *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. เล่ม 1 และ 2* (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, 2536).

เสรี พงศ์พิศ. *คืนสู่รากเหง้า: ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2529).

เสวลักษณ์ สุขวิรัช. บรรณาธิการ. *ท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2538).

อนุช อาภาภิรม. “การเมืองภายใต้รัฐธรรมนูญใหม่: ถึงคราวต้องผ่าทางตัน (6).” *มติชนสุดสัปดาห์* (5 ตุลาคม 2542):16-17.

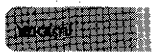
- อนุชาติ พวงสำลีและกฤตยา อาชวนิจกุล. บรรณาธิการ. *ชบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง* (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542).
- อเนก นาคะบุตร. *คนกับดิน น้ำ ป่า: จุดเปลี่ยนแห่งความคิด* (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536).
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. *สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางเพื่อการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2538).
- อภิชาติ ทองอยู่. *ทัศนะว่าด้วยวัฒนธรรมกับชุมชน* (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2529).
- อภิชาติ ทองอยู่. *สายธารสำนึกและความทรงจำ* (ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน, 2528).
- อภิญา เฟื่องฟูสกุล. “พื้นที่ในทฤษฎีสังคมศาสตร์.” *สังคมศาสตร์* ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (2543) : 65-101.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. *โลกทัศน์อีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, 2537).
- อาคม เดชทองคำ. *หัวเขือกัวชน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. “สถานภาพการวิจัย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม

- โตใหญ่." ใน *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท* (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538). หน้า 7-17.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย* (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540).
- Abu-Lughod, Lila. "Writing Against Culture." in *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. edited by Richard Fox (Santa Fe: School of American Research, 1991). pp. 137-162.
- Althusser, Louis. "Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes Towards an Investigation)." in *Lenin and Philosophy and other Essays*. edited by Louis Althusser (London: New Left, 1971). pp. 121-73.
- Amara Bhumiratana. "Industrialization and Social Change in Thailand." (Unpublished Ph.D. dissertation. University of Washington, 1974).
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. revised edition (London: Verso, 1991[1983]).
- Appadurai, Arjun. "Introduction: Place and Voice in Anthropological Theory." *Cultural Anthropology* vol. 3 no. 1(February 1988):16-49.
- Appadurai, Arjun W. "Disjuncture and Difference in the Global Economy." in *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. edited by Mike Featherstone (London: SAGE Publications, 1990). pp. 295-310.

- Appadurai, Arjun W. *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996).
- Barber, Benjamin R. *Jihad vs. McWorld* (New York: Ballantine Books, 1996).
- Barfield, Thomas. ed. *The Dictionary of Anthropology* (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997).
- Behar, Ruth and Deborah A. Gordon. *Women Writing Culture* (Berkeley: University of California Press, 1995).
- Bhabha, Homi. "Postcolonial Authority and Postmodern Guilt." in *Cultural Studies*. edited by Lawrence Grossberg, Cary Nelson and Paula Treichler (New York: Routledge, 1992). pp. 56-68.
- Bilmes, Jack. "On the Believability of Northern Thai Spirit Mediums." *Journal of the Siam Society*. vol.83 no1&2 (1995):231-238.
- Boas, Franz. *The Mind of Primitive Man* (New York: The Free Press, 1938).
- Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977).
- Bourdieu, Pierre. *The Logic of Practice* (Stanford, California: Stanford University Press, 1990).
- Brown, Eloise. "Isan-niyom: An Interview with Jaruwan Thammawat." A Paper Presented in the Second Australian-Thai International Conference. Organized by Royal Melbourne Institute of Technology. Melbourne. Australia. July 12-13, 2001.

- Cahoone, Lawrence. "Introduction." in *From Modernism to Post-modernism: An Anthology*. edited by Lawrence Cahoone (Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1996). pp. 1-23.
- Capra, Fritjof. *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems* (New York: Anchor Books Doubleday, 1996).
- Center for Asia Pacific Transformation Studies. "Background Statement and Call for Papers." Conference on Social Transformation in the Asia Pacific Region. Organized by Center for Asia Pacific Transformation Studies. University of Wollongong. New South Wales, Australia, and the UNESCO-MOST (Management of Social Transformations) Program. December 4-6, 2000.
- Chambers, Robert. "Rural Appraisal: Rapid, Relaxed and Participatory." A Discussion Paper. Sussex. Brighton: Institute of Development Studies. University of Sussex, 1992.
- Chusak Wittayapak. "Local Institutions in Common Property Resources: A Case Study of Community-Based Watershed Management in Northern Thailand" (Unpublished Ph.D. dissertation. University of Victoria, 1994).
- Clifford, James and George E. Marcus. eds. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. (Berkeley: University of California Press, 1986).
- Clifford, James. *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature, and Art* (Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press, 1988).

- Clifford, James. *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1997).
- Conrad, Joseph. *Nostromo: A Tale of the Seaboard* (Garden City: Doubleday, 1925[1904]).
- Durkheim, Emile. *The Division of Labor in Society* (New York: The Free Press, 1933[1893]).
- Durkheim, Emile and Marcel Mauss. *Primitive Classification*. translated by Rodney Needham (Chicago: The University of Chicago Press, 1963).
- Durkheim, Emile. *The Elementary Forms of the Religious Life*. translated by Joseph Ward Swain (New York: The Free Press, 1965).
- Embree, John. "Thailand—A Loosely Structured Social System." *American Anthropologist* LII (1950):181-193.
- Evans-Pritchard, E.E. *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande* (Oxford: Clarendon, 1937).
- Featherstone, Mike. ed. *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity* (London: SAGE Publications, 1990).
- Feld, Steven and Keith H. Basso. eds. *Senses of Place* (Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press, 1996).
- Femia, Joseph. *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process* (Oxford: Clarendon Press, 1981).
- Fisher, Michael M.J. "Postmodern, Postmodernism." in *The Dictionary*

of Anthropology. edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997). pp. 368-72.

Foucault, Michel. *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*. translated by Alan Sheridan (New York: Vintage Books, 1977).

Foucault, Michel. *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*. translated by Colin Gordon and et al. (New York: Pantheon Books, 1980).

Frank, Andre G.. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brasil* (New York: Monthly Review, 1967).

Gare, Arran E.. *Postmodernism and the Environmental Crisis* (London: Routledge, 1995).

Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays* (New York: Basic Books Publishers, 1973).

Geertz, Clifford. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology* (New York: Basic Books Publishers, 1983).

Geertz, Clifford. *Works and Lives: The Anthropologist as an Author* (Stanford, California: Stanford University Press, 1988).

Geertz, Clifford. *After the Fact: Four Decades, Two Countries, and One Anthropologist* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995).

Giddens, Anthony. *The Consequences of Modernity* (Stanford, California: Stanford University Press, 1990).

Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the*

Late Modern Age (Stanford, California: Stanford University Press, 1991).

Gohlert, Ernst W.. *Power and Culture: The Struggle Against Poverty in Thailand* (Bangkok: White Lotus, 1991).

Gramsci, Antonio. *An Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*. edited by David Forgacs (New York: Schocken Books, 1988).

Gramsci, Antonio. *Selections from the Prison Notebooks*. 12th editions (New York: International Publishers, 1995).

Gupta, Akhil and James Ferguson. "Beyond 'Culture': Space, Identity, and the Politics of Difference." *Cultural Anthropology* vol. 7 no.1 (February 1992) : 6-23.

Gupta, Akhil and James Ferguson. eds. *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology* (Durham: Duke University Press, 1997).

Hall, Thomas D. "World-System Theory." in *The Dictionary of Anthropology*. edited by Thomas Barfield (Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997). pp. 498-99.

Hannigan, John A.. *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective* (London: Routledge, 1995).

Harris, Marvin. *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture* (New York: Random, 1979).

Hewison, Kevin. "Nongovernmental Organizations and the Cultural Development Perspective: A Comment on Rigg (1991)." *World Development* vol. 21(10) :699-708.

Hewison, Kevin. "Localism in Thailand: A Study of Globalisation and

Its Discontents.” CSGR Working Paper No. 39/99. Center for the Study of Globalization and Regionalization (CSGR). University of Warwick. Coventry. United Kingdom, 1999.

Hirsch, Philip. “Thai Agriculture: Restructuring in the 1980s and 1990s.” (Sydney: The University of Sydney. Research Institute for Asia and Pacific, 1990 [Mimeographed]).

Hirsch, Philip. “State, Capital, and Land in Recently Cleared Areas of Western Thailand.” *Pacific Viewpoint* vol.33 no.1 (1992) :36-57.

Hirsch, Philip. “A Regional Perspective on Large Dams: Implications for Transitional Montane Mainland Southeast Asia.” in *Montane Mainland Southeast Asia in Transition. A Symposium Proceedings*. Chiang Mai. Thailand. November 12-16, 1995. pp. 260-89.

Hirsch, Philip. “A State of Uncertainty: Political Economy of Community Resource Management at Tab Salao, Thailand.” *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*. (1995).

Hirsch, Philip. “The Thai Countryside in the 1990s.” *Southeast Asian Affairs 1994*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1994. pp. 320-334.

Irvine, Walter. “Decline of Village Spirit Cults and Growth of Urban Spirit Mediumship: The Persistence of Spirit Beliefs, the Position of Women and Modernization.” *Mankind*. vol. 14 no. 4 (1984):315-324.

Ivy, Marilyn. *Discourses of the Vanishing: Modernity, Phantasm, Japan* (Chicago: The University of Chicago Press, 1995).

- Jarin Boonmathya. "Peasant Movement and Organization: A Case of Esarn Small Farmers' Assembly (ESFA) in Northeastern Thailand." (M.A. thesis. Institute of Social Studies. the Hague. the Netherlands, 1995).
- Jary, David and Julia Jary. *The Harper Collins Dictionary of Sociology* (New York: HarperCollins Publishers, 1991).
- Jordan, Glenn. "Discourse Theory." in Thomas Barfield. ed. *The Dictionary of Anthropology* (Malden. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997). pp. 120-122.
- Kearney, Michael. "The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism." *Annual Review of Anthropology* vol. 24 (1995):547-565.
- Keyes, Charles F.. *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand* (Data Paper No. 65. Ithaca: Cornell Southeast Asia Program, 1967).
- Keyes, Charles F.. "Ethnography and Anthropological Interpretation in the Study of Thailand." in *The Study of Thailand*. edited by Eliezar B. Ayal (Ohio: Ohio University, Center for International Studies, Southeast Asia Program, 1978). pp. 1-60.
- Keyes, Charles F.. ed. *Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma* (Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1979).
- Keyes, Charles F.. "Mother or Mistress But Never a Monk: Buddhist Notions of Female Gender in Rural Thailand." *American Ethnologist* vol.11 no.2 (May 1984):223-40.

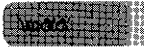
- Keyes, Charles F.. ed. *Reshaping the Local World: Formal Education and Cultural Change in Rural Southeast Asia* (New Heaven. Connecticut: Yale University Southeast Asia Studies, 1991).
- Keyes, Charles F.. "National Heroien or Local Spirit?: The Struggle over Memory in the Case of Thao Suranari of Nakhon Ratchasima." A Paper Presented in the International Conference on Thai Studies. Chiang Mai, Thailand, October 1996.
- Keyes, Charls F.. "ethnic groups, ethnicity." in *The Dictionary of Anthropology*. edited by Thomas Barfield (Malden. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997). pp.152-154.
- Keyes, Charles F.. "The Politics of Language in Thailand and Laos." A Chapter to Appear in *Language and Conflict in Asia*. edited by Micahel E. Brown and Sumit Ganuly, 2000.
- Keyes, Charles F.. "Politics of Ethnicity in Thailand." A Paper to Appear in *Managing Ethnic Relations in Asia and the Pacific*. edited by Michael Brown and Sanait Ganguly (Cambridge. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press, forthcoming).
- Khon Kaen University (KKU). *Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal* (Khon Kaen. Thailand:Rural Systems Research and Farming Systems Research Projects, 1987).
- King, Anthony. ed.. *Culture, Globalization, and the World-System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity* (London: Macmillan Education, 1991).

- Kirsch, Thomas. "Complexity in the Thai Religious System: An Interpretation." *Journal of Asian Studies* vol. 36 no. 2 (February 1977) : 241-66.
- Kirsch, Thomas. "Buddhism, Sex-Roles and the Thai Economy." in *Women of Southeast Asia*. edited by Penny Van Esterik. Occasional Paper No. 9. DeKalb: Center for Southeast Asian Studies. Northern Illinois University, 1982. pp. 16-41.
- Kirsch, Thomas. "Text and Context: Buddhist Sex Roles/Culture of Gender Revisited." *American Ethnologist* vol.12 no.2 (May 1985) : 302-320.
- Kitahara, Astushi. *The Thai Rural Community Reconsidered: Historical Community Formation and Contemporary Development Movements* (Bangkok: Political Economy Center. Faculty of Economics. Chulalongkorn University, 1996).
- Knauff, Bruce M. *Genealogies for the Present in Cultural Anthropology* (New York: Routledge, 1996).
- Komatra, Chuengsatiansup. "Living on the Edge: Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand" (Unpublished Ph.D. dissertation. Harvard University, 1998).
- Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions*. second edition (Chicago: The University of Chicago Press, 1970).
- Kuper, Adam. *The Invention of Primitive Society: Transformation of an Illusion* (London: Routledge, 1988).
- Lash, Scott. *Sociology of Postmodernism* (London: Routledge, 1990).
- Latour, Bruno. *We Have Never Been Modern*. translated by Catherine Porter (London: Harvester Wheatsheaf, 1993).

- Lawrence, Denise. "Place." in *The Dictionary of Anthropology*. edited by Thomas Barfield (Malden. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997). pp. 360-361.
- Layton, Robert. *An Introduction to Theory in Anthropology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).
- Levi-Strauss, Claude. *The Savage Mind* (Chicago: The University of Chicago Press, 1966).
- Lindholm, Chalres. "Geertz, Clifford (1926-)." in *The Dictionary of Anthropology*. edited by Thomas Barfield (Malden. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997). pp. 214-216.
- Lovelace, George, Sukaesinee Subhadhira and Suchint Simaraks. eds. *Rapid Rural Appraisal in Northeast Thailand: Case Studies* (Khon Kaen. Thailand: KKU-FORD Rural Systems Research Project. Khon Kaen University, 1988).
- Malinowski, Bronislaw. *A Scientific Theory of Culture* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944).
- Marx, Karl. "The German Ideology." in *Karl Marx: Selected Writings in Sociology & Social Philosophy*. translated by T.B. Bottomore (New York: McGraw-Hill Book Company, 1964).
- Marx, Karl. *The Marx-Engels Reader*. second edition. edited by Robert C. Tucker (New York: W.W. Norton & Company, 1978).
- Matsuda, Matt. *The Memory of the Modern* (New York: Oxford University Press, 1996).
- Mauss, Marcel. *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. translated by W.D. Halls (New York: W.W. Norton, 1990[1925]).

- McKinnon, John and Wanat Bhruksaasri. eds. *Highlanders of Thailand* (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1983).
- Mills, Mary Beth. "We Are Not Like Our Mothers: Migrants, Modernity, and Identity in Northeast Thailand." (Unpublished Ph.D. dissertation. University of California, Berkeley, 1993).
- Mills, Mary Beth. "Attack of the Widow Ghosts: Gender, Death, and Modernity in Northeast Thailand." in *Bewitching Women, Pious Men: Gender and Body Politics in Southeast Asia*. edited by Aihwa Ong and Michael G. Peletz (Berkeley: University of California Press, 1995). pp. 244-73.
- Mills, Mary Beth. "Contesting the Margins of Modernity: Women, Migration, and Corruption in Thailand." *American Ethnologist* vol.24 no.1 (1997):37-61.
- Morris, Rosalind C.. *In the Place of Origins: Modernity and Its Mediums in Northern Thailand* (Durham: Duke University Press, 2000).
- Muecke, Marjorie. "Mother Sold Food, Daughter Sells Her Body: The Cultural Continuity of Prostitution." *Social Science and Medicine* vol. 35 no.7 (1992):891-901.
- Nalinee, Tantuvanit. "Ideology and Ideological Practices of the Thai Peasantry." (Ph.D. dissertation. University of Wisconsin, 1994).
- Pasuk Phongpaichit. "Developing Social Alternatives: Walking Backwards into a Klong." A Paper Presented to the Thai Update Forum. Australian National University. Canberra. April 21, 1999.

- Pasuk Phongpaichit. "Civilising the State: State, Civil Society and Politics in Thailand." The Wertheim Lecture 1999. Amsterdam: Center for Asian Studies Amsterdam (CASA), 1999.
- Pattana Kitiarsa. "Peasant Modifications in Managing a Farmers' Association: A Case Study of the Northeast Thai Peasantry" (M.A. thesis. Ateneo de Manila University. the Philippines, 1992).
- Pattana Kitiarsa. "You May Not Believe, But Never Offend the Spirits: Spirit-medium Cult Discourses and the Postmodernization of Thai Religion" (Unpublished Ph.D. dissertation. University of Washington, 1999).
- Pemberton, John. *On the Subject of "Java"* (Ithaca. New York: Cornell University Press, 1994).
- Pinkaew Laungaramsri. "Redefining Nature: Karen Ecological Knowledge and the Challenge to the Modern Conservation Paradigm" (Unpublished Ph.D. dissertation. University of Washington, 2000).
- Pinkaew Leungaramsri and Noel Rajesh. eds. *The Future of People and Forests in Thailand After the Logging Ban* (Bangkok: Project for Ecological Recovery, 1992).
- Potter, Jack. *Thai Peasant Social Structure* (Chicago: The University of Chicago Press, 1976).
- Radcliffe-Brown, A.R.. *Structure and Function in Primitive Society* (New York: The Free Press, 1965).
- Ramsay, Ansil. "Tenancy and Landlessness in Thailand: How Severe a

Problem?" *Asian Survey* vol.22 no.11 (November 1982):
1074-1092.

Ramsay, James Ansil. "The Limits of Land Reform in Thailand." *The Journal of Developing Areas* vol.16 (January 1982):173-195.

Ratana Boonmathya. "Peasant Resistance and Ideology: A Case of Thai Peasantry During 1950s-1980s" (M.A. thesis. Institute of Social Studies. the Hague. the Netherlands, 1986).

Ratana Boonmathya. "Contested Concepts of Development in Rural Northeastern Thailand" (Unpublished Ph.D. dissertation. University of Washington, 1997).

Reynolds, Frank E. "Civic Religion and National Community in Thailand." *Journal of Asian Studies* vol.XXXVI no.2 (February 1977):267-282.

Rhum, Michael. "Harris, Marvin (1927-)." in *The Dictionary of Anthropology*. edited by Thomas Barfield (Malden. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997). pp. 232-233.

Rigg, Jonathan. "Grass-Roots Development in Rural Development: A Lost Case?" *World Development* vol. 19 (2/3):199-211.

Robertson, Roland. "Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept." in *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. edited by Mike Featherstone (London: SAGE Publications, 1990).

Rosenau, Pauline Marie. *Postmodernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions* (Princeton. New Jersey: Princeton University Press, 1992).

- Said, Edward. *Orientalism* (New York: Vintage Books, 1978).
- Said, Edward. *Culture and Imperialism* (New York: Vintage Books, 1993).
- Saussure, Ferdinand de. *Course in General Linguistics* (New York: McGraw-Hill Book Company, 1959).
- Seymour-Smith, Charlotte. *Macmillan Dictionary of Anthropology* (London: Macmillan Press, 1986).
- Skinner, G. William. *Chinese Society in Thailand* (Ithaca: Cornell University Press, 1957).
- Stewart, Kathleen. *A Space on the Side of the Road: Cultural Poetics in an "Other" America* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1996).
- Stewart, Susan. *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection* (Durham: Duke University Press, 1993).
- Storey, John. *An Introduction Guide to Cultural Theory and Popular Culture* (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1993).
- Suchada Thaweessit. "From Village to Factory 'Girl': Shifting Narratives on Gender and Sexuality in Thailand." (Unpublished Ph.D. dissertation. University of Washington, 2000).
- Swearer, Donald K.. *The Buddhist World of Southeast Asia* (Albany: State University of New York Press, 1995).
- Tambiah, Stanley J.. *Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970).
- Tambiah, Stanley J.. *World Conqueror and World Renouncer: A Study*

of Buddhism and Policy in Thailand Against a Historical Background (Cambridge: Cambridge University Press, 1976).

Tambiah, Stanley J.. *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets: A Study in Charisma, Hagiography, Sectarianism and Millennial Buddhism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

Tanabe, Shigeharu. "Spirits, Power, and the Discourse of Female Gender: The Phi Meng Cult of Northern Thailand." in *Thai Constructions of Knowledge*. edited by Manas Chitakasem and Andrew Turton (London: School of Oriental and African Studies. University of London, 1991). pp. 183-212.

Tanabe, Shigeharu. "The Person in Transformation: Body, Mind and Cultural Appropriation." A Paper Presented in the 6th Thai Studies International Conference. Chiang Mai University. October 15, 1996.

Thongchai Winichakul. *Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation* (Hawaii: University of Hawaii Press, 1994).

Thongchai Winichakul. "Writing at the Interstices: Southeast Asian Historians and Post-National Histories in Southeast Asia." A Keynote Paper Presented in the Conference on "Southeast Asian Historiography Since 1945." Organized by the University of Malaysia. Penang. Malaysia, July 1999.

Tilley, Christopher. *A Phenomenology of Landscape: Place, Paths and Monuments* (Providence. Rhode Island: Berg Publishers, 1994).

- Tsing, Anna Lowenhaupt. *In the Realm of the Diamond Queen: Marginality in an Out-of-the-Way Place* (Princeton. New Jersey: Princeton University Press, 1993).
- Turner, Victor. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual* (Ithaca. New York: Cornell University Press, 1967).
- Turton, Andrew. "The Current Situation in the Thai Countryside." in *Thailand: Roots of Conflict*. edited by Andrew Turton, Jonathan Fast and Malcom Caldwell (Nottingham: The Russell Press, 1978). pp. 104-142.
- Turton, Andrew. *Production, Power and Participation in Rural Thailand: Experiences of Poor Farmers' Group* (Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 1987).
- Turton, Andrew. "Thailand: Agrarians Bases of State Power." in *Agrarian Transformations : local processes and the state in Southeast Asia*. edited by Gillian Gart and etc. (Berkeley: University of California Press, 1989).
- Vandergest, Peter and Nancy Lee Peluso. "Territorialization and State Power in Thailand." *Theory and Society* vol.24 (1995) : 385-426.
- Wallerstein, Immanuel. *The Capital World-Economy: Essays* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979).
- Weber, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. translated by Talcott Parsons (New York: Charles Scribner's Sons, 1958).

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
Suranaree university of Technology

31051000968699

“ ท้องถิ่นไม่ว่าจะหมายถึงหน่วยงานที่มี
มิวโลก มีความเหมือนกันอยู่อย่าง
ที่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์และทอ
รอยตัว ระหว่างคนในท้องถิ่นด้วยตนเอง และระหว่างคนในท้องถิ่นกับสังคม
เพื่อนบ้านและสังคมภายนอก โดยเฉพาะรัฐ ลัทธิแทนของระบบเศรษฐกิจ
แบบทุนนิยม และระบบสโโลกาภิวัตน์ ”

ISBN 974 01787 0-0
9 780743 176720